

พุทธภาวะในพระคัมภีร์มหายานและความเข้าใจของคณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย
เพื่อพัฒนามนุษย์และสังคม

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม สหสาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2562
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

STUDY ON BUDDHA NATURE IN MAHAYANA BUDDHIST SCRIPTURES AND PERCEPTION
OF CHINESE ORDER OF SANGHA IN THAILAND
IN ORDER TO PROMOTE HUMAN AND SOCIAL DEVELOPMENT.

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts in Human and Social Development
Inter-Department of Human and Social Development
GRADUATE SCHOOL
Chulalongkorn University
Academic Year 2019
Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	พุทธภาวะในพระคัมภีร์มหายานและความเข้าใจของคณะ สงฆ์จีนิกายแห่งประเทศไทย เพื่อพัฒนามนุษย์และสังคม
โดย	พระกฤตกร จุฑาเกียรติ
สาขาวิชา	พัฒนามนุษย์และสังคม
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	อาจารย์ ดร.พินิจ ลาภธนานนท์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

.....	คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.ธรรมบุญ หนูจักร)	
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์	
.....	ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุวัฒนา ธาดานิติ)	
.....	อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(อาจารย์ ดร.พินิจ ลาภธนานนท์)	
.....	กรรมการ
(ดร.ทรายแก้ว ทิพากร)	
.....	กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน)	

กฤตกร จุฑาเกียรติ : พุทธภาวะในพระคัมภีร์มหายานและความเข้าใจของคณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย เพื่อพัฒนามนุษย์และสังคม. (STUDY ON BUDDHA NATURE IN MAHAYANA BUDDHIST SCRIPTURES AND PERCEPTION OF CHINESE ORDER OF SANGHA IN THAILAND IN ORDER TO PROMOTE HUMAN AND SOCIAL DEVELOPMENT.) อ.ที่ปรึกษาหลัก : อ. ดร.พินิจ ลาภธนานนท์

งานวิจัยนี้ดำเนินการวิจัยเอกสารและการวิจัยสนาม ซึ่งการวิจัยเอกสารเป็นการศึกษาจากพระไตรปิฎกพาคย์จีนฉบับไทโซปรัชญาปารมิตาเหตุยสูตร มหาปริณิรวาณสูตร และสังฆธรรมปฎนทริกสูตร ส่วนการวิจัยสนามใช้ระเบียบวิจัยเชิงคุณภาพเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญคือพระสงฆ์ในคณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทยจำนวน 24 รูป เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาแล้วนำมาเขียนเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่าพระคัมภีร์สะท้อนประเด็นพุทธภาวะตามหลักความศรัทธาในพื้นฐานความเชื่อในภาวะเดิมแท้ที่สะอาดบริสุทธิ์และเสมอภาคของสรรพสัตว์ ส่วนหลักการศึกษาคือการเรียนรู้พุทธภาวะจากแก่นคำสอนของพระพุทธศาสนาคือความเที่ยงแท้ ความสุข ความเป็นแก่นสาร และความบริสุทธิ์ ซึ่งปรากฏอยู่ในความจริงทุกสรรพสิ่ง ทุกช่วงเวลา และทุกสถานที่ ส่วนหลักปฏิบัติคือการบำเพ็ญเมตตาปฏิบัติแห่งพุทธะให้เติบโตด้วยการหยุดคิดปรุงแต่งเพื่อนำไปสู่วิถีการปฏิบัติที่เข้าถึงพุทธภาวะ ความรู้และความเข้าใจของพระสงฆ์จีนนิกายแสดงถึงหลักศรัทธาในพุทธภาวะคือการเชื่อความเป็นพุทธะที่เป็นจิตเดิมแท้ของทุกคน ส่วนหลักศึกษาคือการเรียนรู้พุทธภาวะโดยอาศัยตัวเราด้วยสติ ความคิด อารมณ์ และร่างกาย รวมถึงการศึกษาสังคมวัฒนธรรมและสื่อต่าง ๆ ส่วนหลักปฏิบัติคือการพัฒนาตนเองในทุกช่วงขณะด้วยการพิจารณาจิตใจให้เห็นความเป็นธรรมดาของสิ่งทั้งหลาย ความรู้และความเข้าใจของพระสงฆ์จีนนิกายในประเด็นพุทธภาวะต่อการพัฒนามนุษย์พบว่า การพัฒนาตนเองคือการรู้ตัวเองและขจัดจิตไม่ให้ความมีตัวตนของกิเลส ช่วยให้เกิดการพัฒนาจิตใจที่พร้อมช่วยเหลือผู้อื่น ส่วนบริบทของการพัฒนาสังคมเมื่อบุคคลสามารถพัฒนาจิตใจเข้าสู่พุทธภาวะ จะช่วยให้เกิดกระทำที่ดีงามในสังคมตามกาลและโอกาส ซึ่งสามารถปฏิบัติได้ในทุกชนชาติศาสนาอย่างไร้ข้อจำกัด ก่อให้เกิดรูปแบบการกระทำของสังคมที่นำมาซึ่งความสงบสุขคือโลกอันมีความสุขที่ปราศจากความวุ่นวายภายในจิตใจและภายนอกจิตใจ

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบการเชื่อมโยงระหว่างพุทธภาวะที่เป็นความรู้จากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้า (พระไตรปิฎก) และอรรถกถาของบูรพาจารย์ กับพุทธภาวะที่เกิดจากผู้เผยแผ่หลักคำสอนพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน (ความเข้าใจของพระสงฆ์) สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้กับบริบทการพัฒนามนุษย์และสังคมด้วยการให้ความสำคัญกับการสร้างคุณภาพแห่งจิตใจของคนในสังคมตามความเป็นจริงอย่างเป็นธรรมชาติ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

สาขาวิชา พัฒนามนุษย์และสังคม

ปีการศึกษา 2562

ลายมือชื่อนิสิต

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก

5987274220 : MAJOR HUMAN AND SOCIAL DEVELOPMENT

KEYWORD: Buddha Nature, Mahayana Buddhist Scriptures, Chinese Order of Sangha, Human and Social Development

Kittakorn Jutakiat : STUDY ON BUDDHA NATURE IN MAHAYANA BUDDHIST SCRIPTURES AND PERCEPTION OF CHINESE ORDER OF SANGHA IN THAILAND IN ORDER TO PROMOTE HUMAN AND SOCIAL DEVELOPMENT..

Advisor: PINIT LAPTHANANON, Ph.D.

This research was conducted by two main methodologies: documentary research and field research. Firstly, the study aimed to find out concepts and components of the Buddha nature from various Buddhist scriptures: Taisho Shinshu Tripitaka, Heart Sutra, Mahayana Mahaparinirvana Sutra, and Lotus Sutra. Secondly, the field research applied the qualitative research method of in-depth interview to collect data from key informants: hierarchical monks in Chinese Order of Sangha in Thailand. The data were analyzed by using content analysis.

The documentary research of Buddhist scriptures shows that faithfulness of the Buddha nature is based on the beliefs of inherent purity of fundamental nature in all sentient beings. Education of Buddha nature from the doctrines can clarify that the heart of Buddhism is permanent, true happiness, essence and luminousness. The doctrines appear in everything and everywhere and every time. Practice of Buddha nature is the process to provide maturity and reproduction of Buddha seed by developing the mental formations and to turn it for being Buddhahood. Knowledges and comprehension of monks in Chinese Order of Sangha in Thailand show that faithfulness of Buddha nature is to believe in Buddhahood of the essence of mind in all sentient beings. Education of Buddha nature can form consciousness, Intellect, sentiment and body, including the study of social circumstances and cultures. The practice of Buddha nature is self-improvement by concentration on the natural truth. Knowledges and comprehension of the monks in the contexts of Buddha nature towards human development find that self-development is self-contemplation and that all human defilements can be removed from the mind. This process can support mind development to be ready for helping other people. In the contexts of social development, when people can develop their mind and access the Buddha nature, they will do good things and actions in every time and chance. This process can be practiced for all nations and religions without any restriction, as well as can promote social actions for global peace of all well-beings without discomposure both inside and outside mind.

This research finds that the connections between knowledges of the Buddha nature in Tripitaka as well as Buddhist scriptures and the monks' comprehension of the Buddha nature based on the Buddha teachings in Chinese Order of Sangha in Thailand at present can be applied to promote human and social development, particularly on the significance of people's mind development in accordance with the natural truth.

Field of Study: Human and Social Development

Student's Signature

Academic Year: 2019

Advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงด้วยพระพรอันประเสริฐแห่งพระพุทธศาสนา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงสัจธรรมและแนวคิดพุทธภาวะที่ลึกซึ้ง ตลอดจนวัดมิ่งกรมลาวาสและพระคณาจารย์จีนธรรมปัญญาจริยาภรณ์ (เย็นเขี้ยวมหาเถระ) ผู้เป็นอุปัชฌายจารย์และส่งเสริมการศึกษาให้ศิษย์เป็นผู้มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม รวมถึงหลวงจีนคณาณัติจินพรต (เย็นจี่) ผู้สืบทอดปณิธานอดีตหลวงพ่อส่งเสริมการศึกษาของผู้วิจัย ขออนุโมทนาขอบคุณอาจารย์ ดร. พิณิจ ลาภธนานนท์ ผู้รับศิษย์นี้เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาและให้แรงบันดาลใจทั้งด้านการศึกษาวิจัยกับด้านการแก้ปัญหาอุปสรรคในชีวิตด้านต่าง ๆ จึงทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้ถึงฝั่งแห่งความสำเร็จ รวมถึง ดร. ทราญแก้ว ทิพากร ผู้เป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน ผู้ตอบรับเป็นกรรมการจากภายนอกมหาวิทยาลัย รองศาสตราจารย์ ดร. สุวัฒนา ธาดานิติ ผู้เป็นประธานกรรมการ ซึ่งสละเวลาในตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลและให้คำแนะนำจากความรู้ ประสบการณ์ และหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา มาให้คำแนะนำองค์ความรู้ที่ได้ต่อการพัฒนามนุษย์และสังคม รวมถึงความปิติยินดีและความเมตตา กรุณาอย่างเต็มเปี่ยมที่ศิษย์สะท้อนได้จากอธยาศัยยามเมื่อพบเจอและการตรวจสอบแนะนำการศึกษาในครั้งนี้ ตลอดจนคณาจารย์ทุกท่านที่ประสาทวิทยาความรู้ให้แก่ศิษย์ นอกจากนี้ขออนุโมทนาคุณอรรณรสุขเกษมที่ช่วยประสานงานและให้คำแนะนำเกี่ยวกับวิธีการตามหลักของบัณฑิตวิทยาลัย อีกทั้งคุณภาสกร คุ่มสิริ คุณพิชัย ดาราพงษ์ และผู้เป็นมิตรสหายร่วมรุ่นในหลักสูตรทุกท่านที่คอยช่วยเหลือและให้กำลังใจแก่อาตมาภาพ สุดท้ายนี้ขออนุโมทนาแก่ครอบครัวญาติสนิทมิตรสหายรวมถึงผู้มีอุปการคุณในความสำเร็จแห่งวิทยานิพนธ์เล่มนี้ที่อาตมาภาพไม่สามารถกล่าวถึงได้ทั้งหมดด้วยความจำกัดแห่งหน้ากิตติกรรมประกาศนี้ โดยคุณประโยชน์อันใดที่จักเกิดจากวิทยานิพนธ์ที่สำเร็จจากคุณแห่งท่านทั้งหลายที่กล่าวมาแล้วนั้น ขอให้เป็นเครื่องนำพาทุกสรรพสัตว์ไปสู่การพัฒนาตนเองและหมู่ชนเพื่อให้เข้าถึงพุทธภาวะที่ผู้เป็นพระพุทธเจ้าทรงรู้และตรัสสอน อันเป็นพระธรรมแห่งสัจจะให้ตื่นจากความหลงที่นึกคิดปรุงแต่ง และเป็นดังพระโพธิสัตว์หรือพระสงฆ์ผู้เข้าถึงพุทธภาวะอันบริสุทธิ์แล้ว

กฤตกร จุฑาเกียรติ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ง
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย.....	3
1.3 ขอบเขตของการวิจัย.....	3
1.3.1 ขอบเขตเชิงเนื้อหา.....	3
1.3.2 ขอบเขตเชิงพื้นที่.....	4
1.3.3 ขอบเขตเชิงประชากร.....	5
1.4 นิยามศัพท์ปฏิบัติการ.....	6
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
บทที่ 2 แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	8
2.1 ความเป็นมาของแนวคิดพุทธภาวะ.....	8
2.2 ความหมายของพุทธภาวะ.....	10
2.3 พุทธภาวะในคุณลักษณะของพระพุทธเจ้า.....	13
2.4 พุทธภาวะในแนวคิดพระโพธิสัตว์.....	15
2.5 พุทธภาวะในคณะสงฆ์จันนิกาย.....	21
2.6 แนวคิดทฤษฎีการพัฒนามนุษย์และสังคม.....	26
2.6.1 การพัฒนาตนเองในแนวทางพระพุทธศาสนา.....	27

2.6.2 แนวคิดการพัฒนาสังคมในแนวทางพระพุทธศาสนา	29
2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	33
2.8 กรอบแนวคิดการวิจัย.....	38
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย	40
3.1 ระเบียบวิธีการวิจัย.....	40
3.1.1 การวิจัยเอกสาร (Documentary Research).....	40
3.1.2 การวิจัยสนาม (Field Research).....	41
3.2 การวิเคราะห์ข้อมูล	42
3.3 ข้อจำกัดในการวิจัย.....	42
บทที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูล	44
4.1 พุทธภาวะในพระคัมภีร์มหายาน	44
4.1.1 หลักศรัทธาของพุทธภาวะ	44
1) ภาวะเดิมแท้ที่สะอาดบริสุทธิ์	44
2) ความเสมอภาค.....	50
3) จุดมุ่งหมายที่เกิดจากความศรัทธาในพุทธภาวะ	57
(1) การเข้าถึงความสะอาดบริสุทธิ์นำมาซึ่งประโยชน์อันสงบสุข	58
(2) ความเสมอภาคที่นำมาซึ่งการศึกษาและปฏิบัติของสรรพสัตว์	70
4.1.2 หลักศึกษาของพุทธภาวะ.....	85
1) คัมภีร์พุทธภาวะ	85
2) มหาปรินิพพานสูตร	97
3) สัทธรรมปุณฑริกสูตร	100
4) ลังกาวดารสูตร.....	114
4.1.3 หลักปฏิบัติของพุทธภาวะ	127
1) คัมภีร์พุทธภาวะ	128

2) มหาปริณิรวาณสูตร	132
3) ลังกาวดารสูตร.....	134
4) ปรัชญาปารมิตาหฤทัยสูตร	137
5) ศรีมาลาเทวีสูตร	138
6) สัทธรรมปุณฑริกสูตร	138
4.2 พุทธภาวะจากรู้ความเข้าใจของพระสงฆ์จันนิกาย	155
4.2.1 หลักศรัทธาของพุทธภาวะ	155
1) จิตเต็มแท้ของทุกคน	155
2) ความเป็นสากล.....	156
3) จุดมุ่งหมายที่เกิดจากความศรัทธาในพุทธภาวะ	157
(1) การเข้าถึงจิตเต็มแท่นำมาซึ่งความสุขของตนและผู้อื่น.....	157
(2) ความเสมอภาคในนำไปสู่การศึกษาและปฏิบัติธรรมของชนทั้งหลาย	158
4.2.2 หลักศึกษาของพุทธภาวะ.....	159
1) การศึกษาในตนเอง	160
2) การศึกษาจากสิ่งแวดล้อม	160
3) การศึกษาตามความเป็นจริงในชีวิตประจำวัน	161
4.2.3 หลักปฏิบัติของพุทธภาวะ	162
4.3 พุทธภาวะในความรู้และความเข้าใจของคณะสงฆ์จันนิกายต่อการพัฒนามนุษย์และสังคม .	165
4.3.1 การพัฒนาที่เกิดจากจิต.....	165
4.3.2 การพัฒนาที่เกิดจากบุคคลแวดล้อม	165
4.3.3 การพัฒนาที่เกิดจากวัฒนธรรมของสังคม.....	166
4.3.4 การพัฒนาที่เกิดจากความคิดที่นำไปสู่สังคมสงบสุข	167
บทที่ 5 สรุปและข้อเสนอแนะ	170
5.1 สรุปผลการศึกษา	170

5.2 ข้อเสนอแนะ	173
5.2.1 ข้อเสนอแนะทางวิชาการ	173
5.2.2 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติเพื่อพัฒนามนุษย์และสังคม	174
5.2.3 ข้อเสนอแนะการศึกษาครั้งต่อไป	175
บรรณานุกรม.....	176
ภาคผนวก.....	180
รายชื่อพระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ผู้ให้สัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ.....	181
รายชื่อพระสงฆ์วัดมิ่งกรมลาวาสผู้ให้สัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ.....	181
รายชื่อพระสงฆ์วัดโพธิ์แมนคุณารามผู้ให้สัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ	182
แนวคำถามพระสงฆ์.....	183
ประวัติผู้เขียน.....	184

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนามนุษย์ที่อาศัยการปฏิวัติการรับรู้ทำให้เอาชนะมนุษย์เผ่าพันธุ์อื่น เพราะการใช้ชีวิตอยู่กับความจริงสองด้านคือความจริงทางวัตถุ เช่น แม่น้ำ ต้นไม้ สัตว์ต่าง ๆ เป็นต้น ส่วนความจริงอีกด้านคือความจริงตามจินตนาการที่สร้างนิทาน ความเชื่อ เรื่องเล่า เทพนิยาย เงินตรา ประเพณี กฎหมาย สิทธิมนุษยชน บริษัท ประเทศชาติ เป็นต้น ซึ่งการรับรู้ความจริงตามจินตนาการทำให้เกิดการแรงขับเคลื่อนของโลกให้ก้าวผ่านการปฏิวัติเกษตรกรรมมาถึงยุคปฏิวัติวิทยาศาสตร์ โดยมนุษย์สร้างสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างมากมาย เช่น การเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศด้วยการเปิดเครื่องปรับอากาศทดแทนการทนความร้อนจนกลายเป็นดังพระเจ้าผู้ครองโลก ขณะเดียวกันก็เป็นผู้ทำลายล้างระบบนิเวศเพื่อความสบายความสนุกสนานอย่างไม่รู้จักพอ นำมาซึ่งความทุกข์ยากทั้งมนุษย์และสัตว์อื่นอย่างมหาศาล ตัวอย่างเช่น ปัญหาความอดอยากที่ลดลงแต่นำมาซึ่งจำนวนของสัตว์อื่นเสื่อมถอยหรือสูญพันธุ์อย่างรวดเร็ว (ยูวัล โนอาห์ แฮรารี, 2561: 44, 565-566) การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกสบายส่งผลให้รู้สึกยึดมั่นและสร้างสิ่งต่าง ๆ จนเป็นทุกข์จากความคิดปรุงแต่ง ทำให้ขาดปัญญาในการรักษาจิตใจในภาวะเดิมแท้ที่เป็นธรรมชาติ นำมาซึ่งการแสดงออกของจิตใจด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลงที่ส่งผลต่อชีวิตประจำวันและสังคมในบริบทต่าง ๆ เช่น แม้เราจะสะดวกรวดเร็วในการสื่อสารถ่ายทอดหรือแลกเปลี่ยนความรู้สึกต่าง ๆ ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์ แต่เรามักจะขาดการสื่อสารกับจิตใจของตนเอง ทำให้หลงเสพติดการสื่อสารบนโลกสื่อสังคมเพราะความรู้สึกที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนความสัมพันธ์แบบ “Alone together” โดย Sherry Turkle (2012) อธิบายว่าผู้คนมักพอใจในการสื่อสารบนโลกสื่อสังคมระหว่างมนุษย์ด้วยกันเองหรือการสื่อสารกับคำสั่งระบบคอมพิวเตอร์ เพราะรู้สึกได้รับการยอมรับมากกว่าการคุยกับบุคคลที่แวดล้อมหรือการเรียนรู้ความรู้สึกของตัวเองเองจึงเกิดความโดดเดี่ยวในจิตใจทั้งที่สามารถติดต่อสื่อสารได้สะดวกมากขึ้น ผู้คนจึงคิดว่าตัวเองทุกข์ เป็นต้น

ผู้มีความทุกข์มักจะหาวิธีการแก้ทุกข์ทางกายตามบริบทสังคม เช่น การออกกำลังกาย การท่องเที่ยวสังสรรค์ การไปจับจ่ายซื้อของ หรือการเข้าศาสนสถานเพื่อเปลี่ยนบรรยากาศ เป็นต้น ส่วนการแก้ทุกข์ทางจิตใจ เช่น การปรึกษาจิตแพทย์ การฟังธรรมเทศนา การทำบุญ เป็นต้น โดยวัดเป็นศาสนสถานที่ผู้คนเลือกเพื่อแก้ไขความทุกข์ เพราะต้องการพึ่งเนื่อนาบุญแห่งพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ในการแก้ปัญหาความทุกข์ทางกายและทางจิตใจ (เปล่งปัญญา, 2555: 66-68) พระธรรมซึ่งเป็นหนึ่งในเนื่อนาบุญคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่เผยแพร่สืบทอดต่อกันมาในแต่ละสายปฏิบัติ ทำ

ให้เกิดการแบ่งนิกายจากการตีความหลักคำสอนที่แตกต่างกัน ส่งผลให้นิกายเถรวาทและมหายานมีแนวทางเผยแผ่คำสอนศาสนากับจุดมุ่งหมายของการปฏิบัติที่แตกต่าง (นิโรธ จิตวิสุทธิ, 2557: 26-27)

แนวทางการปฏิบัติตามแนวทางพระโพธิสัตว์เพื่อการรู้แจ้งเป็นพระพุทธเจ้าผู้สละอาตบิสุทธิปราศจากความทุกข์เป็นแนวทางของนิกายมหายาน รวมถึงการตั้งมั่นนำพาผู้อื่นไปสู่พุทธภูมิด้วยจึงมีเรียกนิกายนี้ว่า “โพธิสัตว์ยาน” หรือ “พุทธยาน” (คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2517: 1-3) ตัวอย่างเช่น นิกายเซนมีแนวคิดในการยึดพุทธภาวะหรือจิตเดิมแท้เป็นพื้นฐาน โดยการถือเอาหลักแห่งการเข้าถึงพุทธภาวะทำให้พ้นจากความทุกข์เป็นมูลฐานของหลักธรรมมากกว่าการศึกษาในคัมภีร์ที่เป็นเพียงอุบายในการสอน ดังคำกล่าวที่ว่า “ไม่อาศัยตัวหนังสือเป็นฐาน ชีตตรงไปยังใจของคน เห็นสภาวะเดิมจักสำเร็จพุทธะ” (ล.เสถียรสุด, 2551) คำว่าพุทธภาวะประกอบด้วย 2 ความหมายคือ (1) ภาวะเดิมแห่งพุทธะ หมายถึงสรรพสัตว์ทั้งหลายล้วนสามารถสำเร็จเป็นพุทธะที่ติดตัวมาแต่เกิดได้ (2) เหตุแห่งพุทธะ หมายถึงสรรพสัตว์ทั้งหลายมีศักยภาพนี้เป็เหตุให้สำเร็จเป็นพุทธะ เมื่อบุคคลละการยึดมั่นในตัวตนและธรรมก็จักพบความจริงสูงสุดทำให้เข้าถึงพุทธภาวะหรือนิพพานอันสงบสุข ดังโคลงพระพุทธานามมหายานกล่าวว่า “一花一世界，一树一菩萨 โลกในหนึ่งดอกไม้ โพธิในหนึ่งต้นไม้” สะท้อนให้เห็นถึงผู้ที่เข้าถึงพุทธภาวะย่อมเห็นโลกที่สวยงามตามจริง เมื่อเห็นความจริงในสิ่งเล็กย่อมรู้แจ้งในสิ่งใหญ่ ยามเกิดโพธิ์ยอมเข้าสู่พุทธะ (释恒清, 1993: 48-49,100) สอดคล้องกับแนวคิดที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวว่า “สันติภาพคือภาวะแห่งสันติ สันติแปลว่าความสงบ ซึ่งความสงบนี้เป็นชื่อของพระนิพพาน” (จิตรกร ตั้งเกษมสุข และธรรมเกียรติ กัณโอรี, 2547) และ “หากเราหวังจะสถาปนาสันติภาพของโลกให้สำเร็จ เราจะต้องฝึกฝนพัฒนาตนเองให้สามารถประสบสันติสุขภายในและความสุขที่เป็นอิสระ” (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต), 2537)

คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทยได้รับสืบทอดพระพุทธานามมหายานในหลักคำสอนนิกายเซนโดยการจาริกแสวงบุญมายังประเทศไทยของพระอาจารย์สกลเห็ง พระเถระนิกายเซนฝ่ายใต้สายหลินจี้ (臨濟宗) รุ่นที่ 44 ของประเทศจีน ภายหลังจากได้รับแต่งตั้งจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะใหญ่สงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทยใน ซึ่งเป็นเหตุให้นิกายเซนและคณะสงฆ์จีนนิกายเจริญก้าวหน้าในการเผยแผ่หลักพุทธธรรมมหายานในประเทศไทย (คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2536: 17) นำมาซึ่งการดับทุกข์บำรุงสุขแก่บุคคลต่าง ๆ แก่บุคคล 2 ประเภท ได้แก่ (1) บุคคลทางโลก คือครอบครัว ชุมชน ประเทศ โลก เป็นต้น (2) บุคคลทางธรรม คือนักบวช โดยความเป็นนักบวชของพระสงฆ์แสดงถึงบทบาทการดำรงชีวิตในหลักธรรมวินัย ตลอดจนแนวคิดและเป้าหมายในการเผยแผ่พระพุทธานามมหายานของนิกายนั้น ๆ ที่สืบทอดต่อกันมา (คิมูระ ไทเคน, 2561: 124) โดยความสำคัญดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่าพระสงฆ์ใน

คณะสงฆ์จีนนิกายมีหลักปฏิบัติตามแนวทางของพระโพธิสัตว์ที่มุ่งเน้นให้เข้าถึงพุทธภาวะหรือจิตเดิมแท้แห่งตนตามความเชื่อของนิกายเซน ซึ่งการสืบค้นงานวิจัยต่าง ๆ ปรากฏให้เห็นถึงการศึกษาศาสนาพุทธภาวะในพระคัมภีร์ต่าง ๆ แต่ไม่พบการศึกษาความเข้าใจพุทธภาวะของพระสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย ผู้มีบทบาทในการศึกษาและเผยแผ่พุทธภาวะตามบริบทสังคม ทำให้ขาดองค์ความรู้ที่ชัดเจนซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาและปฏิบัติของผู้สนใจ รวมถึงองค์ความรู้ที่ตอบโจทย์การพัฒนาคนและสังคมตามหลักพุทธภาวะที่ทำให้เกิดการดับทุกข์ของผู้คนและสร้างความสงบสุขอย่างแท้จริง

ดังนั้นการศึกษาวินัยพุทธภาวะในพระคัมภีร์กับการความเข้าใจของพระสงฆ์จีนนิกายในครั้งนี้จะช่วยทำให้ทราบถึงรูปแบบของการศรัทธา การศึกษา และการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงพุทธภาวะในองค์ประกอบของสังคม นำมาซึ่งองค์ความรู้ในการชักนำบุคคลผู้สนใจให้รู้เห็นและเข้าถึงพุทธภาวะอันเป็นแนวทางปฏิบัติของนิกายและเป้าหมายของพระพุทธานุศาสนานามหาญาณ ตลอดจนการเชื่อมโยงพุทธภาวะกับแนวทางการพัฒนาคนและสังคมจะมีส่วนสำคัญในการพัฒนาการอยู่ร่วมกันของผู้คนอย่างสงบสุขได้อย่างไร

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาพุทธภาวะที่ปรากฏในพระคัมภีร์มหาญาณและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเด็นหลักศรัทธา ศึกษา และปฏิบัติ

1.2.2 เพื่อศึกษาพุทธภาวะจากความรู้ความเข้าใจของพระสงฆ์จีนนิกายต่อประเด็นหลักศรัทธา ศึกษา และปฏิบัติ

1.2.3 เพื่อศึกษาความรู้และความเข้าใจของพระสงฆ์จีนนิกายต่อประเด็นการพัฒนาคนและสังคม

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาศาสนาพุทธภาวะในพระคัมภีร์มหาญาณและความเข้าใจของพระสงฆ์จีนนิกายในการพัฒนาคนและสังคมครั้งนี้ ประกอบด้วยขอบเขตการวิจัย 3 ส่วน ดังนี้

1.3.1 ขอบเขตเชิงเนื้อหา

การศึกษาศาสนาพุทธภาวะในพระคัมภีร์และความเข้าใจของคณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทยในการพัฒนาคนและสังคมในครั้งนี้เน้นการศึกษาใน 2 ประเด็นคือ

1) การศึกษาประเด็น “พุทธภาวะ” ที่บันทึกหรือกล่าวไว้ในพระไตรปิฎกภาษาจีนและเอกสารทางศาสนาหรือพระสูตรของคณะสงฆ์จีนนิกาย โดยรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องในหลักศรัทธา

หลักศึกษา และหลักปฏิบัติ เพื่อทำความเข้าใจและให้คำจำกัดความของพุทธภาวะที่สืบทอดจาก พระพุทธเจ้าและคณาจารย์ต่าง ๆ ตลอดจนการนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดเบื้องต้น ในการศึกษาครั้งนี้ ได้กำหนดพระสูตรที่เกี่ยวข้องกับกับพุทธภาวะ โดยการเลือกจากใจความสำคัญของพระสูตรที่ได้มีผู้ ศึกษาไว้แล้ว ตลอดจนพระสูตรที่ได้รับการแนะนำจากพระสงฆ์และผู้เชี่ยวชาญทางพุทธศาสนา มหายานจีนิกาย ซึ่งเชื่อมโยงและสะท้อนถึงหลักศรัทธา หลักศึกษา และหลักปฏิบัติ

2) การศึกษาพุทธภาวะจากการรับรู้และการปฏิบัติของพระสงฆ์มหานิกายแห่งประเทศไทย ซึ่งจะสะท้อนหลักศรัทธา หลักศึกษา และหลักปฏิบัติ นอกจากนี้ผู้ศึกษาจะรวบรวม ข้อมูลพุทธภาวะในแนวคิดที่เป็นปัจจัยพัฒนาตนเองทางจิตใจ นำมาซึ่งการพัฒนาการอยู่ร่วมกันใน สังคมอย่างสงบสุข

1.3.2 ขอบเขตเชิงพื้นที่

การศึกษาวิจัยเลือกพื้นที่ทางศาสนาที่เป็นวัดในสังกัดคณะสงฆ์จีนิกายแห่งประเทศไทยที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและประกอบพิธีผูกพัทธสีมาในกรุงเทพมหานคร จำนวน 2 วัด ซึ่งเป็นพื้นที่ปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์จีนและเป็นศาสนสถานสำคัญที่พระเถระ-อนุเถระจากวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศไทยเดินมาร่วมงานพิธีประจำปีของวัดและพิธีทางพระพุทธศาสนา มหายาน เช่น พิธีกราบพระเถระในช่วงก่อนเข้าพรรษา พิธีสวดมนต์ขมากรรม พิธีสวดสรรเสริญพระนามพระพุทธเจ้าหมื่นพระองค์ พิธีโปรดสรรพสัตว์ ได้แก่

1) วัดมังกรกมลาวาส แขวงป้อมปราบฯ เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร เป็นวัดที่พระอาจารย์จันทกัณฑ์และพุทธบริษัทไทยจีนร่วมสร้างศาสนสถานสถาปตยกรรมแบบจีนในปี พ.ศ. 2414 ใช้เวลา 8 ปีจึงแล้วเสร็จ ภายหลังได้รับพระราชทานนามวัดและทรงแต่งตั้งให้พระอาจารย์จันทกัณฑ์ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสและดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่จีนิกายรูปแรก พระพุทธศาสนา มหายานจีนิกายในประเทศไทยจึงมีมาตั้งแต่บัดนั้น โดยวัดมังกรกมลาวาสเป็นศาสนสถานประจำพรรษาของเจ้าอาวาสผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่จีนิกายผู้ดูแลบริหารปกครองคณะสงฆ์จีนิกาย แห่งประเทศไทย รวม 5 รูป และวัดมังกรกมลาวาสยังเป็นสถานที่ตั้งของโรงเรียนมังกรกมลาวาส ซึ่งเป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรมที่จัดตั้งเป็นโรงเรียนของคณะสงฆ์จีนิกายเป็นครั้งแรกและเป็นสถานที่ สร้างกุศลบุตรผู้สืบทอดศาสนาทั้งพระภิกษุสงฆ์ผู้อุปสมบทต่อและฆราวาสผู้ลาสิกขาจากวัด โดย ปัจจุบันผู้คนส่วนใหญ่รู้จักวัดแห่งนี้จากการเผยแพร่ของสื่อต่าง ๆ ในฐานะศาสนสถานเพื่อใช้แก้ปัญหา ตามความเชื่อของชาวจีน

2) วัดโพธิ์แมนคุณาราม แขวงช่องนนทรี เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร เป็นวัดที่พระ มหาคณาจารย์จีนธรรมสมาธิวัตร (โพธิ์แจ้ง) อดีตเจ้าคณะใหญ่จีนิกาย รูปที่ 6 นำพุทธบริษัทผู้มี

ความศรัทธาร่วมสร้างศาสนสถานปี พ.ศ. 2502 ด้วยรูปแบบศิลปะผสมผสานระหว่างศิลปะไทย จีน และธิเบต โดยปัจจุบันพื้นที่ของวัดใช้เป็นที่ตั้งสำนักงานคณะกรรมการสงฆ์จีนิกายแห่งประเทศไทย รวมถึงการจัดสร้างหอพระไตรปิฎกและหอศึกษาธรรมประกาศิวยาการ ตลอดจนเป็นศาสนสถานที่ใช้จำพรรษาและดูแลบริหารการปกครองคณะสงฆ์จีนิกายของพระมหาคณาจารย์จีนธรรมสมาธิวัตร (เย็นเต็ก) เจ้าคณะใหญ่จีนิกายรูปปัจจุบัน

วัดมังกรกมลาวาสและวัดโพธิ์แมนคุณารามจึงมีลักษณะที่เป็นศูนย์กลางของพระสงฆ์สังกัดคณะสงฆ์จีนิกายแห่งประเทศไทย ในการศึกษาเรียนรู้และปฏิบัติศาสนกิจทางประเพณีและพิธีกรรมทางพุทธศาสนาหายาน ซึ่งรวมถึงพุทธศาสนิกชนมักใช้สถานที่ของวัดทั้งสองนี้ในการศึกษาและปฏิบัติธรรมด้วยเช่นกัน

1.3.3 ขอบเขตเชิงประชากร

การศึกษาวิจัยนี้มุ่งค้นหาพุทธภาวะในความรู้และความเข้าใจของคณะสงฆ์จีนิกายหายานแห่งประเทศไทย โดยทำการเลือกกลุ่มตัวอย่างจากกลุ่มประชากร คือ พระสงฆ์ในสังกัดคณะสงฆ์จีนิกายที่จำพรรษาทั้ง 2 วัด ด้วยวิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) ซึ่งเป็นการพิจารณาเลือกกลุ่มตัวอย่างตามวัตถุประสงค์งานวิจัย คือ ผู้มีความรู้ความชำนาญในเรื่องพุทธภาวะ รวมถึงผู้กำหนดแนวทางการบริหารคณะสงฆ์จีนิกายแห่งประเทศไทยในการสั่งสอนให้บุคคลต่าง ๆ เป็นผู้มีความดีในจิตใจ อันเป็นพื้นฐานของมนุษย์ในการพัฒนาสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข โดยกำหนดกลุ่มประชากร 3 กลุ่มสำคัญ ดังนี้

1) พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ คือ บรรพชิตที่ได้รับการแต่งตั้งการปกครองของคณะสงฆ์จีนิกายตามกฎหมายกระทรวงฉบับที่ 4 (พ.ศ.2536) เพื่อออกคำสั่งควบคุมและกำหนดระเบียบของพระสงฆ์ในคณะสงฆ์จีนิกายให้เป็นแนวทางเดียวกับพระธรรมวินัย ลัทธินิกาย กฎหมายและพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งกลุ่มประชากรนี้เป็นผู้มีพรชาและคุณวุฒิทางศาสนาของพระพุทธานุชาหายานจีนิกายในระดับพระเถระผู้ปกครองคณะสงฆ์ จำนวน 10 รูป โดยอาศัยพรชาและการปกครองทำให้ต้องมีการเรียนรู้หลักศรัทธา ศึกษา และปฏิบัติในพระธรรมวินัยของพระพุทธานุชาหายานกับหลักปฏิบัติตามคำสอนของบูรพาจารย์ผ่านพระสูตรหรือพระคัมภีร์ต่าง ๆ ที่ใช้เผยแผ่พระพุทธานุชา

2) พระสงฆ์ คือ บรรพชิตที่ได้อุปสมบทอย่างถูกต้องตามระเบียบของพระพุทธานุชาและระเบียบของคณะสงฆ์จีนิกายแห่งประเทศไทย กลุ่มประชากรนี้เป็นผู้ต้องศึกษาหลักของพระพุทธานุชาและปฏิบัติศาสนพิธีเพื่อสร้างความศรัทธาเพื่อสืบทอดความเชื่อต่าง ๆ ให้เกิดแก่พุทธบริษัท โดยสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท เพื่อกำหนดกลุ่มตัวอย่างที่สามารถให้ข้อมูลในเรื่องพุทธภาวะ และประเด็นการนำพุทธภาวะที่พัฒนามนุษย์ให้อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข ดังนี้

(1) พระเถระ ผู้อุปสมบทมากกว่า 10 พรรษา เพราะมีคุณสมบัติทางด้านพรรษาที่นาน และคุณวุฒิทางศาสนาด้วยการศึกษาและการปฏิบัติในแนวทางของมหายานจีนิกายอย่างยาวนาน ตามกัจจัตระของสงฆ์ รวมถึงเป็นพระสงฆ์ที่มีหน้าที่การปกครองดูแลวัดหรือสถานที่ทางศาสนาเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามที่บูรพาจารย์และพระสงฆ์ทรงสมณะศักดิ์ได้กำหนดเป็นแนวทางไว้

(2) พระอนุเถระ ผู้อุปสมบทมากกว่า 5 พรรษา เพราะเป็นผู้พ้นจากการเป็นพระนวกะผู้ต้องฝึกฝนในการถือครองเพศสมณะด้วยหลักวินัยและการปกครองตามหลักศรัทธา ศึกษา และปฏิบัติที่ตนได้รับการสั่งสอนจากอุปัชฌายาจารย์

1.4 นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

1.4.1 พุทธภาวะ คือ สภาพความเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ซึ่งมีอยู่อย่างสากลในทุกสรรพสิ่ง และสามารถบรรลุเข้าถึงได้ ซึ่งเป็นจิตเดิมแท้ที่ประภัสสรปราศจากการท้อหุ้มด้วยกิเลส

1.4.2 ตถาคตครรรค์ คือ พุทธภาวะที่มีความเป็นสภาพแฝงในแต่ละบุคคล ซึ่งรอให้ผู้คนค้นพบและบรรลุถึงความเป็นพุทธะที่ถูกเก็บรักษาไว้ ดั่งเมล็ดพืชที่รอการเติบโตเป็นต้นไม้

1.4.3 พระคัมภีร์ คือ พระไตรปิฎกซึ่งจารึกหลักคำสอนจากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้าชั้นปฐมภูมิ และพระสูตรต่าง ๆ ซึ่งจารึกหลักคำสอนของพระอรธกถาจารย์ทางพระพุทธศาสนา

1.4.4 คณะสงฆ์จีนิกาย คือ คณะสงฆ์จีนิกายแห่งประเทศไทยเป็นองค์การพระพุทธศาสนาของหมู่แห่งบรรพชิตจีนที่ได้รับการสถาปนาจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ในปี พ.ศ. 2414 เพื่อดูแลรักษาการเผยแผ่หลักธรรมวินัยและการปฏิบัติของคณะสงฆ์ให้เจริญรุ่งเรือง รวมถึงการรักษาระเบียบการบริหารปกครองคณะสงฆ์อื่น ตามมาตรา 46 ของกฎกระทรวงฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2536) ออกตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และที่แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535

1.4.5 การพัฒนามนุษย์และสังคม คือ การพัฒนาตนเองทางจิตใจให้ตั้งงามที่มีพื้นฐานจากการนำแนวคิดพุทธภาวะมาปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงพุทธภาวะ นำมาซึ่งการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข

1.4.6 หลักศรัทธา คือ แก่นแห่งการยึดถือพุทธภาวะด้วยความมั่นใจเพื่อให้เกิดคุณประโยชน์หรือคุณค่าแก่บุคคลนั้น ๆ ซึ่งเกิดจากปัญญาที่รู้ว่าพุทธภาวะคืออะไรและทำไมต้องยึดถือ

1.4.7 หลักศึกษา คือ แก่นแห่งการเรียนรู้ที่สร้างประสบการณ์เกี่ยวกับพุทธภาวะ ซึ่งเกิดจากปัญญาที่รู้ว่าแหล่งเรียนรู้คือที่ไหน ผู้ใด และเวลาใด

1.4.8 หลักปฏิบัติ คือ แก่นแห่งการกระทำเพื่อนำพุทธภาวะมาก่อให้เกิดคุณประโยชน์หรือคุณค่าและพิสูจน์ความรู้ในพุทธภาวะที่เกิดจากแหล่งเรียนรู้

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.5.1 เกิดความเข้าใจในพุทธภาวะที่ปรากฏในพระคัมภีร์และวรรณกรรมต่าง ๆ เพื่อใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาหายานจินนิกาย

1.5.2 เกิดความรู้และความเข้าใจในพุทธภาวะของพระสงฆ์หายานจินนิกายต่อประเด็นหลักศรัทธา ศึกษา และปฏิบัติที่สามารถประยุกต์การเข้าถึงพุทธภาวะเพื่อพัฒนามนุษย์และสังคม

1.5.3 เกิดองค์ความรู้ในปัจจุบันทางสังคมที่ส่งเสริมการเข้าถึงพุทธภาวะเพื่อเสริมสร้างความสงบสุขในสังคมทั้งทางโลกและทางธรรม

บทที่ 2

แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวินิจฉัยเรื่อง “พุทธภาวะในพระคัมภีร์มหายานและความเข้าใจของคณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทยเพื่อพัฒนามนุษย์และสังคม” ประกอบด้วยแนวคิดดังนี้ (1) ความเป็นมาของแนวคิดพุทธภาวะ (2) ความหมายของพุทธภาวะ (3) พุทธภาวะในคุณลักษณะของพระพุทธเจ้า (4) พุทธภาวะในแนวคิดพระโพธิสัตว์ (5) พุทธภาวะในคณะสงฆ์จีนนิกาย (6) แนวคิดการพัฒนามนุษย์และสังคม (7) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (8) กรอบแนวคิดการวิจัย ซึ่งมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 ความเป็นมาของแนวคิดพุทธภาวะ

พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่ไปยังประเทศต่าง ๆ โดยเริ่มจากการตรัสรู้ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อประมาณ 2600 ปีก่อน ซึ่งพระองค์ตรัสรู้สัจธรรมหรือข้อเท็จจริงของโลกคือกฎของธรรมชาติ โดยมนุษย์และสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวงต้องอยู่ภายใต้กฎแห่งเหตุและผลตามหลักแห่งอิทัปปัจจยตาหรือหลักกฎจสุมุปบาทที่ส่งผลแห่งการเกิดสภาวะต่าง ๆ จนเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ได้แก่ อวิชชา ความไม่รู้ ไม่เห็นตามความเป็นจริงของโลก ก่อให้เกิดการปรุงแต่งให้สิ่งต่าง ๆ มีสภาพตามความไม่รู้จนถึงความไม่เข้าใจในความดับสูญแห่งสภาวะธรรมทั้งหลาย โดยคำเทศนาประกาศหลักธรรมคำสอนให้ผู้คนเข้าใจและสามารถดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ คำสอนของพระองค์จึงแบ่งได้ 2 ลักษณะคือ (1) คำสอนให้เข้าใจธรรมชาติที่แท้จริงของโลก (2) คำสอนที่เป็นแบบแผนการกระทำที่ไม่ขัดต่อธรรมชาติของโลกหรือที่เรียกว่าศีลธรรม (King, 2002: 279-280)

การค้นพบธรรมชาติที่แท้จริงของโลกหรือ “สัจธรรม” เริ่มเมื่อเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จประพาสพระราชอุทยานโดยรถพระที่นั่ง แล้วทรงทอดพระเนตรเห็นเทวทูตทั้ง 4 คือ คนแก่ คนเจ็บป่วย คนตาย และสมณะ ทรงหยั่งเห็นความแก่ ความเจ็บ ความตาย ครอบงำหาชนอยู่ทุกคน ไม่มีผู้ใดสามารถล่วงพ้นไปได้ แต่ผู้คนทั้งหลายก็ยังหลงมัวเมาอยู่ 3 ประการ คือ (1) เมาในวัย คือ ใช้ชีวิตโดยไม่คิดถึงความแก่เสื่อมสลายของสังขาร (2) เมาในความไม่มีโรค คือ ใช้ชีวิตโดยไม่คิดว่าร่างกายนั้นย่อมมีโรคเป็นธรรมดา (3) เมาในชีวิต คือ มัวเมาลุ่มหลงในชีวิต ใช้ชีวิตโดยไม่คิดถึงความตาย เมื่อทรงดำริอย่างนี้แล้วก็ทรงบรรเทาความเมา 3 ประการและความเพลิดเพลินในกามสมบัติเสียได้ จึงทรงดำริต่อไปว่า ธรรมดาสภาวะทั้งปวง ย่อมมีของที่เป็นข้าศึกแก่กัน เช่น ร้อนก็มีเย็นเป็นของแก้ มีดก็มีส่วางเป็นของแก้ ดังนั้นอุปายแก้ทุกข์ 3 อย่างก็จักต้องมี ภาวะนี้เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความเชื่อว่าสรรพสัตว์สามารถเข้าถึงความเป็นพุทธะ ซึ่งมหายานเรียกว่าพุทธภาวะ การอาศัยในเพศฆราวาสที่ผูกพันกับความเศร้าหมองของกิเลส เช่น ความรักโลก ความโกรธ และความหลง ดังนั้น

พระองค์จึงไม่ยินดีในเพศฆราวาส และมุ่งสู่การบรรพชาเป็นอุบายให้แสงหาธรรมเป็นเครื่องพ้นได้ เช่นนั้นก็ทรงโสมนัส เมื่อพระองค์แสวงหาสมุทัยคือเหตุแห่งทุกข์เพื่อดับความทุกข์ และทรงพบว่าทุกข์ของสรรพสัตว์ในทางตรงเกิดจากเจตนากรรมอันหลงผิดมีติดบอดของตนที่ถูกอวิชชาทำให้เกิดความยินดี ความอยากได้ ความไม่อยากได้ในวัตถุวิสัยและกระทำสิ่งต่าง ๆ ตามความบีบคั้นหรือไม่เป็นอิสระจากเงื่อนไขทางธรรมชาติ ประกอบด้วย (1) อนิจจัง ความไม่เที่ยงแท้ยั่งยืน (2) ทุกขัง ความไม่คงทนถาวร (3) อนัตตา ความไม่เป็นตัวตนเราเขา ซึ่งสรรพสัตว์ทั้งหลายยังเป็นทุกข์ทางอ้อมที่เกิดจากการสร้างอัตตะด้วย คือการสร้างตัวตนเราเขาขึ้นหรือที่ท่านพระพุทธาสกล่าว่า “ตัวกู-ของกู” (พุทธทาสภิกขุ, 2546: 46) เช่น เราอยากมีชีวิตอยู่ไม่อยากตาย ซึ่งขัดจากธรรมชาติแท้จริงว่าความตายมาหาเราได้ทุกขณะ โดนความไม่เที่ยงแท้คงทนและไม่เป็นตัวเราเขา จึงเป็นเหตุให้กระทำสิ่งต่าง ๆ ที่เกินธรรมชาติเพื่อรักษาร่างกายที่คิดว่าเป็นตัวตนของตน เป็นต้น จากนั้นพระพุทธองค์จึงพบว่า การเปลี่ยนแปลงอุดมคติกับการปฏิบัติชีวิตนั้นเป็นการละสาเหตุแห่งทุกข์และค้นพบวิธีการดับทุกข์ด้วยอริยสัจ 4 และมรรค 8 โดยการปฏิบัติที่จริงจัง ซึ่งเป็นการแสดงถึงการสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าหรือเข้าสู่พุทธภาวะของพระศรีศากยมุนีพระพุทธเจ้า (ล.เสถียรสุด, 2551: 43-45)

เจ้าชายสิทธัตถะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าโดยการค้นพบหลักแห่งธรรมชาติที่ทำให้สรรพสัตว์เกิดความทุกข์และทรงตัดความทุกข์อันเกิดจากกิเลสเหล่านั้น และตรัสสั่งสอนสาวกทั้งหลายตามปัญญาของแต่ละบุคคลให้เข้าใจสัจธรรมและเข้าถึงความเป็นพุทธะหรือสิ่งที่เรียกว่า “นิพพาน” คือพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง ตลอดจนการสอนแบบแผนการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับสัจธรรมของโลกหรือกามภพแห่งการเกิดของสัตว์ผู้ข้องเกี่ยวกับกามตัณหา ซึ่งรับรู้สรรพสิ่งจากอายตนะต่าง ๆ คือผู้รับรู้ในรูปด้วยตา รสด้วยลิ้น กลิ่นด้วยจมูก เสียงด้วยหู สัมผัสด้วยกาย ความนึกคิดด้วยใจ ซึ่งล้วนกระตุ้นจิตให้เกิดความอยากแล้วเกิดการกระทำอันเป็นเหตุของสิ่งต่าง ๆ ขึ้นเรียกว่า “กรรม” โดยกรรมนั้นส่งผลทางกาย วาจา และจิต หากตนมีจิตที่ไม่บริสุทธิ์ย่อมส่งผลให้เกิดความทุกข์ ดังนั้นหากทราบที่มาแห่งความทุกข์คือตัณหาแล้ว ย่อมหาทางละความอยากทั้งหลายได้ หรือเรียกว่าเข้าถึงความเป็นพุทธะ (วัดโพธิ์เย็น, 2502: 6, 21)

การเผยแผ่หลักคำสอนเพื่อเข้าถึงพุทธภาวะ ซึ่งเป็นลักษณะนามธรรมที่ผู้ปฏิบัติจะพึงเข้าใจได้ด้วยตนเอง จึงต้องอาศัยการสร้างหลักศรัทธา ศึกษา และปฏิบัติ ด้วยการยึดบุคคลหรือธรรมเป็นสรณะ เพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจให้เกิดความรู้หรือหลักในการปฏิบัติตามให้เข้าถึงพุทธภาวะได้ ซึ่งพระพุทธเจ้าเป็นหนึ่งในบุคคลผู้เป็นสรณะยึดเหนี่ยวจิตใจที่ประเสริฐเพราะทรงเป็นผู้ฝึกตนดีแล้ว เป็นครูผู้สอนให้กับสรรพสัตว์ทั้งหลาย ดังธรรมภาษิตที่ว่า

“人为怖畏苦 去皈依山岳 森林或园苑 种种树支提
มนุษย์จำนวนมาก ถูกภัยความกลัวคุกคาม พวกเขายึดเอาภูเขา
ป่าไม้ต้นไม้ อารามและเจดีย์เป็นสรณะที่พึ่ง

此非安全依 非最上衣处 如此之皈依 不离一切苦
สิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวมานั้น มิใช่สรณะอันปลอดภัย มิใช่ที่พึ่งอันสูงสุด

คนที่อาศัยที่พึ่งชนิดนั้นก็มิพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้

若人皈依佛 皈依法及僧 依于正知见 得见四圣谛
ส่วนผู้ใดถือพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นที่พึ่งแล้ว

ย่อมใช้ปัญญาพิจารณาเห็นอริยสัจสี่

苦与苦之因 以及苦之灭 及八支圣道 灭尽一切苦
คือ ทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และอริยมรรคมีองค์ 8

อันเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

此皈依安稳 此皈依最上 此乃真皈依 能脱离众苦
นั่นเป็นที่พึ่งอันปลอดภัย นั่นคือที่พึ่งอันสูงสุด เพราะผู้อาศัยที่พึ่ง

เช่นนั้นย่อมพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงได้”

(ธรรมบทแปลไทย-จีน, 2559: 50-51)

2.2 ความหมายของพุทธภาวะ

คำจำกัดความของคำว่า “พุทธภาวะ” ซึ่งปรากฏในภาษาจีนที่จะนำมาศึกษาวิจัยว่า “佛性 (fóxìng)” โดยหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสนาฉบับใหญ่ (《佛教大辞典》) (Fójiào Dàcídiǎn Dictionary of Buddhism, 2002: 636) ให้อธิบายความหมายและตัวอย่างของคำว่า “佛性” (fóxìng) ไว้ว่า

พุทธภาวะ (佛性-fóxìng) ภาษาสันสกฤตเขียนว่า Buddhadhātu หรือ Buddhatā , Buddha-gotra คือ ภาวะจิตเดิมแท้ซึ่งเป็นภาวะที่มีจิตที่สว่างไสวไม่เกิดความมัวหมองจากกิเลสทั้งปวง เป็นจิตที่บรรลุถึงสัจธรรมที่แท้จริงของธรรมชาติ ไม่หลงมัวเมาอยู่ในอาสวะกิเลสหรืออวิชชา ซึ่งเรียกจิตนี้ว่า “พุทธจิต” โดยคัมภีร์ 《大般涅槃经》 ได้กล่าวถึงพุทธภาวะ ไว้ว่า เดิมแท้แล้วสรรพสัตว์ทั้งหลายแต่ละบุคคลล้วนมีพุทธภาวะอยู่ในตนเอง มนุษย์ทุกคนมีโอกาที่จะสามารถบรรลุเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ เพราะจิตมนุษย์เดิมแท้แล้วใสสะอาดบริสุทธิ์ คือเป็นดังจิตของพุทธเจ้าทั้งหลาย เพียงแต่มีอาสวะกิเลสหรืออวิชชามาครอบงำจิตใจ ทำให้ไม่สามารถเห็นถึงจิตเดิมแท้ของตนที่ไร้ซึ่งกิเลสได้ ต้องมีการปฏิบัติขัดเกลาจึงจะสามารถบรรลุถึงพุทธภาวะหรือจิตเดิมแท้ของตน

ส่วนคำจำกัดความของคำว่า “พุทธจิต” ที่มีความหมายเหมือนกับคำว่า “พุทธภาวะ” ในภาษาจีนใช้คำว่า “佛心 (fóxīn)” ซึ่งหนังสือ 《佛学大辞典》 (Fóxué Dàcídiǎn Dictionary of Buddhism พจนานุกรมพุทธศาสนาฉบับใหญ่, 2010: 1314) ให้ความหมายไว้คือ ใจที่ตื่นรู้

สามารถแบ่งความหมายได้ 2 ประเภท คือ (1) ความรู้สึกนึกคิดของพระพุทธเจ้าผู้เต็มเปี่ยมไปด้วยความเมตตา (2) จิตเดิมแท้ ที่มีอยู่ในมนุษย์ทุกคน ซึ่งเป็นจิตที่สว่างไสว สะอาดบริสุทธิ์ ปราศจากซึ่งกิเลสและอวิชชาทั้งปวง

แนวคิดพุทธภาวะ ประกอบไปด้วยหลักความคิด 5 ประการ ได้แก่

1) พุทธภาวะเหนือกว่าภาวะศุนยตา เพราะความเห็นอันถูกต้องแล้วตามหลักภาษาศาสตร์ ที่กล่าวว่า ทุกสิ่งเป็นเพียงการกำหนดคำเพื่ออธิบายสิ่งต่าง ๆ

2) พุทธภาวะเข้าถึงโดยการปฏิบัติในหลักคำสอนตามหลักนิกายโยคจารย์ในเรื่องตรีลักษณ์และอตรีลักษณ์ทำให้เข้าถึงพุทธภาวะได้

3) แนวคิดสังขธรรมซึ่งแตกต่างจากหลักการอาตมันที่เป็นความเที่ยงแท้ที่สร้างโลกของศาสนาฮินดู

4) พุทธภาวะเป็นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงตามสภาวะต่าง ๆ และอยู่ในร่างกายเรา ซึ่งพุทธภาวะเป็นหลักที่ต้องปฏิบัติตามพุทธธรรมอันถูกต้อง จึงนำไปสู่ความสำเร็จเป็นพุทธะ คือ การปฏิบัติผ่านทางสัมผัสของเราต่าง ๆ อันได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ไม่ใช่การคิดอย่างเดียว และการปฏิบัติที่ถูกต้องซึ่งได้รับสืบทอดแนวคิดที่มีการพิสูจน์แล้วจากผู้เชี่ยวชาญหรือมีประสบการณ์ว่า ทำแล้วจะเกิดผลอย่างไร

5) พุทธภาวะซึ่งเป็นภาวะสากลทั่วไปของแนวคิด แสดงถึงแง่มุมของมนุษยชาติ (สรรพสัตว์ทั้งหลาย) ตามที่ศนคตีแ่งบวก (S. B. King, 1991: 27)

พุทธภาวะพัฒนามาจากความเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ในการหลุดพ้น ตลอดจนพัฒนาความเชื่อธรรมชาติแห่งพุทธะหรือพุทธจิตว่าเป็นธาตุแฝงอันบริสุทธิ์ในจิตของสรรพสัตว์ เรียกว่า “ตถาคตธรรม” โดยตถาคตธรรมพัฒนามาจากการตีความในพุทธภาวะมี 2 ประเภท คือ

1) ตถาคตธรรมที่เป็นภาวะจิตของเราเองที่เห็นสภาวะทั้งหลายที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปไม่มีสิ่งใดให้จับต้องหรือคงอยู่นิรันดร์ ส่งผลให้จิตเกิดการหลุดพ้นเข้าถึงธรรมกายคือความเป็นเช่นนี้เช่นนั้นเอง แนวคิดนี้ปรากฏในนิกายโยคจารย์ซึ่งมีหลักคำสอนเกี่ยวกับมโนภาพนิยมหรือจิตนิยม ด้วยคำสอนที่ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนแสดงออกตามวิญญูณ 6 ที่รับรู้อารมณ์ภายนอก คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งแสดงออกมาจากวิญญูณมนัสหรือวิญญูณที่ทำหน้าที่รับรู้อารมณ์ภายในจากจิตซึ่งเกิดและดับทุกขณะ ที่เรียกว่า “อาลัยวิญญูณ” หรือเรือนคลังแห่งวิญญูณ โดยอาลัยวิญญูณทำหน้าที่ 3 ประเภท คือ (1) รู้เก็บพิชชะ คือการบันทึกรักษาความดีความชั่วของเรา (2) รู้ก่อ คือการสร้างอารมณ์ความรู้สึกที่แตกต่างออกมาเพื่อแสดงแก่วิญญูณมนัส (3) รู้ปรุง คือการผสมสร้างแต่งสิ่งต่าง ๆ ตามพิชชะในดวงจิต หากปราศจากการสั่งสมพิชชะหรือสภาพอันเคยชินในการปรุงแต่งตามการรับรู้ของวิญญูณต่าง ๆ แล้วจิตก็เข้าสู่ภาวะนิพพาน นอกจากนี้แนวคิดนี้ยังปรากฏในนิกายเช่นด้วยความเชื่อในเรื่องจิต

บริสุทธินั้นเป็นธรรมชาติของจิตมนุษย์หรือเรียกจิตเดิมแท้ว่า “แก่นแท้แห่งจิต” โดยเชื่อว่าเมื่อผู้ใดค้นพบภาวะนี้ของตนเองได้ก็บรรลุถึงพุทธภาวะ ซึ่งเป็นการพัฒนามาจากแนวคิดของนิกายโยคอาจารย์

2) ตลาคตครรรค์ที่เป็นภาวะจิตของปฐมพระพุทธเจ้าอยู่ในตัวเรา เมื่อรู้แจ้งว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นภาพมายาที่ไร้แก่นสารไม่ควรยึดถือหรือยึดมั่นในสิ่งทั้งปวง จึงเกิดการบรรลุธรรมทั้งหลายทั้งปวง ส่งผลให้จิตของเราเข้าสู่ภาวะแห่งพุทธะในธรรมชาติแห่งพุทธะของตนหรือจิตกลับไปรวมกับพระปฐมพระพุทธเจ้า ซึ่งแนวคิดนี้มักปรากฏอยู่ในนิกายสังฆกรรมปุณฺฑริกสูตร โดยเชื่อว่าพระพุทธเจ้ากับสรรพสิ่งประกอบด้วยตรีสัตย์อันสมบูรณ์กลมกลืนร่วมกัน คือมูลธาตุอันแท้จริงของเหล่าสรรพสัตว์อันเป็นหนึ่งเดียวกัน เรียกว่าเอกจิตธรรมธาตุ ซึ่งมี 3 องค์ประกอบที่มีอยู่ภายในกันและกัน ได้แก่

(1) ศูนยตสัตย์หรือประมาณสภาวะ คือ สัจธรรมเรื่องความว่างจากความคิดทวิลักษณ์ เช่น การเกิดและการดับ ความสุขและความทุกข์ รูปธรรมและนามธรรม เป็นต้น เมื่อผู้คนเข้าถึงก็สามารถตัดอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นได้ เปรียบได้กับสัมโมคคกาย

(2) สมมติสัตย์หรือปุณฺณะสภาวะ คือ สัจธรรมเรื่องความเป็นกลางปราศจากการปรุงแต่ง ในธรรมทั้งปวงตามภูมิธาตุทั้ง 10 ภูมิ ได้แก่ (1) นรกภูมิ (2) เปรตภูมิ (3) ตีรจฉานภูมิ (4) อสุรภูมิ (5) มนุษย์ภูมิ (6) เทวภูมิ (7) สวากภูมิ (8) ปัจเจกภูมิ (9) โภทิสัตว์ภูมิ (10) พุทธภูมิ ซึ่งแต่ละภูมิก็ยังคงมี 9 ภูมิที่เหลืออยู่ในภูมินั้น ๆ เช่น ในพุทธภูมิก็ยังมีอีก 9 ภูมิอันได้แก่ นรกภูมิ เปรตภูมิ เป็นต้น สภาวะของผู้เป็นกลางในภูมิทั้ง 10 เปรียบได้กับนิรามคกาย

(3) มัชฌมสัตย์หรือการณสภาวะ คือ สัจธรรมเรื่องความไม่เที่ยงจากเหตุปัจจัยที่ก่อเกิดการเกิดและการดับ สภาวะดังกล่าวเปรียบได้กับธรรมกายที่ปวงพระพุทธเจ้าได้บรรลุ (เสถียร โภธินันทะ, 2548: 107-116)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ท่านชูชก (2553) กล่าวถึงพุทธภาวะในความหมายของตลาคตครรรค์ว่าเป็นสิ่งที่ซ่อนอยู่ภายในซึ่งเป็นเชื้อหรือพันธุ์แห่งความเป็นตลาคต ถูกครอบคลุมด้วยมิชฌาติภูมิจิตและอุปทาน แต่ธรรมชาติดั้งเดิมบริสุทธินั้นเปรียบเหมือนแก้วมณีล้ำค่าที่ซุกซ่อนอยู่ในโคลนดิน หรือเหมือนพระพุทธรูปทองคำถูกห่อหุ้มไว้ด้วยผ้าขี้ริ้ว โดยพุทธภาวะมีสถานะและลักษณะต่างๆ เช่น เป็นแหล่งรวมลักษณะของสรรพสัตว์ ตั้งแต่ลักษณะของพระพุทธเจ้าจนถึงลักษณะของสรรพสัตว์ที่อยู่ในภูมิต่ำสุด เป็นสาระแห่งตลาคตที่ถูกห่อหุ้มด้วยกิเลสเหมือนรวงผึ้งที่ถูกห่อหุ้มด้วยตัวผึ้ง พระพุทธเจ้าผู้มีปัญญาจักขุจึงมองเห็นลักษณะอันบริสุทธินี้ภายในสรรพสัตว์ ตลาคตครรรค์เหมือนทองคำที่ถูกห่อหุ้มด้วยเปลือกตมถูกทิ้งไว้ไม่มีใครเหลียวแล เหมือนแก้วมณีที่ถูกทิ้งไว้ในกระท่อมคนจน มีแต่พระพุทธเจ้าที่มองเห็นคุณสมบัติอันสูงส่งนี้ที่อยู่ในตัวสรรพสัตว์ จึงทรงกำจัดโคลนดินอันหุ้มห่อตลาคตครรรค์นั้นออกไปจากจิตสันดานของสรรพสัตว์ หรือกระตุ้นให้สรรพสัตว์ค้นพบเห็นแก้วมณีภายในตนนี้ ดังคำกล่าวของพระพุทธเจ้าที่ตรัสกับพระมหามติโภทิสัตว์มหาสัตว์ว่า "ดูก่อนมหามติ ตลาคตครรรค์บรรลุสุาเหตุ

ทั้งหลายไม่ว่าดีหรือไม่ดีอยู่ในตัว เป็นบ่อเกิดของวิถีชีวิตทั้งหลายอยู่ในฐานะเป็นผู้แสดงบทบาท หลากหลาย โดยไม่แบ่งแยกว่าเราหรือของเรา เป็นแหล่งรวมแก่นแท้แห่งสรรพสัตว์และสรรพสิ่ง

ผู้วิจัยสรุปได้ว่าบุคคลทั้งหลายไม่แตกต่างจากพระพุทธเจ้าที่อยู่ในเอกภาวะ (ภาวะความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจากฐานความคิดในเรื่องสังขารที่บุคคลและพระพุทธเจ้าล้วนอยู่ภายใต้ภาวะดังกล่าว) ดังนั้นกล่าวได้ว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายสถิตอยู่ในใจของปวงสรรพสัตว์ และสรรพสัตว์ทั้งปวงก็สถิตในใจของพระพุทธเจ้าทั้งหลายทั้งปวง ซึ่งพุทธภาวะหรือจิตเดิมแท้ของมนุษย์นั้นบริสุทธิ์ดุจดั่งจิตของพระพุทธเจ้าองค์แท้หรือพระอาทิพุทธ แต่เมื่ออวิชชาเกิดขึ้นในจิตของตนจึงทำให้จิตมัวหมอง หากกำจัดอวิชชาได้ก็กลับเข้าสู่สภาวะเดิมแท้ของตนเอง ซึ่งมีสภาวะเช่นเดียวกับธรรมกายหรือพระพุทธเจ้าองค์แท้ ดังนั้นจิตของเราคือจิตแห่งพุทธะ สรรพสัตว์มีพุทธภาวะอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน พุทธภาวะหมายถึงภาวะเดิมของสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริงหรือธรรมชาติของสรรพสิ่งที่สรรพสัตว์สามารถรู้เห็นและเข้าถึงได้ โดยปรากฏเป็นคำไวพจน์ที่หลากหลาย เช่น ตถาคตครุฑ จิตเดิมแท้ ธรรมชาติแห่งพุทธะ เป็นต้น

2.3 พุทธภาวะในคุณลักษณะของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าทรงเป็นสรณะหนึ่งของผู้ศึกษาและปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความเป็นพุทธะ การศึกษาคุณลักษณะความเป็นพระพุทธเจ้าจะทำให้เข้าใจพุทธภาวะและความเป็นพุทธะที่ลึกซึ้งและชัดเจน โดยคุณลักษณะของพระพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนาหายาน แบ่งตามหลักตรีกาย 3 ประการ ได้แก่

1) ธรรมกาย คุณลักษณะทางกายที่เกิดจากธรรมที่เป็นสภาพสูงสุดด้วยความรู้ ความกรุณาและความสมบูรณ์ เป็นลักษณะที่ดำรงเป็นสังขารซึ่งเป็นสิ่งไร้รูป ไม่มีจุดเบื้องต้นสิ้นสุด ไม่มีผู้สร้าง เกิดและมีได้ด้วยตัวเองและดำรงอยู่ซึ่งพุทธะผู้เป็นรู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน นำมาสั่งสอนเวไนยสัตว์

2) สัมโสกกาย คุณลักษณะทางกายที่เกิดจากพุทธานุภาพด้วยอำนาจแห่งญาณสมบัติของพระองค์เพื่อเป็นพระกายแห่งประโยชน์สุขของมหาชน โดยการเนรมิตกายทิพย์เพื่อโปรดเหล่าพระโพธิสัตว์ผู้ปรารถนาพุทธภูมิอยู่ในดินแดนทิพย์ ซึ่งความเชื่อนี้เกิดจากทัศนคติที่ว่า พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญบารมีหลายอสงไขยแสนกัลป์จึงมีพระพุทธานุภาพสูงส่งมากกว่าการตรัสรู้และโปรดสรรพสัตว์เพียง 45 พรรษาแล้วเหลือเพียงแต่หลักคำสอนของพระองค์เท่านั้น

3) นิรมาณกาย คุณลักษณะทางกายภาพตามสังขารมนุษย์และมีปรีติลักษณะดังที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งเป็นที่มาของคำว่า “มานุสสพุทธเจ้า” โดยกายที่ปรากฏนี้เกิดจากภาวะธรรมกายเนรมิตขึ้นเป็นรูปกายเพื่อสั่งสอนสรรพสัตว์โลก พระสูตรสี่ธรรมปุณทริกสูตร แสดงไว้ว่า พระชนมายุกาลของพระศรีศากยมุนีพุทธเจ้าและพระองค์ทรงตรัสรู้ตั้งแต่เมื่อร้อยพันหมื่นโกฏิกัลป์ แต่ประกาศว่าเพิ่งได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพื่อนำสรรพสัตว์ให้ถึงพร้อมและก้าวเข้าไป

ในพุทธยาน และการดับขันธมหาปริณิพพานของพระพุทธรองค์เพื่อให้จิตของสรรพสัตว์ไม่ประมาท ในการใส่ใจการปฏิบัติพุทธธรรม ด้วยความคิดที่ว่าพระองค์จักอยู่ในโลกตลอดเวลา นอกจากนี้ภิกษุ มนตรยานมีความเชื่อว่าพระพุทธรเจ้าที่เป็นมนุษย์เกิดจากการแบ่งภาคของพระธยานิพุทธรเจ้า โดย มานุสสพุทธรเจ้าที่ได้รับความนิยมได้แก่ พระทิปังกรพุทธรเจ้า พระกัสสปะพุทธรเจ้า พระศรีศากย มุนีพุทธรเจ้า พระเมตไตรยพุทธรเจ้า พระโฆชัยคุรุไวฑูรย์พุทธรเจ้า เป็นต้น (ไกรฤกษ์ ศีลาคม, 2552: 22-27, 37-41)

สมภาร พรหมทา (2540 : 50-51) ได้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่าง 3 กาย ว่าพระศรีศากย มุนีพุทธรเจ้าซึ่งเป็นมานุสสพุทธรเจ้านั้นเป็นธรรมกายภาวะ ซึ่งประสงค์โปรดเหล่าสรรพสัตว์จึงแบ่ง ภาคหรืออวตารรูปมาเป็นสัมโมคคกายเพื่อโปรดพระโพธิสัตว์ในภูมิทิพย์ และแบ่งภาคลงเป็นนิรมาน กายในรูปมนุษย์เพื่อโปรดสรรพสัตว์ ดังนี้

ธรรมกาย → สัมโมคคกาย → นิรมานกาย

ความสัมพันธ์ในหลักตรีกายสามารถอธิบายตามเหตุและผลได้ว่า เมื่อพระศรีศากยมุนี พุทธรเจ้าทรงตรัสรู้และสั่งสอนหลักธรรมเพื่อความหลุดพ้นจากสังสารวัฏของสรรพสัตว์ในโลก มนุษย์และพระองค์ทรงดับขันธปริณิพพานสิ้นความเป็น “มานุสสพุทธร” แต่ญาณคือความหยั่งรู้และ หลักธรรมต่าง ๆ ของพระองค์ยังคงดำรงอยู่ ซึ่งหากสัตว์ใดมีปัญญาศึกษาและปฏิบัติก็สามารถเข้าใจ หรือรับรู้เห็นได้ ซึ่งมหายานเรียกคุณลักษณะที่มองเห็นนี้ว่า “สัมโมคคกาย” นอกจากนี้ภาวะความเป็น พุทธรเจ้าซึ่งหลุดพ้นจากสังสารวัฏ เป็นผู้ไม่เกิดไม่ดับ เป็นผู้มิอิสระจากการยึดติดในกิเลสทั้งหลาย ทำให้ คุณลักษณะของพระพุทธรองค์มีลักษณะเดียวกับหลักสูงสุดของธรรมชาติที่ว่าด้วย “ศูนยตา” คือความ ว่างเปล่า ไม่ใช่สิ่งที่เกิด ไม่ใช่สิ่งที่ไม่เกิด ไม่ใช่สิ่งที่มี ไม่ใช่สิ่งที่ไม่มี เพราะรู้แจ้งว่าสิ่งทั้งหลายย่อม เปลี่ยนตามเหตุและปัจจัย ซึ่งมหายานเรียกคุณลักษณะการรับรู้นี้ว่า “ธรรมกาย” (ส. ศิวรักษ์, 2542: 34-36) ซึ่งแนวคิดนี้ก่อเกิดมุมมองการอวตารตามกายต่าง ๆ ที่เกิดจากธรรมกาย โดยมาจาก คุณลักษณะทางธรรมของบุคคลผู้หลุดพ้นจากสังสารวัฏด้วยการเป็นผู้มิอิสระจากกิเลส ซึ่งมีลักษณะ เช่นเดียวกับบุคคลผู้เข้าถึงพุทธภาวะแล้ว จึงกล่าวว่าพระพุทธรเจ้าทุกพระองค์เกิดจากสัจธรรมอัน สูงสุด (ธรรมกาย) แบ่งภาคลงมาเพื่อโปรดสัตว์ ตามลักษณะพุทธวณะว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็น เราผู้เป็นพระพุทธรเจ้า”

ภิกษุมหายานยังเชื่อว่า “พระอาทิพุทธร” บ้างก็เรียก “พระไวโรจนะ” “วัชรปราณี” “วัชร ราธาร” “วัชรสัตว์” “อิศวระ สวาภาวะ” เป็นธรรมกายที่ทรงอุบัติมาพร้อมกับโลกและคงอยู่มาตลอด กาล และแบ่งภาคด้วยฉานของพระองค์เป็นพระธยานิพุทธรเจ้าในสัมโมคคกาย ตลอดจนการแบ่งภาค เป็นมานุชิพระพุทธรเจ้า เช่น พระไวโรจนะพุทธรเจ้าผู้เป็นพระปัญญาอันสูงสุด พระรัตนสัมภาวะพุทธร เจ้าผู้เป็นต้นกำเนิดแห่งสิ่งมีค่าทั้งปวง พระอักษะพุทธรเจ้าผู้เป็นธรรมาธิฐานหรือธรรมชาติอัน

มันคงไม่สิ้นคลอนหวั่นไหวแห่งโพธิจิตซึ่งมีอยู่ในสรรพสัตว์ พระอมิตาพุทธเจ้าผู้เป็นที่พึ่งแห่งผู้ศรัทธา ในการเข้าสู่ความเป็นพุทธะ พระอโฆสิททิพุทธเจ้าผู้เป็นความสำเร็จอันสมบูรณ์และสายลมแห่งจิต วิญญาณในการผลักดันสรรพสัตว์สู่ความหลุดพ้น เป็นต้น จากนั้นพระธยานิพุทธเจ้าได้แบ่งภาคเป็น พระธยานิโพธิสัตว์ในรูปสัมโมคคกายเพื่อช่วยเหลือการโปรดเหล่าสรรพสัตว์ เช่น พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรหรือพระโพธิสัตว์กวนอิม ผู้เกิดจากธรรมาธิฐานของพระอมิตาพุทธเจ้า และเป็นพระโพธิสัตว์แห่งพระมหาเมตตาและพระมหากรุณาธิคุณที่คอยช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์ เป็นต้น (คณะกรรมและการคณะสงฆ์วัดบรมราชาากาญจนานิกะกอนุสรณ์คณะสงฆ์จีนนิกายรังสรรค์, 2551: 147-150) ซึ่งแนวคิดความเชื่อประเภทนี้มาจากการต่อสู้กับการเผยแพร่ของพราหมณ์โดยการสร้างหลักการของพระอาทิพุทธซึ่งเป็นสิ่งที่อธิบายสภาพทิพย์ที่เหนือกว่าสภาพทิพย์ของมหาพรหม และการสร้างสัมโมคคกายกับนิรมานกายตามแนวความคิดการอวตารของพระวิษณุ

สรุปได้ว่าแนวความคิดความในคุณลักษณะของพระพุทธรูปเจ้านั้นสะท้อนให้เห็นถึงแนวทางในการปฏิบัติเพื่อการเข้าถึงสังขารของโลกด้วยความเชื่อว่า ตัวเรานั้นมีพุทธภาวะคือศักยภาพที่จะหลุดพ้นตั้งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงเป็นมนุษย์มีร่างกายและการเผชิญกับความทุกข์ในการดำรงชีวิตภายใต้กฎแห่งธรรมชาติ เมื่อไม่มีความแตกต่างทางโครงสร้างร่างกายและจิตใจแล้ว ดังนั้นเราทั้งหลายก็สามารถมีภาวะในการเข้าถึงความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลายทั้งปวง กล่าวคือมนุษย์มีพุทธภาวะอยู่ในตัว รอให้บุคคลนั้นเข้าถึงความเป็นพุทธะ

2.4 พุทธภาวะในแนวคิดพระโพธิสัตว์

พระพุทธศาสนาเป็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์โลก 2 กลุ่ม คือ กลุ่มหนึ่งเรียกว่า พระพุทธเจ้าผู้รู้แจ้ง พระตถาคต พระโพธิสัตว์ พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์ อีกกลุ่มหนึ่งเรียกชื่อโดยทั่วไปว่าสรรพสัตว์ ที่เป็นปุถุชนคนพาล เรียกตามอักษรว่า สัตว์ทั้งปวง ผู้โง่เขลา กระจายต่อโลกียวัตถุ จึงเป็นเหตุให้ทนทุกข์ทรมาน ที่กระจายโลกียสุข พวกเขาตระหนักรู้สภาวะของตัวเองและไม่พอใจกับสภาวะนั้นเลย จึงรู้สึกโดดเดี่ยวและโหยหาความสุขที่แท้จริง ความจริงสูงสุด ความรู้แจ้งอันเป็นสุข ซึ่งมีจิตหมกมุ่นอยู่ในการไล่ติดตามกามารมณ์และไม่รู้ความหมายแห่งชีวิต คนประเภทนี้มีชื่อเรียก อีกอย่างหนึ่งว่า สรรพสัตว์ คือสัตว์ทั้งปวง หรือสัตว์มีชีวิต พระพุทธเจ้าทรงประสงค์จะช่วยเหลือพวกคนพาล ดังนั้นจึงทรงสอนธรรมและบัญญัติวินัย ชีวิตของปุถุชนคนพาลส่วนมากพบเจอเรื่องที่เจ็บปวด เพราะความต้องการสิ่งที่เป็นมายาอันเกิดจากตัณหาผู้เป็นดังมารดา และอวิชชาผู้เป็นบิดาของเราถูกขัดขวางไม่ให้สมหวังจากความจริง ก่อเกิดเป็นวังวนแห่งโลภะ โทสะ และโมหะ ซึ่งตรงกันข้ามกับความเป็นพระพุทธเจ้าผู้ทำให้ทัศนะนั้นสิ้นสุดลงแล้ว ก่อเกิดสภาพที่เรียกว่า วิโมกข์ซึ่งเต็มไปด้วยบรมสุข (Daisetz, 2553: 6) และเกิดหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึง

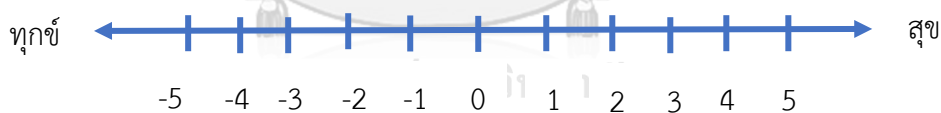
แนวคิดพุทธภาวะ เพราะความเมตตาคือการคิดวางแผน การสร้าง การปรับตัวเองให้กับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เพื่อการตรัสรู้และความหลุดพ้นของสรรพสัตว์

พระพุทธศาสนาพยายามยกเรื่อง “โพธิสัตว์” เป็นการปฏิบัติธรรมในการเข้าถึงพุทธภาวะ ประกอบด้วยการสร้างปัญญาและกรุณาควบคู่กันไปเสมอ โดยพระโพธิสัตว์จะต้องมีปณิธานหรือการตั้งมั่นที่จะบรรลุถึงพุทธภาวะ เพื่อเข้าถึงความเป็นพุทธะซึ่งเรียกว่า “โพธิจิต” และจะต้องเป็นผู้กล้าหาญทนต่อทุกขในวิภวสงสารที่เปรียบเสมือนเพลิงลูกไฟม้อยู่ตลอดเวลา แม้ว่าการเปลื้องทุกข์แทนสรรพสัตว์นั้นจะทำให้ตนเองต้องตกอยู่ในอบายภูมิเสวยทุกข์นานเท่าไรก็ตาม ดังเช่น พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ทรงตั้งปณิธานโปรดสัตว์อยู่หลายประการ ซึ่งหนึ่งในปณิธานที่สำคัญของพระองค์ท่านคือ “ตราบไต่ที่ยังมีสัตว์เสวยทุกข์อยู่ในห้วงทุกข์สาคร ตราบนั้นเราก็กังขามขอบรรลุโพธิญาณ” หรือพระกษิติครรภ์โพธิสัตว์ได้มีการตั้งปณิธานที่ยิ่งใหญ่ว่า “ตราบไต่ที่นรกยังไม่สูญ ตราบนั้นก็ไม่ขอบรรลุพุทธภูมิ” เป็นต้น พระโพธิสัตว์เมื่อรู้ชัดถึงสรรพธรรมทั้งหลายตามความเป็นจริง และถือเอามหากรุณาเป็นอารมณ์ในการโปรดสรรพสัตว์ โดยชั้นภูมิของพระโพธิสัตว์มี 10 ภูมิ เรียกว่า ทศภูมิ ตามคุณธรรมทางจิตของพระโพธิสัตว์ หากพระโพธิสัตว์ที่ยังไม่จัดเข้าเกณฑ์ภูมิใดภูมิหนึ่งในทศภูมิ ย่อมกระทำความดีและทำความชั่วบ้างได้ ส่วนพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญเข้าสู่ทศภูมินับตั้งแต่ปฐมภูมิจนถึงทศภูมิอยู่ชั้นใดชั้นหนึ่ง ย่อมมีอภิญญาอภิญญาธรรมใด ๆ ได้เลย ในคัมภีร์มหาปรัชญาปารมิตาศาสตร์ได้จัดภูมิพระโพธิสัตว์ไว้ดังนี้

- 1) มุทิตาภูมิ พระโพธิสัตว์มีความยินดีในความปราศจากทุกข์ของสรรพสัตว์ยังประโยชน์ตนและประโยชน์ของผู้อื่นให้ถึงพร้อม เป็นผู้มิตานบารมีเป็นใหญ่
- 2) วิมลางุมิ (ปราศจากราคะ) พระโพธิสัตว์สามารถละมิจฉาจริยาทั้งปวงได้เด็ดขาด ประพฤติดีสำรวมแต่ในสัมมาจริยา เป็นผู้มิตีลนบารมีเป็นใหญ่
- 3) ประภาการิภูมิ (ความสว่าง) พระโพธิสัตว์สามารถทำลายอวิชชาทั้งหลายได้ขาด มีความประพฤติดีในความอดกลั้นต่อสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบจิตใจได้ทุกประการ เป็นผู้มิตันตบารมีเป็นใหญ่
- 4) อรรถจีสมตีภูมิ (รุ่งเรือง) พระโพธิสัตว์มีความเพียรในการบำเพ็ญธรรมเพื่ออำนาจประโยชน์แก่สรรพสัตว์ เป็นผู้มิตวิริยะบารมีเป็นใหญ่
- 5) ทุระชยาภูมิ (ผู้อื่นชนะยาก) พระโพธิสัตว์ละขาดซึ่งสภาวะแห่งทวยานทั้ง 2 (สาวกยานและปัจเจก) ยึดมั่นต่อพุทธยานหรือเอภยาน (การรวมสาวกยาน ปัจเจกยาน และมหายาน) เพื่อตั้งมั่นจะบรรลุในพุทธภาวะ เป็นผู้มิตสมาธิบารมีเป็นใหญ่
- 6) อภิมุขิภูมิ (ผินหน้าสู่ทางนิรวาณ) พระโพธิสัตว์มีการบำเพ็ญยิ่งในปัญญาบารมี รู้แจ้งชัดในปฏิจจสมุปปาท เป็นผู้มิตปัญญาบารมีเป็นใหญ่

เกิดขึ้นในใจ โดยการหมั่นจิตใจหรืออาลัยวิญญานคือจิตที่สะสมสรรพสิ่ง ซึ่งเชื่อกันว่าดำรงอยู่เบื้องหลังวิญญานเชิงประจักษ์ของแต่ละบุคคล อันเป็นสิ่งเศร้าหมอง เมื่อได้รับการชำระล้างให้สะอาดจากสิ่งที่เศร้าหมองนี้ทำให้ปฏิบัติไปสู่การบรรลุสัจภาวะสูงสุดต่อไป ซึ่งคำพูดทั่วไปที่เราใช้แสดงถึงความจริงสูงสุด ได้แก่ “พุทธภาวะ” “พุทธตา” “ตถตา” “ความเป็นเช่นนั้น” “ความเป็นนั้น” “ความเป็นจริง” “สภาพแห่งความเป็นจริง” “สภาพแห่งความแท้” “ธรรมชาติ” “แดนแห่งความจริง” “นิพพาน” “นิตยะ” “สมตา” “อหฺวยะ” “นิโรธ” “อนิมิตะ” “ศูนฺยตา” เป็นต้น พุทธภาวะยังก่อให้เกิดความรักผู้อื่นที่ไม่เห็นแก่ตัวและครอบคลุมสรรพสิ่ง การน้อมรับทุกข์เหล่านั้นมาไว้กับตนก็เพื่อว่า ผู้ประสบทุกข์ที่แท้จริงอาจจะไม่เพียงได้รับการผ่อนคลายจากทุกข์เหล่านั้นเท่านั้น แต่จะพ้นจากผลแห่งความชั่วที่จะตามมาด้วย (Daisetz, 2553: 6-8) กล่าวคือ การทำให้เขาสามารถมุ่งไปสู่การบรรลุชีวิตที่เป็นสุขยิ่งขึ้นโดยสะดวกและประสบความสำเร็จ เพราะรู้สึกเป็นทุกข์แทนคนอื่นหรือความเข้าใจเข้าใจผู้อื่นตามความจริงแท้

ความจริงแท้อันบริสุทธิ์ที่เป็นพุทธภาวะคือสภาวะศูนฺยหรือความรู้สึกว่างเปล่าไม่ปรุงแต่งในความอยากต่าง ๆ นี้สามารถยกตัวอย่างได้ว่าเป็นเลข 0 ส่วนการปรุงแต่งต่าง ๆ นั้นกำหนดให้เป็นเลขที่แตกออกไปจาก 0 ซึ่งแสดงได้ดังภาพต่อไปนี้ โดยการกำหนดการปรุงแต่งที่ปลายลูกศรเป็นความสุขและความทุกข์ หากทุกข์หรือสุขมากตัวเลขก็จะเพิ่มค่ามากขึ้น และตัวเลข 0 นั้นความจริงแล้วไม่มีจริง เป็นเพียงสิ่งที่ยกมาเป็นตัวอย่างเพื่อให้เกิดความเข้าใจในภาวะศูนฺยหรือสิ่งที่เรียกว่าที่สุดแห่งทุกข์

CHULALONGKORN UNIVERSITY

(พระชาญชัย อธิปญฺโญ, 2555: 159)

การเข้าถึงสภาวะศูนฺยทำให้เกิดภาวะไร้ซึ่งราคะ โทสะ โมหะ อันเป็นต้นเหตุของกิเลสเครื่องผูกมัดให้เกิดการวนเวียนในการเกิดและการดับ ส่งผลให้ผู้เข้าถึงสภาวะศูนฺยนั้นเข้าถึงบรมแห่งธรรมและเป็นผู้ไม่เกิดไม่ดับแห่งความทุกข์ทั้งหลาย ซึ่งในภาษาบาลีเรียกว่า “นิพพาน” แม้ว่าการอธิบายผลแห่งการสำเร็จแห่งนิพพานให้ผู้อื่นที่ยังไม่ถึงเพื่อเข้าใจในสภาวะนั้นเป็นไปได้โดยยาก ดังการกราบทูลของวัจนโคตรปริพาชกถึงลักษณะการดับแล้วของพระพุทธเจ้าว่า “ภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นอย่างนี้แล้วจักเกิดในที่แห่งใด” พระองค์ตรัสว่า “ไม่มีคำว่าเกิด” “ถ้าอย่างนั้นเกิดด้วยไม่เกิดใช่หรือไม่” พระองค์ตอบว่า “ไม่มีคำว่าเกิดด้วย ไม่เกิดด้วย” “ถ้าอย่างนั้นเกิดก็ไม่ใช่ ไม่เกิดก็ไม่ใช่ ใช่หรือไม่” พระองค์ตรัสตอบปฏิเสธและทรงตรัสถามว่า “ท่านรับรู้ถึงการลุกโพรงของกองไฟเบื้องหน้าท่านหรือไม่”

ปริพาชกตอบว่า “รู้” “ไฟลุกโพรงเพราะอาศัยอะไร” ปริพาชกตอบว่า “เพราะเชื้อไฟคือหญ้าและไม้” “ถ้าไฟดับเบื้องหน้าท่าน ท่านรับรู้ถึงการดับของไฟหรือไม่” ปริพาชกตอบว่า “รู้” “แล้วไฟไปทางไหน” ปริพาชกตอบว่า “ไม่มีคำตอบ ไฟลุกโพรงเพราะอาศัยเชื้อ เมื่อหมดเชื้อแล้วไม่เติมเชื้ออีกก็ดับไป” พระพุทธองค์ตรัสว่า “ ตถาคตก็เช่นนั้น ละชั้น 5 พ้นจากการนับว่าเป็นชั้น 5 เป็นผู้ลึกซึ้ง นับไม่ได้ หยั่งไม่ได้ เปรียบดั่งมหาสมุทร ไม่มีคำว่าเกิดหรือไม่เกิด” แต่สามารถอธิบายการเข้าถึงนิพพาน โดยการปฏิบัติได้ 3 ลักษณะ คือ

- 1) อนิมิตตนิพพาน คือ การรู้แจ้งในอนิจจาความไม่เที่ยงจนเข้าถึงนิพพาน
- 2) อัปณิหิตนิพพาน คือ การรู้แจ้งในทุกข์ได้แก่ความคงทนสภาพอยู่ไม่ได้ แปรเปลี่ยนไปตามเหตุจนอารมณ์เข้าถึงนิพพาน
- 3) สุธมฺมณิพพาน คือ การรู้แจ้งในอนัตตาไม่เป็นตัวเป็นตน ทุกสิ่งเป็นความว่างเปล่าจนเข้าสู่นิพพาน (ปัตติยา [นามแฝง], 2553: 153-157)

ภาวะนิพพานสามารถอธิบายตามลักษณะของสภาวะพื้นฐานแห่งจิตว่างหรือจิตเดิมแท้อันบริสุทธิ์ ปราศจากความไม่รู้หรือความมัวเมาแห่งอตฺตา “ตัวกู ของกู” หรือการยึดมั่นตนเองเป็นศูนย์กลาง การทำนิพพานให้รู้แจ้งจากการศึกษาและการปฏิบัติเป็นอุดมมงคลหรือสิ่งนำความสุขกับความเจริญก้าวหน้าในชีวิตทั้งส่วนตนและผู้อื่น โดยการยกระดับจิตใจและปัญญาของมนุษย์ให้รู้จักโลกและชีวิตตามความเป็นจริง ทำให้เป็นผู้มีสุขภาพจิตที่ปลอดโปร่ง เบาสบาย สดชื่นรื่นเย็นและเป็นอิสระจากอวิชา ความทุกข์ ตลอดจนความยึดมั่นทั้งปวง ทำให้ผู้นั้นเข้าสู่เป้าหมายที่ทุกคนต้องพัฒนาให้ถึงคือ “พระนิพพาน”

ผู้รู้แจ้งถึงภาวะการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปของสภาวะธรรมชาติทั้งหลายและไม่ยึดติดมัวหมองในสิ่งปรุงแต่งทั้งจากตนเองและผู้อื่นได้นั้น จักสำเร็จเป็นพุทธะด้วยความเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน จากกิเลสความทุกข์ทั้งปวง หรือสิ่งที่เรียกว่า “นิพพาน” จักเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมในการอยู่ร่วมกันของสังคม คือ เมื่อบุคคลทั้งหลายที่ไม่มีการยึดมั่นในตัวตนของเราเขา จึงไม่มีการแบ่งเชื้อชาติ สัญชาติ ชั้นวรรณะ กล่าวคือไม่มีความลำเอียง ได้แก่ (1) ไม่ลำเอียงเพราะรักชอบฝ่ายหนึ่งรังเกียจฝ่ายหนึ่ง (2) ไม่ลำเอียงเพราะความกลัวต่อสิ่งต่าง ๆ (3) ไม่ลำเอียงเพราะโกรธหรือพอใจฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เมื่อไม่มีความลำเอียงทั้ง 3 ประการทำให้การอยู่ร่วมกันจึงเกิดความเสมอภาคเท่าเทียมอย่างไม่มีข้อยกเว้น ก่อให้เกิดการกระทำทางกาย วาจา ใจ อย่างเปิดเผยจริงใจเหมาะสมตามธรรมชาติหรือสภาวะแวดล้อม เช่น เหตุผล พุทธิการณ กฏเกณฑ์ เป็นต้น (วัดโพธิ์เย็น, 2502: 33-35) พุทธภาวะที่ปฏิบัติสำเร็จแล้วจึงทำให้มวลมนุษยจะเกิดความสิริสวัสดิ์พิพัฒนามงคลไพศาลทั่วสากลโลก

การสร้างการรับรู้จิตในสภาวะแห่งธรรมชาติที่ถูกต้องยังสามารถเปลี่ยนแปลงจิตเข้าถึงสัพพัญญูญาณซึ่งเป็นความรู้ที่ผู้เป็นพระพุทธเจ้าเท่านั้นจะสามารถรับรู้ได้ คือการรู้ทั่วทุกสิ่งอย่างที่ เกิดจากการพัฒนาของปัญญาความรู้รอบด้าน ส่งผลให้จิตมีสุขภาพที่ดีซึ่งวัดได้ตามนัย 3 อย่าง ได้แก่

(1) จิตไม่โศก ไม่แค้น ไม่หดหู่เสียใจ อุปมาดังได้ผืนน้ำอันสมบูรณ์ (2) จิตไม่มีฐิติคือ ไมโลภ ไมโกรธ ไม่หลง ซึ่งเปรียบความโลภ ความโกรธและความหลงเป็นตั้งฝุ่นที่เกาะตามตัวหรือเข้าตาของบุคคลใด บุคคลนั้นย่อมเกิดการระคายเคือง หากเข้าที่ใจย่อมเกิดความเคืองที่เรียกว่าความรำคาญใจ ความเคืองเหล่านั้นส่งผลให้เกิดการหาวิธีแก้ด้วยวิธีต่าง ๆ หากการแก้บ่อยไปก็ยังมีอาการเคือง แต่แก้มากไปย่อมสร้างบาดแผลขึ้น เช่น การเกาจนเนื้อหลุดออกจากตัว เป็นต้น (3) จิตปลอดภัยแม้ภัยมา คือไม่หวาดหวั่นกลัวต่อภัยและเป็นภัยต่อผู้อื่น เช่น เมื่อมีคนนิทาาก็ไม่หวาด ไม่สร้างความโกรธต่อจนไปทำร้ายจองเวรผู้นินทา เป็นต้น ขณะเดียวกันหากจิตของบุคคลไม่ระมัดระวังในจิตของตนจักมีความเสื่อมโทรมทำให้เกิดโรคทางจิตที่ส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิตของตนและสังคม ซึ่งควรรีบแก้ไขอันได้แก่ (1) จิตเหี่ยวใจแห้ง ทำให้ตนหมดอาลัยตายอยาก (2) จิตรำพัน ทำให้ตนตัดทุกข์เก่าจากจิตไม่ขาด (3) จิตฝืนลำบากใจ ทำให้ตนฝืนใจทำใจฝืนอยู่ (4) จิตน้อยใจเล็ก ทำให้ตนไม่พอใจในสิ่งที่ได้ตามสิ่งที่ตนหวังท่วมเทไว้ และ (5) จิตคับใจแค้น ทำให้ตนหาทางออกไม่ได้ โดยอาการทางจิตนี้ยากที่จะรักษาด้วยผู้อื่น เพราะการตรวจด้วยแพทย์และเครื่องมือทำได้ยากกว่าการรักษาทางกาย จึงต้องระวังและรักษาจิตของตนเองให้แข็งแรง (ปิ่น มุทุกันต์, 2507: 284-290) ซึ่งการรักษาจิตของตนให้ดีงามมีความง่ายกว่าการสร้างสิ่งที่ควบคุมผู้อื่นเพื่อให้เกิดผลที่เราพอใจบังคับได้ ดุจการสร้างบ้านเรือนของตนให้แข็งแรงนั้นดีกว่าการสร้างกรงขังเสือร้ายเพื่อกันอันตราย หรือสร้างที่ตักยุงแมลงทั่วบ้านเมืองเพื่อลดความรำคาญ

สรุปได้ว่าแนวคิดพุทธภาวะที่นำไปสู่ความเป็นพระโพธิสัตว์ คือ ศักยภาพของสรรพสิ่งที่สามารถจะบรรลุเป็นพุทธะหรือการรู้แจ้งในนิพพาน ด้วยการเข้าถึงจิตแห่งพุทธะหรือจิตเดิมแท้ของตนที่รู้ตื่นและเบิกบานจากอภิสภาเป็นผู้เย็นสงบ เป็นผู้มีจิตประภัสสรแจ่มใส เป็นอิสระ และไม่เป็นโรคทางจิต โดยพุทธภาวะนั้นก่อให้เกิดผล 2 ลักษณะ คือ

1) การเกิดความศรัทธาตามแนวทางพระโพธิสัตว์ คือความเชื่อว่าสรรพสัตว์ทั้งหลายสามารถเป็นพระพุทเจ้าได้ ทำให้ผู้นั้นเกิดความรับรู้ในเมล็ดพันธุ์แห่งความเป็นพุทธะในดวงจิตหรือเรียกว่า “ตถาคตครุภ” “จิตเดิมแท้” ซึ่งในปัจจุบันความศรัทธานี้เกิดขึ้นได้ยาก เพราะผู้คนมุ่งเน้นการศึกษาไปยั้งศาสตร์สาขาอื่นตามบริบทของสังคมที่ใช้กิเลสเป็นเครื่องล่อให้เกิดความยึดติด และการไม่ศึกษาอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนาทำให้เข้าใจว่า การเป็นพุทธะหรือการบรรลุนิพพานนั้นเป็นของเฉพาะพระพุทเจ้า พระโพธิสัตว์ พระอรหันต์เท่านั้น ตลอดจนการเป็นพุทธะได้ต้องบำเพ็ญหลายภพชาติ นอกจากนี้ยังเชื่อว่านิพพานเป็นความว่างเปล่าไม่มีอะไรเลย ผู้การมีความสุขจากกามารมณ์ที่มีรสชาติไม่ได้ ซึ่งในความเป็นจริงแล้วการเป็นพุทธะหรือการเข้าถึงนิพพานสามารถเข้าถึงได้เพราะนิพพานเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา แต่เป็นพระนิพพานระยะสั้นหรือ “นิพพานน้อย ๆ” เท่านั้น

2) การศึกษาและปฏิบัติตามแนวทางพระโพธิสัตว์ คือแนวทางของคณาจารย์นิกายต่าง ๆ ที่ได้สืบทอดต่อกันมา เพื่อเข้าถึงและบรรลุความเป็นพุทธะ คือเป็นผู้มีจิตรู้ตื่นและเบิกบานในธรรม

ทั้งหลายและเป็นผู้หมดสิ้นอาสวะกิเลส อุปมาตั้งการเติบโตของเมล็ดพันธ์แห่งพุทธะในจิตเติบโตเป็นต้นแห่งพุทธะที่ออกจากเมล็ดแล้ว กล่าวคือเมื่อสำเร็จบรรลุเป็นตถาคตคือพุทธะแล้ว ครรภที่ใช้เก็บรักษาบ่มเพาะจึงไม่มีอีกต่อไปคล้ายกับทารกที่ออกจากครรภ์มารดา ซึ่งบางพระสูตรเปรียบตั้งการเข้าถึงธรรมกาย อันเป็นกายทางธรรมชาติที่แท้จริงเป็นนิรันดรไม่มีการเกิดการดับ เพราะไม่มีเหตุปัจจัยให้เกิดดับของกามารมณ์ต่าง ๆ

ผู้โพธิสัตว์ผู้ถึงความ เป็นพุทธะแล้วนั้นจะลดความยึดมั่นในสรรพสิ่งของโลกว่าเป็นตัวเป็นตน เป็นของเขาของเรา เป็นตัวกูของกู ทำให้ปราศจากความอยากได้ ความไม่อยากได้ ทั้งความอยากได้ และไม่อยากได้เป็นผู้ปราศจากเครื่องผูกมัดพันธนาการให้เกิดการเวียนว่ายตายเกิดทั้ง 6 ภูมิ เนื่องจากมองเห็นโลกอย่างที่เป็นธรรมชาติ คือสรรพสิ่งล้วนเกิดขึ้นเป็นธรรมดาและดับไปเป็นธรรมดาตามเหตุและปัจจัย และการเข้าถึงพุทธภาวะยังเป็นเหตุให้เกิดความสงบสุขทางใจ ซึ่งเป็นผลมาจากการเข้าใจที่ไม่เที่ยงแท้ จิตไม่มีรูป จิตไม่หวนแม้ภัยมา และการไร้พันธนาการจากกฎระเบียบความเชื่อที่มนุษย์สร้างขึ้นอันขัดจากความจริงของธรรมชาติ โดยผู้รู้ให้ผู้คนที่ยึดติดในกฎระเบียบต่าง ๆ ที่ผิดหลักธรรมชาติเป็นผู้มีความทุกข์ระวนกระวายใจและการแก้ความทุกข์อย่างผิดวิธีจากหลักธรรมชาติ ซึ่งสามารถอธิบายความหลุดพ้นได้จากการอธิบายความเป็นพุทธะของพระพุทธเจ้า คือ เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน

2.5 พุทธภาวะในคณะสงฆ์จีนิกาย

การสอนด้วยวิธีการต่าง ๆ ของพระพุทธองค์ตามความเหมาะสมของผู้ฟังนั้นทำให้เกิดการตีความและรูปแบบการถ่ายทอดที่แตกต่างกัน ส่งผลให้หลังจากพุทธปรินิพพานเกิดการแบ่งแยกคณะสงฆ์ออกเป็นหลายนิกายตามทัศนะต่าง ๆ ของคณาจารย์แต่ละนิกายออกเป็น 18 นิกายใหญ่ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 2 และเกิดการแยกเป็นนิกายมหายานอย่างเด่นชัดและเจริญรุ่งเรืองในราวพุทธศตวรรษที่ 6 ซึ่งสามารถจำแนกพระพุทธศาสนาได้เป็น 2 นิกายใหญ่ตามทัศนคติการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ

1) เถรวาทนิกาย บ้างก็เรียกว่า “ทักษิณนิกาย” ซึ่งเป็นนิกายทั้ง 18 นิกายก่อนการแยกเป็นนิกายมหายาน โดยมีทัศนคติในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยหลักธรรมของพระพุทธเจ้าในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ตรัสรู้จนถึงระดับขั้นปรินิพพาน กล่าวคือการปฏิบัติตามหลักคำสอนที่เป็นจารีตนิยมที่ได้รับสืบทอดต่อกันมาเพื่อนำตนเข้าสู่การบรรลุอรหัตตมรรค จึงมีการเรียกนิกายเหล่านี้ว่า “สาวกยาน”

2) มหายานนิกาย บ้างก็เรียก “อุตตรนิกาย” หรือ “อาจารย์วาหนิกาย” โดยมีทัศนคติในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยหลักธรรมของพระพุทธเจ้าในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ก่อนการบำเพ็ญเพียรเพื่อการตรัสรู้จนถึงช่วงเสด็จดับขันธปรินิพพาน กล่าวคือการปฏิบัติตามแนวทางพระโพธิสัตว์ผู้

สิ่งสมบารมีในอดีตชาติภพจนตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ตลอดจนการประยุกต์หลักคำสอนตามยุคสมัย หรือพื้นที่ต่าง ๆ ตามหลักก้าวน้ำนิยม นอกจากนี้ยังมีการตีความหลักคำสอนของคณาจารย์ในเชิง อภิปรัชญาเพื่อนำพาเหล่าสรรพสัตว์ไปสู่พุทธภูมิจึงมีการเรียกนิกายเหล่านี้ว่า “โพธิสัตว์ยาน” หรือ “พุทธยาน” (คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2517)

การตีความในหลักคำสอนที่แตกต่างกันตามบริบทสังคมต่าง ๆ ของทั้ง 2 นิกายใหญ่ใน พระพุทธศาสนาส่งผลให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเกิดความแตกต่าง ระหว่างคำสอนกับจุดมุ่งหมาย ของการปฏิบัติ กล่าวคือพระพุทธศาสนาเถรวาทมีความแตกต่างในแนวทางการสอนของ พระพุทธศาสนามหายานบางประการ ดังที่นิโรธ จิตวิสุทธิ (2557: 26-27,64) ได้อธิบายว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทมีแนวทางสอนด้วยการสร้างหลักศรัทธาในการดำรงชีวิตให้มีความสุขหรือ ปราศจากทุกข์ คือการปราศจากการยึดติดในขั้น 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันเกิด จากความคิดปรุงแต่งให้จิตอยู่ในสภาพยึดอัดขัดเคืองทั้งกายและใจ นำมาซึ่งการปฏิบัติด้วยการอบรม จิตหรือกายให้พ้นจากความทุกข์ทั้งกายและใจด้วยการเรียนรู้โลก เรียนรู้กายภายนอกและภายใน ตลอดจนการให้ความสำคัญกับความทุกข์ว่าเป็นสิ่งที่ต้องขจัดออกไป กล่าวคือทุกข์เท่านั้นที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป เช่น การนั่งสมาธิให้เห็นภาวะจิตหรือการเพ่งจิตตนเองให้สงบไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ปรุงแต่ง และ ไม่อุปาทานยึดมั่นในขั้น 5 ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ หรือการปฏิบัติในสายต่าง ๆ ตลอดจนหลักความเชื่อว่าการปลีกวิเวกหรือการบรรพชาอุปสมบทเท่านั้นที่จะสามารถทำให้ตนสุข สบายไร้ทุกข์ใจได้ จึงจะเข้าถึงพุทธภาวะหรือการบรรลุนิพพานได้ หรืออาจจะกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทเชื่อว่าจะต้องทำจิตให้สงบ สว่าง สะอาด เพื่อเป็นการฝึกจิตให้ไกลจากกิเลสทั้ง มวล และนิพพานไปสู่การหลุดพ้นจากสังสารวัฏ

คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทยได้รับสืบทอดหลักธรรมคำสั่งสอนพระพุทธศาสนา มหายานโดยการจาริกแสวงบุญมายังประเทศไทยของพระอาจารย์จีนวังสสมาธิวัตร พระเถระนิกาย ฉานฝ่ายใต้ สายหลินจี้ (臨濟宗) รุ่นที่ 44 ของประเทศจีน ภายหลังกำหนดตำแหน่งปฐมบูรพาจารย์ ของวัดมิ่งกรมกลาวาสและได้รับแต่งตั้งจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวดำรงตำแหน่ง เป็นเจ้าคณะใหญ่สงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย ตลอดจนการรักษาวัตรปฏิบัติตามระเบียบการบริหาร ปกครองคณะสงฆ์อื่น ตามมาตรา 46 ของกฎกระทรวงฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2536) ออกตาม พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และที่แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535 ซึ่งเป็นเหตุให้นิกายฉานและ คณะสงฆ์จีนนิกายเจริญก้าวหน้ารวมถึงการเผยแผ่หลักธรรมในประเทศไทย นิกายฉานถือการคิดค้น ในจิตหรือการทราบหลักธรรมด้วยตนเองมากกว่าการนิยมนิสวดหรือการศึกษาในหลักธรรม ซึ่งเรียก ตามรากศัพท์ว่า “ธโย” และพัฒนาเป็นคำว่า “ธยาน” ประเทศจีนเรียกว่า “ฉาน” และแพร่หลาย ในประเทศญี่ปุ่นชื่อ “เซน” (คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2536: 17)

นิกายเซนนั้นมีแนวคิดในการยึดพุทธภาวะหรือจิตเดิมแท้เป็นพื้นฐาน โดยการถือเอาหลักแห่งการเข้าถึงจิตสมบูรณ์เพื่อการพ้นจากความทุกข์เป็นมูลฐานของหลักธรรมมากกว่าการศึกษาในคัมภีร์ที่เป็นเพียงอุบายในการสอน ดังคำกล่าวที่ว่า “不立文字，直指人心，见性成佛” (Bù lì wénzì, zhí zhǐ rénxīn, jiàn xìng chéng fó) แปลว่า “ไม่อาศัยตัวหนังสือเป็นฐาน ชี้ตรงไปยังใจของคน เห็นสภาวะเดิมจักสำเร็จพุทธะ” อุปมาการนำนิ้วชี้ให้บุคคลอื่นเห็นจันทร์ เมื่อผู้นั้นเห็นซึ่งจันทร์แล้วการชี้และนิ้วที่ชี้ก็ไม่มีประโยชน์อันใด พระโพธิธรรม (達摩 ตักม้อ) ผู้เป็นปฐมบูรพาจารย์นิกายเซ็นในประเทศจีนกล่าวแนวทางการสอนว่า “ไม่มีโครงสร้างทฤษฎีการสอน แต่สอนนอกจากคัมภีร์ที่สอนทั่วไป เพราะการสอนต้องชี้ไปที่จิตของผู้ศึกษาตามความเหมาะสมให้เห็นพุทธภาวะที่ตนมีอยู่แล้วสำเร็จเป็นพุทธะ” นอกจากนี้คำว่า “พระพุทธเจ้า” เป็นคำที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เรียกเอกจิตแห่งตน หรือคุณลักษณะจิตของบุคคลที่มีการเปลี่ยนจากบุคลิกแห่งมนุษย์เป็นบุคลิกแห่งธรรม (ล.เสถียรสุด, 2551: 13-19) ซึ่งพระพุทธองค์เป็นผู้บุกเบิกการรบกับจิตหรือสัญชาติญาณกับตัวตนอันมีติดขัด แล้วทรงชนะด้วยปัญญาที่เห็นความจริงที่เป็นผลมาจากฉาน สำเร็จเป็นผู้หลุดพ้นจากสิ่งทั้งปวงมิวิสัย “ไม่มีอะไร” คือไม่มีกิเลส ไม่ขัดข้อง ไม่มีเกิดดับ ไม่มีนิพพาน เพราะเดิมแท้คำว่า “พระพุทธเจ้า” หรือคำว่า “พระนิพพาน” เป็นสิ่งที่ผู้คนอุปโลกน์ขึ้นเพื่อใช้อธิบายสิ่งต่าง ๆ จากสิ่งที่เป็นนามธรรมที่ไม่มีอยู่จริงให้เป็นรูปธรรม จนเกิดความยึดติดว่ามีอยู่จริงประดุจดังการยึดติดจ้องเพียงแต่นิ้วชี้ของผู้ที่ชี้ไปยังดวงจันทร์เพื่อให้เรามองดวงจันทร์ ทำให้เราไม่ได้มองดวงจันทร์

การสืบทอดธรรมในนิกายเซนเกิดจากพระพุทธองค์แสดงธรรมเทศนา ณ ภูเขาศิขณภู โดย การชูดอกไม้หนึ่งดอกท่ามกลางพุทธบริษัท มีเพียงพระมหากัสสปะที่ยืนอยู่ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “ตถาคตมีธรรมจักขุครุภ เป็นนิพพานจิต อันเป็นสัจลักษณะ ธรรมอันละเอียดนี้ตถาคตมอบให้พระมหากัสสปะ” ซึ่งถือเป็นการมอบสืบทอดธรรมและการสอนให้กับปฐมบูรพาจารย์นิกายฉานรูปแรก จนถึง พระโพธิธรรมที่สืบทอดองค์ที่ 28 ผู้จาริกมายังประเทศจีนและเป็นปฐมอาจารย์แห่งนิกายเซนของจีน จึงเกิดแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับพุทธภาวะขึ้นจากปัจจัย 2 อย่าง ดังนี้

1) ปัจจัยภายนอกจิตใจ เนื่องจากในสมัยนั้นประเทศจีนได้รับพระธรรมมาแล้ว 500 ปี แต่ส่วนใหญ่เป็นเพียงการแปลหรือการศึกษาพระธรรมมากกว่าการคิดค้นในจิต ท่านจึงชี้ให้เห็นว่าการสำเร็จในการเข้าถึงพุทธภาวะหรือการหลุดพ้นนั้นต้องมีการค้นหาความหลุดพ้นให้แก่ตนด้วย

2) ปัจจัยภายในจิตใจ เพราะการศึกษาของแต่ละบุคคลที่ไม่มีการปฏิบัติทำให้ขาดศัลและสมาธิ กล่าวได้ว่าบุคคลผู้นั้นรู้แต่ธรรมแต่ไม่ค้นหาธรรมในจิตของตนจึงไม่มีทางบรรลุได้ ดังนั้นการเห็นพุทธภาวะเป็นมูลฐานของทุกศาสนา ซึ่งนำไปสู่การสำนึกต่อชีวิตภายในจิตใจของตนหรือการเข้าถึงศูนย์กลางแห่งความรู้สึกตัวอันปราศจากจิตกับวัตถุ (อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์, 2539: 258-261)

นิกายเซนอาศัยคำพูด ประโยค คำถามตอบ บทกลอนต่าง ๆ ที่เรียกในภาษาจีนว่า “公案 กงอัน” และ “โกอาน” ในภาษาญี่ปุ่น มาเสนอแนะตามเอกลักษณ์ของบุคคลนั้นเพื่อเข้าถึงพุทธภาวะที่เป็นภาวะเดิมแท้แห่งจิตใจ โดยวิธีการขบคิดกระทั่งเห็นแจ้งในธรรม เช่น คำถามที่ว่า “ดูซิใครลากศพนี้” (สิ่งใดที่ทำให้ร่างกายเราอยู่ได้) หรือคำถามตอบของอาจารย์ฉานที่ถามพระที่เปิดหน้าต่างเห็นหิมะตกเต็มภูเขาแล้วอุทานว่า “แหม หิมะเต็มภูเขา” อาจารย์คว้า “ไอ้คนซ่องแหวะรูปเสียง” พระรูปนั้นจึงถามว่า “แล้วให้พูดอย่างไร” อาจารย์เดินไปที่หน้าต่างแล้วพูดว่า “แหม หิมะเต็มภูเขา” ซึ่งคำตอบของอาจารย์นี้แสดงถึงการให้ศิษย์ขบคิดถึงสภาวะที่แท้จริงของธรรม เพราะสิ่งที่เรียกว่าหิมะหรือภูเขาก็คือสิ่งที่คงอยู่ในขณะนั้น เมื่อเวลาผ่านไปหิมะจะละลายเป็นสายน้ำตามสภาวะสังขารธรรม ซึ่งเป็นการตอบแบบย้ำความคิดของลูกศิษย์ที่ยังข้องเกี่ยวในรูปและการปรุงแต่งของจิต เพื่อให้ลูกศิษย์ตื่นรู้ในพุทธภาวะ (คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2551: 78)

นอกจากนี้นิกายเซนยังใช้การนั่งสมาธิที่เรียกว่า “参禅” อ่านว่าซานฉานในภาษาจีน หรือซาเซนในภาษาญี่ปุ่น เพื่อให้เห็นถึงพุทธภาวะหรือภาวะแห่งตน ท่านเว่ยหลงได้กล่าวว่า “จิตไม่คิดถึงบุญบาปคือการนั่ง เห็นภาวะแห่งตนไม่เคยเลื่อนไหวคือสมาธิ” โดยการนั่งสมาธิในนิกายนี้ประกอบด้วย 7 องค์ประกอบ คือ

- 1) วิธีการนั่ง โดยการนั่งตามหลักการของการเจริญสมถวิปัสสนาด้วยอาการการนั่งเท้าขัดสมาธิเท้าขวาทับเท้าซ้าย มือขวาทับมือซ้ายบนหน้าตัก ศีรษะตั้งตรง หลังตรงไม่พึ่งสิ่งใด หลับตาหรือทอดสายตาลงต่ำและการภาวนาในใจให้เห็นความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของโลก ที่แปรเปลี่ยนตามเหตุปัจจัย ไม่มีแก่นสารให้ยึด เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและดับไปเป็นธรรมชาติ โดยต้องมีสติอยู่เสมอห้ามหลับ
- 2) ขจัดความกังวล โดยการตั้งมั่นในจิตไม่ให้ขยายกลัวหรือระลึกยึดมั่นภาพหรือความคิดที่ปรากฏในความคิด
- 3) การปล่อยจิต โดยการปลดปล่อยจิตให้เป็นอิสระจากความคิดทั้งหลายเป็นอารมณ์ โดยควบคุมจิตให้คงที่จากการเพ่งปลายจมูกหรือสิ่งที่นิรมิตสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อคุมสติให้อยู่ที่จุดเดียว
- 4) การวางลมหายใจ โดยการหายใจอย่างสะดวกตามระยะที่เท่ากันอย่างเคยชิน ไม่ต้องกลั้นลมหายใจเข้าและลมหายใจออก
- 5) ความรู้สึกเกี่ยวกับประสาท โดยการนั่งบริกรรมอย่างมีสมาธิจนหายจากอาการต่าง ๆ เช่น ความเมื่อยล้าตามขา ความคันตามหน้า หูได้ยินเสียงรบกวน รู้สึกร้อน เป็นต้น ซึ่งเมื่อเวลาผ่านไปสิ่งเหล่านี้จะระงับหายไปเอง
- 6) เกิดปรากฏการณ์ โดยเมื่อการทำสมาธิระยะหนึ่ง ผู้นั่งจะเห็นแสงประกายเป็นจุดเล็กหลากหลายสีหรือเป็นความมืดหรือการได้ยินเสียงแต่ไม่เห็น ซึ่งเป็นลักษณะของการเริ่มเข้าสมาธิ

7) สมาธิเคลื่อน โดยการระมัดระวังไม่ให้จิตหลุดจากสมาธิซึ่งมีผลมาจากจิตใจที่เคล็ด เช่น เกิดความลังเลใจ ความเกียจคร้าน ความง่วง และความเพ่งดูจนเกินไป เป็นต้น (คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2557: 106-113)

การสืบทอดในสมัยพระอาจารย์ฮ่งหยิม ผู้สืบทอดองค์ที่ 5 ของจีนประกาศให้ศิษย์ในอารามเขียนคาถาเพื่อพิจารณาจิตผู้สมควรสืบทอดตำแหน่งต่อ พระซินสี่ผู้ฆ่าของธรรมกว่าผู้อื่นเขียนคาถาว่า

กายนี้อุปมาตันโพธิ์ จิตนี้อุปมากระจกเงา

จงหมั่นปิดขัดเสมอ อย่าให้ฝุ่นละอองมาเกาะได้

ส่วนพระฮุยเล้ง (เว่ยหล่าง) ผู้ไม่รู้หนังสือขอให้ผู้อื่นอ่านให้ฟังแล้วกล่าวว่า “ความก็ติดอกแต่ยังไม่ถึงธรรม” ท่านจึงให้เขียนคาถาว่า

ตันโพธิ์เดิมไม่มีตัน กระจกเงาก็ไม่ใช่กระจก

แต่เดิมไม่มีอะไรสักอย่าง มีที่ใดจะชวนฝุ่นละอองมาเกาะได้”

(เสถียร โพธิ์นันทะ, 2548: 132)

โคลกคาถาของพระซินสี่วัดตามความหมายคือลักษณะของจิตแห่งการปฏิบัติธรรม ส่วนโคลกของพระฮุยเล้งเป็นการเห็นแจ้งในจิตของตนหรือการเข้าถึงพุทธภาวะ ส่งผลให้ท่านได้รับสืบทอดตำแหน่งเป็นผู้สืบทอดองค์ที่ 6 และลงมาประกาศนิกายในภาคใต้ของประเทศจีน ความหมายของโคลกกล่าวคือ การเข้าใจถึงภาวะแห่งความไม่มีอะไรเลยตั้งแต่เดิมสักอย่าง แม้ความเป็นโพธิ์ นิพพาน พระพุทธเจ้านั้นก็เพียงการสมมุติเพื่อใช้ประกาศธรรมให้ผู้คนเห็นเด่นชัดขึ้น ดังนั้นภาวะแห่งพุทธะจึงเป็นภาวะที่ใสสะอาดปราศจากชื่อหรือรูปลักษณ์ ความคิดเหตุผลที่อธิบายด้วยรูปธรรมหรือนามธรรมของสามัญชนและภาวะพุทธะจึงยังเป็นที่สุดแห่งธรรมที่แต่ละบุคคลมีเอกลักษณ์ในการเข้าถึงความเป็นพุทธะของตนเองอีกด้วย ดังพระสูตรที่กล่าวไว้ว่า “ต้องการเห็นพุทธะ จงเห็นจิตแห่งตน ถ้าเห็นจิตแห่งตน จะเห็นพุทธะ” (พระสังฆปริณายกเว่ยหล่าง (ฮุยเล้ง), 2547: 11)

คำสอนที่เป็นจุดมุ่งหมายของนิกายเซนกล่าวว่า “จงมองให้ลึกลงในจิตเดิมแท้แห่งตน” เมื่อบุคคลใดปฏิบัติเพื่อสร้างปัญญาญาณให้เข้าถึงภาวะแห่งการตรัสรู้ดังนี้แล้วจักสลายล้างกระบวนการทางความคิดที่ผิดพลาดของตน เกิดสันติสุขและความสงบทางจิตใจอันสุดประมาณ โดยนิกายเซ็นมีการสอนด้วยการชี้ให้เห็นธรรมชาติของตนหรือพุทธภาวะที่มีอยู่ในตนอันเป็นจิตเดิมแท้และบรรลุสู่การตรัสรู้ ซึ่งพระพุทธานามหายานเชื่อว่าสรรพสัตว์ทั้งหมดทั้งสิ้นล้วนมีพุทธภาวะหรือธรรมชาติของตนคือความเป็นธรรมตาในการตรัสรู้หรือธรรมชาติของตนที่เรียกว่า “ธรรมชาติแห่งพุทธะ” ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าตราแห่งจิตอันเป็นสัจภาวะแห่งการตรัสรู้ หรือเรียกว่า ตถะ และพุทธะนั้นมีอยู่แล้วในตน อาจารย์วินิตะรุชี่ผู้ก่อตั้งนิกายเซ็นในประเทศเวียดนามกล่าวว่า “จิตแห่งพุทธะคือสัจธรรม

สมบูรณ์ที่สุดไม่สามารถเพิ่มสิ่งใดได้อีก มีมีอะไรอยู่นอกเหนือออกไปจากนี้ ไม่อาจมีใครได้มา ไม่อาจมีใครเสียไป ไม่ใช่สิ่งถาวรและไม่ใช่สิ่งแปรผัน ไม่อาจสร้างหรือทำลาย ไม่เหมือนและไม่แตกต่าง ชื่อที่ตั้งให้จิตชนิดนี้เป็นเพียงอุบายเครื่องบอกเท่านั้น” กล่าวคือแม้คำต่าง ๆ ที่บัญญัติขึ้นนั้นเพื่อเป็นเครื่องมือในการแสดงเป้าหมายเท่านั้นไม่ใช่สิ่งเหล่านั้น เช่น คำว่าจิตแห่งพุทธะย่อมไม่ใช่จิตแห่งพุทธะที่แท้จริง คำว่านิพพานย่อมไม่ใช่นิพพานที่แท้จริง เป็นต้น การค้นพบธรรมชาติแห่งพุทธะต้องปล่อยจิตให้เปิดเผยเอง ไม่ใช่การค้นหาคำตอบด้วยการรับรู้และแบ่งแยกสรรพสิ่งจากความเป็นอยู่ทั้งหมด แต่เป็นการกลับไปสู่ตนเองและการมองลงไปที่ธรรมชาติที่แท้ของตนหรือจิตเดิมแท้ของตน ซึ่งหลักคำสอนความเป็นจิตเดิมแท้ของอาจารย์ฮวงโป กล่าวว่า

องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและสรรพสัตว์ทั้งปวง ต่างมีดวงจิตอันบริสุทธิ์และมหัศจรรย์ ไม่มีการแบ่งแยกจิตว่าเป็นของพระพุทธเจ้าหรือจิตของสัตว์โลก นับตั้งแต่กลับอสังขยแล้วที่จิตนี้มิได้ถูกสร้างหรือทำลายลง ไม่ใช่สีเขียวหรือเหลือง ไม่ใช่รูปหรืออรูปรูป ไม่ใช่สิ่งที่มีหรือไม่มี ไม่เก่าหรือใหม่ ไม่สั้นไม่ยาว นับเป็นเครื่องแสดงออกทางระดับสติปัญญา ความรู้สึก ถ้อยคำและสัญลักษณ์ต่าง ๆ ทั้งการเปรียบเทียบและแบ่งแยก เป็นดังที่เป็นอยู่ ถ้าใครพยายามที่จะรับรู้เขาจะพลาดไป เป็นสิ่งไร้ขอบเขตดุจห้วงอวกาศ ไร้สิ่งผูกพันและมีอาจหยั่งวัดได้ ดวงจิตนี้เป็นเอกภาพของสิ่งทั้งหมด เป็นดวงจิตขององค์พระพุทธเจ้าเองทีเดียว

(ติช นัท ฮันท์, 2551 : 13, 56-57)

ผู้วิจัยสรุปได้ว่านิยายเซนที่คณะสงฆ์จีนนิกายได้รับสืบทอดจากบูรพาจารย์เรียกพุทธภาวะว่าจิตเดิมแท้ โดยกล่าวว่า “สรรพสัตว์ล้วนมีพุทธภาวะ” แสดงให้เห็นถึงความเสมอภาคในการศรัทธา เชื่อถือ การศึกษาเรียนรู้ และการปฏิบัติเพื่อการเข้าถึงความจริงอันบริสุทธิ์ ก่อให้เกิดแนวทางในการปฏิบัติตามหลักพระโพธิสัตว์เพื่อนำพาตนเองและผู้อื่นเข้าถึงการปฏิบัติสู่ความเป็นพุทธะหรือการรู้เห็นและปฏิบัติที่สอดคล้องกับความจริงทั้งหลาย ปราศจากการปรุงแต่งและการยึดมั่นถือมั่นที่เป็นเหตุแห่งอวิชชาคือความโลภ ความโกรธ และความหลงอันผูกมัดให้วนเวียนในความทุกข์จากสิ่งที่เป็นมายาความฝันทั้งปวง เมื่อเกิดปัญหาดังนี้ย่อมเข้าอกเข้าใจผู้อื่นตามความจริงก่อให้เกิดความเมตตา กรุณาในการช่วยเหลือผู้อื่นให้เข้าถึงความจริงนี้ด้วย ทำให้เกิดความสุขอันแท้จริงในตนเองและสังคม

2.6 แนวคิดทฤษฎีการพัฒนามนุษย์และสังคม

สังคมมนุษย์พัฒนามาจากสังคมเกษตรกรรมที่พึ่งพาทรัพยากรทางธรรมชาติ สถาปนามิตรศาสตร์และภูมิอากาศ เพื่อดำรงชีพจนกลายเป็นสังคมแห่งอุตสาหกรรมที่ผู้คนนำเงินทุนและเทคโนโลยีมาใช้

เพื่อเพิ่มขนาดกระบวนการผลิตให้เพียงพอต่อความต้องการของตลาด จนถึงสังคมแห่งฐานความรู้ซึ่งผู้คนนำความรู้ ทักษะ สมรรถนะ ประสบการณ์ ค่านิยมและแรงงานของตนมาใช้เป็นทุนในการสร้างสังคมและองค์กร ซึ่งเป็นที่มาของทุนที่มีในตัวของมนุษย์เท่านั้น แต่การพัฒนาเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบมากมายต่อผู้คนที่มีส่วนได้ส่วนเสียหรือส่งผลกระทบต่อโลกด้วยเช่นกัน เช่น ปัญหาภาวะโลกร้อน ความยากจน สงคราม การก่อการร้าย ชยะพิษ การทำลายทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น ส่งผลให้การพัฒนาในรูปแบบการสร้างคุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่มีคุณธรรมเพื่อพัฒนาไปสู่การพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน (สำนักงาน ก.พ., 2552: 12-13) ดังนั้นประเด็นแนวคิดทฤษฎีนี้จึงจำแนกเป็น 2 ส่วนคือ แนวคิดการพัฒนาตนเองและแนวคิดการพัฒนาสังคม

2.6.1 การพัฒนาตนเองในแนวทางพระพุทธศาสนา

มนุษย์คือสัตว์ที่มีความรู้ที่เป็นพื้นปัญญาสูงกว่าสัตว์เดรัจฉานในการเปรียบเทียบความดีชั่วทำให้เกิดความละเอียดและเกรงกลัวต่อการกระทำของตน ส่งผลต่อการสั่งสมความดีงามจนปรับปรุงสร้างสรรค์ในสิ่งต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางการอยู่ร่วมกัน เช่น วัฒนธรรม อารยธรรม ศาสนา กฎหมาย เป็นต้น ความรู้ของมนุษย์ยังมีความไม่รู้แห่งกิเลสและการกระทำเกาทั้งหลายมาบังปัญญาให้เห็นผิดเป็นชอบด้วยต้นหาความอยากทั้งหลายกระทำความชั่วให้เกิดขึ้น เมื่อความอยากขัดกับความเป็นธรรมตาของโลกคือการเกิดดับนั้นไม่สมหวัง จึงเกิดเป็นทุกข์เพราะไม่เข้าใจในการที่ต้องเกิด แก่ เจ็บ ตาย

การแก้ความทุกข์จึงต้องสร้างปัญญาให้รับรู้ความจริงสูงสุดและควบคุมไม่ให้ความอยากฉุดชักใจไปได้ กล่าวคือเมื่อทุกข์ทั้งหลายเกิดขึ้นแต่จิต ทุกข์นั้นก็ต้องดับด้วยจิต ดังพระพุทธเจ้าที่ทรงชนะจิตของพระองค์ซึ่งเป็นการชนะแบบการละความแพ้ชนะอันปราศจากความทุกข์หรือสุขจากการเป็นผู้แพ้ที่จ้องแค้นหรือผู้ชนะที่ยินดีในความสำเร็จหรือความชื่นชมต่าง ๆ แต่บุคคลผู้ไม่รู้วิธีการออกจากทุกข์ที่แท้จริงจึงหาทางออกทางภายนอกจิต คือการกระทำต่าง ๆ โดยการกระทำทั้งหลายก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อบุคคลและสังคมนั้น ๆ ดังสำนวนที่ว่า “เด็ดดอกไม้ สะเทือนถึงดวงดาว” (มูลนิธิมหาวิทยาลัย, 2554: 1-6, 67, 92-96)

คุณลักษณะที่มีอยู่ภายในบุคคล เช่น ความรู้ ความสามารถ ทักษะที่มีมาตั้งแต่เกิดและเป็นคุณลักษณะที่ใช้สร้างให้เกิดคุณลักษณะภายนอกให้เกิดขึ้น เช่น แรงงาน เวลา หรือเงิน เป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์นั้นไม่สามารถซื้อขายได้เพราะเป็นสิ่งที่ติดตัวหรือสูญเสียพร้อมกับบุคคล หากบุคคลมีการพัฒนาคุณลักษณะมากจะทำให้ผู้นั้นมีความสามารถและมีรายได้ที่มากกว่าผู้ที่มีคุณลักษณะภายในบุคคลน้อย เพราะสามารถทำในงานที่ทำมีประสิทธิภาพส่งผลต่อความเจริญก้าวหน้าที่มีต้นกำเนิดมาจากภายในของตนเอง องค์กร สังคม ตัวอย่างเช่น การพัฒนาตนเองควบคู่กับการลงทุนและการออมภายใต้รูปแบบการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจจากภายใน (Endogenous Growth Model) โดยลงทุนเพื่อสร้างคนเป็นปัจจัยสำคัญทางเศรษฐกิจ เช่น การศึกษา การพัฒนาแรงงาน และหากองค์กรลงทุน

จ้างผู้มีการศึกษา สุขภาพและทักษะที่ดีจะนำมาซึ่งผลผลิตที่มีประสิทธิภาพสูง ซึ่งพนักงานจะนำทุนและเทคโนโลยีมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพด้วย นอกจากนี้การพัฒนาตนเองถือเป็นการสร้างประโยชน์ต่อสังคมด้วย เช่น การส่งเสริมการศึกษาของบุคคลต่าง ๆ ส่งผลให้ผู้เรียนมีความรู้และความสามารถในการทำงานที่มีประสิทธิภาพและรายได้ที่สูง องค์กรหรือสังคมนั้นก็จะมีผลผลิตหรือมีเศรษฐกิจที่เจริญเติบโตอย่างยั่งยืนด้วย (พลภัทร บุราคม, 2549: 21)

มนุษย์แต่ละบุคคลมีปัจจัยที่มองไม่เห็นและสะสมอยู่ในแต่ละบุคคล โดยผู้นั้นจะนำมาใช้เพื่อก่อให้เกิดผลลัพธ์ตามเป้าหมายของแต่ละบุคคล องค์กร สังคม ประเทศชาติ หรือโลกมนุษย์ ดังนั้นหากบุคคลผู้มีคุณค่าแห่งจิตวิญญาณเป็นต้นทุนในการสร้างปัญญา อารมณ์ และความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายกับบุคคลอื่น จะนำมาซึ่งผลแห่งการปฏิบัติที่ดีต่อบุคคลนั้นและสังคมนั้น ดังธรรมบทจินกล่าวผลของการฝึกจิตที่ดีจะนำมาซึ่งความสุข และหากฝึกจิตที่ไม่ดีจะนำมาซึ่งความทุกข์ ดังนี้

“ 心转随欲转，细微难察觉，知者护其心，护心得安乐。

Xīn zhuǎn suí yù zhuǎn, xìwēi nán chájué,
zhì zhě hù qí xīn , hù xīndé ānlè。

ผู้มีปัญญาควรควบคุมจิต ที่เห็นได้ยากและละเอียดยิ่งนัก

มักฝึกฝนในอารมณ์ที่ชอบไว้ให้ดี เพราะจิตที่ควบคุมไว้แล้วนำความสุขมาให้

仇敵害仇敵，怨家惡怨家，心向於邪道，惡業更增大。

Chóudí hài chóudí, yuàn jiā è yuàn jiā,
xīn xiàng yú xiédào, è yè gèng zēng dà。

จิตที่ฝึกปฏิบัติผิดทาง ย่อมทำความเสียหายให้ยิ่งกว่าความเสียหายที่โจรเห็นโจร

ผู้จองเวรเห็นผู้จองเวรทำแก่กันเสียอีก”

จูปาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ธรรมบทแปลไทย-จีน, 2559 : 10, 12)

ซึ่งสามารถสะท้อนหลักจิตนำกาย กายสะท้อนจิต ด้วยคำกล่าวของ แฟรงก์ เอาท์ลอร์ (Frank Outlaw) ว่า

“เธอจงระวังความคิดของเธอ เพราะจะกลายเป็นความประพฤติของเธอ
เธอจงระวังความประพฤติของเธอ เพราะจะกลายเป็นความเคยชินของเธอ
เธอจงระวังความเคยชินของเธอ เพราะจะกลายเป็นอุปนิสัยของเธอ
เธอจงระวังอุปนิสัยของเธอ เพราะจะกลายเป็นชะตาชีวิตของเธอชั่วชีวิต ”

(Delph, 2011: 93)

แนวคิดในกลุ่มจิตวิทยาโครงสร้างนิยมเชื่อว่า มนุษย์ประกอบด้วย 2 องค์ประกอบที่สัมพันธ์กัน คือ (1) กาย (2) จิต โดยจิตเป็นผู้ควบคุมกายและการทำงานของกายเกิดเป็นพฤติกรรม เพราะฉะนั้นกลุ่มแนวคิดนี้จึงมุ่งเน้นสร้างองค์ประกอบและการทำงานของ “จิตธาตุ” (Mental

Elements) ซึ่งทำหน้าที่รับรู้อารมณ์ ความคิด และจินตนาการด้วยการฝึกสมองส่วนที่ใช้ในการสร้าง และพัฒนาสังคมที่ดีเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในทางร่างกายและทางจิตใจ (ปราณี รามสูต และ จำรัส ต้วงสุวรรณ , 2545 : 12-16) ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างจิตที่เป็นต้นเหตุแห่งการ ประพฤติและอุปนิสัย นำมาซึ่งมุมมองในการนำแนวคิดพุทธภวะนั้นเป็นพื้นฐานของการสร้างทุน มนุษย์ที่ติงามในสังคม อันเป็นปัจจัยในการสร้างสังคมที่สงบสุข

ผู้วิจัยสรุปแนวคิดการพัฒนาคนุษย์ที่มีความเกี่ยวข้องกับพุทธภว่ว่า พุทธภวเป็นหลัก ศรัทธา หลักศึกษา และหลักปฏิบัติเพื่อการพัฒนาจิตใจอันเป็นหลักในการพัฒนาตนเองให้เข้าถึงความ จริ่งสูงสุด ปราศจากการคิดปรุงแต่งมายาที่นำมาซึ่งความทุกข์ของตนและผู้อื่น เมื่อเกิดความคิดหรือ จิตใจอันติงามย่อมก่อให้เกิดการกระทำหรือแสดงออกทางด้านใดด้านหนึ่งอย่างเป็นประโยชน์สุข

2.6.2 แนวคิดการพัฒนาสังคมในแนวทางพระพุทธศาสนา

ความสงบสุข (Peace) มีความหมายว่า ภาวะเหตุการณ์ปกติ ปราศจากความขัดแย้งที่นำมา สู่ความตึงเครียดที่ก่อให้เกิดความรุนแรง ซึ่งเป็นคำเรียกแทนความหมายของคำว่า “สันติภาพ” โดย สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวว่า “สันติภาพคือภาวะแห่งสันติ สันติแปลว่าความ สงบ ซึ่งความสงบนี้เป็นชื่อของพระนิพพาน” (จิตรกร ตั้งเกษมสุข และธรรมเกียรติ กั่นอริ, 2547: 54) โดยความสงบหรือสันติภาพมี 2 ลักษณะ คือ (1) ความสงบภายนอก คือ สันติภาพในรูปธรรม (Tangibility) ที่เกิดจากปัจจัยภายนอกจิตใจ เช่น การไร้ซึ่งภาวะสงคราม การไร้ซึ่งการแย่งชิง ทรัพยากร การไร้ซึ่งไม่มีโจรภัย การไร้ซึ่งอัคคีภัย การไร้ซึ่งอุทกภัย การไร้ซึ่งवादภัย การไร้ซึ่งราชภัย เป็นต้น (2) ความสงบภายใน คือ สันติภาพในนามธรรม (Abstraction) ที่เกิดจากจิตใจ ด้วยการ ฝึกอบรมศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นเครื่องมือในการฝึกมนุษย์ให้เป็นสัตว์ประเสริฐและอยู่ร่วมกันใน สังคมอย่างมีสันติ (พระเทพโสภณ, 2548: 38) โดยการสร้างความสงบภายในเป็นสิ่งที่สร้างสันติภาพ ของโลกอย่างสำเร็จได้ ซึ่งสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ว่า

...หากเราหวังจะสถาปนาสันติภาพของโลกนี้ให้สำเร็จ เราจะต้องฝึกฝนพัฒนา ตนเองให้สามารถประสบสันติสุขภายใน และความสุขที่เป็นอิสระ ด้วยความหลุดพ้นจาก ความเฝฝะยานหาสิ่งเสพบำเรอสุข ความเฝฝะแสวงหาอำนาจและบรรดาทิฐิที่ก่อให้เกิดความ แก่งแย่งและแบ่งแยกทั้งหลาย ภาวะนี้สำเร็จได้ก็จ้องมีการฝึกฝนพัฒนาบุคคล ซึ่งก็คือ การกิจของ การศึกษา...

(สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต), 2537)

ปีน มุทุกันต์ (2507: 3-9) กล่าวว่าสังคมหรือสถาบันใดจักพินาศเพราะสังคมนั้นหรือสถาบันนั้นเอง หรือกล่าวได้ว่าสังคมและสถาบันล่มจมเสียชื่อเพราะสมาชิกของสังคมหรือสถาบันนั้นเอง ตั้ง กอไฟที่เติบโตอย่างพร้อมเพรียงในกลุ่มเดียวกัน โดยแบ่งปันอดออมดินน้ำาร่วมกันและปกป้อง อาณาจักรของตนร่วมกัน แม้แต่วัฏกระตังวิ่งชนกอไฟยังต้องร้องลั่นป่าและเข็ดกับกอไฟเหล่านั้น หรือ ในยามแล้งต่างช่วยกันผลัดใบเพื่อปกคลุมผืนดินเพื่อปกป้องอาณาจักรทำให้รอดพ้นจากภัยแล้งได้ เช่น ต้นไฟในภาคอีสานที่ตั้งต้นอยู่ในที่แห้งแล้งได้ ในขณะที่ต้นไม้ใบหญ้าอื่นนั้นแห้งตาย เป็นต้น อีก ตัวอย่าง คือเมื่อไฟลามไหม้กอไฟราบเรียบจนหมด แต่เมื่อฝนตกกอไฟก็ยกขึ้นใหม่ด้วยสิ่งที่กอไฟได้ สะสมไว้ได้ นอกจากนี้ไฟยังมีมาตรการติดต่ออาณาจักรอื่นโดยรอบ ด้วยการช่วยเหลือประโยชน์และไม่ ะรานใคร เช่น การช่วยเหลือคนด้วยการเป็นฝาเรือนกันความร้อนหนาวและแมลง เป็นต้นเก้าอี้ให้คน ได้นั่งพัก เป็นนั่งร้านที่สร้างบ้านเรือน เป็นกระดัง เป็นพัดคอยสร้างลมคลายร้อนหรือเร่งไฟให้ลุกโชน ในยามหุงข้าวทำกับข้าว หรือเป็นไม้เรียวที่คอยสั่งสอนเด็กเล็กให้เติบโตเป็นคนดีจนสืบบ้านครองเมือง จนถึงปัจจุบัน แต่ท้ายสุดแล้วอันตรายที่สุดสำหรับไม้ไฟที่ทำลายความพินาศกอไฟคือ ไม้ไฟที่เป็นด้าม จับให้กับมิดของของผู้คนนั่นเอง ในสังคมมนุษย์ก็เช่นกันสังคมใดสังคมหนึ่งจะไม่สงบหรือพินาศเสื่อม เกียรติก็ด้วยคนในสังคมนั้นเอง

ปัญหาวิกฤตความไม่สงบสุขทั้งหลายบนโลกเกิดขึ้นเพราะการขาด “สิทธิ” ของผู้คนใน สังคม ซึ่งเกิดจากพลวัตการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของผู้คน โดยระบบการพัฒนาสังคมตั้งแต่การ เพาะปลูกเลี้ยงชีพถูกการตีราคาของสิ่งต่าง ๆ ทำให้เกิดการแสวงทรัพย์ากรที่ดิน แรงงาน เงินทุน และ เทคโนโลยีเพื่อสร้างสิทธิในการครอบครองและดำเนินการ ส่งผลให้เกิดความแตกต่างในสิทธิของผู้มี มี และผู้ยากจน อีกทั้งสร้างวัฒนธรรมและระเบียบของสังคมเพื่อเปลี่ยนแปลงความคิดธรรมชาติของ มนุษย์ให้กลายเป็นสัตว์เศรษฐกิจที่ดีค่าสิทธิทุกอย่างด้วยเงินตราและทำทุกสิ่งเพื่อให้ได้มาซึ่งเงินอย่าง ไรเหตุผลที่เป็นธรรมชาติที่แท้จริง ความเหลื่อมล้ำในการใช้สิทธิของตนส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทัศนคติจากสัตว์สังคมที่เอื้อเพื่อเผื่อแผ่กันอย่างยุติธรรมเป็นสัตว์ที่โลกและเห็นแก่ตัว รวมถึงการสร้าง หนทางบรรเทาความทุกข์ของชีวิตด้วยการหาสินค้าบริการให้เป็นของตนและใช้ประโยชน์แก่ตน ตลอดจนการหลงในสินค้าเสริมฐานะ เพื่อสะท้อนสถานะทางสังคมของตนกลับไปที่ดินและสังคม เช่น การวิ่งปล้นชิงทรัพย์เพื่อนำไปขายเพื่อหาเงินเลี้ยงชีพของผู้ยากจน เป็นต้น นอกจากนี้ในสังคมปัจจุบัน มนุษย์ยังสร้างบรรษัทหรือ “นิติบุคคล” เป็นตัวแทนซึ่งมีสิทธิหน้าที่เป็นมนุษย์ในกฎหมายเพื่อแสวงหา กำไรเพื่อบริหารจัดการแรงงาน วัตถุดิบ เครื่องจักรและค่าเช่าให้ต้นทุนต่ำสุดกำไรสูงสุด ส่งผลให้ เกิดผลกระทบภายนอก (externalities) ซึ่งเกิดจากการใช้ต้นทุนทางสังคม คือสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่ถูก ทำลายโดยบรรษัทไม่ต้องจ่ายค่าชดเชย เช่น การตัดผืนป่าเพื่อปลูกข้าวโพดเพื่อเลี้ยงสัตว์เพื่อนำไป ประกอบอาหาร การปล่อยน้ำเสียที่มีสารเคมีลงในน้ำเพื่อลดค่าบำบัด การลดค่าจ้างลูกจ้างในสถานะ

เศรษฐกิจตกต่ำ การแสวงหาพื้นที่สังคมอื่นนอกสังคมตนเอง เพื่อสร้างต้นทุนที่ต่ำและทำให้เกิดการมองไกลไปยังสังคมที่ให้ผลตอบแทนดีกว่า เป็นต้น (ราช เพฑล, 2555: 15, 61, 145-154)

ความเท่าเทียมเป็นธรรมโดยการพัฒนาให้ทุกคนมีความสุขได้โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น รวมถึงการบรรเทาแก้ปัญหาความทุกข์ทั้งหลายของผู้คนอย่างไม่มีข้อยกเว้น เป็นแนวทางที่พุทธศาสนามุ่งเน้นเพื่อก่อให้เกิด “ศาสนติสุข” คือความสงบทางจิตใจของผู้มีความมั่งคั่งทางจิตวิญญาณ ทำให้ผู้นั้นเป็นผู้ไม่มีความพึงพอใจในการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนฝ่ายเดียวและเป็นผู้คำนึงถึงความต้องการพื้นฐานที่จำเป็นในการเลี้ยงชีพของแต่ละคน ดังนั้นหลักศีลธรรมในกรอบของพระพุทธศาสนา จึงถูกนำมาเสริมสร้างหลักการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน ตลอดจนการสร้างความพอดีในการบริโภคให้สมดุลกับคุณภาพของชีวิตลดการบริโภคในคุณค่าเทียมที่สร้างขึ้นเพื่อแสดงระดับของสิทธิฐานะชนชั้น (อภิชัย พันธเสน, 2549: 100-101)

หลักธรรมที่สร้างให้โลกจะมีสันติภาพหรือความสงบสุข คือ พระนิพพาน เพราะแม้ว่าโลกจะมีจำนวนประชากรพันล้านล้านคน แต่หากต่างคนต่างเห็นแก่ตัว เปรียบเทียบกัน ชิงดีชิงเด่น และมุ่งหวังสะสมกามารมณ์ที่อโรยแก่ระบบประสาท ส่งผลให้ไม่มีสันติภาพและความสงบสุขเนื่องจากไม่รู้จักนิพพาน ซึ่งการเกิดอาชญากรรมหรือความไม่สงบต่าง ๆ ที่มีอยู่อย่างเต็มบ้านเมืองทุกวันนี้ เพราะความดิตรสชาติทางระบบประสาททำให้ผู้คนไม่มีความพอใจในสิ่งที่ตนมีตนเป็น จากนั้นจิตก็เตลิดไปอยู่กับการหาความอโรยทางระบบประสาทมาเสพอีก เพราะอย่างนั้นกามารมณ์จึงครองโลก แต่หากมีความพอใจในทางธรรมะที่เป็นประโยชน์การกระทำก็จะทำในสิ่งที่ถูกต้องในการดับทุกข์ของมนุษย์ คือไม่หลง ไม่บ้า ไม่เมา (พุทธทาส อินทปัญโญ, 2553: 118-119, 183-185)

ปัญหาทางสังคม เช่น ปัญหาวิกฤตพลังงาน ปัญหาสงคราม ปัญหาความอดอยากยากจน ปัญหาความตึงเครียดทางการเมือง ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาภัยธรรมชาติ ปัญหาสุขภาพอนามัย ที่เกิดจากผลของการลุ่มหลงในการพัฒนาสังคมด้วยแนวคิดวัตถุนิยมและวิทยาการตะวันตกเพื่อสร้างชีวิตที่สะดวกสบาย โดยการสร้างระบบเศรษฐกิจและทรัพย์สินที่มากมายเพื่อตอบสนองความต้องการที่เล็กน้อยของมนุษย์ ทำให้มนุษย์ในสังคมมีมุมมองที่สร้างตัวตนแยกตนเองออกจากสังคมและธรรมชาติ เช่น ผู้ผลิตมองผู้อื่นว่าเป็นผู้บริโภคหรือเป็นลูกค้ามากกว่าความเป็นมนุษย์ด้วยกัน หรือผู้บริหารมองพนักงานว่าเป็นมนุษย์ยนต์ต้องทำตามกฎระเบียบ วิสัยทัศน์ พันธกิจของบริษัทมากกว่าความเป็นมนุษย์ด้วยกัน เป็นต้น ส่งผลให้ผู้คนโกรธแค้นระบบงานหรือความทนทุกข์จากความเอาเปรียบ นำมาซึ่งความเกียจคร้าน ความเบื่อหน่ายในชีวิต ความเหน็ดเหนื่อยจากสภาพจิตใจสู่ความเหน็ดเหนื่อยทางร่างกาย ตลอดจนความคิดฟุ้งซ่านที่สั่งสมจนเกิดเป็นโรคทางจิต ทำให้สังคมขาดบุคคลผู้สร้างประโยชน์แก่ตนเองและมนุษย์ชาติด้วยการมุ่งเน้นแต่ประโยชน์ส่วนตัวเองด้วยความโลภ ความโกรธ และความหลงที่ซ่อนในจิตใจ พระพุทธศาสนานิกายเซนจึงเน้นการสร้างการสติตื่นรู้ในสังขภาวะจากการดำรงจิตให้เป็นหนึ่งเดียวในการดำเนินชีวิตช่วงขณะปัจจุบัน ด้วยการอุทิศจิตใจทั้งหมดทำทุกสิ่ง

ทุกอย่าง โดยปราศจากจิตที่กังวลในอดีต ความฝันในอนาคต ความก้าวหน้าอาชีพ หรือความน่าทำไม่น่าทำ เป็นต้น เพราะกิจการทุกอย่างที่ทำและทุกอริยาบถล้วนนำไปสู่การชำระล้างจิตใจให้ปราศจากความคิดที่ไม่สามารถควบคุมได้ให้กลับสู่พุทธภาวะ คือภาวะอันบริสุทธิ์ดั้งเดิมหรือการไม่ยึดมั่นในตัวตน ดังนั้นผู้ฝึกจิตใจจึงส่งให้ไปปฏิบัติในงานที่ตนคิดว่าไม่สำคัญ ไม่เหมาะสม เช่น การล้างจาน การถอนหญ้า และการล้างห้องน้ำ เป็นต้น นอกจากนี้การปลุกสติให้ตื่นรู้ก็นำมาซึ่งการสร้างความเคารพและมุมมองต่อสรรพสิ่งอย่างเท่าเทียม และมองเห็นความเป็นเอกภาพหนึ่งเดียวซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อกันและกันที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ โดยการไม่ยึดมั่นและผลักไสหรือการยอมรับและปฏิเสธ กล่าวคือตัวตนเราไม่ได้แตกแยกออกจากชีวิต สังคมและธรรมชาติ นำมาซึ่งการดำรงชีวิตด้วยการบริโภคทรัพยากรอย่างมีสติมองเห็นคุณค่าและเหมาะสมในความเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคม เช่น หากบุคคลหนึ่งได้ยินเสียงระฆังดังขึ้นขณะกำลังเดินอยู่ จิตสำนึกของเขาทำการแยกแยะเสียงระฆังเป็นลักษณะต่าง ๆ เช่น เสียงที่ได้ยินเพราะหรือน่าขุ่นลุก เสียงระฆังที่ได้ยินมาจากโบสถ์หรือระฆังอย่างอื่น โดยนำความจำในอดีตมาปรุงแต่งด้วยการรวบรวมวิเคราะห์เปรียบเทียบ ทำให้เสียงระฆังที่ได้ยินในปัจจุบันถูกบดบังเสียงที่ได้ยินอันแท้จริงกลายเป็นเสียงความคิดของตนเองเกี่ยวกับเสียงระฆังที่ปรุงแต่งเข้ามาแทนที่ เป็นต้น

การมีความรู้เท่าทันในปัจจุบันที่ถูกต้องหรือสัมมาสติเป็นเครื่องส่องสว่างแห่งความเป็นไปของชีวิตในการสร้างการตั้งมั่นของดวงจิตให้ปราศจากการเป็นนักโทษของปรากฏการณ์ทางสังคมที่ทำให้จิตฟุ้งซ่าน และการก่อให้เกิดปัญญาญาณคือการตรัสรู้เข้าถึงสัจภาวะหรือการหยั่งรู้ในอริยสัจ 4 คือ การรู้แจ้งในสภาวะธรรมทั้งหลาย ซึ่งความสำคัญของสัมมาสติสามารถยกตัวอย่างจากคำถามที่มีผู้ถามพระพุทธรเจ้าว่า พระองค์ทรงประกอบกิจอันใดบ้างเพื่ออนุโลมตามมรรคแนวทางเพื่อสู่การตรัสรู้ พระพุทธรองค์ตรัสตอบว่า

เราย่อมเดินบ้าง ฉันทอาหารบ้าง สรงน้ำบ้าง นั่งลงบ้าง... สิ่งนั้นย่อมแตกต่างจากบุคคลผู้ประพฤติโดยสามัญ ด้วยยามเดินเรา เราย่อมมีสติอยู่โดยสัจจะภาวะว่าเราเดินอยู่ เมื่อยามเรานั่งอาหาร เราย่อมมีสติว่าเราอยู่โดยสัจจะภาวะว่าเรานั่งอาหารอยู่ เป็นต้น ก็แลยามเมื่อบุคคลอื่น เดินกิน ชำระกาย นั่งลง บุคคลเหล่านั้นหาได้มีสติสำนึกรู้ว่าตนกำลังทำอะไรอยู่ไม่

(ดิช นัท ฮันท์, 2551 : 5-7)

ผู้ศึกษามีความเห็นว่าปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับสังขมที่สงบสุขคือ ภาวะจิตแห่งตนของแต่ละบุคคลที่ส่งผลต่อลักษณะความคิด ซึ่งเป็นผลมาจากความรู้ของมนุษย์ที่ได้สั่งสมและส่งผลต่อการกระทำที่มีผลกระทบต่อตนเองและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตามบริบทสังคม ดังนั้นการพัฒนาตนเองด้วยการปฏิบัติให้พุทธภาวะงอกงามหรือเปล่งประกายในจิต ทำให้ความคิดของของผู้นั้นมีลักษณะที่เื้อ

ต่อการสร้างและแสวงหาความเป็นผู้รู้ในธรรมที่แท้จริงของสรรพสิ่งในโลก ตลอดจนการบำเพ็ญตามหลักพระโพธิสัตว์และแนวทางการปฏิบัติของพระพุทธศาสนานิกายต่าง ๆ เพื่อเข้าสู่พุทธภาวะหรือจิตประภัสสรที่มีอยู่ในตนเองให้หมดความมัวหมองของกิเลส และเป็นบุคคลผู้มีโพธิจิตที่จะก่อให้เกิดความสงบสุขของผู้คนในสังคม ดังนั้นการกระทำต่าง ๆ ที่ออกมาจากจิตของผู้สั่งสมคุณลักษณะภายใน คือความรู้ที่ถูกต้องจึงไม่เป็นบุคคลเพื่ออารมณ์แห่งความกระหายอยากได้จนเกิดความพอดี ไม่ประทุษร้ายผูกจิตอาฆาตผู้อื่น ไม่ลำเอียงต่อสิ่งที่รักมักที่ชัง ไม่มัวเมาในวัตถุหรือความเชื่อต่าง ๆ โดยปราศจากความรู้ การไตร่ตรอง จักทำให้บุคคลนั้นเป็นผู้ไม่ละเมียดสิทธิ์ของผู้อื่นจากจิตใจของตนจากใจที่แท้จริงที่ไร้พันธะของกฎหมาย ค่านิยม วัฒนธรรม คือ เป็นผู้กระทำความดีแม้ไม่มีสิ่งใดบังคับ ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีงามกับบุคคลอื่น ซึ่งเป็นผู้ที่คนต่าง ๆ รักในยามที่มีชีวิตและคิดถึงเมื่อยามจากไป ทำให้บุคคลนั้นเป็นมนุษย์ที่ก่อให้เกิดการกระทำที่ดีต่อตนเอง ชุมชน สังคมในระยะสั้น และยาวและสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในสังคมอย่างยั่งยืน

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพุทธภาวะในมิติต่าง ๆ มีดังนี้

ไกรฤกษ์ ศิลาคม (2552) ได้ทำการศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเรื่อง พุทธภาวะในพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน เพื่อศึกษาหลักคำสอนเรื่อง พุทธภาวะในพระพุทธศาสนาเถรวาท และหลักคำสอนเรื่องพุทธภาวะในพระพุทธศาสนา มหายาน พร้อมทั้งทำการเปรียบเทียบหลักคำสอนเรื่องพุทธภาวะในพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน พบว่าพุทธภาวะในพระพุทธศาสนาเถรวาทเกิดจากมนุษยธรรมตาคนหนึ่งซึ่งมีมหาปณิธานที่จะทำตนเองให้บริสุทธิ์และช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ให้พ้นจากความทุกข์โดยก่อนที่จะบรรลุถึงพุทธภาวะ พระพุทธเจ้าจำเป็นต้องบำเพ็ญบารมี 10 ประการ พระพุทธเจ้ามีคุณลักษณะพิเศษ 2 อย่าง คือ (1) ทรงมีร่างกายที่ประกอบด้วยลักษณะมหาบุรุษ 32 ประการ และอนุพยัญชนะ 80 ประการ (2) จิตของพระองค์บริสุทธิ์ปราศจากกิเลสโดยสิ้นเชิงและทรงตรัสรู้ธรรมเป็นสัมพัญญ และพระพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนา มหายานมี 3 คุณลักษณะ คือ (1) นิรมานกาย คือ ตัวตนที่ปรากฏในรูปมนุษย์เพื่อโปรดสรรพสัตว์ในโลกมนุษย์ (2) สัมโภคกาย คือ ตัวตนที่ปรากฏในภูมิทิพย์หรือพุทธเกษตรเพื่อโปรดพระโพธิสัตว์และเทวดา (3) ธรรมกาย คือ ตัวตนแห่งสรรพสิ่งทั้งหลายมีลักษณะแห่งความจริงอันเที่ยงแท้แน่นอน ไม่เกิด ไม่สูญ ว่างเปล่าจากเหตุและผล เรียกว่า “สภาพแห่งศูนยตา” “นิพพาน” “จิตเดิมแท้” นอกจากนี้มหายานยังเชื่อว่า พระพุทธเจ้ากำเนิดขึ้นจากอำนาจของพระอาทิพุทธ (พระพุทธเจ้าองค์ปฐม) ผู้ซึ่งเป็นที่มาของพระพุทธเจ้าทั้งปวง สถานะของพระองค์มีลักษณะคล้ายกับพรหมันในศาสนาฮินดู แต่ละพระพุทธเจ้ามีที่ประทับของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ซึ่งเรียกว่า พุทธเกษตร นอกจากนี้พระพุทธศาสนา มหายาน

ยังเชื่อว่า มนุษย์ทุกคนมีพุทธภาวะอยู่ในตัว แม้บางทัศนะของพระพุทธรศาสนาเถรวาทจะคล้ายกับ ศาสนาเทวนิยม แต่ก็มีเป้าหมายเดียวกันกับพระพุทธรศาสนาเถรวาทนั่นคือพระนิพพาน

งานวิจัยนี้เป็นพื้นฐานการศึกษาพุทธภาวะจากคุณลักษณะความเป็นพระพุทธรเจ้าของนิกาย เถรวาทและมหายาน ที่มีความแตกต่างในวิถีการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงนิพพานที่แตกต่างกัน ซึ่งความเชื่อ ใน “จิตเดิมแท้” ทำให้เข้าใจรูปแบบพุทธภาวะที่อยู่ภายในจิตใจของผู้คนและรอให้เข้าถึงได้ ดังนั้นจึง กล่าวได้ว่ามนุษย์และสรรพสัตว์ล้วนเข้าถึงนิพพานได้ทุกคน สะท้อนให้เห็นถึงหลักศรัทธา หลักศึกษา และหลักปฏิบัติของพุทธภาวะที่ผู้วิจัยใช้ศึกษาในครั้งนี้ ซึ่งปรากฏในพระคัมภีร์ที่เป็นแหล่งรวมคำสอน ของพระพุทธรเจ้าและคณาจารย์

ถาปกรณ์ กำเนิดศิริ (2552) ได้ทำการศึกษา มโนทัศน์เรื่องพุทธภาวะในฐานะรากฐานทาง จริยธรรมในพุทธปรัชญามหายาน เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่อง พุทธภาวะในพุทธปรัชญาฝ่ายมหายาน จริยธรรมในพุทธปรัชญาฝ่ายมหายาน และศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างความคิดเรื่องพุทธภาวะใน พุทธปรัชญาฝ่ายมหายานกับทัศนะและหลักปฏิบัติทางจริยธรรมของพุทธปรัชญาฝ่ายมหายาน ผล การศึกษาพบว่า แนวคิดเรื่องพุทธภาวะเป็นแนวคิดสำคัญในพุทธปรัชญาฝ่ายมหายาน ตามความเชื่อนี้ สรรพสัตว์ล้วนแต่มีพุทธภาวะอยู่ในตน พุทธภาวะนี้เมื่อมีอยู่สิ่งใดย่อมทำให้มีความสามารถที่จะบรรลุ ธรรมได้ สรรพสัตว์เมื่อพิจารณาจากภายนอกอาจดูแตกต่างกัน เช่น บางคนฉลาด บางคนไม่ฉลาด แต่ เนื่องจากทุกคนมีพุทธภาวะอยู่ภายในเหมือนกัน และเนื่องจากพุทธภาวะนี้เป็นแก่นแท้ของบุคคล ดังนั้นเมื่อพิจารณาจากพุทธภาวะสรรพสัตว์ก็ไม่แตกต่างกัน ความเชื่อเรื่องพุทธภาวะข้างต้นนี้เป็น ความเชื่อทางด้านอภิปรัชญา ซึ่งมีผลโดยตรงต่อหลักการทางจริยศาสตร์ของพุทธปรัชญาฝ่ายมหายาน โดยยึดหลักการทางจริยธรรมของฝ่ายมหายานเน้นหนักที่การบำเพ็ญโพธิสัตว์ธรรม หมายถึงการมี ความเมตตากรุณาช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ สรุปได้ว่าความเชื่อเรื่องพุทธภาวะถือเป็นรากฐาน ทางจริยศาสตร์ของมหายาน และนอกจากนี้ผู้เขียนยังได้มีข้อเสนอแนะเพิ่มเติมว่า ควรมีการสนับสนุน ให้เกิดการศึกษาในพระพุทธรศาสนาเถรวาทอย่างจริงจัง ตัวอย่างเช่น การเปิดหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับ พระพุทธรศาสนาฝ่ายมหายานโดยตรง พร้อมทั้งการสนับสนุนให้มีการแปลตำราฝ่ายมหายานโดยเฉพาะ อย่างยิ่งพระสูตรต่าง ๆ ที่จารึกเป็นภาษาจีนหรือญี่ปุ่นให้แปลเป็นภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษอย่าง แพร่หลาย เพราะงานวิจัยหลายชิ้นประสบปัญหาการค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ เพราะผู้วิจัยไม่ มีความรู้เรื่องภาษาจีนและญี่ปุ่น

งานวิจัยนี้ทำให้เกิดมุมมองในพุทธภาวะที่เป็นรากฐานของผู้เป็นพระโพธิสัตว์ ซึ่งตั้งปณิธาน ในการบรรลุพุทธภูมิด้วยการประพฤติตามหลักแนวทางพระธรรมวินัยและการบำเพ็ญศีลพระโพธิสัตว์ ตลอดจนการช่วยเหลือผู้อื่นรอบข้างให้เข้าถึงพุทธภาวะ ตามแนวความคิดการบำเพ็ญเมตตาบารมีให้ก่อเกิด ปัญญาบารมี สะท้อนให้เห็นว่าพุทธภาวะมีความสัมพันธ์ในหลักธรรมของพระพุทธรศาสนาเถรวาท และมีความสัมพันธ์ในการสร้างหลักจริยธรรมของมนุษย์ในสังคมได้

จูซงเมียว (朱松苗 Zhūsōngmiáo) และ โฮ่วเสี่ยวปิน (侯晓斌 Hóuxiǎobīn) (2558) ศึกษาประเด็นการตีความหมาย “จิตเดิมแท้คือพุทธะ” โดยการศึกษาวิจัยเอกสารในพระสูตร “เว่ยหล่าง” 《坛经》 พบว่า “จิตเดิมแท้” คือจิตแห่งธรรมชาติ สะอาด หาประมาณมิได้ และเป็นอิสระจากความดี ความชั่ว ไม่มีการแบ่งแยกต่าง ๆ ไม่มีการยึดมั่น ไม่มีตัวตน เมื่อผู้ใดเข้าถึงสถานะนี้ได้จึงเป็นผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นบุคคลผู้เข้าถึงจิตเดิมแท้ ส่วนผู้ที่ถูกอวิชชากิเลสห่อหุ้มจิตใจ ตั้งฝุ่นละออง เกาะจิตให้มัวหมอง เกิดเป็นความโลภ ความโกรธ และความหลงในจิต เขาผู้นั้นจะมองไม่เห็น “จิตเดิมแท้” ซึ่งอยู่ภายในตน ดังนั้นเมื่อบุคคลสามารถจัดความมัวหมองของกิเลสอย่างหมดจดก็จะพบ “จิตเดิมแท้” หรือพุทธภาวะที่มีอยู่ในตนเองและทุกสรรพสิ่ง อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงภาวะของการบรรลุ “พุทธภาวะ” หรือ “พุทธจิต” สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าตามแนวคิดของนิกายฉาน

งานวิจัยชิ้นนี้แสดงให้เห็นทราบแนวคิดการเข้าถึงพุทธภาวะของนิกายฉาน (เซ็น) โดยการขจัดกิเลสความเศร้าหมองของจิตใจเพื่อเข้าถึงจิตเดิมแท้ ซึ่งเป็นลักษณะของความเป็นพุทธะ สะท้อนให้เห็นถึงหลักพื้นฐานในการศึกษาหลักศรัทธา หลักศึกษา และหลักปฏิบัติของพุทธภาวะที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ เพราะคณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทยได้รับสืบทอดพระพุทธานุศาสนานิกายเซนจากบูรพาจารย์ต่าง ๆ ตลอดจนหลักศรัทธาที่ปรากฏในพระคัมภีร์มหายาน

หลงจิ้นเหิงชิ่ง (释恒清 Shì héng qīng) (1993) ศึกษาความหมายแท้จริงของพุทธภาวะตามคัมภีร์พุทธภาวะ สรุปได้ว่าแนวคิดพุทธภาวะเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นในช่วงกลางพระพุทธานุศาสนาของประเทศจีน ซึ่งมีความหมายคือ “ภาวะสากล” กล่าวคือสรรพสัตว์ทั้งหลายล้วนมีพุทธภาวะ โดยแนวคิดเกิดขึ้นเพื่อเป็นการค้นคว้าคำตอบของกระบวนการปฏิบัติเพื่อสำเร็จความเป็นพุทธะของพระพุทธานุศาสนาในประเทศจีน ดังนั้นพุทธภาวะจึงเป็นภาวะที่ค่อนข้างสำคัญและบูรพาจารย์ในยุคต่าง ๆ มักจะอ้างอิงถึงแนวคิดนี้ ความหมายของพุทธภาวะเป็นคำที่มีความหมายเหมือนกับคำว่าตถาคตครรรค์ (如来藏-Tathagatagarbha) คำว่าตถาคตครรรค์นั้นเป็นคำผสมระหว่างคำว่า “ตถาคต” และคำว่า “ครรรค์” โดยคำว่าตถาคต หมายถึง (1) ผู้ไปอย่างนั้น (如去- Thus-gone) คือการปฏิบัติที่นำไปสู่ความจริงหรือจากการเกิดดับไปสู่นิพพาน หมายถึงการละอวิชชาแล้วตั้งพระพุทธานุองค์ก่อน ๆ (2) ผู้มาอย่างนั้น (如来- the Thus-come) คือความจริงที่นำมาสู่การปฏิบัติหรือจากนิพพานสู่การเกิดดับ หมายถึงการโปรดสรรพสัตว์เพื่อประโยชน์ของชาวโลกอย่างพระพุทธานุองค์ก่อน ส่วนคำว่า “ครรรค์” ประกอบด้วย 2 ความหมาย คือ (1) ตัวอ่อนของสิ่งมีชีวิต (胎 (儿) 藏-embryo) และส่วนฟักกำเนิด (母胎-womb) ดังนั้นคำว่าตถาคตครรรค์จึงหมายถึงส่วนฟักกำเนิดของพระพุทธานุเจ้า (womb of the `Tathagata) เป็นดังภาวะเหตุของความเป็นพุทธะหรือตัวอ่อนพุทธะ (embryonic `Tathagata`) เป็นดังภาวะผลของพุทธะ แม้ว่าพุทธภาวะจะมีความหมายเดียวกับตถาคตครรรค์ แต่ไม่ได้แปลเป็นศัพท์เดียวกับตถาคตครรรค์ ซึ่งนักวิชาการ

ได้เปรียบเทียบเป็นภาษาสันสกฤตว่า buddhata หรือ buddhatva โดยตีความหมายตามรูปศัพท์ของภาษาสันสกฤตว่า buddhadhatu ประกอบด้วย 2 ความหมายคือ (1) ความเป็นพุทธะ (佛之体性-the nature of the Buddha) เพราะตีความหมายของคำว่าธาตุ (界-dhatu) เป็นธรรมชาติ (法性-dhamata) ทำให้หมายถึงความเป็นธรรมดาหรือลักษณะของพุทธะ กล่าวคือสรรพสัตว์ทั้งหลายล้วนสามารถสำเร็จเป็นพุทธะได้ เพราะล้วนมีความเป็นพุทธะติดตัวมาแต่กำเนิด (2) เหตุแห่งพุทธะ (佛之因性-the cause of the Buddha) เพราะตีความหมายของคำว่า ธาตุ (界-dhatu) เป็นเหตุ (因-hetu) ทำให้หมายถึงเหตุแห่งความเป็นพุทธะ กล่าวคือสรรพสัตว์ทั้งหลายมีศักยภาพในการสำเร็จเป็นพุทธะ

งานวิจัยชิ้นนี้แสดงให้เห็นทราบแนวคิดพุทธภาวะที่เป็นแนวคิดของพระพุทธศาสนาในประเทศจีนที่ค้นคว้าหาแนวทางการเข้าถึงความเป็นพุทธภาวะ ทำให้เกิดการค้นหาสิ่งหนึ่งที่มีลักษณะของความเป็นพุทธะหรือเหตุแห่งพุทธะที่ปรากฏอยู่ในทุกสรรพสัตว์อันเป็นภาวะสากล นอกจากนี้ยังมีความหมายใกล้เคียงกับตถาคตครุฑที่เป็นดังสิ่งที่เก็บรักษาตัวอ่อนแห่งพุทธะ โดยสะท้อนถึงหลักแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความหมายของพุทธภาวะที่ปรากฏให้เห็นเป็นหลักศรัทธาของพระพุทธศาสนา มหายาน ซึ่งผู้วิจัยใช้เป็นกรอบในการศึกษาหลักศรัทธาที่ปรากฏในพระคัมภีร์มหายาน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนามนุษย์และการพัฒนาสังคม ได้แก่

ธเนศ เตชะเสน และพลวัฒน์ ชุมสุข (2560) ศึกษาทุนมนุษย์ในทางเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ โดยการมุ่งเน้นการสร้างกำลังสมองที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ ซึ่งเป็นปัจจัยในการสร้างองค์อย่างยั่งยืนในกระแสโลกาภิวัตน์ของโลกเศรษฐกิจฐานความรู้ (Intellectual Capital) ทำให้ทุกหน่วยงานของรัฐและเอกชนมีบทบาทสำคัญในการบริหารคนให้เป็นทุนมนุษย์ที่มีคุณภาพ นำมาซึ่งบรรลุเป้าหมายขององค์กร เช่น การสร้างความรู้ ทักษะ ความสามารถ และประสบการณ์ เป็นต้น ซึ่งงานวิจัยได้เสนอว่าหลักคำสอนพระพุทธศาสนาเป็นปัจจัยหลักในการสร้างทุนมนุษย์ที่สมบูรณ์ ด้วยแนวทางโยนิโสมนัสการในหลักธรรม เช่น “หลักสันโดษ” ทำให้ตนพอใจและยินดีในสิ่งที่ตนมี “หลักสัปปุริสธรรม 7” ทำให้เป็นผู้รู้ในตน เหตุ ผล กาล ปรมาณ สังคม บุคคลและก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้คนในสังคม “หลักอริยมรรค 8” ส่งผลให้เกิดความสุขกายและสุขใจ และเป็นผู้มีความเห็นที่ถูกต้องต่อตนเองและสังคม เป็นต้น การใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาสร้างทุนมนุษย์โดยวิธีการสร้างการบำเพ็ญและการฝึกอบรมให้เป็นสัตว์ประเสริฐ ถือเป็นคุณค่าของมนุษย์ที่ยิ่งใช้ยิ่งเพิ่ม ซึ่งต่างจากทรัพยากรที่ยิ่งใช้ยิ่งหมด นอกจากนี้ทุนมนุษย์ประเภทนี้ทำให้องค์กรนั้นอยู่รอดและพ้นจากวิกฤติต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด

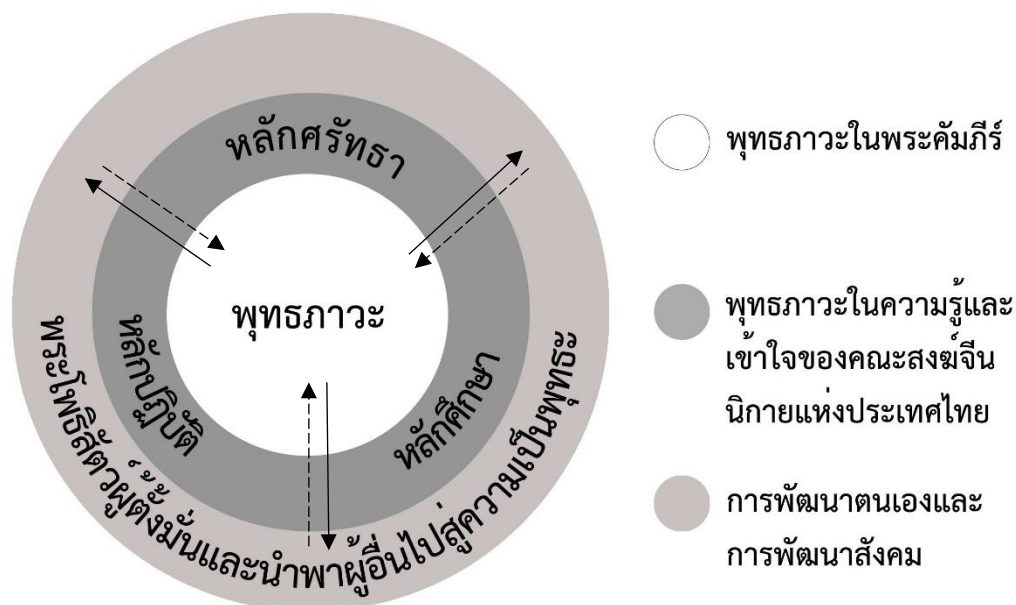
งานวิจัยนี้แสดงแนวทางการพัฒนามนุษย์และสังคมด้วยวิธีใช้หลักธรรมเพื่อพัฒนาคุณค่าทางจิตใจของผู้คน ทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างศาสตร์แห่งพระพุทธศาสนาที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการส่งเสริมองค์ความรู้ด้านเศรษฐศาสตร์ ซึ่งก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนของผู้คน ชุมชน และ

สังคม สะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนามนุษย์และสังคมที่เกิดจากการพัฒนาจิตใจที่ปรากฏในหลักศรัทธาหลักสิกและหลักปฏิบัติของพุทธภาวะ ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ของการวิจัยในครั้งนี้

พระครูสมุห์วิบูลย์ ชิตจิตโต และคณะ (2560) ศึกษาการประยุกต์หลักเมตตาในพระพุทธศาสนาเถรวาทเพื่อจัดการความขัดแย้ง โดยการศึกษาจากหลักความเมตตาที่ปรากฏคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทและการนำมาใช้เพื่อขจัดปัญหา พบว่าความขัดแย้งที่ปรากฏในคัมภีร์มีสภาพแวดล้อมและเงื่อนไขซึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ได้แก่ การศึกษา สุขอนามัย เศรษฐกิจ การปกครอง การทหาร ศาสนา ความเชื่อ วัฒนธรรม นำมาสู่ความรุนแรง ซึ่งพระพุทธองค์ได้ตรัสชี้แนะหลักเมตตา มาสร้างจิตที่ผ่องใส สงบเย็น ส่งผลให้การแสดงออกทางกายวาจาใจและส่งผลต่อผู้อื่นในความสัมพันธ์ต่อกันและกัน ทำให้การอยู่ร่วมกันในสังคมเกิดประโยชน์สุขและความเจริญได้ ซึ่งมี 3 แนวทางหลักในการประยุกต์ใช้คือ (1) การประยุกต์ใช้ต่อตนเอง ได้แก่ การมีความหวังดีและรักตนเอง คือ การระมัดระวังไม่เบียดเบียนสร้างความเดือดร้อนให้ตนเองและผู้อื่น โดยการไม่คิดเชิงลบ การนั่งสงบสยบความเคลื่อนไหวต่ออารมณ์ที่ไม่พึงปรารถนาและการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม (2) การประยุกต์ใช้ต่อผู้อื่น ได้แก่ การเปิดใจให้กว้าง ด้วยการมองโลกหลากหลายมุมมอง การรับฟังความเห็นของผู้อื่น การให้อภัยและให้โอกาส การเคารพผู้อื่น (3) การประยุกต์ใช้ต่อสังคม ได้แก่ การยอมรับกฎระเบียบของสังคม การร่วมมือในกิจกรรมสัมพันธ์ ความมีน้ำใจช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน ความมีสามัคคีธรรมในหมู่ชนทั้งหลาย

งานวิจัยชิ้นนี้แสดงให้เห็นว่าปัญหาความไม่สงบสุขต่าง ๆ ในอดีตและปัจจุบันมีความเหมือนกันในปัญหาซึ่งมีความสัมพันธ์กัน และก่อให้เกิดเป็นความรุนแรงเพื่อเรียกร้องให้มีการตอบสนองความต้องการทางจิตใจของผู้คนในสังคม ในขณะที่เดียวกันการแก้ปัญหาด้วยความอ่อนโยนโดยการสร้างความเมตตาในจิตใจของผู้คนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา จะส่งผลให้การพัฒนาสังคมมนุษย์มีการแก้ปัญหาของตนเอง ผู้อื่น และสังคมได้อย่างยั่งยืน ทำให้ทราบรากเหง้าปัญหาทางสังคมเกิดจากจิตใจของบุคคลในสังคมนั้นเอง หากสามารถพัฒนาจิตใจของผู้คนให้เป็นผู้มีธรรมจะเป็นการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุและก่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในสังคม

2.8 กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดนี้เป็นขอบเขตความคิดเบื้องต้นที่ใช้เป็นแนวทางการศึกษาพุทธภาวะและการพัฒนามนุษย์และสังคม โดยพัฒนาจากการสร้างคุณค่าทางจิตใจของมนุษย์ตามหลักศรัทธา หลักศึกษา และหลักปฏิบัติของพระพุทธศาสนาหายานในพุทธภาวะซึ่งสืบทอดจากหลักธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (พระไตรปิฎก) และคณาจารย์ต่าง ๆ (พระคัมภีร์) รวมถึงความรู้ความเข้าใจของพระสงฆ์จีนนิกายในปัจจุบัน เพื่อนำมาอธิบายถึงแนวทางหรือวิถีแห่งการพัฒนามนุษย์และสังคม นำไปสู่ความรู้ความเข้าใจในกระบวนการพัฒนาตนเองของบุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อเข้าถึงพุทธภาวะ และส่งผลต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข

ความสัมพันธ์ของการเข้าถึงพุทธภาวะเพื่อพัฒนามนุษย์และสังคม มีลักษณะความสัมพันธ์กับความเป็นเหตุปัจจัยสนับสนุนกันและกัน คือการปฏิบัติตามพระโพธิสัตว์เพื่อการเข้าถึงความเป็นพุทธะหรือนิพพานทำให้เกิดการศึกษาเรียนรู้หลักพุทธธรรมจากพระพุทธรูป (ศึกษาจากพระไตรปิฎก) พระคัมภีร์ต่าง ๆ ของคณาจารย์ที่ได้บันทึกคำสอนไว้ และความรู้ความเข้าใจของคณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย เกิดเป็นรูปแบบของหลักศรัทธา หลักศึกษา และหลักปฏิบัติเพื่อการเข้าถึงพุทธภาวะ ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาตนเองด้านจิตใจของผู้แสวงหาทางเข้าถึงพุทธภาวะที่มีอยู่ในตนเองและสรรพสิ่งให้เป็นจิตแห่งโพธิ นำมาซึ่งความเป็นพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น ด้วยความเป็นผู้ไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง เป็นผู้เมตตา เป็นผู้ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งมัวเมาในชีวิต ตลอดจนการเข้าถึงพุทธภาวะหรือการบรรลุพระนิพพาน เมื่อสังคมมีมนุษย์ที่มีคุณค่าทางจิตใจที่ดีงาม

ทำให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในระยะสั้นและระยะยาว เช่น ไม่มีการเบียดเบียนกัน ไม่มีการลักขโมย ไม่ผิดประเวณี ไม่เสพติดสุราหรือยาเสพติด เป็นต้น นอกจากนี้มนุษย์ผู้มีความพอเพียงในจิตใจแล้วจักเกิดการพัฒนาที่จิตให้มีความสุขมากขึ้น เช่น การพัฒนาความสุนทรีย์ภาพ การพัฒนาเทคโนโลยีที่เป็นประโยชน์ต่อตนและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

นอกจากนี้ความสัมพันธ์ในกรอบการวิจัยยังแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์แบบย้อนกลับด้วย คือ บุคคลรับรู้ว่าคุณสามารถเข้าถึงพุทธภาวะได้ นำมาสู่การพัฒนาคุณค่าทางจิตใจของตนเพื่อเข้าถึงพุทธภาวะ เกิดเป็นการพัฒนาตนเองให้เป็นมนุษย์ที่มีจิตใจดีงามและการพัฒนาสังคมให้มีความสุขในระยะสั้นและระยะยาว ด้วยการกระทำต่อตนเองและผู้อื่นด้วยจิตที่ละความโลภ ความโกรธ และความหลง ตามหลักจิตเป็นนายกายตอบสนองจิต ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ความศรัทธา การศึกษา และการปฏิบัติ เพื่อเข้าสู่พระโพธิสัตว์ที่มุ่งสร้างโพธิจิตเพื่อสังคม และการบรรลุถึงความเป็นพุทธะ ผู้รู้ ผู้ตื่น และผู้เบิกบานจากความทุกข์ทั้งปวง ซึ่งจะก่อให้เกิดการพัฒนาตนเองและสังคมให้เกิดความสุข ดังนั้นแนวคิดพุทธภาวะเพื่อการพัฒนาตนเองและสังคมจะเป็นแนวทางและแบบอย่างที่จะสามารถขยายขอบเขตไปสู่การนำมาใช้ในชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคมทั้งในปัจจุบันและอนาคต

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

3.1 ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษาประกอบด้วยวิธีการวิจัย 2 รูปแบบหลัก คือการวิจัยเอกสารและการวิจัยสนาม ด้วยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนี้

3.1.1 การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องกับหลักคำสอนในประเด็นพุทธภาวะจากพระไตรปิฎกมหายาน พระสูตรของพระพุทธศาสนานิกายมหายาน และบทแปลภาษาจีนเป็นภาษาไทย เพื่อศึกษาความเป็นมาของพุทธภาวะ รูปแบบความศรัทธา รูปแบบการศึกษา และรูปแบบการปฏิบัติ ตลอดจนผลลัพธ์ของพุทธภาวะที่แสดงความเข้าใจของบูรพาจารย์ผู้ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับพุทธภาวะแห่งจิตของตน ซึ่งเป็นหลักคำสอนวิธีหนึ่งที่ได้สืบทอดต่อกันมา เอกสารที่เกี่ยวข้องในการศึกษาได้แก่

1) พระไตรปิฎกพากย์จีนฉบับไทโซ (《大正新脩大藏經》) ซึ่งเป็นพระไตรปิฎกที่คณะสงฆ์จีนนิกายใช้ในการศึกษาพระสูตร หลักวินัย และพระอภิธรรม ทำให้สามารถเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพุทธภาวะที่ได้รับการเผยแผ่จากพระพุทธเจ้า

2) ปรัชญาปารมิตาสูต เป็นพระสูตรที่เก่าแก่และเป็นพื้นฐานของพระสูตรต่าง ๆ ในมหายานจีนนิกาย เพราะหลักการในการสอนธรรมของพระพุทธศาสนามหายานมีมากจากทฤษฎีสุนยตา ซึ่งหลักการนี้เป็นภาวะที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ในอดีตใช้เพื่อก้าวข้ามวิภวสังสารแล้วบรรลุสู่พระนิพพาน และเป็นผู้รู้พ้นจากความทุกข์ทั้งปวง

3) มหาปริณิชาตสูตร เป็นพระสูตรว่าหลักธรรมคำสอนต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางการละความหลงไปสู่ความเห็นแจ้งหลุดพ้น แต่การหลุดพ้นมีทางเดียวคือการเข้าถึงพุทธภาวะด้วยสัญชาติญาณในสรรพสัตว์ทั้งหลาย ที่เรียกได้หลากหลายคือ “ธรรมชาติแห่งพุทธะ” “พุทธะจิต” “ตถาคตธรรม” “ธรรมกาย” “นิพพาน” รวมถึงการนิพพานในมุมมองของมหายานในแนวคิดพระวรกายยังคงสถิตอยู่แม้ในปัจจุบัน ซึ่งก่อเกิดเป็นหลักความคิดในสัทธรรมปุณฑริกสูตร

4) สัทธรรมปุณฑริกสูตร เป็นพระสูตรที่ได้รับความนิยมจากพุทธศาสนิกชนมหายานในประเทศจีนและญี่ปุ่นเป็นอย่างมาก ซึ่งนิกายต่าง ๆ ของประเทศจีนและนิกายเห็นได้กับนิกายนิชิเร็นของประเทศญี่ปุ่นถือว่าเป็นพระสูตรสุดท้ายของพระพุทธเจ้าที่ทรงใช้แสดงเทศนา โดยมีใจความว่าการสอนของพระพุทธองค์เป็นไปเพื่อให้สรรพสัตว์พ้นจากวิภวสังสารแห่งโลกที่เต็มไปด้วยความทุกข์เปรียบดังเรือไฟไหม้โดยพระองค์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมกายหรือพุทธนිරันดรที่แบ่งภาคลงโปรดสั่งสอนสรรพสัตว์โลก และการกล่าวถึง “ภาวะหนึ่งขณะจิตสามพัน” ประกอบไปด้วยภาวะแห่งจิตทั้ง

10 จิตที่ดำรงอยู่ในตัวมนุษย์ ได้แก่ จิตพุทฺธะ จิตปัจเจกโภจิ จิตโภธิสัตว์ จิตสาวกยาน จิตทเวหะ จิตมนุษย์ จิตอสุรกาย จิตสัตว์นรก จิตเดรัจฉาน และจิตเปรต เมื่อผู้เขาถึงภาวะแห่งหนึ่งจิตแล้วก็สามารถบรรลุเป็นพระพุทฺธะซึ่งอยู่ในตนได้ในชั่วขณะหนึ่งของการดำเนินชีวิต

3.1.2 การวิจัยสนาม (Field Research) ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อเก็บข้อมูลจากพื้นที่ศึกษาในวัดสังกัดคณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทยในกรุงเทพมหานครทั้ง 2 แห่ง คือ (1) วัดมังกรกมลาวาส แขวงป้อมปราบฯ เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย (2) วัดโพธิ์แมนคุณาราม แขวงช่องนนทรี เขตยานนาวา โดยจะเน้นเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการตีความที่เป็นมุมมองของพระสงฆ์ ภายใต้ขอบเขตของเนื้อหาเชิงนามธรรมในพุทธภาวะแห่งจิตของตน กับมุมมองการพัฒนาตนเองให้ดำรงชีวิตและมีการพัฒนาในแนวทางการเป็นคนดีของสังคมที่สร้างสังคมให้เกิดความสงบสุข ประกอบด้วยวิธีการวิจัย ดังนี้

1) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ผู้วิจัยเก็บข้อมูลโดยการสังเกตวิธีการปฏิบัติทางศาสนาพิธีกรรมและกิจวัตรประจำวันของพระสงฆ์ เพื่อศึกษารูปแบบการปฏิบัติของผู้ศึกษาที่เข้าใจในพุทธภาวะและผู้ไม่เข้าใจในพุทธภาวะ ซึ่งสามารถใช้วิเคราะห์ผลลัพธ์ในการสร้างจิตของบุคคลหนึ่งผู้อยู่ในบริบทสังคม

2) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ผู้วิจัยใช้ภาวะเพศภาพของนักบวชในวัดมังกรกมลาวาส ซึ่งเป็นวัดที่เก่าแก่ของคณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทยในการร่วมศึกษาปฏิบัติศาสนกิจและกิจวัตรประจำวันของตน กระบวนการนี้ทำให้เข้าใจวิธีการปฏิบัติทางศาสนากับการปฏิบัติกิจของตนของคณะสงฆ์จีนนิกายในวัดมังกรกมลาวาส ซึ่งสามารถนำไปวิเคราะห์การศึกษาและการปฏิบัติของพระสงฆ์ในสังกัดคณะสงฆ์จีนนิกายที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา โดยอาศัยเครื่องมือในการช่วยเก็บข้อมูล ได้แก่ บันทึกสนาม กล้องถ่ายรูป เป็นต้น

3) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้วิจัยขอความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการกับพระสงฆ์ทรงสมณะศักดิ์ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญและการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการกับพระสงฆ์ในสังกัดคณะสงฆ์จีนนิกาย เพื่อให้ข้อมูลที่สอดคล้องกับความจริงมากที่สุด โดยพระสงฆ์ทรงสมณะศักดิ์ที่ดำรงตำแหน่งในปัจจุบัน ประกอบด้วยพระสงฆ์ 4 รูป ดังนี้

(1) เจ้าคณะใหญ่จีนนิกาย พระมหาคณาจารย์จีนธรรมสมาธิวัตร พระมหาคณาจารย์จีนธรรมสมาธิวัตร พุทธบริษัทจีนพิเนต วิเทศธรรมประสาธ นวกิจพิลาสประยุกต์ ทำนุกิจประชาวิสิฐ (เย็นเต็ก) เจ้าอาวาสวัดโพธิ์แมนคุณาราม เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร

(2) รองปลัดขาวจีนนิกาย หลวงจีนธรรมนันท์เงินประพัทธ์ (เย็นบุญ) วัดโพธิ์แมนคุณาราม เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร

(3) ผู้ช่วยปลัดขวาเงินนิกาย หลวงเงินธรรมรัตจีนประจักษ์ (เย็นจี่) รักษาการเจ้าอาวาส วัดทิพย์วารีวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร และรักษาการเจ้าอาวาสวัดมิ่งกรมลาวาส เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร

(4) ผู้ช่วยปลัดซ้ายเงินนิกาย หลวงเงินธรรมรักษจีนประจิด (เย็นอี) รักษาการเจ้าอาวาส วัดบำเพ็ญจินพรต เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร

นอกจากนี้ผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ พระสงฆ์ผู้เป็นพระเถระ และพระอนุเถระ ด้วยหลักการคัดเลือกตามคุณสมบัติผู้ได้เรียนรู้ศึกษาและปฏิบัติในหลักธรรมของ พระพุทธศาสนาหายานเงินนิกาย รวมทั้งสิ้น 20 รูป คือ พระเถระสังกัดวัดมิ่งกรมลาวาส จำนวน 5 รูป และพระเถระสังกัดวัดโพธิ์แมนคุณาราม จำนวน 5 รูป พระอนุเถระสังกัดวัดมิ่งกรมลาวาส 5 รูป และพระอนุเถระสังกัดวัดโพธิ์แมนคุณาราม 5 รูป ประเด็นหลักในการสัมภาษณ์ คือ หลักศรัทธา หลักศึกษา และหลักปฏิบัติในพุทธภาวะ รวมถึงการสร้างพุทธภาวะเพื่อพัฒนามนุษย์และสังคม เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างพุทธภาวะกับการพัฒนาตนเองและนำมาซึ่งสังคมสงบสุข

ตลอดจนการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการประชาชนจำนวน 15 คน ที่เข้าร่วมทำบุญร่วมสวดมนต์ หรือร่วมประกอบพิธีกรรม เพื่อศึกษาเรียนรู้แนวคิดของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อพุทธภาวะ และศึกษาวิถีชีวิตของแต่ละบุคคลบนพื้นฐานของหลักศรัทธา ศึกษา และปฏิบัติ

3.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลจากการศึกษาเอกสารและข้อมูลจากงานสนามเชิงคุณภาพมาวิเคราะห์อย่าง ต่อเนื่องระหว่างเก็บรวบรวมข้อมูลและตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยวิธีสามเส้า (triangulation) คือ การตรวจสอบความแตกต่างของข้อมูลในปัจจุบันที่แตกต่างกัน เช่น บุคคล เวลา สถานที่ จากนั้นนำข้อมูลมาแยกแยะและจัดระเบียบเป็นหมวดหมู่ เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลตามกรอบแนวคิดการวิจัยที่กำหนดไว้ และการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ในแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลที่ได้ เพื่อการตีความข้อมูลในรูปแบบอุปนัยเพื่ออธิบายพุทธภาวะในมุมมองและแนวทางการปฏิบัติของ พระสงฆ์ รวมถึงวิเคราะห์พุทธภาวะในความรู้และความเข้าใจของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาตนเองและ สังคม เมื่อข้อมูลเพียงพอต่อวัตถุประสงค์การศึกษาวิจัยจึงนำเสนอผลการวิจัยด้วยรูปแบบการ วิเคราะห์เชิงพรรณนา

3.3 ข้อจำกัดในการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้มีข้อจำกัดในเรื่องการอ่านภาษาจีนในพระไตรปิฎก พระสูตรที่เป็นภาษาจีนตัว เต็มและคำศัพท์บางคำเป็นศัพท์เฉพาะที่เกิดจากทับศัพท์ภาษาสันสกฤต ซึ่งสามารถจะลดทอน

อุปสรรคนี้ได้ด้วยการสอบถามผู้เชี่ยวชาญทางด้านภาษาและการตรวจสอบด้วยการหาความหมายจากพจนานุกรมทางศาสนาภาษาจีน

อุปสรรคอีกประการหนึ่งคือการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นการสังเกตจากเงื่อนงำที่ผู้วิจัยซึ่งเป็นบุคคลในคณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย อาจทำให้เกิดความอคติของผู้วิจัยมีความโน้มเอียงในข้อมูลโดยการสร้างข้อมูลที่เป็นผลดีต่อคณะสงฆ์ ซึ่งสามารถลดทอนอุปสรรคนี้ได้ด้วยการตรวจสอบข้อมูลสามเส้า เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องความเป็นจริงมากที่สุด อย่างไรก็ตามการสังเกตแบบมีส่วนร่วมนี้จะส่งผลให้ผู้วิจัยสามารถเข้าใจถึงหลักศรัทธา ศึกษา และปฏิบัติของคณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทยได้อย่างชัดเจนจึงเป็นปัจจัยบวกมากกว่าปัจจัยลบ

บทที่ 4

การวิเคราะห์ข้อมูล

การเก็บข้อมูลการศึกษาวิจัยเรื่อง “พุทธภาวะในพระคัมภีร์มหายานและความเข้าใจของคณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทยเพื่อพัฒนามนุษย์และสังคม” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพุทธภาวะที่ปรากฏในพระคัมภีร์มหายานและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเด็นหลักศรัทธา ศึกษา และปฏิบัติ ตลอดจนการศึกษาพุทธภาวะจากความรู้ความเข้าใจของพระสงฆ์มหานิกายต่อประเด็นหลักศรัทธา ศึกษา และปฏิบัติ รวมถึงการศึกษาความรู้และความเข้าใจของคณะสงฆ์จีนนิกายต่อการพัฒนามนุษย์และสังคม โดยผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลได้ดังนี้ (1) พุทธภาวะในพระคัมภีร์มหายาน (2) พุทธภาวะในความรู้ความเข้าใจของคณะสงฆ์จีนนิกาย (3) พุทธภาวะในความรู้และความเข้าใจของคณะสงฆ์จีนนิกายต่อการพัฒนามนุษย์และสังคม อธิบายได้ดังนี้

4.1 พุทธภาวะในพระคัมภีร์มหายาน

ผู้วิจัยอาศัยการศึกษาวเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยเอกสาร ตามหลักการตรวจสอบความเที่ยงตรงข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องต่อประเด็นหลักการศรัทธา ศึกษา และปฏิบัติ จากข้อมูลที่ปรากฏในพระสูตรและวรรณกรรมที่มีการกล่าวถึงพุทธภาวะไว้ในใจความสำคัญตามที่ระบุไว้ในพระสูตรที่บรรจุอยู่ในพระไตรปิฎกจีน โดยแบ่งการวิเคราะห์เป็น 3 ส่วน คือ (1) หลักศรัทธาของพุทธภาวะ (2) หลักศึกษาของพุทธภาวะ (3) หลักปฏิบัติของพุทธภาวะ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

4.1.1 หลักศรัทธาของพุทธภาวะ

พระสูตรและพระคัมภีร์ทั้งหลายแสดงให้เห็นว่าพุทธภาวะหมายถึงภาวะเดิมแท้ที่สะอาดบริสุทธิ์ของทุกสรรพสัตว์อย่างเสมอภาคอันหาสิ่งใดมาเปรียบไม่ได้ ซึ่งมีภาวะเหนือความมีและไม่มี อันเป็นการปรุงแต่งของมายาที่เกิดจากกิเลสห่อหุ้มครอบงำ กล่าวคือลักษณะแห่งความจริงสูงสุดหรือสัจธรรมที่ประกอบด้วยความเที่ยงแท้และความมีแก่นสาร โดยพุทธภาวะปรากฏหลายชื่อเรียกซึ่งอาศัยความหมายเดียวของภาวะเดิมแท้อันสะอาดบริสุทธิ์ แต่ปรุงแต่งเป็นคำเรียกที่แตกต่างกัน เช่น ตถาคตครุฑ สัจธรรม อลยวิญญาน ความเป็นแก่นสาร (อตฺตา) นิพพาน อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ จิตเดิม ซึ่งสามารถอธิบายหลักคำสอนที่ปรากฏในพระคัมภีร์ดังนี้

1) ภาวะเดิมแท้ที่สะอาดบริสุทธิ์

ความเป็นภาวะเดิมแท้ที่สะอาดบริสุทธิ์นั้นคัมภีร์พุทธภาวะ (《佛性论》 fó xìng lùn) กล่าวว่า พุทธภาวะประกอบด้วยสิ่งที่เป็นทั้งเหตุให้เข้าถึงความจริงและเป็นทั้งผลให้ออกจากสิ่ง

มายาทั้งปวง แม้ว่าเหตุและผลมีลักษณะแตกต่างกัน แต่แท้จริงแล้วก็สิ่งเดียวกัน เพราะเหตุคือการยึดถือตัวตนและความเที่ยงแท้จึงเกิดอวิชชากิเลส ทำให้ไม่สามารถเห็นความจริงตามความเป็นเช่นนั้น เมื่อเห็นความจริงแล้วก็เรียกว่า “การทำให้เข้าถึงพุทธภาวะ” ส่วนผลคือการออกจากการยึดถือตัวตนและความเที่ยงแท้ให้อวิชชากิเลสทั้งหลายไม่ครอบงำ ส่งผลให้เกิดความบริสุทธิ์ตามความเป็นจริงที่เป็นเช่นนั้นจึงเรียกว่า “การเข้าถึงพุทธภาวะ” ดังนั้นจึงกล่าวหาว่าพุทธภาวะทั้งสองลักษณะเป็นความจริงสูงสุด

พุทธภาวะในความหมายภาวะเดิมแท้อันสะอาดบริสุทธิ์เป็นสิ่งเดียวกับตถาคตครรรค์ โดยพระคัมภีร์พุทธภาวะอธิบายคำว่า “ตถาคตครรรค์” ตามคำประกอบดังนี้ คำว่า “ตถา” มีสองความหมาย คือ ความรู้แจ้งโลกในจิตใจตามความเป็นเช่นนั้นและโลกที่ปรากฏภายนอกจิตใจตามความเป็นเช่นนั้นเอง ส่วนคำว่า “คต” มีสองความหมาย คือ การมาของความจริงและการไปจากสิ่งมายาที่ปรุงแต่งขึ้น ซึ่งคำว่า “ครรรค์” คือ ส่วนที่เป็นปัญญาแห่งตถาคตที่อยู่ภายในสรรพสัตว์หรือการรู้แจ้งความเป็นเช่นนั้นและความเป็นเช่นนั้นของสิ่งทั้งหลายอันสรรพสัตว์สามารถเข้าถึงได้ โดยครรรค์แห่งพุทธะเป็นสิ่งทำให้เกิดสิ่งสูงสุดหาสิ่งอื่นมาเปรียบเทียบไม่ได้ จึงกล่าวได้ว่าพุทธภาวะเป็นสิ่งที่หาสิ่งใดมาเปรียบเทียบไม่ได้ พระสูตรกล่าวว่าครรรค์ทำให้เกิดสิ่งสูงสุด 3 อย่าง คือ (1) สิ่งที่ไม่สามารถหาสิ่งใดมาเปรียบเทียบในการแสดงให้เห็นโลกภายนอกและโลกภายในจิตใจตามความจริง (2) สิ่งที่ไม่สามารถหาสิ่งใดมาเปรียบเทียบในวิถีปฏิบัติให้สอดคล้องกับความจริง (3) สิ่งที่ไม่สามารถหาสิ่งใดมาเปรียบเทียบในผลลัพธ์เชิงบวกตามความจริง ซึ่งอธิบายว่า

ตถาคตครรรค์เป็นความจริงสูงสุดที่ทำให้รู้ถึงความเป็นเช่นนั้นของสิ่งทั้งหลาย ปัญญาอันถูกต้องที่นำไปสู่การปฏิบัติอันถูกต้อง และผลในการบรรลุพุทธะ ซึ่งแท้จริงแล้วครรรค์ทำให้ปรากฏสิ่งสูงสุดอย่างเดียวคือการกระทำที่สอดคล้องกับความจริง เพราะการรู้ความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลายและผลลัพธ์เชิงบวกคือการบรรลุพุทธะนั้นสามารถจัดเข้าในการปฏิบัติที่สอดคล้องกับความจริง

(《大正藏》卷 31: 796 上)

พระสูตรกล่าวถึงภาวะเดิมแท้ที่ปรากฏในสรรพสัตว์โดยมุมมองที่ว่าความสามารถในการปฏิบัติให้สอดคล้องกับสัจธรรมทั้งหลายล้วนมีอยู่ในสรรพสัตว์ กล่าวคือสรรพสัตว์ทั้งหลายล้วนมีพุทธภาวะ และพุทธภาวนานั้นเป็นสิ่งไม่มีการเปลี่ยนแปลงหรือถูกทำให้เปลี่ยนเป็นสิ่งอื่น เพราะพุทธภาวะเป็นสิ่งที่เหนือจากการปรุงแต่งอันเกิดจากกิเลสของผู้เป็นปุถุชนไม่รู้แจ้งตามความเป็นจริงที่เรียกว่ายังไม่เข้าถึงนิพพาน โดยคัมภีร์พุทธภาวะกล่าวหาว่า

หากอาศัยตามหลักเหตุและผลแล้ว สรรพสัตว์ทั้งหลายล้วนมีพุทธภาวะที่สะอาด บริสุทธิ์ แม้ว่าจะยังไม่บรรลุนิพพาน ไม่มีการเปลี่ยนแปลง เพราะเหตุคือพุทธภาวะสะอาด บริสุทธิ์ ปราศจากการไม่มีหรือการมี

(《大正藏》卷 31: 788 下)

พุทธภาวะไม่อยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริงที่ถูกปรุงแต่งขึ้นหรือการไม่มีอะไรตั้งภาพมายา เนื่องจากพุทธภาวะเป็นภาวะเดิมแท้ที่อยู่เหนือแนวคิดความมีหรือความไม่มี ซึ่งปรากฏเป็นสังขารม ความจริงสูงสุดตามความเชื่อของพระพุทธศาสนา คัมภีร์พุทธภาวะยกตัวอย่างการอยู่เหนือความมี และความไม่มีของพุทธภาวะว่า

อุปมาดังเราปลูกเมล็ดพืชที่สามารถเติบโตได้ ภายหลังเมล็ดนั้นเติบโตเป็นต้นไม้ ซึ่งเป็นความแตกต่างและไม่แตกต่าง ความมีและความไม่มี ความไม่แตกต่างคือทั้งเมื่อตอน ปลูกและภายหลังเติบโต ความแตกต่างคือเมื่อพืชเติบโตและพืชที่เป็นเมล็ด ด้วยเหตุนี้พุทธ ภาวะจึงไม่มีทั้งความแตกต่างและแตกต่าง ภาวะเดิมแท้ก็ไม่มีภาวะที่มีและไม่มี หมายถึง เหตุแห่งการดับและผลแห่งการเกิด โดยเหตุแห่งการดับคือความไม่มีและผลแห่งการเกิดคือ ความมี ซึ่งเหตุที่เปลี่ยนเป็นผลในอนาคตจึงไม่สามารถพูดได้ว่ามีอยู่ กับผลที่เกิดขึ้นได้ ต้องอาศัยเหตุจึงไม่สามารถพูดได้ว่าไม่มี ดังนั้นจึงกล่าวสรุปได้ว่าเหตุและผลนั้นเป็นการ รับรู้และเข้าถึงความจริงสูงสุด จึงกล่าวว่ามีภาวะเดิมแท้

(《大正藏》卷 31: 793 上)

นอกจากนี้คัมภีร์พุทธภาวะ กล่าวว่าสังขารมหรือศูนยตาหมายถึงสิ่งที่เหนือความมี ความไม่ มี และเป็นภาวะเดิมแท้ โดยกล่าวว่า “ธรรมทั้งหลายล้วนไม่มีภาวะเดิมแท้ สิ่งใดเป็นศูนยตาอันเป็น สังขารม สิ่งนั้นเป็นภาวะดั้งเดิมแท้” (《大正藏》卷 31: 793 上)

ลึงกาวตารสูตรอธิบายชื่อเรียกของสังขารมในความหมายแห่งจิตแท้ (Inmost Consciousness) ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสว่า

พญารากษส ภูเขาที่ประกอบด้วยรัตนชาตินี้ พระผู้เป็นนายทั้งหลายในอดีตได้ เสด็จมาเยี่ยมแล้ว และเพราะสงสารท่านนั่นเอง พระพุทธเจ้าเหล่านั้นจึงทรงแสดงสังขารม ทรงเปิดเผยจิตแท้ของพระองค์ พระพุทธเจ้าทั้งหลายในอนาคตก็จะทรงประกาศสังขารมนี้ บนยอดภูเขานั้นประดับด้วยรัตนชาตินี้ สังขารมอันลึกซึ้งที่สุดนี้ เป็นที่สถิตของเหล่าโยคีผู้ อยู่ในที่ใกล้สังขารม พญารากษสท่านได้รับกรุณาของพระตถาคตทั้งหลายและของเราแล้ว

(Daisetz, 2553: 40)

พระสูตรกล่าวเพิ่มเติมถึงจิตแท้หรือสัจธรรมที่นำไปสู่การรู้แจ้งความจริงและปราศจากการปรุงแต่งของสิ่งทั้งหลาย อันเป็นแก่นสารแท้จริงของภาวะเดิมแท้ ดังคำกล่าวของราวณะและหมู่แห่งยักษ์วิงวอนให้พระโพธิสัตว์มหามติดังนี้

ขอท่านเป็นผู้กราบทูลพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับสภาวะแห่งจิตที่รู้แจ้งได้ด้วยอตตะแท้ของพระองค์ ซึ่งบรรดาเราทั้งหลายรวมทั้งยักษ์และพระพุทธบุตรในที่นี่ ประสงค์ที่จะฟัง... ขอท่านกราบทูลถามพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับหลักธรรม สัจธรรมคือจิตแท้ บริสุทธิ์และมีจุดสูงสุดอยู่ที่ภูมิแห่งพุทธภาวะ ย่อมเป็นอิสระจากความคิดปรุงแต่งผิดพลาดของเจ้าลัทธิ และพระปัจเจกพุทธะ (41)

(Daisetz, 2553: 41)

นอกจากนี้ลึงกาวตารสูตรยังแสดงให้เห็นถึงลักษณะของความบริสุทธิ์อันหาที่เป็นไม่ได้ของพุทธภาวะซึ่งปรากฏตามความหมายของสัจธรรมหรือจิตแท้ โดยพระสูตรอาศัยการเข้าถึงพุทธภาวะของราวณะเมื่อพระพุทธเจ้าทำให้สิ่งต่าง ๆ รอบตัวราวณะหายไป ทำให้ราวณะพิจารณาสิ่งที่เกิดขึ้นจนกระทั่งเห็นลักษณะความเป็นธรรมตาของสิ่งทั้งหลาย โดยปราศจากการปรุงแต่งที่ถูกกิเลสครอบงำ ห่อหุ้มปัญญาไว้ เมื่อเห็นดังนั้นทำให้ราวณะเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริงและเข้าถึงพุทธภาวะหรือจิตแท้ที่รู้ได้เฉพาะตน พระสูตรกล่าวถึงคำตอบและอาการเข้าถึงพุทธภาวะของราวณะ ดังนี้

นี่คือลักษณะซึ่งมีอยู่ประจำสรรพสิ่งซึ่งเป็นจิตวิสัย คนที่มีอวิชชาย่อมไม่เข้าใจ เนื่องจากคนที่มีอวิชชาเหล่านั้นเป็นผู้สับสนเพราะจินตนาการอันมีรูปแบบต่าง ๆ ไม่มีผู้เห็น และสิ่งที่ถูกเห็น ไม่มีผู้พูดและสิ่งที่ถูกพูดถึง รูปแบบของพระพุทธเจ้าและการประยุกต์ใช้ธรรมของพระองค์ไม่ใช่อะไรอื่นนอกจากการกำหนดแบ่งแยก เหล่าชนผู้มองเห็นสิ่งทั้งหลายเหมือนอย่างที่เคยมองมาก่อน ย่อมมองไม่เห็นพระพุทธเจ้า แม้เมื่อการกำหนดแบ่งแยกยังไม่เกิดขึ้น เขาก็ย่อมมองไม่เห็นพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้โดยชอบด้วยพระองค์เอง ย่อมปรากฏในที่ที่โลกไม่หมุ่น

ลำดับนั่นเอง ราวณะผู้เจ้าแห่งเกาะลังกาทื่นจากภวังค์ รู้สึกสับสนในใจของตนและรู้แจ้งว่า “โลกไม่ใช่อะไรอื่นนอกจากจิตของตนเอง ราวณะมันคงอยู่ในความไม่คิดปรุงแต่ง ถูกกระตุ้นเตือนโดยกุศลกรรมในอดีตของตน มีความรู้ความเข้าใจคัมภีร์ทั้งหมด สามารถมองเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ไม่ต้องเชื่อผู้อื่นอีกต่อไป มองเห็นสิ่งทั้งหลายอย่างแจ่มแจ้งด้วยพุทธิปรัชญาของตน มีความเห็นแจ้งปราศจากการให้เหตุผลอ้อมค้อม ไม่ต้องเชื่อผู้อื่นอีกต่อไป เป็นมหาโยคีในพระวินัย สามารถที่จะแสดงตัวเองในรูปแบบต่าง ๆ อันยอดเยี่ยม เชี่ยวชาญในอุบายวิธีทุกอย่าง มีความรู้บุคลิกลักษณะทุกชั้นตอน ด้วยคุณสมบัติ

ดังกล่าวมา ราวณะนั้นจึงมองดูบุคลิกลักษณะอย่างเฉลียวฉลาด รื่นเรใจเฟื่องพิจารณา สภาวะแห่งจิตมนัส มโนวิญญาน มีทิวฏฐิที่ทำให้สามารถทำให้ตัวเองหลุดพ้นจากกระแห่งโลก ทั้ง 3 มีความรู้อันที่จะลบล้างข้อโต้แย้งของเจ้าลัทธิดีเกี่ยวกับหลักเหตุผล เข้าใจ แจ่มแจ้งซึ่ง ตถาคตรรรค์ อันเป็นภูมิแห่งพุทธภาวะ เป็นอิตตาแท้ สถิตอยู่ในพุทธญาณ ทนใดนั้น ปรากฏเสียงจากสรวงสวรรค์ว่า “ตถาคตรรรค์นี้เป็นสิ่งที่รู้ได้เฉพาะตน”

(Daisetz, 2553: 42)

พระผู้มีพระภาคตรัสกับพระมหามติถึงอภิวินญาณว่าเป็นสิ่งเดียวกับพุทธภาวะอันเป็น แก่นสารบริสุทธิ์ที่ปุถุชนแบ่งแยกออกเป็นผู้ปรุงแต่ง สิ่งปรุงแต่ง และสิ่งที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการปรุงแต่ง ทำให้เกิดความเห็นผิดและทำให้ไม่เข้าถึงพุทธภาวะ โดยพระสูตรกล่าวว่

ตถาคตรรรค์บรรจุอยู่ในโลกและชีวิตเป็นเหตุแห่งความดีและความชั่ว ตถาคตรรรค์นั้นทำให้ปรากฏการณ์รูปแบบต่าง ๆ เกิดขึ้น เหมือนกับนักมายากลที่แปลงเป็นรูปร่างต่าง ๆ และรูปร่างต่าง ๆ นั้นก็ว่างจากอิตตาและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับอิตตา เพราะไม่เข้าใจ ส่วนประกอบทั้ง 3 ซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งผลทั้งหลายจึงปฏิบัติกรร่วมกัน เจ้าลัทธิดูไม่รู้จักความจริงข้อนี้ จึงยึดมั่นถือมั่นความคิดเกี่ยวกับเหตุ เพราะอิทธิพลแห่งวาสนาที่สั่งสมเรื่อยมาโดย มิจฉัตรระกะ นับแต่กาลอันหาเบื้องต้นไม่ได้ สิ่งดำเนินไปในโลกนี้ภายใต้ชื่อว่า อภิวินญาณ พร้อมกับวิญญานอีก 7 ให้กำเนิดแก่สภาวะที่ชื่อว่า ภพแห่งอวิชชา เปรียบเหมือน มหาสมุทรที่มีคลื่นซัดไปไม่ขาดสาย แต่ก้นมหาสมุทรก็ยังไม่เคลื่อนไหวย่างนั้น นั่นคือ อภิวินญาณเองยังดำรงอยู่โดยไม่มีอะไรมาขัดขวาง เป็นอิสระจากโทษคืออนิจจตาไม่ เกี่ยวเนื่องกับหลักแห่งอิตตสาระ และประกอบด้วยธรรมชาติที่เป็นแก่นสารบริสุทธิ์

ส่วนวิญญานอื่นอีก 7 ประการ เริ่มตั้งแต่มนัสและมโนวิญญาน ต่างเกิดขึ้นและดับ ไปทุกขณะ เกิดขึ้นพร้อมกับความคิดปรุงแต่งที่ผิดว่าเป็นเหตุ มีรูปร่างลักษณะและสัณฐาน เหมือนกับว่าเป็นปัจจัยที่ถูกเชื่อมเข้าด้วยกันอย่างสนิท บุคคลผู้ยึดติดอยู่กับนามและรูป ย่อมไม่รู้แจ้งว่ารูปแต่ละอย่างไม่ใช่อะไรอื่นนอกจากสิ่งที่เป็นภาพแห่งจิต รูปเหล่านั้นไม่ได้ ให้สาระชัดเจนเกี่ยวกับสุขและทุกข์ ไม่ใช่เหตุแห่งความหลุดพ้น นามและรูปคิดจากโลภะ แล้วก็ก่อให้เกิดโลภะ ทั้งสองส่วนจึงเป็นทั้งสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งและผู้ปรุงแต่ง เมื่อ อยาตนะซึ่งเป็นเจ้าแห่งโลกวัตถุถูกทำลายและสูญสลายไป สิ่งอื่น ๆ ย่อมหยุดปฏิบัติการ ทันทิ และไม่มี การเสวยสุขและทุกข์ซึ่งเป็นการคิดปรุงแต่งเอาเอง ดังนั้นจึงเกิดการบรรลุ ความสงบเยือกเย็น ซึ่งเป็นจุดที่ความคิดและการเสวยอารมณ์ทั้งหลายถูกทำให้สงบลง หรือ เกิดการรู้แจ้งฉาน 4 ซึ่งเป็นจุดที่จะทำให้เข้าใจวิมุตติสัจจะอย่างแจ่มแจ้ง ด้วยเหตุนี้ โยติ ทั้งหลายจึงถูกน้อมนำไปสู่ยึดถือวิมุตติสัจจะ เพราะความไม่เกิดขึ้นแห่งวิญญานทั้งหลาย”

(Daisetz, 2553: 191-192)

พระพุทธรูปทรงเปรียบเทียบเมล็ดทรายในแม่น้ำเป็นดั่งภาวะที่สะอาดบริสุทธิ์แม้อยู่ท่ามกลางความคิดที่ปรุงแต่งและสิ่งที่ปรุงแต่ง แต่ความบริสุทธิ์นั้นก็ปราศจากการแบ่งแยกและพ้นจากกิเลส พระสูตรอธิบายว่า

พระตถาคตทั้งหลายท่านเปรียบเหมือนเมล็ดทรายในแม่น้ำคงคา เพราะพระตถาคตเหล่านั้นเหมือนกันและไม่เอนเอียงต่อสรรพสิ่ง เพราะเป็นอิสระจากจินตนาการและความคิดปรุงแต่ง มหามติ ตัวอย่างเช่นเมล็ดทรายในแม่น้ำคงคาถูกรบกวนเหยียบย่ำโดยปลา เต่า ปลาโลมา จระเข้ กระจับปี่ สิ่งโต ช้าง เป็นต้น แต่เมล็ดทรายเหล่านั้นก็ยังเป็นอิสระจากจินตนาการและความคิดปรุงแต่ง เพราะเมล็ดทรายเหล่านั้นไม่ได้ขุ่นเคืองใจโดยพูดว่า 'เราถูกเหยียบย่ำ' หรือ เราไม่ได้ถูกเหยียบย่ำ เมล็ดทรายเหล่านั้นไม่มีการแบ่งแยก บริสุทธิ์ในตัวเอง พ้นจากกิเลส... พระตถาคตเหล่านั้นก็ไม่ถูกรบกวนโดยจินตนาการและความคิดปรุงแต่ง พระตถาคตทั้งหลายผู้มีพระทัยเต็มเปี่ยมด้วยสมาธิสุขทั้งหมด ไม่ได้ถูกรบกวนโดยจินตนาการและความคิดปรุงแต่งเกี่ยวกับสัตว์...

(Daisetz, 2553: 199)

มหาปริณิรวาณสูตร (《大般涅槃经》 dà bān niè pán jīng) กล่าวเพิ่มเติมถึงความหมายของพุทธภาวะคือสิ่งที่เป็นแก่นสาร (อตฺตา) ที่สรรพสัตว์ล้วนมีอยู่แต่ถูกกิเลสบดบังไว้ทำให้สรรพสัตว์ไม่สามารถเข้าถึงได้ โดยพระพุทธองค์กล่าวว่า “กุลบุตร สิ่งที่เป็นแก่นสารคือตถาคตครุภัสสรพสัตว์ทั้งหลายล้วนมีพุทธภาวะ กล่าวคือสิ่งที่เป็นแก่นสาร เพราะลักษณะเดิมแท้ที่มีความเที่ยงแต่ถูกกิเลสทั้งหลายอันหาประมาณมิได้ห่อหุ้มไว้ เหตุฉะนั้นสรรพสัตว์ทั้งหลายจึงไม่สามารถเห็นพุทธภาวะของตน” (《大正藏》 卷 12: 407 中)

พระสูตรนี้ยังกล่าวเพิ่มเติมถึงความเป็นแก่นสารของพุทธภาวะก่อให้เกิดความเป็นพุทธะซึ่งปรากฏอยู่ในทุกสรรพสัตว์ จึงกล่าวว่าสรรพสัตว์ล้วนมีพุทธภาวะแห่งตน ซึ่งหมายถึงสรรพสัตว์ทั้งหลายล้วนสำเร็จเป็นพุทธะได้ พระสูตรกล่าวว่า “สรรพสัตว์ทั้งหลายล้วนมีพุทธภาวะ เพราะพุทธภาวะเป็นเหตุ สรรพสัตว์จึงเป็นผู้ประกอบด้วยพละ 10 ประการ มหาปุริสลักษณะ 32 ประการ อนุพยัญชนะ 80 ประการ” (《大正藏》 卷 12: 419 上)

ภาวะความเป็นสิ่งที่มีแก่นสารอันไม่แปรเปลี่ยนของพุทธภาวะทำให้เกิดแนวทางที่จะละความหลงไปสู่การเห็นแจ้งเพื่อความหลุดพ้น สำเร็จในความเป็นพุทธะโดยอาศัยพุทธะที่ถูกเก็บรักษาไว้ครุภัสสร ทำให้พุทธภาวะปรากฏหลายชื่อคือ ตถาคตครุภัสสร ตถาคต นิพพาน อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ จิตแท้ สภาวะจิตที่รู้แจ้งได้ด้วยอตฺตาแท้ของพระพุทธเจ้า โดยพระพุทธเจ้าตรัสว่า “เราตรัสสอนแก่

สรรพสัตว์ทั้งหลายและพุทธบริษัท 4 ล้วนตั้งอยู่ในครรภอันสงบที่ถูกซ่อนเป็นความลับ เรากล่าวว่า การตั้งอยู่อย่างสงบที่ซับซ้อนคือนิพพาน” (《大正藏》卷 12: 376 下) นอกจากนี้พระสูตรยังกล่าวถึงคำไวพจน์ที่แตกต่างแต่มีความหมายเหมือนกัน ทำให้เกิดคำเรียกพุทธภาวะที่แตกต่างกัน โดยพระสูตรกล่าวว่า “ตถาคตคือนิพพาน นิพพานคือสิ่งไม่สิ้นสุด ความไม่สิ้นสุดคือพุทธภาวะ พุทธภาวะคือความเที่ยงแท้ ความเที่ยงแท้คืออนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ” (《大正藏》卷 12: 395 下)

2) ความเสมอภาค

พุทธภาวะมีลักษณะแห่งความเสมอภาคเท่าเทียมของการสำเร็จเป็นพุทธะของทุกสรรพสัตว์ โดยบทสนทนาครั้งแรกระหว่างท่านชู่เหนิง (惠能 huì néng) กับท่านหงเหริน (弘忍 hóng rěn) ผู้เป็นพระสังฆปริณายกรูปที่ 5 แห่งนิกายเซน แสดงให้เห็นถึงคุณค่าพื้นฐานของสรรพสัตว์มีความสามารถในการเข้าถึงพุทธภาวะทั้งหมด ความแตกต่างทั้งหลายเกิดขึ้นจากการคิดปรุงแต่งเท่านั้น โดยปรากฏคำสนทนาดังนี้

ท่านหงเหริน: เธอคือคนไหน ? มาที่นี่เพื่อขอสิ่งใด?

ท่านชู่เหนิง: ผมเป็นคนหลังหนานเดินทางมาเพื่อขอศึกษาพุทธธรรมกับท่าน

ท่านหงเหริน: เธอเป็นชาวหลังหนาน เป็นคนป่าเมืองเถื่อนไม่มีการศึกษาแล้วจะสามารถบรรลุพุทธะได้อย่างไรกัน”

ท่านชู่เหนิง: คนแบ่งชาวเหนือและชาวใต้ แต่ทว่าพุทธภาวะไม่ได้แบ่งความแตกต่างของทิศเหนือหรือทิศใต้นั้น คนป่าเมืองเถื่อนจะแตกต่างกับท่านก็แต่ในการปรุงแต่งสถานะ แต่ไม่มีความแตกต่างกันในส่วนพุทธภาวะ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY (周兵和李欢编, 2011: 89-90)

วัชรปรัชญาปารมิตาสูต (金剛般若波羅密經 jīn gāng bān ruò bō lūo mì jīng) แสดงถึงความเสมอภาคของสรรพสัตว์ทั้งหลายที่สามารถเข้าถึงธรรมได้ และความเป็นผู้ถูกโปรดหรือผู้โปรดสัตว์และพุทธะหรือปุถุชนนั้น ต่างก็เป็นเพียงการสร้างคำเรียกของผู้คนทั่วไป เพราะว่ายึดความเป็นตัวและบุคคลไว้ เมื่อพุทธะหรือผู้โปรดสัตว์มีความเสมอภาคในจิตใจแล้วย่อมเข้าใจว่าสัตว์ทั้งหลายไม่มีความแตกต่างกันเลยแม้แต่น้อยหรือไม่ได้เป็นสัตว์ที่ต้องโปรด เพราะว่สรรพสัตว์ต่างก็มีพุทธภาวะอยู่ในตัวที่รอรู้แจ้งได้พระสูตรกล่าวว่า

สุภติ! ธรรมทั้งหลายมีความเสมอภาคเท่ากัน ไม่มีสูงหรือต่ำ นั่นแล ชื่อว่าพระอนุตรสัมมาสัมโพธิ เมื่อไม่มีความยึดถือในอาตมะ, ไม่ยึดถือในปุถุคละ, ไม่ยึดถือในสัตว์ะ ไม่ยึดถือในชีวะ แล้วบำเพ็ญกุศลธรรมทั้งหมด ก็จักชื่อว่าพระอนุตรสัมมาสัมโพธิ สุตี ที่กล่าว

ว่ากุศลธรรมนั้น ตถาคตกล่าวว่า โดยความจริงแล้วไม่มีสภาวะแห่งกุศลธรรมเลย เป็นสักแต่ชื่อเรียกว่ากุศลธรรมเท่านั้นแล"

ดูก่อนสุกฤติ! เธอมีความคิดเห็นเป็นไฉน? เธออยากกล่าวว่าตถาคตมีนสึการว่า เราเป็นผู้โปรดสัตว์ สุกฤติ เธออย่าเข้าใจอย่างนั้น ข้อนั้นเพราะเหตุใดฤ ? โดยความจริงแล้วก็ไม่มีการพรหมสัตว์ใดเลยอันตถาคตจักโปรด ถ้าแลมีการพรหมสัตว์อันตถาคตจักพึงโปรดไซ้ ตถาคตก็มีความยึดถือผูกพันในอาตมะ บุคคลละ สัตวะ ชีวะ สุกฤติเออย! การที่ตถาคตกล่าวว่า "ตัวเราตัวเรา" นั้น โดยความจริงแล้วก็ไม่มีการอยู่เลย ก็แต่ปุถุชนยอมยึดถือว่ามีตัวเราอยู่ สุกฤติ แม้ปุถุชนก็เออจะตถาคตยังกล่าวว่า โดยความจริงแล้วปราศจากสภาวะแห่งปุถุชน เป็นสักแต่ชื่อเรียกว่าปุถุชนเท่านั้น

(พระอาจารย์จันทนิยานุกร (เย็นเขียว), 2529: 26-27)

พุทธภาวะที่มีอยู่ในทุกสรรพสัตว์อย่างเสมอภาค โดยพระมัญชุศรีโพธิสัตว์อธิบายอานาภาพของพระพุทธเจ้าที่ปรารภนาจะตรัสพระสูตรธรรมบทชื่อว่า สัทธรรมปุณฑริกสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรที่ไพบุลย์ยิ่ง เหมาะแก่การศึกษาของพระโพธิสัตว์ และเป็นที่ยอมรับของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย อันแสดงให้เห็นพระพุทธรูปและเหล่าสรรพสัตว์จำนวนมากภายในคติความเชื่อของพระพุทธศาสนา ซึ่งล้วนมีความสามารถในการบรรลุพุทธภาวะของสรรพสัตว์ทุกภพภูมิ ซึ่งอานาภาพของพระศากยมุนีพระพุทธเจ้าและพระอดีตพระพุทธเจ้า ปรากฏดังนี้

ในเวลานั้นแล รัศมีดวงหนึ่งได้ฉายออกมาจากกลุ่มพระโลมารูปวงกลมระหว่างพระขนงของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระรัศมีนั้นแผ่คลุมไปทั่ว 18,000 พุทธเกษตรในทิศบูรพาและพุทธเกษตรทั้งหมดนั้นปรากฏแสงสว่างไปด้วยรัศมีนั้น จนถึงนรกอเวจีมหานรกและจรดถึงสุดขอบจักรวาล อนึ่งพุทธเกษตรเหล่านั้นสัตว์ทั้งหลายสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงที่มีอยู่ในคติทั้งหกก็เห็นโดยถ้วนทั่วและพระพุทธเจ้าทั้งหลายทั้งปวงที่ทรงประทับยืน นั่ง และดำเนินไปทั่วก็ให้เห็นทั่ว พระธรรมทั้งหมดที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายแสดงก็ได้ยินกันอย่างทั่วถึง ในพุทธเกษตรเหล่านั้นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ผู้ฝึกโยคะ ผู้บรรลุ และยังไม่ได้บรรลุผลวิเศษทุกคนก็ให้เห็นกันถ้วนทั่ว ในพุทธเกษตรเหล่านั้นพระโพธิสัตว์มหาสัตว์ทั้งหมดที่ประพตติข้อปฏิบัติของพระโพธิสัตว์ด้วยความฉลาดในอุบาย อันมีการฟังการยึดมั่นและการน้อมใจเชื่อเป็นเหตุต่าง ๆ มิใช่น้อย ก็ได้ปรากฏให้เห็นในพุทธเกษตรทั้งหลายเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลายทั้งปวงที่ปรินิพพานแล้วก็มาปรากฏให้เห็นในพุทธเกษตรเหล่านั้น แม้พระสฤที่บรรลุพระบรมสารีริกธาตุทั้งหลายทั้งปวงที่สร้างด้วยรัตนะต่าง ๆ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลาย ผู้ดับขันธปรินิพพานแล้วก็ปรากฏให้เห็นเช่นกัน...

นัยว่าสมัยนั้นพระจันทร์สุรยประทีปนั้นได้ทรงแสดงพระสูตรอันเป็นธรรมบรรยายชื่อว่า “มหานิรเทศ (ไวปุลยสูตร)” และเขื่อนันตนิรเทศประดิษฐานสมาธิอยู่นั้น ผนดอกไม้ทิพย์ได้โปรยลงมา พุทธเกษตรทั้งหลายสิ้นสะเทือนเป็นหกจังหวัด เมื่อพระรัศมีของพระองค์ฉายออกจากกลุ่มพระจุมุขระหว่างพระขนงแผ่ออกไปทั่ว 18,000 พุทธเกษตรในทิศบูรพา พุทธเกษตรเหล่านั้นสว่างไสว ทำให้พระโพธิสัตว์จำนวน 20 โภกฺกิเห็นโลกต่าง ๆ ปรากฏขึ้นและเกิดความประหลาดใจ

ในโลกธาตุทั้งหลาย เทวดา มนุษย์ นาค ยักษ์ คนธรรพ์ นางอัปสร กิณนร และผู้ที่ไม่ใฝ่ใจในการบูชาพระสุคต ย่อมปรากฏเห็นได้อย่างชัดเจน แล้วทำการสักการะพระตถาคต พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้เป็นพระสยัมภู ปรากฏพระรูปสวยงามเหมือนทองคำแสดงธรรมอยู่ท่ามกลางบริษัท ตั้งพระประติมาทองคำในท่ามกลางแก้วไพฑูรย์ ไม่มีการนับจำนวนพระสาวก เพราะพระสาวกของพระสุคต มีจำนวนมากจนประมาณไม่ได้ แม้กระนั้นแสงพระรัศมีของพระผู้มีพระจันทร์สุรยประภาที่ส่องสว่างให้เห็นกันได้ทั่วไปแต่ละพุทธเกษตร บุตรแห่งพระตถาคต (ผู้นำรชน) ผู้ประกอบความเพียร มีศีลไม่ต่างพร้อย บริสุทธิ์ผ่องใสเหมือนมณีรัตนะ ได้อาศัยอยู่ที่ถ้ำตามภูเขา พระโพธิสัตว์จำนวนมากมาดุจเม็ดทรายในแม่น้ำคงคา แม้ทั้งหมดเป็นปราชญ์ที่กำลังบริจาคทานทุกชนิด มีขันติเป็นพลัง ยินดีในสมาธิ ปรากฏให้เห็นด้วยพระรัศมีนั้น พุทธบุตรทั้งหลายย่อมมีความรู้ ประกาศสัจบท อันสงบ และไม่มีอาสวะแสดงธรรมในโลกธาตุจำนวนมาก การกระทำเช่นนี้ เป็นอานุภาพของพระสุคต

(คณฺสงฆจินนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 3,9-11)

พระนชิเรนได้อธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับความหมายของพุทธภาวะตามอานุภาพของพระพุทธเจ้าทั้งหลายข้างต้นว่าเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่อย่างเท่าเทียมในสรรพสัตว์ทั้งหลาย คำว่า “ข้าพเจ้าได้สดับมาดังนี้” หมายถึง การได้รับฟังและยึดถือในความเป็นจริงที่เราสามารถเข้าถึงได้คือ สัทธรรมปุณฑริก เปรียบได้กับแสงสว่างที่ส่องให้ทุกชีวิตทั้งหลายในสิบโลกบรรลุปุทธภาวะได้อย่างเท่าเทียมกัน สุรพล เพชรศร (2543: 8-9) นอกจากนี้พระสูตรยังกล่าวถึงพระพุทธรูปประธานคำพยากรณ์ความสำเร็จเป็นพุทธะแก่พระโพธิสัตว์ ทำให้เห็นว่าสัตว์เหล่าอื่นก็สามารถที่จะสำเร็จความเป็นพุทธะได้ โดยพระสูตรกล่าวว่า

พระจันทร์สุรยประทีป... ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์มหาสัตว์นามว่า “ศรีครรภ” ไว้ในอนุดรสัมมาสัมโพธิญาณแล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระโพธิสัตว์มหาสัตว์องค์นี้ จักบรรลุนุดรสัมมาสัมโพธิญาณต่อจากเรา เป็นพระตถาคตเจ้าพระนามว่า “วิมลเนตร”

(คณฺสงฆจินนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 11)

สัทธรรมปุณฑริกสูตรยกตัวอย่างเพิ่มเติมเพื่อแสดงให้เห็นว่าสรรพสัตว์สามารถเข้าถึงพุทธภาวะหรืออนุตรสัมมาสัมโพธิญาณได้ โดยกล่าวว่า

หลังจากพระจันทรสุรยประทีปพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระโพธิสัตว์วราพระภาได้ประกาศคำสอนพระสัทธรรมปุณฑริกสูตรเป็นเวลา 80 กัลป์ ดูก่อนอชิตะ ในขณะนั้นพระโอรสทั้ง 8 พระองค์ก่อนการออกผนวชของพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งมีพระราชกุมารมติเป็นประมุขได้เป็นอันเตวาลิกของพระวราพระภาโพธิสัตว์และสังฆมวารมีเพื่อตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ และหลังจากนั้นได้ทรงเห็นและสักการะพระพุทธรูปหลายหมื่นแสนโกฏิ ก็แลท่านเหล่านั้นทั้งหมดได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ

(คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 12)

ท่านอาจารย์เทียนไต่อธิบายว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสัทธรรมปุณฑริกสูตรล้วนเกี่ยวข้องกับชีวิตของเราเอง ท่านอาจารย์เทียนไต่กล่าวถึงลักษณะของพุทธภาวะที่มีอยู่ในสรรพสัตว์ทั้งหลายซึ่งถูกแทนที่การท้อหุ้มของอวิชชาไปสู่การรู้แจ้งแทงตลอดในความความจริงและทำให้เกิดความบริสุทธิ์ขึ้น ตลอดจนการรับรู้ทุกอย่างตามความเป็นจริง ท่านกล่าวว่า

พระสูตรเป็นการบรรยายประสบการณ์ทางศาสนาของผู้ศรัทธายึดถือในพระสัทธรรม เช่น การแสดงภาพการของสรรพสัตว์ในภพภูมิสิบแห่งเป็นแสดงชีวิตของพระพุทธรูปที่เคยปฏิบัติความเป็นพุทธะ เพื่อให้ผู้ศรัทธาเข้าถึงการตรัสรู้ของพระพุทธรูปซึ่งทุกคนสามารถเข้าถึงได้ รวมถึงภาพโลกธาตุสั้นไหวใน 6 วิถี เพื่อให้ผู้ศรัทธาเข้าใจถึงมูลอวิชชาที่ถูกแทนที่ด้วยความรู้แจ้งสัจธรรม ทำให้อายตนะหรืออวัยวะที่ทำหน้าที่สัมผัสทั้ง 6 อย่างบริสุทธิ์...

(สุรพล เพชรศร, 2543: 8)

ตลาคตครรภัสสูต (《如来藏经》 rú lái zàng jīng) หรือ มหาไฟบุลยตลาคตครรภัสสูต (《大方等如来藏经》 dà fāng děng rú lái zàng jīng) ซึ่งอธิบายพุทธภาวะที่ปรากฏอยู่อย่างเสมอภาคในทุกสรรพสัตว์แม้ว่าจิตของคนธรรมดาจะถูกท้อหุ้มด้วยกิเลส แต่ภายในก็ยังมีภาวะเท่ากับพระตลาคตเจ้าและทั้งนี้ไม่เกี่ยวกับโลกนี้จะมีพระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาปรากฏหรือไม่ก็ตาม ความจริงนี้ก็ปรากฏอยู่ในสรรพสัตว์กล่าวคือจิตมีความเป็นพุทธะแต่โดยกำเนิด ซึ่งเป็นความสามารถของการเป็นพุทธะที่ซ่อนอยู่ในตัวสรรพสัตว์ หรือศักยภาพแห่งการเป็นพุทธะภายในสรรพสัตว์ ไม่ว่าสัตว์นั้นจะถูกครอบงำด้วยกิเลสหรือไม่ ซึ่งพระองค์ปรากฏเพื่อจะให้สัตว์โลกทราบถึงความมีเมล็ดพันธ์แห่งพุทธะอยู่ในตัวอยู่แล้ว พระสูตรกล่าวว่า

ไม่แสดงออกมา เมื่อเหตุความเป็นพุทธะสมบูรณ์แล้วจึงนำมาซึ่งผลอันหาประมาณมิได้((《大正藏》卷三一，页 796 上 กล่าวคือ)

ศรีมาลาเทวีสีหนาทสูตร (《勝鬘師子吼一乘大方便方廣經》 shèngmǎn shī zǐ hǒu yī chéng dà fāng pián fāng guǎng jīng) อธิบายว่า ความเสมอภาคของ ตถาคตครุฑของสรรพสัตว์มีรูปแบบสองประการ คือ ตถาคตครุฑที่ถูกปกปิดด้วยกิเลส กับตถาคตครุฑที่ไม่มีครุฑอีกต่อไปซึ่งเป็นตถาคตคือเป็นความจริงมิใช่เป็นเพียงศักยภาพ โดยตถาคตครุฑ เป็นสิ่งที่อยู่ในแต่ละบุคคลมีภาวะบริสุทธิ์หรือภาวะแห่งสังฆธรรม ซึ่งถูกสิ่งความมัวหมองทำให้สรรพ สัตว์ยังเป็นปุถุชน เมื่อสัตว์ได้ขจัดความมัวหมองออกจากตนไปแล้วความบริสุทธิ์ก็นำตนไปสู่ความเป็น พุทธะที่ห่อหุ้มอยู่ในตัวของสัตว์นั้นให้แสดงออกมา พระสูตรกล่าวว่า

ข้าแต่พระโลกนาถ ! ตถาคตครุฑคือครุฑแห่งธรรมธาตุ ครุฑแห่งธรรมกาย ครุฑแห่งสิ่งที่เป็นโลกุตตร ครุฑแห่งภาวะบริสุทธิ์ ดังนั้นตถาคตครุฑจึงเป็นสิ่งที่สะอาด บริสุทธิ์ แต่ฝุ่นละอองของกิเลสปกปิดทำให้มัวหมอง ไม่สามารถเข้าถึงความเป็นตถาคต เพราะเหตุใดเล่า ? ช่วงขณะที่จิตเป็นกุศลก็ปราศจากการห่อหุ้มของกิเลสและช่วงขณะจิต ไม่เป็นกุศลก็ปราศจากการห่อหุ้มของกิเลส กล่าวคือกิเลสไม่เปรอะเปื้อนจิต จิตไม่เปรอะ เปื้อนกิเลส ก็อะไรคือการไม่เปรอะเปื้อนและการห่อหุ้มเล่า ? ข้าแต่พระโลกนาถ ! ก็การมี กิเลส การมีกิเลสอันห่อหุ้มจิตอันสะอาดบริสุทธิ์จึงเรียกว่ามีการแปดเปื้อนของกิเลส อันยาก ที่จะรู้แจ้ง ข้าแต่พุทธะผู้เป็นโลกนาถเจ้า ! ดวงตาแห่งสังฆธรรมและปัญญาแห่งสังฆธรรม เป็น แก่นแท้แห่งธรรม เป็นเครื่องบรรลู่แห่งธรรม เป็นที่พึ่งแห่งสังฆธรรม ย่อมรู้แจ้งในความจริง” (《大正藏》卷 12: 222 中-下)

มหาปริณีพพานสูตร (《大般涅槃經》 dà bān niè pán jīng) กล่าวเน้นย้ำถึง ความเสมอภาคของพุทธภาวะที่มีรูปแบบ 2 ประเภทตามการมีและการไม่มี ซึ่งปรากฏตาม คุณลักษณะของตถาคต โดยพระพุทธองค์ตรัสว่า

ลักษณะของตถาคตครุฑประกอบด้วย 2 ประเภท คือการมีและการไม่มี การมี หมายถึงการประกอบด้วยลักษณะ 32 ประการ อนุพยัญชนะ 80 ประการ พละ 10 ประ การ... อย่างนี้เรียกว่าการมี ส่วนการไม่มีหมายถึงตถาคตเหล่านั้นเป็นก้าวพ้นจากกุศลธรรม อกุศลธรรม และอัปยาคฤตธรรม (ธรรมอันเป็นกลาง) ผู้ปราศจากเหตุแห่งการรับผลกระทบ ผู้ปราศจากกิเลส อย่างนี้เรียกว่าการไม่มี

《大正藏》卷 12: 574 中

ลังกาตารสูตรกล่าวว่าพระพุทธองค์ตรัสถึงการคิดปรุงแต่งนำไปสู่อวิชชา เมื่อปฏิบัติตามแนวทางมหายานย่อมละการคิดปรุงแต่ง ก่อเกิดการปริวิตติเข้าถึงพุทธภาวะในตนเอง ก้าวสู่พุทธภูมิ และเห็นซึ่งตถาคตทั้งหลาย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบของความสามารถที่เสมอภาคของสรรพสัตว์ ในการหลุดพ้นจากการปรุงแต่ง โดยพระสูตรกล่าวว่า

ผู้เป็นเจ้าของเกาะลังกา การลบล้างหลักการที่ผู้อื่นยกขึ้นมากล่าวไว้ การย้ายอิทธิทธิให้เหลกละเอียด การรักษาตัวอย่างเหมาะสมให้ห่างจากสักกายอิทธิทธิ การทำให้ภายในแห่งจิตหมุนกลับอย่างเหมาะสม โดยอาศัยญาณพิเศษ นี่คือนิพพานของมหาโยคีทั้งหลาย พุทธบุตรทั้งหลายผู้ดำเนินไปในวิถีแห่งมหายาน ย่อมเป็นดังที่กล่าวมานั้น เพื่อก้าวไปสู่ภูมิแห่งสัมโพธิญาณเหมือนอย่างพระพุทธตถาคตทั้งหลายบรรลู่ ท่านต้องรักษาพระวินัย

ผู้เป็นเจ้าของเกาะลังกา เมื่อประพจน์ด้วยอาการดังกล่าวมานี้ ท่านย่อมจะบริสุทธิ์ผ่องใสยิ่งขึ้นตามมรรคาที่ท่านบรรลู่มาแล้ว โดยการฝึกฝนตนเองให้ดีในสมาธิและสมาบัติ ไม่ดำเนินตามสภาวะที่พระสาวก พระปัจเจกพุทธะ และเจ้าลัทธิทั้งหลายรู้แจ้งและบรรลู่มาแล้ว อันเป็นสมาธิและสมาบัติที่เกิดจากจินตนาการของเหล่าชนผู้ฝึกฝนตนเองตามแนวทางของเจ้าลัทธิผู้ไร้เดียงสา เจ้าลัทธิเหล่านั้นยึดมั่นรูปแบบเฉพาะของโลกที่สร้างสรรค์ขึ้นมาโดยความคิดเห็นแก่ตัวของเขาเอง พวกเขายืนยันสิ่งต่าง ๆ เช่น ธาตุ คุณสมบัติ สสาร ยึดมั่นอิทธิทธิที่เกิดขึ้นจากอวิชชา มีความสับสนเพราะยึดมั่นในเรื่องการเกิดซึ่งมีแต่ความว่าง ยึดมั่นการคิดปรุงแต่งว่าเป็นจริง ตกอยู่ในวิถีแห่งการคิดปรุงแต่งเป็น 2 ระหว่างคุณสมบัติกับสิ่งที่มีคุณสมบัติ

ผู้เป็นเจ้าของเกาะลังกา มานคืออวิชชาย่อมถูกทำลายโดยการปฏิบัติตามวินัยแห่งมหายาน บุคคลย่อมหมุนกลับจากคลื่นจำนวนมากของวิญญาน และไม่ตกไปสู่อำนาจและวิธีปฏิบัติของเจ้าลัทธิ ผู้เป็นเจ้าของเกาะลังกา วิธีปฏิบัติของเจ้าลัทธิย่อมเริ่มต้นจากอึดตวาทุพาทาน ข้อปฏิบัติอันน่ารังเกียจของพวกเขาย่อมเกิดขึ้นจากความยึดมั่นที่ชนะที่แบ่งแยกเป็น 2 เกี่ยวกับสภาวะของวิญญาน ดิละผู้เป็นเจ้าของเกาะลังกา ขอจงพิจารณาความหมายของข้อความดังกล่าวมานี้ เหมือนอย่างที่ท่านได้ทำมาแล้วเมื่อครั้งได้พบพระตถาคต เพราะแท้ที่จริงแล้ว นี่แหละคือการเห็นพระตถาคต"

(Daisetz, 2553: 44)

ผู้วิจัยสรุปได้ว่าหลักศรัทธาในพุทธภาวะที่ปรากฏข้อมูลในพระคัมภีร์มหายานสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อในพุทธภาวะที่มีลักษณะเป็นภาวะเดิมแท้ที่สะอาดบริสุทธิ์ซึ่งสรรพสัตว์ล้วนมีอย่างเสมอภาค โดยภาวะเดิมแท้มีคำไวพจน์ซึ่งเกิดจากปรุงแต่งคำเรียกในพระคัมภีร์ที่แตกต่างกันแต่ล้วน

มีความหมายเดียวกัน ได้แก่ ตถาคตครรห์ สัจธรรม อลยวิญญาน ความเป็นแก่นสาร (อตฺตา) นิพพาน อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ จิตเดิมแท้ ซึ่งล้วนสะท้อนถึงหมายถึงสิ่งที่เป็นความจริงดั้งเดิมที่บริสุทธิ์ปราศจากสิ่งมายาที่ปรุงแต่งทั้งปวงและทุกคนล้วนมีความจริงเดิมแท้นี้อยู่ในตน เพราะแม้ว่าบุคคลนั้นยังไม่สามารถเข้าถึงหรือเข้าถึงนิพพาน แต่พุทธภาวะที่บุคคลเก็บรักษาไว้ในครรห์อันเป็นภาวะเก็บรักษาที่ไม่เปลี่ยนแปลง นอกจากนี้เมื่อบุคคลยึดถือตัวตนและความเที่ยงแท้ในสิ่งที่เป็นความจริงในระดับสมมติจึงเกิดอวิชชากิเลส ทำให้ไม่สามารถเห็นความจริงตามความเป็นเช่นนั้นจึงเกิดความมัวหมองห่อหุ้มพุทธภาวะของตนที่ถูกเก็บรักษาไว้ก่อเกิดเป็นภาวะปรุงแต่งที่มัวหมอง แต่เมื่อบุคคลทำเหตุให้เกิดการปฏิวัติกลับเข้าถึงพุทธภาวะด้วยการออกจากการยึดถือตัวตนและความเที่ยง ทำให้อวิชชากิเลสทั้งหลายไม่ครอบงำ จึงเกิดความบริสุทธิ์ตามความเป็นจริงที่เป็นเช่นนั้นทำให้พุทธะหรือภาวะเดิมแท้ปรากฏออกจากครรห์ที่เก็บรักษาภาวะเดิมแท้ที่สะอาดบริสุทธิ์ ซึ่งความหมายของพุทธภาวะอธิบายได้ดังภาพ

ภาพแสดงภาวะเดิมแท้ที่สะอาดบริสุทธิ์ของพุทธภาวะแม้ถูกกิเลสซึ่งสรรพสัตว์ล้วนมีอย่างเสมอภาค

3) จุดมุ่งหมายที่เกิดจากความศรัทธาในพุทธภาวะ

พระสูตรและพระคัมภีร์สะท้อนให้ถึงสาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงพุทธภาวะ คือ (1) การเข้าถึงความสะอาดบริสุทธิ์ที่นำมาซึ่งประโยชน์อันสงบสุข (2) การกระตุนต์เตือนในความเสมอภาคที่นำมาซึ่งการปฏิบัติของสรรพสัตว์ที่เข้าถึงพุทธภาวะที่สะอาดบริสุทธิ์แห่งสรรพสัตว์อย่างเสมอภาค โดยอธิบายได้ดังนี้

(1) การเข้าถึงความสะอาดบริสุทธิ์นำมาซึ่งประโยชน์อันสงบสุข

คัมภีร์พุทธภาวะ (《佛性论》fó xìng lùn) กล่าวถึงสาเหตุที่พระพุทธเจ้ากล่าวสอนพุทธทำให้ละทิ้งความเห็นผิดและปฏิบัติตามความจริงแท้ทำให้เข้าถึงความสะอาดบริสุทธิ์ โดยกล่าวถึงเหตุที่พระพุทธองค์ตรัสสอนพุทธภาวะ เพื่อให้สรรพสัตว์ละทิ้งความเห็นผิด 5 ประการ และเกิดความเห็นชอบ 5 ประการ พระองค์ตรัสว่าสรรพสัตว์ทั้งหลายล้วนมีพุทธภาวะก่อให้เกิดความดีงามที่รักษาความผิดพลาดทั้งหลายทำให้เกิดความบริสุทธิ์ ซึ่งพระคัมภีร์กล่าวการละความเห็นผิดและการเกิดความเห็นชอบไว้ว่า

(1) การออกจากจิตเบื่องต่ำ เพราะสรรพสัตว์ยังไม่รู้ถึงความเป็นพุทธะที่อยู่ในตน หรือไม่ตั้งปณิธานในการสำเร็จเป็นพุทธะ ทำให้เกิดความคิดที่ไม่ดีและไม่เกิดโพธิจิต ดังนั้นพระพุทธเจ้าตรัสว่าสรรพสัตว์ล้วนมีพุทธภาวะ เพื่อให้สรรพสัตว์หลีกเลี่ยงจากจิตเบื่องต่ำและความน้อยใจในตนเอง นำมาซึ่งความมั่นใจในตนเองในการพัฒนาจิตให้ถูกต้องและสามารถรักษาความเห็นผิดของตน เรียกว่า จิตที่ถูกต้อง

(2) การออกจากมานะและดูถูกตนเองและผู้อื่น เพราะบางคนหลังจากได้ฟังพระพุทธเจ้าตรัสว่าสรรพสัตว์มีพุทธภาวะแล้วก็รับรู้และเกิดโพธิจิตในจิตของตน แต่บางคนไม่สามารถรับรู้หรือเข้าถึงพระโพธิสัตว์ได้เนื่องจากความไม่ใส่ใจ ดังนั้นพระพุทธเจ้าตรัสว่าสรรพสัตว์ล้วนมีพุทธภาวะ เพื่อให้รักษาความมานะแห่งตนให้เห็นความสำคัญและแสดงออกถึงความจริงที่ว่าสรรพสัตว์ทั้งหลายว่าเป็นพุทธะ ซึ่งสามารถบรรลुरुธรรมหรือสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าได้เหมือนกัน สามารถรักษาความดูหมิ่นผู้อื่นและตน เรียกว่า ความเคารพ

(3) การออกจากอุปทานความยึดถือสิ่งที่มีผิด เพราะสรรพสัตว์ยึดถือ 2 สิ่ง คือ (1) ความไม่มีแต่เดิม ตามความเป็นเหตุและผลแสดงให้เห็นว่าไม่มีเราเขา แต่ผู้อื่นยึดถือความเป็นเราเขาจึงเป็นการยึดถือสิ่งที่ไร้แก่นสาร เมื่อการยึดถือดังนี้เกิดขึ้นทำให้เกิดความไม่รู้ ความไม่รู้ก่อให้เกิดกรรม กรรมก่อให้เกิดผลกรรม ซึ่งสามอย่างนี้เรียกว่าความไม่มีแต่เดิม ดังนั้นการยึดถือสิ่งดังกล่าวจึงเป็นการยึดถือที่มีผิด (2) ความไม่แน่นอน คือความธรรมดา (ธรรม) กล่าวคือชั่วขณะที่ผ่านมาไปแรกเป็นอดีต ชั่วขณะต่อมาคือความไม่แน่นอน เมื่อการตรึกคิดตีความในสิ่งต่าง ๆ ที่แปรเปลี่ยนไป ซึ่งแม้เป็นเพียงแค่ว่าความคิดนั้นก็ทำให้เกิดความยึดถือที่มีผิด ดังนั้นพระพุทธเจ้าตรัสสอนพุทธภาวะ เพื่อให้ผู้คนละความอุปทานทั้งสองอย่างนี้ คือความเป็นตัวตนกับความไม่แน่นอนและพบกับความเป็นจริงที่เกิดตามเหตุและผล ทำให้ความเห็นผิดทั้งหลายถูกแก้ไขให้ถูกต้อง เรียกว่า ปรชญา

(4) การละความดูหมิ่นสัตว์ธรรม เพราะสัตว์ธรรม คือธรรมกายที่เป็นกุศลมีความสะอาดบริสุทธิ์ของความว่างจากตัวตนและความไม่แน่นอน แนวคิดพุทธภาวะเน้นที่สภาวะเดิมแห่งตนเองที่เป็นกุศลบริสุทธิ์ แต่ว่าการยึดถือความสะอาดบริสุทธิ์ว่าเป็นความจริงที่มีอยู่นั้นก็ถือเป็นการยึดถือที่ผิดในความเป็นสัจธรรม ดังนั้นคัมภีร์พุทธภาวะจึงกล่าวเน้นอีกว่า “หากไม่พูดถึงพุทธภาวะก็ไม่เข้าถึงความว่าง” ซึ่งสามารถพูดในทางกลับกันได้ว่า “หากไม่พูดถึงความว่าง ก็ไม่สามารถเข้าถึงพุทธภาวะ” ก่อให้เกิดความเห็นชอบในความรู้ทั้งหลาย ทำให้สามารถแสดงความเป็นจริงและกุศลทั้งหลาย เรียกว่า ญาณ

(5) การละความยึดมั่นในตน เพราะสรรพสัตว์ผู้เห็นผิดยึดมั่นผิด ไม่เห็นแจ้งในพุทธภาวะอันเป็นสัจธรรมและกุศลทั้งหลาย ทำให้ไม่เกิดมหาเมตตาคิดในสรรพสัตว์อื่น ดังนั้นพระพุทธเจ้าตรัสสอนพุทธภาวะ เพื่อให้สรรพสัตว์เห็นโทษแห่งความเห็นผิดยึดมั่นผิด และเกิดความเห็นแจ้งในสัตว์ธรรมอันเป็นกุศลความจริง ก่อให้เกิดความเห็นความปรารถนา และการช่วยเหลือให้ผู้อื่นมีความสุขแห่งสัจธรรม อย่างไม่มีแบ่งแยกและออกจากความยึดมั่นในตน คือการแสดงออกจากความคิดที่ประกอบด้วยจิตแห่งความเท่าเทียม ละความยึดมั่น เรียกว่ามหาเมตตา

(《大正藏》卷 31: 787 上)

คัมภีร์พุทธภาวะกล่าวเพิ่มเติมถึงการขจัดความเห็นผิดที่เกิดขึ้นในความเข้าใจหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาและการสร้างความถูกต้องและการเห็นที่ถูกต้อง โดยการขจัดความเห็นของนิกายเถรวาท ศาสนาอื่น และนิกายมหายานอื่น ๆ ที่เห็นผิดเกี่ยวพุทธภาวะ ซึ่งยึดถือความเชื่อที่ทำให้เกิดข้อสรุปในความมีและไม่มีของพุทธภาวะที่แตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น นิกายวิภิกขวาทไม่เชื่อว่าสรรพสัตว์ไร้ภาวะเพราะว่าปุถุชน ภิกษุ และสรรพสัตว์มีความว่างเป็นพื้นฐาน ดังนั้นปุถุชน ภิกษุ และสรรพสัตว์ล้วนเป็นความว่าง สรุปว่าความว่างเป็นพุทธภาวะและเชื่อว่าพุทธภาวะเป็นมหาปรินิพพาน ส่วนนิกายสรวาสติวาทเชื่อว่าสรรพสัตว์ไม่มีพุทธภาวะ มีเพียงแต่การปฏิบัติเพื่อเข้าถึงพุทธภาวะเท่านั้น จึงเกิดความเชื่อ 3 ประเภทตามความเชื่อว่ามีหรือไม่มีธรรมขณะอันยึดติดกับภาวะที่แน่นอนของสิ่งต่าง ๆ คือ (1) ไม่มีพุทธภาวะอย่างแน่นอน (2) ไม่แน่ใจว่ามีหรือไม่มี (3) มีพุทธภาวะอย่างแน่นอน โดยคัมภีร์ได้ยกตัวอย่างความเห็นผิดที่เชื่อในความมีภาวะที่แน่นอนไม่แปรเปลี่ยนว่า

ธรรมทั้งหลายล้วนมีภาวะ ปราศจากความว่างและมีภาวะที่แน่นอนอย่างแตกต่างกัน หากธรรมเหล่าใดล้วนว่างเปล่าไม่มีภาวะอันใด น้ำ ไฟ รูป นาม การเกิด การดับ เมื่อปราศจากภาวะก็จักเปลี่ยนให้ไฟเป็นน้ำ เปลี่ยนนิพพานเป็นการเกิดดับได้ฉะนั้น ด้วยเหตุนี้จึงเรียกว่าปราศจากภาวะ แต่ในความเป็นจริงภาวะแห่งไฟย่อมเป็นของร้อน ไม่สามารถเป็นน้ำ น้ำมีภาวะเป็นของเหลว ไม่สามารถเป็นไฟ นิพพานและการเกิดดับก็เป็นเช่นนั้น ไม่

สามารถเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นได้ เพราะว่าทวิลักษณ์ล้วนมีภาวะของตนเอง ถ้าสิ่งใดมีการเปลี่ยนแปลงก็ทำให้การศึกษาปฏิบัติในสิ่งนั้นก็เป็นที่ไร้ค่าเปล่าประโยชน์ ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวว่ธรรมมีภาวะของตนไม่ว่าง

(《大正藏》卷 31: 788 下- 789 上)

คัมภีร์พุทธภาวะปฏิเสธว่าความเห็นในภาวะเหล่านั้นเป็นสิ่งที่ปรุงแต่งจากมายาไม่ถูกต้อง เพราะว่าพุทธภาวะเป็นสิ่งที่เหนือความมีและความไม่มีเป็นศูนยตา โดยคัมภีร์เสนอมุมมองเกี่ยวกับภาวะและอธิบายการเกิดของแนวคิดไว้ว่า หากกล่าวว่าภาวะของสิ่งต่าง ๆ มีอยู่จริงแล้วก็ย่อมสามารถหาภาวะคงที่ของสิ่งต่าง ๆ ได้ แต่เขาของกระต่ายหรือหูของงูไม่ปรากฏขึ้นอย่างตลอดกาลฉันทไต่ ภาวะของสรรพธรรมทั้งหลายก็เป็นสิ่งที่ไม่คงที่ฉันทนั้น โดยการเห็นสิ่งต่าง ๆ มีภาวะที่แน่นอนเกิดจากการหาเหตุไม่ได้ 8 อย่างประกอบด้วย สิ่งนั้นอยู่ไกลเกินกว่าจะรับรู้ สิ่งนั้นใกล้เกินกว่าจะรับรู้ ประสาทสัมผัสพิการ จิตไม่สงบ สิ่งนั้นเจือจางไม่ชัดเจน สิ่งนั้นซ้อนเร้นถูกบดบัง สิ่งนั้นต่างจากความเข้าใจของตน และสิ่งนั้นเกิดขึ้นกับสิ่งอื่นพร้อมกัน กล่าวคือ หาก “ภาวะที่มีอยู่” หมายถึงการมีภาวะของสิ่งต่าง ๆ ก็ไม่เป็นความว่างของสิ่งว่าง หาก “ภาวะที่มีในควมมี” ก็แสดงว่าภาวะหนึ่งมีสองอย่าง เช่น สิ่งที่ได้รับประโยชน์ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ ดังนั้นหากกล่าวว่าสรรพสิ่งล้วนมีอยู่แล้วจะกล่าวถึงภาวะต่าง ๆ ด้วยเหตุใดเล่า หรือหากกล่าวว่า “ภาวะไม่มีในควมมี” แล้วทำไมจึงไม่สามารถสั่งให้กระต่ายมีหางงอกออกมาได้ การรับรู้ว่สิ่งทั้งหลายล้วนไม่มีภาวะในตนเองหรือปราศจากธรรมทั้งปวง เกิดจากการประกอบของ 8 สิ่งอันเป็นเหตุที่ทำให้การรับรู้ปรุงแต่งและตอบสนองต่อสิ่งมาายาที่ไม่เหมือนกันของแต่ละสรรพสัตว์ ได้แก่ สิ่งที่ได้รับรู้ การพิจารณา การกระทำทางกาย วาจา การกระทำของสิ่งนั้นอายตนะ 8 คือ ช่วงท้อง หน้าอก หลังคอ ลำคอ ลิ้น ฟัน ริมฝีปาก จมูก เสียง การรับรู้ และการปรากฏอยู่ตามการเปลี่ยนแปลง (《大正藏》卷 31: 789 中)

ลังกาตารสูตรอธิบายถึงพุทธภาวะที่สะท้อนให้เห็นศูนยตาและละอิตตาเข้าถึงความจริงอันสะอาดบริสุทธิ์ เทียงแท้ เป็นสุข เป็นแก่นสาร (อิตตา) โดยพระสูตรแสดงไว้ในคำถามของพระมหามติว่า

ตถาคตครรณันได้รับอธิบายโดยพระองค์ราวกับว่าผ่องใสบริสุทธิ์โดยธรรมชาติ ราวกับว่าไม่มีจุดต่างดำตั้งแต่ต้น ประกอบด้วยลักษณะอันยอดเยี่ยม 32 ประการ ซ่อนอยู่ภายในร่างกายของสรรพสัตว์ เหมือนแก้วมณีที่ทรงคุณค่ามหาศาลซึ่งถูกห่อไว้ด้วยผ้าสกปรก หุ้มไว้ด้วยผ้าคือชั้นธ ธาตุ และอายตนะ และถูกกลบไว้ด้วยดินคือโลภะ โทสะ โมหะ และจินตนาการที่ผิด ในขณะที่พระผู้มีพระภาคทรงอธิบายว่า ตถาคตครรณันยังยืน เทียงแท้ ศักดิ์สิทธิ์ และไม่เปลี่ยนแปลง ถามว่า 'ตถาคตครรณันที่พระผู้มีพระภาคทรงสอนนี้

ไม่เหมือนกับอรรถสภาระที่เจ้าลัทธิตสอนหรือ ? อรรถตามที่สอนไว้ในปรัชญาของเจ้าลัทธิต เป็นผู้สร้างสรรค์ที่ยั่งยืน ไม่มีคุณสมบัติ ปรากฏในทุกแห่งหน และไม่เสื่อมสลาย

(Daisetz, 2553: 90)

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่าอรรถของพุทธภาวะเป็นศูนย์กลางที่แตกต่างจากการปรุงแต่งความเป็นอรรถจากสิ่งมาอย่างต่อเนื่องของเจ้าลัทธิต เมื่อละความเห็นของเจ้าลัทธิตได้ย่อมเกิดซึ่งความบริสุทธิ์ตามสังขาร โดยพระสูตรบรรยายการตรัสของพระพุทธองค์ว่า

มหามติ ไม่เหมือนกันเลย ตถาคตครรภ์ของเราไม่เหมือนกับอรรถที่เจ้าลัทธิตสอน มหามติ สิ่งที่พระตถาคตทั้งหลาย คือตถาคตครรภ์ในความหมายที่ว่าเป็นศูนย์กลาง เป็นเขตแดนของสังขารภาวะ นิพพาน ภาวะที่ไม่เกิด ไม่มีคุณสมบัติ และว่างจากเจตจำนง เหตุผลที่พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายสอนหลักการที่บ่งถึงตถาคตครรภ์ก็คือ การทำให้พวกคนพาลละทิ้งซึ่งความกลัว เมื่อได้ฟังคำสอนเกี่ยวกับอนัตตตา และการทำให้พวกคนพาลรู้แจ้งสภาวะแห่งความไม่คิดปรุงแต่งและภาวะไร้จินตนาการ...

มหามติ ข้อที่พระตถาคตทั้งหลายทรงสอนความเป็นอนัตตตาของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งจะกำจัดร่องรอยแห่งการคิดปรุงแต่ง โดยบุคคลโบายหลากหลาย อันเกิดจากอุดตราบัญญาของตนเอง นั่นคือ บางครั้ง โดยใช้หลักแห่งตถาคตครรภ์ บางครั้งใช้หลักแห่งความเป็นอนัตตตา... โดยอาศัยถ้อยคำ การแสดง และข้อความที่มีนัยเหมือนกันต่าง ๆ มหามติ เพราะเหตุนี้ หลักการของเจ้าลัทธิตเกี่ยวกับอรรถสภาระ จึงไม่เหมือนกันกับคำสอนเกี่ยวกับตถาคตครรภ์

มหามติ ดังนั้น หลักแห่งตถาคตครรภ์จึงถูกแสดงออกมาเพื่อปลุกเจ้าลัทธิตให้ตื่นจากความยึดมั่นความคิดเกี่ยวกับอรรถตา เพื่อว่าจิตใจเหล่านั้นที่ตกไปในทิวทัศน์ที่คิดถึงอรรถตาที่ไม่มีอยู่จริงว่าเป็นจริง และที่ตกในเรื่องที่ว่า ‘วิมุตติ 3 อย่างเป็นจุดหมายสุดท้าย’ อาจจะถูกปลุกให้ตื่นขึ้นสู่สภาพแห่งอนุตรโพธิญาณโดยพลัน มหามติ เพราะเหตุนี้ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายทรงแสดงหลักแห่งตถาคตครรภ์ ซึ่งต้องไม่ถือว่าเป็นอันเดียวกันกับเรื่องอรรถสภาระของเจ้าลัทธิต มหามติเพราะเหตุนี้ เพื่อที่จะละความเข้าใจผิดที่เจ้าลัทธิตยึดถือกัน เธอต้องพยายามปฏิบัติตามคำสอนเกี่ยวกับอนัตตตาและตถาคตครรภ์

(Daisetz, 2553: 90-93)

ลังกาวารสูตรอธิบายเพิ่มเติมว่าพระพุทธองค์ตรัสสอนให้สรรพสัตว์ล้วนเป็นผู้กระทำตนให้หลุดพ้นจากโลกียวิสัยไปสู่โลกุตระธรรม โดยอาศัยปัญญาของตนละสิ่งปรุงแต่งในความเป็นทวิภาวะอันเป็นรากฐานของวัตถุนิยมในโลกียวิสัยและการปฏิบัติพระโพธิสัตว์ทำให้ละการยึดถือความเป็นแก่นสารของสิ่งที่เป็นมายาเข้าถึงสังขารอันสะอาดบริสุทธิ์ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

สภาวะของสิ่งทั้งหลาย เป็นเรื่องการคิดปรุงแต่งของพวกคนพาลและปุถุชน ไม่ได้เป็นอย่างที่พวกเขาคิดกัน เป็นการสร้างสรรค์แห่งจินตนาการที่ผิด ไม่มีเครื่องแสดงสภาวะอันใดที่จะยืนยันได้ มหาหมติ แต่ก็มีสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามที่บัณฑิตยืนยัน โดยปัญญาอันเฉียบแหลมโดยความเห็นแจ้ง โดยทัศนะถูกต้องเหนือโลก

...คำว่าโลกียวิสัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความยินดีหมายถึงอะไร หมายถึงสิ่งที่สัมผัสได้ สิ่งที่ตั้งดูใจ สิ่งทีลู่บลำ สิ่งทีจับต้องได้และสิ่งทีลุ่มรสได้เป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลยึดมั่นอยู่กับโลภายนอกเดินเข้าไปสู่ทวิภาวะ เพราะมิจฉาทิฏฐิและทำให้เกิดเป็นตัวตนขึ้นมาอีก เนื่องจากพลังทีทำให้ก่อเกิดคือตัณหาเป็นเหตุแห่งความหายนะทุกอย่าง เช่น ชาติ ชรา พยาธิ มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์โทมนัสอุปายาส อย่างนี้เราและพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เรียกว่าโลกียวิสัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความยินดี มหาหมตินี้คือการบรรลุโลกียกามราคะ ไม่ใช่การบรรลุสัจธรรม นี่เป็นลัทธิวัตถุนิยม ทีบุคคลเรียนเอาโดยการปรินิขัตติกโลกายัต

มหาหมติ คำว่า การบรรลุสัจธรรม หมายถึงอะไร เมื่อเข้าใจธรรมว่าด้วยจิตคือตัวตน และความเป็นอนัตตา ๒ ประการ และยิ่งไปกว่านั้น เมื่อเห็นแจ้งลักษณะแห่งความเป็นอนัตตาของสิ่งและของบุคคลทั้งหลาย ความคิดปรุงแต่งย่อมหยุดลง เมื่อเข้าใจแจ่มแจ้งภูมิต่าง ๆ ของความเป็นพระโพธิสัตว์ไปตามลำดับ จิต มนัส และมโนวิญญาณย่อมหม่นไป และเมื่อบุคคลดำเนินไปตามวิถีแห่งการอภิเษกโดยพระปัญญาของพระพุทธเจ้าทั้งปวง และถือนั่นในปณิธานมั่นคง ๑๐ ประการ บุคคลยอมเป็นใหญ่เหนือสรรพสิ่งโดยไม่ต้องเหนียว ยากเลย ดังนั้น จึงเรียกว่า ธรรม อันเป็นเหตุให้บุคคลหลุดพ้นจากทีศนะเชิงปรัชญา วิธีการให้เหตุผลไม่ถูกต้อง ความคิดปรุงแต่ง และความคิดปรุงแต่งเป็นสองทั้งปวง มหาหมติ ตามหลักแล้ว ทีศนะเชิงปรัชญาย่อมนำพวกคนพาล ไม่ใช่เจ้าลัทธิไปสู่ความคิดแบบทวิภาวะ นั่นคือ อุจเฉททิฏฐิและสัสสตทิฏฐิ สัสสตทิฏฐิเกิดขึ้นจากการยึดมั่นหลักแห่งความไม่มีเหตุผล ในขณะที่อุจเฉททิฏฐิเกิดขึ้นจากความเชื่อในความขาดสูญแห่งเหตุปัจจัยและความไม่มีอยู่แห่งเหตุ อย่างไรก็ตาม เราสอนธรรมตามที่กล่าวมานั้นซึ่งจะต้องเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป

(Daisetz, 2553: 150, 163)

ลึงกาวตารสูตรกล่าวว่าการละทิ้งการปรุงแต่งหรือการละการยึดมั่นในสิ่งทีเป็นมายาเรียกว่า การปฏิวัติกลับแห่งอภยวิญญานไปสู่ความจริงสูงสุดอันเป็นพุทธภาวะทีสงบนิ่งอันพระพุทธระทั้งหลายรู้แล้ว แต่พระสาวก พระปัจเจกพุทธ และเจ้าลัทธิหาฐู้ไม่เพราะยึดติดกับสิ่งต่าง ๆ และยึดติดกับหลักการสอนหรือการปฏิบัติทีจะชี้ให้เห็นถึงความจริง ทำให้ไม่เห็นซึ่งความจริงของสิ่งทีปรากฏตามความเป็นเช่นนั้น โดยพระพุทธรองค์ตรัสว่า

เมื่อไม่เกิดการปฏิวัติการหมุนกลับในอภยวิญญานที่รู้จักกันโดยชื่อว่าตถาคตครรรค์ วิญญานอีก ๗ ประการย่อมไม่หยุดวิวัฒนาการ... เพราะวิวัฒนาการแห่งวิญญานทั้งหลาย ขึ้นอยู่กับเหตุนี้ แต่เหตุนี้ไม่ใช่วิสัยของพระสาวก พระปัจเจกพุทธะ และเหล่าชนผู้ประพฤตินอนอยู่ในข้อปฏิบัติของเจ้าลัทธินี้ เนื่องจากพระสาวกเป็นต้นเหล่านั้นรู้เฉพาะความไม่มีอัตตาของอัตตา เนื่องจากพวกเขายอมรับเฉพาะปัจเจกภาวะและสกลภาวะของขันธ ชาติ และอายตนะ ตถาคตครรรค์จึงวิวัฒนาการไป

เมื่อบุคคลบรรลุความรู้แห่งธรรม 5 สภาวะ 3 และความเป็นอนัตตาของสรรพสิ่ง ตถาคตครรรค์จึงจะสงบนิ่ง พระโพธิสัตว์จะไม่ถูกเจ้าลัทธินิยมยึดถือทิฏฐิต่าง ๆ ชักนำไปนอกเส้นทางสูโพธิญาณ ก็โดยการทำให้เกิดการปฏิวัติในพัฒนาการต่อเนื่องแห่งภูมิแต่ละชั้น ดังนั้น เมื่อทำตนให้ดำรงมั่นอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชั้นจล บุคคลย่อมบรรลุมรรคาที่จะนำไปสู่สมาธิสุข 10 ประการ บุคคลผู้ที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงสนับสนุนในสมาธิ ผู้เห็นสังขารของพระพุทธเจ้าซึ่งอยู่เหนือความคิดและปฐมปณิธานของตน ผู้ไม่เข้าสู่สมาธิสุขอันเป็นเขตแห่งความจริง แต่อาศัยความรู้แจ้งภายในตน ซึ่งไม่ใช่สิ่งที่จะบรรลุได้โดยศีลจรรยาอันเป็นของพระสาวก พระปัจเจกพุทธะ และเจ้าลัทธินี้ เขาผู้นั้นย่อมได้รับศีลจรรยา 10 ประการ ซึ่งเป็นของโคตรสูงส่งของพระตถาคตทั้งหลาย และได้บรรลุองค์ความรู้ (วิชชากาย) อันเจตจำนงที่พ้นจากอิทธิพลของสมาธิสร้างขึ้น มาหมามติ เพราะเหตุนี้ ขอให้พระโพธิสัตว์มหาสัตว์เหล่านั้นผู้กำลังแสวงหาธรรมอันสูงส่ง ได้โปรดทำให้เกิดความบริสุทธิ์แก่ตถาคตครรรค์ที่เรียกว่าอภยวิญญาน...

เพราะเหตุนี้จึงขอให้เธอและพระโพธิสัตว์มหาสัตว์เหล่าอื่นจึงฝึกฝนตนในปริณทลแห่งตถาคตภาวะ ในความรู้แจ้งตถาคตครรรค์-อภยวิญญานนี้ เพื่อว่าเธอจะได้ไม่ต้องยินดีอยู่กับเพียงการเรียนรู้... ครรรค์แห่งพระตถาคตทั้งหลาย แท้จริงแล้วอยู่รวมกันกับวิญญาน 7 เมื่อยึดมั่นถึมั่นอยู่อย่างนี้ ทวิภาวะย่อมเกิดขึ้น แต่เมื่อเข้าใจถูกต้องแล้ว ทวิภาวะย่อมดับไป จิตซึ่งเป็นผลผลิตแห่งกระบวนการคิดให้เหตุผลนับแต่กาลอันเบื้องต้นไม่ได้ปรากฏเหมือนเป็นเพียงมโนภาพ เมื่อมองเห็นสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นจริงๆ ย่อมไม่มีทั้งความเป็นรูปธรรมและลักษณะของมัน เหล่าชนผู้ยึดมั่นตัวอักษรย่อมไม่รู้ธรรมของเราเหมือนพวกคนพาลยึดที่ปลายนิ้วมือ ไม่ยึดที่ดวงจันทร์

(Daisetz, 2553: 192)

สังขารมปุณชริกสูตรกล่าวถึงพุทธภาวะเป็นเหตุให้พระพุทธองค์ตรัสสอนให้สรรพสัตว์เห็นสังขารมอันบริสุทธิ์ โดยพระพุทธองค์สอนให้เข้าถึงเอกพุทธยานแห่งความเป็นพุทธะของทุกสรรพสัตว์ ซึ่งปรากฏอยู่ในคำของพระสารีบุตรที่ทูลอ้อนวอนพระผู้มีพระภาคเจ้าจำนวนสามครั้งว่า

ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงตรัส ขอพระสุคตจงตรัสเนื้อความนี้นั้นแล ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ในบริษัทนี้บรรดาสรรพสัตว์ผู้เหมือนอย่างข้าพระองค์มีจำนวนหลายร้อยและมีสรรพสัตว์จำนวนมากมานับเป็นร้อย พัน แสน และหมื่นแสนโกฏิที่พระผู้มีพระภาคได้อบรมแล้ว เป็นผู้มึปัญญาจักมีศรัทธาเชื่อถือในพระสุคตและเข้าใจธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้าได้... ในชาติปางก่อนเขาเหล่านั้นจะมีศรัทธาเชื่อถือและรับเอาพระดำรัสของพระผู้มีพระภาค ซึ่งเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่เขาทั้งหลายตลอดกาลนาน

(คณะสงฆ์จีนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 23-24)

นอกจากนี้สัทธรรมปุณฑริกสูตรกล่าวถึงจุดมุ่งหมายในการแสดงคำสอนของพระพุทธะทั้งหลายด้วยเหตุผลในการกระทำที่ยิ่งใหญ่และพึงกระทำเพียงหนึ่งเดียว คือพระองค์ทรงปรารถนาที่จะแสดงพุทธปัญญาให้สรรพสัตว์เข้าใจพุทธปัญญา กล่าวคือทรงปรารถนาที่จะชักนำสรรพสัตว์เข้าสู่ทางแห่งพุทธปัญญาเป็นการบรรลุความรู้แจ้งหรือการตรัสรู้อันสมบูรณ์สูงสุดอย่างเดียวกับพระองค์ โดยพระสูตรแสดงคำตรัสว่า

เราได้ประกาศธรรมด้วยกุศโลบายร้อยพันอย่างที่มีการชี้แจง อธิบาย และยกตัวอย่างด้วยศัพท์ต่าง ๆ... พระสัทธรรมนั้นเป็นตถาคตญาณ ไม่เป็นไปด้วยเหตุและผลของตรรกะ... พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติขึ้นมาในโลก ด้วยกรณียกิจที่พึงกระทำอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นกรณียกิจที่ยิ่งใหญ่มาก... กรณียกิจที่พึงกระทำอย่างหนึ่งคือ แสดงนิมิตที่เป็นเหตุให้สัตว์เข้าถึงตถาคตญาณทัสนะ นิมิตที่เป็นเหตุให้สัตว์เห็นตถาคตญาณทัสนะ นิมิตที่เป็นเหตุให้สัตว์ก้าวลงสู่ตถาคตญาณทัสนะ นิมิตที่เป็นเหตุให้สัตว์บรรลุตถาคตญาณทัสนะ ดูก่อนสารีบุตร นี่คือการกรณียกิจที่ควรกระทำอย่างหนึ่ง เป็นมหากกรณียกิจที่มีแต่ประโยชน์อย่างเดียว ซึ่งเกิดขึ้นได้ยาก พระตถาคตกระทำดังนี้เพราะเราเองได้บรรลุตถาคตญาณทัสนะ ได้แสดงตถาคตญาณทัสนะ ได้ก้าวสู่ตถาคตญาณทัสนะ ได้รู้แจ้งตถาคตญาณทัสนะ และได้ก้าวลงสู่แนวทางของตถาคตญาณทัสนะ

(คณะสงฆ์จีนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 25)

กุศโลบายในการนำพาสรรพสัตว์เข้าถึงพุทธภาวะอันสะอาดบริสุทธิ์ประกอบด้วยองค์ประกอบ 2 อย่าง คือความเมตตากรุณาอันเป็นความปรารถนาอันดีงามและปัญญาที่เห็นความเป็นธรรมชาติของสรรพสัตว์ พระพุทธองค์ตรัสถึงการนำพาสรรพสัตว์ทั้งหลายไปสู่ความเป็นพุทธะด้วยเอกยานหรือหลักคำสอนเดียวของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์สุขของสรรพสัตว์อันเกิดจากปัญญาญาณของพระพุทธะทั้งหลาย โดยพระองค์ตรัสว่า

ดูก่อนสารีบุตร เราอาศัยยานเดียวเท่านั้น แสดงธรรมแก่สัตว์ทั้งหลาย ยานนี้คือ พุทธยาน ยานที่สองหรือสามใด ๆ นั้นไม่มี สิ่งนี้เป็นธรรมดาทุกที่ในโลกทั้งสิบทิศ เพราะพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายได้มีแล้วในอดีตกาลในโลกธาตุทั้งหลายที่นับไม่ได้กำหนดไม่ได้ทั้งสิบทิศ...ดูก่อนสารีบุตร ในอนาคตกาล พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าที่กำหนดไม่ได้ในสิบทิศ... ดูก่อนสารีบุตร ในปัจจุบันนี้ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าจักมีในโลกธาตุทั้งหลาย ซึ่งมีจำนวนนับไม่ได้ที่กำหนดไม่ได้ในสิบทิศ... เพื่อประโยชน์แก่ชนจำนวนมาก เพื่อความสุขแห่งชนจำนวนมาก เพื่อการอนุเคราะห์ชาวโลก และเพื่อประโยชน์แก่หมู่ชนส่วนใหญ่ เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลายเหล่าใดทรงทราบอารมณ์ต่าง ๆ (กายและจิต) ของสัตว์ทั้งหลาย ผู้มีความสนใจมีอารมณ์ต่าง ๆ กัน ได้ทรงแสดงธรรมด้วยอุบายที่ฉลาด คือ อภินิหารต่าง ๆ การชี้แจงแสดงเหตุผลต่าง ๆ และด้วยการอธิบายที่มาของคำ พระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งปวงเหล่านั้นได้อาศัยยานเดียวเท่านั้น ทรงแสดงธรรมแก่สัตว์ทั้งหลายนั้นคือ พุทธยานอันมีการรู้สิ่งทั้งปวงเป็นที่สุด และนั่นก็คือพระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งปวงทรงแสดงธรรมแก่สัตว์ทั้งหลายที่เป็นเหตุให้ได้รับญาณทัศนะแห่งพระตถาคต เป็นเครื่องสอนญาณทัศนะแห่งตถาคต เป็นเครื่องเปิดเผยญาณทัศนะแห่งตถาคต ดูก่อนพระสัทธรรมจากที่ไกลแห่งพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีต สัตว์เหล่านั้นทั้งหมด ก็จักถึงการตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ

ดูก่อนสารีบุตร ณ บัดนี้ ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้ารู้อารมณ์ต่าง ๆ ของสัตว์ทั้งหลาย ผู้มีความสนใจ มีอารมณ์ต่าง ๆ กัน แสดงธรรมอยู่ด้วยอุบายที่ฉลาด คือ อภินิหารต่าง ๆ การชี้แจงแสดงเหตุผลต่าง ๆ และด้วยการอธิบายที่มาของคำ เพื่อประโยชน์แก่ชนจำนวนมาก เพื่อความสุขแห่งชนจำนวนมาก เพื่อการอนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์แก่ชนหมู่มาก เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย แม้เราก้อาศัยยานเดียวเท่านั้น ทรงแสดงธรรมแก่สัตว์ทั้งหลายนั้นคือ พุทธยานอันมีการรู้สิ่งทั้งปวงเป็นที่สุด และนั่นก็คือพระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งปวงทรงแสดงธรรมแก่สัตว์ทั้งหลายที่เป็นเหตุให้ได้รับญาณทัศนะแห่งพระตถาคต เป็นเครื่องสอนญาณทัศนะแห่งตถาคต เป็นเครื่องเปิดเผยญาณทัศนะแห่งตถาคต เป็นเหตุให้เข้าใจญาณทัศนะของตถาคตญาณ เป็นเครื่องชี้ทางแห่งญาณของตถาคตแก่สรรพสัตว์ ดูก่อนสารีบุตร สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดได้ฟังธรรมนี้จากเรา ณ บัดนี้ สัตว์เหล่านั้นจักได้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เพราะฉะนั้นพึงทราบตามคำบรรยายอย่างนี้คือไม่มีการประกาศยานที่สองในโลกทั้งสิบทิศไม่ว่าที่ใด ดังนั้น จะมีการประกาศยานทั้งสาม ณ ที่ใดเล่า

(คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 25-27)

เอกยานที่ปรากฏในลังกาวดารสูตรนั้นพระผู้มีพระภาคอธิบายให้เห็นถึงแนวทางปฏิบัติตามโพธิสัตว์มรรคทำให้เห็นสัจธรรมอันบริสุทธิ์และละทิ้งการปรุงแต่งที่มัวหมองทั้งหลาย ทำให้เกิดการละความยึดมั่นของสิ่งต่าง ๆ ย่อมเข้าถึงปัญญาอันเกิดความเป็นพุทธะ พระพุทธองค์ตรัสว่า

ในหลักคำสอนดั้งเดิม ย่อมไม่มีการคิดปรุงแต่ง มหามติ จงปล่อยให้พระโพธิสัตว์มหาสัตว์ปลีกตัวไปสู่ที่วิเวกโดยตัวเธอเอง ซึ่งเป็นที่ที่อาจพึงพิจารณาภายในตัวเอง ไม่ต้องเชื่อคนอื่น แต่โดยอาศัยพุทธิปัญญาภายในของตน เพื่อที่จะละมิจฉาภิกขุและการคิดปรุงแต่ง สร้างความงอกงามและบำเพ็ญตนเพื่อเข้าถึงภูมิแห่งตถาคตภาวะในที่สุด มหามติ นี้คือสาระสำคัญแห่งการรู้แจ้งที่แท้จริงที่จะพึงบรรลุได้โดยอาศัยอริยปัญญา... เราเรียกว่าเอกยาน เพราะเหตุว่า โดยอาศัยเอกยานนั้นบุคคลจึงรู้จักและรู้แจ้งวิถีที่นำไปสู่เอกยาน... บุคคลรู้จักเอกยานได้เมื่อไม่มีการเกิดขึ้นแห่งการคิดปรุงแต่ง โดยการกำจัดความคิดเกี่ยวกับสิ่งที่ถูกยึดถือและการยึดถือ และโดยการยึดมั่นอยู่ในสภาวะแห่งความเป็นเช่นนั้นเอง มหามติ การรู้จักเอกยานนี้ ยกเว้นองค์ตถาคตเอง ไม่มีใครบรรลุถึงมาก่อน คือ เจ้าลัทธิ พระสาวก พระปัจเจกพุทธะ พรหมณ์ เป็นต้น มหามติ เพราะเหตุนี้ ยานนี้จึงเรียกว่าเอกยาน

(Daisetz, 2553: 127)

พระพุทธองค์ตรัสถึงการนำพาเหล่าสรรพสัตว์ทั้งหลายไปสู่ความเป็นพุทธะด้วยเอกยานหรือหลักคำสอนเดียวของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์สุขของสรรพสัตว์อันเกิดจากปัญญาของพระพุทธรูปทั้งหลายที่ทรงเห็นถึงความไม่พร้อมในการเข้าถึงพุทธภาวะของสรรพสัตว์ผู้มีความมัวหมองของอวิชชา โดยอาศัยการสอนที่แบ่งเป็นอุบายกุศลแห่ง 3 ยานเพื่อให้สรรพสัตว์ผู้ยินดีในการปฏิบัติตามที่ตนเองต้องการ แต่แท้จริงแล้วเป็นเพียงการทำให้เข้าถึงพุทธยาน สัทธรรมปุณฑริกสูตรกล่าวว่า

ดูก่อนสารีบุตร แม้เมื่อใด พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายอุบัติขึ้นในกัลป์ที่หม่นหมอง หรือสรรพสัตว์หม่นหมอง หรือว่าในสมัยที่มีความหม่นหมองเพราะกิเลสหม่นหมองเพราะทิวาญญิ หม่นหมองเพราะอายุ ดูก่อนสารีบุตร เมื่อสัตว์ทั้งหลายจำนวนมากผู้มีกุศลมูลเพียงเล็กน้อย เตือดร้อนใจและหม่นหมองในกัลป์ ถึงปานนี้ ดูก่อนสารีบุตร เมื่อนั้นพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมแสดงพุทธยานเพียงหนึ่งเดียว โดยแยกแสดงเป็น 3 ยาน ด้วยอุบายที่ฉลาด

เราตถาคตรู้อัธยาศัยจริตและความอ่อนน้อมนิกแห่งจิตอันต่างกันของสัตว์จำนวนมาก โภภี ฌ ที่นี้ ทั้งการรู้การกระทำต่าง ๆ และอกุศลกรรมที่สัตว์เหล่านั้นได้กระทำแล้วในชาติ

ปางก่อน เราจึงแสดงธรรมแก่สัตว์เหล่านั้น ด้วยการอธิบายเหตุผลต่าง ๆ การยกอุทาหรณ์หลายร้อยอย่างให้เห็น และสรรพสัตว์ก็ยินดีกับวิธีการนั้น

เราตถาคตจะตรัสพระสูตร คาถา อิติวุตตกะ (การตั้งธรรมบทและอธิบายสรุปธรรมนั้น) ชาตกะ (อดีตชาติของพระองค์หรือพระสาวก) อัฏฐะ (เรื่องอัศจรรย์ต่าง ๆ หรือเรื่องที่ไม่เคยมีมาก่อน) เคยะ (คำสอนที่มีร้อยแก้วและร้อยกรองผสมกัน) อุปเทศะ (การสอนแนะนำ) พร้อมด้วยนิทานและอุปมาหลายร้อยอย่างต่าง ๆ กัน

เราจะแสดงทางพระนิพพานแก่ชนทั้งหลาย ผู้ไม่มีความรู้แลยินดีในความเสื่อมชองติดอยู่ในสังสารวัฏ มีความทุกข์และไม่ประพฤติธรรมในพระพุทเจ้าที่มีมากหลายโกฏิ พระสวัมภูทรงใช้อุบายนี้เพื่อทำให้สัตว์เข้าใจประโยชน์ของการรู้พุทธานุภาพ แต่พระองค์ก็ได้ตรัสกะชนทั้งหลายว่า ท่านทั้งหลาย จงอย่ากังวล ท่านทั้งหลายจะได้เป็นพระพุทเจ้าในโลกนี้ ณ สมัยใดสมัยหนึ่ง...

เราตถาคตได้ประกาศนวิคตาสัน (คำสอนของพระศาสดา 9 อย่าง) แล้ว ตามกำลังน้อยใหญ่ของสัตว์ทั้งหลาย เราผู้ให้สิ่งประเสริฐ ได้แสดงอุบายนี้ ก็เพื่อประโยชน์ของสัตว์ที่จะเข้าถึงพุทธานุภาพ ณ ที่นี้ ชนเหล่าใด เป็นผู้บริสุทธิ์ ฉลาด สะอาด มีใจกรุณา เป็นพุทธานุภาพ และได้สร้างอริการไว้ในพระพุทเจ้าหลายโกฏิพระองค์มีอยู่ เราก็จะแสดงพระสูตรที่กว้างขวางยิ่งขึ้น แก่ชนเหล่านั้นเพราะเหตุนี้ เราตถาคตจึงกล่าวถึงชนเหล่านั้น ผู้มีกายบริสุทธิ์ มีใจเบิกบานว่า จักเป็นพระพุทเจ้า ผู้นุเคราะห์ประโยชน์ต่อสรรพสัตว์

เมื่อชนทั้งหมดเหล่านั้น ได้ฟังแล้ว เกิดความยินดีว่า พวกเราจักได้เป็นพระพุทเจ้าเป็นประธานของชาวโลก เราเมื่อรู้ความประพฤติของพวกเขาเหล่านั้น จึงประกาศพระสูตรให้กว้างขวางยิ่งขึ้น...

จริงอยู่ในกาลไหนๆ ก็มีเพียงยานเดียว ยานที่สองไม่มี ยานที่สามก็ไม่มี นอกจากว่า พระผู้มีพระภาค ใช้อุบายจึงแสดงว่า มียานต่าง ๆ พระโลกนาถ ยังประโยชน์ให้เกิดขึ้นในโลก ด้วยการประกาศพุทธานุภาพ การกัมมีเพียงอย่างเดียว การกัมที่สองไม่มี เพราะพระพุทเจ้าทั้งหลาย ไม่นำสัตว์ไปด้วยหินยาน...

...เพราะว่า เราบังเกิดในท่ามกลางแห่งความเสื่อมของสัตว์ที่ปวดร้าวและทารุณนี้ ตุก่อนสารีบุตร เราครั้นทราบอย่างนี้แล้ว ก็ได้ออกเดินทางไปยังเมืองพาราณสี ในเวลานั้น และได้ประกาศธรรมอันเป็นรากฐานแห่งความสงบ แก่ภิกษุปัญจวัคคีย์ ด้วยอุบายอันฉลาดแต่นั้น ธรรมจักรของเราตถาคตได้หมุนไป ศัพท์ว่า นิพพาน อรหันต์ ธรรมะ สังฆะ ก็ได้บังเกิดขึ้นในโลก เรากล่าวเรื่องนิพพานเป็นเวลาหลายปี และชี้ว่าพระนิพพานเป็นที่สุดแห่งความทุกข์ในสังสาร เรา (ตถาคต) กล่าวอย่างนี้เป็นนิจกาล

ดูก่อนศาริบุตร ในเวลานั้น เราได้เห็นบุตรของชนชั้นสูง จำนวนมากมายหลายพัน โภคิ ที่เข้าไปใกล้พระโพธิญาณอันประเสริฐและสูงสุด ทุกคนเหล่านั้นเข้ามาสู่ที่ใกล้ตถาคต ยืน ประคองอัญชลีเคารพเรา เขาเหล่านั้นเคยฟังธรรมของพระชินเจ้าทั้งหลายมาแล้ว และได้ ฟังกุศลบายประการต่างๆมาแล้ว แต่นั้นเราได้มีความคิดครุ่นหนึ่งว่า นี่เป็นกาลสมัยแห่งเรา ที่จะประกาศธรรมอันประเสริฐเราอุบัติขึ้นมาในโลกนี้ ก็เพื่อประกาศพระโพธิญาณ อัน ประเสริฐนั้นและเป็นประโยชน์แก่ชาวโลก การเข้าใจนิมิตในวันนี้เป็นสิ่งที่ยอมรับได้ยากสำหรับ ผู้ที่มีความรู้น้อยถึงพร้อมด้วยอริมานะมมังกาย แต่พระโพธิสัตว์ทั้งหลายเหล่านี้จะพากันฟัง ธรรม

เรามีความแก่ล้าก้าผ่องใส ละความลึกลับใจทั้งปวงเสียแล้ว จะกล่าวในท่ามกลาง แห่งบุตรพระสุตทั้งหลาย และเราจะนำเขาเหล่านั้นให้ตรัสรู้ตามด้วย ก็เราครั้นเห็นพุทธ บุตรที่เป็นเช่นนี้แล้ว (จึงกล่าวว่) ท่านทั้งหลายจงขจัดความสงสัยออกไป และสาวกอีก 1,200 รูปเหล่านี้ ก็จักเป็นผู้ไม่มีอาสวะทั้งหมดจักเป็นพุทธะในโลกนี้ ธรรมของมุนีในอดีต ทั้งหลายเหล่านั้น และของพระชินเจ้าในอนาคต ย่อมเป็นเหมือนกับธรรมของเรา คือ ปราศจากมลทิน...

(คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 27-29,35-36)

ลังกาวดารสูตรอธิบายเพิ่มเติมถึงการตรัสสอนตรียานของพระผู้มีพระภาคที่เห็นถึงความไม่ พร้อมของสรรพสัตว์ในต้นรู้พุทธภาวะได้ด้วยตัวเอง พระพุทธองค์อธิบายว่า

เพราะไม่มีคำสอนใดที่ทำให้พระสาวก พระปัจเจกพุทธะรู้แจ้งนิพพานด้วยตัวเอง เราจึงไม่พูดถึงเอกยาน มหามติ ดังนั้น พระสาวก พระปัจเจกพุทธะสำรวมระวังแล้ว หลีก ออกจากหมู่แล้ว ฝึกฝนแล้วในกรรมฐาน ตามพระธรรมเทศนาของพระตถาคตด้วยเหตุ นั้น เธอเหล่านั้นย่อมจะถูกนำไปสู่ความหลุดพ้น และไม่ได้ไปด้วยตัวเอง

มหามติ หนึ่ง เนื่องจากพวกเธอยังไม่ได้ทำลายวาสนาคือกรรมและมานคือญาณ (ขณฺเวยารณะ) พระสาวกและพระปัจเจกพุทธะทั้งหมด จึงไม่สามารถรู้แจ้งความเป็นอนัตตา ของสิ่งทั้งหลายได้ และไม่ได้บรรลุที่สุดแห่งอนมตตคสังสารวัฏ (ปรินิพพาน) ได้ เราจึงสอน ตรียานแก่พระสาวกและพระปัจเจกพุทธ ไม่สอนเอกยาน มหามติ เมื่อได้ทำลายวาสนาฝ่าย อกุศลทั้งหมดแล้ว เธอเหล่านั้นผู้เป็นอิสระจากวาสนาฝ่ายอกุศลแล้วในบัดนี้ ย่อมจะไม่ลุ่ม หลงอยู่กับสมาธิ และเป็นผู้ตื่นอยู่ในวิสุทธิภูมิ

บัดนี้ เมื่อถูกนำไปในโลกุตตรภูมิซึ่งเป็นดินแดนบริสุทธิ์แล้ว พวกเธอย่อมจะสละทิ้ง ซึ่งวัตถุ เพื่อบรรลุธรรมกาย ซึ่งประกอบด้วยพลังอภิตายและอยู่เหนือการรับรู้ ดังนั้นจึงมีคำ กล่าวว่ทวิยาน พรหมยาน สาวกยาน ปัจเจกพุทธยาน และตถาคตยาน เป็นยานที่เรา

กล่าวถึง ทรายใดที่ยังมีจิตพยายามที่จะรู้แจ้งย่อมไม่มีการบรรลุถึงยานต่างๆ เมื่อเกิดการปฏิบัติในจิตย่อมจะไม่มียานและบุคคลผู้ช้ายาน แต่ที่จริงแล้วไม่มีการสร้างยานต่าง ๆ ดังนั้นเราจึงกล่าวถึงเอกยานแต่เพื่อที่จะสั่งสอนพวกคนพาล เราจึงกล่าวถึงยานหลากหลาย ความหลุดพ้นวิมุติมี 3 อย่าง และในสรรพสิ่งย่อมไม่มีอัตตสาระ (สภาวะ,แก่นของตน) ญาณและกิเลสมีลักษณะเหมือนกัน เมื่อบุคคลหลุดพ้นแล้วพวกเขาย่อมละทิ้งไป

พระสาวกผู้ถูกรอบงำด้วยปัจเจกลักษณะ ย่อมถูกชักนำไปตามกระแสแห่งภพ เปรียบเหมือนท่อนไม้ลอยไปตามกระแสน้ำในมหาสมุทร แม้ว่าจะหลุดพ้นจากวังวนแห่งกิเลส พระสาวกเหล่านั้นก็ยังคงติดอยู่กับवासนาคือกิเลส มัวเมาอยู่กับน้ำเมาคือสมาธิ พวกเขาจึงยังต้องเกิดอยู่ในโลกียภูมิ ในโลกียภูมินี้ย่อมไม่ปรากฏที่สุดหรือการถอยกลับ เธอปล่อยให้ตัวเองจมอยู่ในสมาธิกาย ไม่รู้สึกตัวเลยแม้กระทั่งสิ้นสุดกลับ เธอเปรียบเหมือนคนเมา เมื่อตื่นจากความเมา ย่อมได้สติปัญญากลับคืนมาพระสาวกย่อมรู้แจ้งธรรมแห่งพระพุทธรเจ้า ซึ่งก็คือกายของพระองค์

(Daisetz, 2553: 128-129)

ท่านปรมาจารย์เทียนไท้บัญญัติ “อุบายวิธี 3 อย่าง” หรือคำสอนที่เป็นการเตรียมการในการนำพาสรรพสัตว์ให้เข้าถึงพุทธภาวะอันเป็นการเข้าถึงสังธรรมที่สะอาดบริสุทธิ์ ได้แก่ (1) คำสอนตามความสามารถของผู้รับการสอน ซึ่งตรงกับคำสอนหินยานและมหายานเบื้องต้นที่เน้นความจริงแห่งความไม่เที่ยงไม่ถาวร รวมถึงการเน้นหนักที่การละกิเลสค้นหาเป็นเรื่องสำคัญ เพื่อบรรลุความหลุดพ้นหรือนิพพาน (2) คำสอนมหายานระดับสูงกว่า ซึ่งปฏิเสธการยึดถือคำสอนแห่งทวิยาน แล้วประกาศอุดมการณ์พระโพธิสัตว์ เปรียบดังทางเข้าสู่คำสอนแท้ (3) การสอนที่เปิดความจริง ซึ่งเรียกว่า “อุบายซ่อนเร้นและลึกลับ” ที่เป็นความหมายที่แท้จริงของคำว่า “กุศลโบาย” ตามชื่อบทนี้ ซึ่งเป็นวิธีการสู่ความจริงและเป็นตัวความจริงเองในขณะเดียวกัน นอกจากนี้เมื่อเราเข้าใจในความจริงของสังธรรมปุณทริกสูตรแล้ว จักสามารถกลับไปยังคำสอนชั่วคราวและเข้าใจว่าคำสอนนั้นเป็นส่วนย่อยของความจริงแท้สุดท้ายได้อย่างถูกต้อง (สุรพล เพชรชศร, 2543: 20)

สังธรรมปุณทริกสูตรกล่าวเพิ่มเติมถึงโทษของการปฏิเสธพุทธภาวะหรือการปรุงแต่งสิ่งที่เป็นมายาทำให้เกิดโทษแก่สรรพสัตว์นั้น ซึ่งไม่ใช่การลงโทษโดยอำนาจของสิ่งที่เหนือธรรมชาติหรือจากตัวแทนภายนอกใด ๆ แต่เกิดจากการไม่ยอมรับการสำนึกรู้ธรรมชาติพุทธะหรือบ่อเกิดแห่งบุญกุศลในตนเอง ทำให้ปฏิเสธศักยภาพความเป็นพุทธะในตัวเองและในผู้อื่น เมื่อเราปฏิเสธที่จะสำนึกรู้ธรรมชาติพุทธะหรือพุทธธาตุ เมฆหมอกแห่งความหลงผิดก็จะปิดบังแสงแห่งพุทธปัญญา ทำให้เกิดความมืดมนซึ่งคือความทุกข์ต่างนานานั่นเอง แต่เมื่อเราทำให้พุทธภาวะเปล่งแสงออกมาด้วยความ

ศรัทธาและการปฏิบัติ ความหลงผิดและความทุกข์ก็จะถูกจัดออกไป ความหลงผิดหรือความความรู้
แจ้ง ความเป็นทุกข์หรือความเป็นสุข (สุรพล เพชรศร, 2543: 31) โดยสัทธรรมปุนตริกสูตร
ยกตัวอย่างคำตรัสของพระพุทธเจ้าเมื่อปรากฏสาวกที่ลุกออกจากที่ประชุมเพื่อหลีกเลี่ยงการฟังคำสอน
เกี่ยวกับเอภยาน ดังนี้

ดูก่อนศาริปุตฺร ถ้าเราฟังกล่าวกะสัตว์ทั้งหลายว่า ขอให้พวกเธอจงยังความพอใจ
ให้เกิดขึ้นเพื่อการตรัสรู้ พวกเขทั้งหมดผู้เขลาที่จะไม่เข้าใจคำสอนของเรา ฟังเที่ยวไป ณ
ที่นี้ เราทราบเรื่องราวของเขาเหล่านั้นว่าในชาติปางก่อน พวกเขาไม่ได้ประพฤติธรรม
หมกมุ่น ยึดติดในกามคุณทั้งหลาย ถูกกิเลสตัณหาครอบงำ จนมีโมหะจิต เพราะกามคุณ
เป็นเหตุ พวกเขาจึงตกไปสู่ทุกข์ ถูกทรมานในภูมิทั้งหก เวียนเกิดอยู่เรื่อยไป พวกเขาเป็นผู้
มีบุญน้อย ถูกความทุกข์เบียดเบียนอยู่รำไป พวกเขาจมอยู่กับการยึดทฤษฎีที่ว่าเที่ยง ไม่
เที่ยง มี ไม่มี อาศัยทิวฎฐิ 62 ดำรงอยู่ด้วยการยึดมั่นในอสันตภาวะ เขาเหล่านั้น เป็นผู้ไม่
บริสุทธิ์ เย่อหยิ่ง หัวดี้อ คดโกง หยาบช้ำ และโง่เขลา จะไม่ได้ยินเสียงของพระพุทธเจ้า
แน่นอน แม้ในหลายโกภวิชาติ

(คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 30)

(2) ความเสมอภาคที่นำมาซึ่งการศึกษาและปฏิบัติของสรรพสัตว์

คำสอนของพระพุทธเจ้าที่ชี้ไปถึงพุทธภาวะอันเสมอภาคของสรรพสัตว์ทำให้กระตุ้นความ
เชื่อมั่นในตนเองว่าสามารถเป็นพุทธะได้อย่างไม่มีความแตกต่างกับพระพุทธเจ้าหรือผู้อื่น นำไปสู่การ
ปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้นจากการคิดปรุงแต่งและสิ่งปรุงแต่งทั้งหลาย รวมถึงการรักและคำนึงถึงความ
เคารพในผู้อื่น สังคมเป็นปรัชญาและมหาเมตตาเป็นหนทางของการสำเร็จเป็นพุทธะ คัมภีร์พุทธภาวะ
(《佛性论》 fó xìng lùn) กล่าวถึงสาเหตุที่มาของพุทธภาวะกับเหตุแห่งความเสมอภาคเท่า
เทียมในการบรรลุถึงพุทธภาวะของสรรพสัตว์ทำให้พระพุทธเจ้าตรัสสอนพุทธภาวะ ซึ่งอธิบายได้ดังนี้

เหตุเพราะพุทธภาวะทำให้เห็นซึ่งสรรพสัตว์ทั้งหลายไม่มีความแตกต่างกันและเห็น
ซึ่งความว่าง 2 ประการ คือตนเองและความไม่แน่นอน ซึ่งเป็นเหตุให้ยึดตัวตน... โดยอาศัย
ปรัชญาทำให้ละการยึดตัวตน เหตุเพราะมหากรุณาจึงเกิดความรักและเคารพผู้อื่น โดย
ปรัชญาเป็นเหตุทำให้หลุดจากความเป็นปุถุชนผู้มีกิเลสหนา โดยมหาเมตตาเป็นเหตุทำให้
หลุดพ้นจากยาน 2 คือสาวกยานและปัจเจกยาน อาศัยปรัชญาเป็นเหตุทำให้ไม่พ้นไปจาก
นิพพาน อาศัยมหาเมตตาเป็นเหตุทำให้หลุดพ้นจากการเกิดดับ เหตุเพราะปรัชญาทำให้
สำเร็จพุทธะรู้แจ้งธรรม เหตุเพราะมหากรุณาทำให้สรรพสัตว์พัฒนาจนสูงจอม คือการถึง
พร้อมด้วยเหตุและปัจจัย เหตุเพราะอาศัยสองสิ่งนี้เป็นอุบายทำให้หลุดพ้นจากการมีอยู่
ท่ามกลางความไม่มีอยู่หรือแนวคิดความสัมพันธ์ของโลกในสองชั่วตรงข้ามหรือแนวคิดทวิ

ลักษณะ และเป็นผู้เป็นอโฆรติกไม่ถอยกลับ เป็นเครื่องทำให้สำเร็จโพธิสัตว์มรรค ทำลาย
ความผิดพลาด 5 ประการ และเกิดกุศล 5 ประการ เหตุนี้พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงสรรพ
สัตว์ล้วนมีพุทธภาวะ

(《大正藏》卷 31: 787 中)

มหาปริณิพพานสูตร (《大般涅槃經》 dà bān niè pán jīng) สะท้อนให้เห็นว่า
พระพุทธองค์สอนพุทธภาวะเพื่อส่งเสริมให้สรรพสัตว์ทั้งหลายเข้าสู่ความจริงสูงสุดที่ปรากฏอยู่ในตัว
สรรพสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งทำยที่สุดแล้วสรรพสัตว์ล้วนเข้าถึงความเป็นพุทธะอย่างแน่นอน โดยพระองค์
ตรัสว่า “สรรพสัตว์ล้วนมีพุทธภาวะ โดยอาศัยภาวะนั้นเป็นเหตุ ทำให้ตัดกิเลสเครื่องเศร้าหมองอัน
ประมาณมิได้ สำเร็จเป็นในอนตรสัมมาสัมโพธิญาณ ยกเว้นแต่ผู้เป็นอิจฉานติก” (《大正藏》卷
12: 404 下)

พระสูตรอธิบายถึงอิจฉานติกหมายถึงบุคคล 2 ประเภท คือ (1) สงฆ์ที่ประพฤติหลงติดใน
ศีลปาราชิก 4 ประกอบด้วย ผู้ฆ่าตัดทำลายชีวิตคนอื่น ผู้ลักขโมยของอันเขามิได้อนุญาต ผู้เสพ
สังวาสกามอารมณ์ ผู้อวดอ้างเพื่อเจ้าในคุณประเสริฐที่ตนไม่มี (2) ผู้ทำอนันตริยกรรม 5
ประกอบด้วย การฆ่าบิดา การฆ่ามารดา การฆ่าพระอรหันต์ การทำร้ายพระพุทธเจ้าแม่เพียงหือเลือด
ผู้ใส่ร้ายพระธรรม ผู้ยึดสิ่งที่ไม่เป็นธรรมว่าเป็นธรรม ผู้ยึดสิ่งที่เป็นธรรมว่าไม่เป็นธรรม (《大正藏》
卷 12: 559 中) พระพุทธองค์ตรัสว่าผู้เป็นอิจฉานติกไม่สามารถตั้งโพธิจิตหรือเข้าถึงพุทธภาวะได้
เพราะถูกความชั่วร้ายที่ตนทำห่อหุ้มพุทธภาวะของตนเองไว้ โดยแสดงการยกตัวอย่างของผู้เป็น
อิจฉานติกผู้ไม่สามารถตั้งโพธิจิตได้ ดังนี้ (1) ตั้งเมล็ดพันธ์ุใหม่ที่ไถ่กรรมไม่สามารถเติบโต (2) ตั้งมณี
จินดาที่ถูกปกปิดห่อหุ้มไม่ประกายแสง (3) ตั้งบุคคลผู้จะถึงแก่ความตายอย่างแน่นอน อันแพทย์ไม่
สามารถรักษาได้ (4) ตั้งผู้ทำเพชรแตกหักด้วยกระดองเต่าและเขาของแพะ (5) ตั้งผู้ตาบอดแต่กำเนิด
อันแพทย์ไม่สามารถรักษาให้มองเห็น (6) แม้ฝนแห่งโลกหรือฝนแห่งธรรมที่ตกท่ามกลางชนเหล่านั้นก็
ไม่สามารถทำให้ร่อนน้ำฝนได้ ตั้งฝนท่าใหญ่ที่ไม่คงอยู่ท่ามกลางอากาศ (《大正藏》卷 12: 418
上-中)

แม้พระสูตรจะกล่าวไว้เบื้องต้นว่าอิจฉานติกเป็นผู้ไม่สามารถเข้าถึงพุทธภาวะของตน แต่
ทว่าหากพิจารณาตามความจริงสูงสุดแล้วผู้เป็นอิจฉานติกก็มีพุทธภาวะของตนซึ่งทำให้เข้าถึงความ
เป็นพุทธะได้ โดยพระสูตรกล่าวว่า “แม้อิจฉานติกก็ยังมีพุทธภาวะ เพียงแต่ถูกอวิชชาและบาป
ทั้งหลายห่อหุ้มไว้ไม่ปรากฏออกมา ตั้งตัวใหม่ที่อยู่ในคอกแต่ ด้วยเหตุนี้จึงไม่สามารถเข้าถึงโพธิญาณได้
ย่อมวนเวียนอยู่ในวัฏสงสาร” (《大正藏》卷 12: 419 中)

นอกจากนี้พระสูตรยังกล่าวถึงอิจฉานติกว่าแท้จริงแล้วสามารถเข้าถึงพุทธภาวะได้หากเขาเกิดการเปลี่ยนแปลงแก้ไขตนเอง เพราะผู้เป็นอิจฉานติกแม้เป็นผู้ตบถากแห่งกุศลความดีของตน แต่ไม่ได้หมายความว่า เป็นการตัดพุทธภาวะของเขา เฉากเช่น พระเทวทัตผู้ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนห้อเลือด พระองคุลิมาลผู้ฆ่าคนมากมายตั้งผักปลา พระเจ้าอชาตศัตรูผู้ฆ่าพระบิดาและชิงพระมารดา ซึ่งท้ายที่สุดแล้วท่านเหล่านั้นล้วนสำเร็จเป็นพุทธะในอนาคต โดยพระสูตรกล่าวว่า

ความเป็นอิจฉานติกนั้นไม่เที่ยง หากเป็นสิ่งที่มั่นคงไม่แปรเปลี่ยน บุคคลผู้ประพฤติปาราชิก เป็นต้น จักปราศจากการสำเร็จพุทธะ เพราะเหตุใดเล่า ? เพราะอาศัยความบริสุทธิ์แห่งพุทธะผู้รู้แจ้งธรรม ด้วยเหตุนี้เขาเหล่านั้นย่อมดับความเป็นอิจฉานติก กล่าวคือดำรงตนเป็นอุบาสกผู้นั่งใกล้พระรัตนตรัย ทำให้ดับในสิ่งที่ เป็นอิจฉานติก คือการดับการประพฤติบาปแห่งตน สำเร็จเป็นพุทธะ ด้วยเหตุนี้ความมั่นคงไม่แปรเปลี่ยนที่ไม่สามารถสำเร็จเป็นพุทธะจักไม่ปรากฏเลย

(《大正藏》卷 12: 1393 中)

การตรัสพยากรณ์การเป็นพุทธะที่ปรากฏขึ้นในสังฆกรรมปุณทริกของพระพุทธองค์ชี้แจงการสำเร็จเป็นพระพุทธรูปของพระสาวกต่าง ๆ แสดงให้เห็นถึงความเสมอภาคในการบรรลุความเป็นพุทธะของผู้คนต่าง ๆ โดยพระสูตรกล่าวถึงการพยากรณ์ของพระสาวกที่ว่า

ดูก่อน ศาวิบุตร ในอนาคตกาล เมื่อเธอได้ธำรงพระสังฆกรรมของพระตถาคตหลายหมื่นแสนโกฏิ ด้วยจำนวนกัลป์ที่นับไม่ได้ คำนวนไม่ได้ และทำการบูชาต่าง ๆ ทั้งประพฤติข้อปฏิบัติของพระโพธิสัตว์นี้ให้บริบูรณ์ จักได้เป็นพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า นามว่า “ปัทมประภาตถาคต”... มีพุทธเกษตรชื่อว่า “วิรัช”... ในกัปที่ชื่อว่า “มหารัตนประติมณฑิต”

(คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 43)

นอกจากพระพุทธรูปที่ท่านตรัสพยากรณ์แก่พระสาวกแล้วในบทต่าง ๆ ยังพยากรณ์ถึงพระสาวกรูปอื่น โดยตรัสถึงลักษณะการบำเพ็ญเพียร ชื่อของพระพุทธเจ้า ชื่อของพุทธเกษตร ชื่อของกัลป์ พระชนม์มายุ ลักษณะการตรัสสอนของพระพุทธเจ้าเหล่านั้น ซึ่งพระสาวกที่ปรากฏมีดังนี้ พระมหากัสสปะ พระสุภูติ พระมหากัจจายนะ พระมหาโมคคัลลานะ พระปุณณมันตานีบุตร พระอรหันต์จำนวน 1,200 รูป ซึ่งมีผู้นำคือ พระอัญญาโกณฑัญญะ พระอรุเสลา กัสสปะ พระคยา กัสสปะ พระนที กัสสปะ พระกาฬทายี พระอนรุทธะ พระเรวตะ พระกัปปะ พระจุนทะ พระสาณะ

นอกจากนี้พระพุทธรูปทรงพญายากรณ์แก่พระอานนท์ว่า พระราหู และพระสาวกที่เป็นพระเสขะและอเสขะผู้ยังไม่ตั้งมั่นในพุทธยานจำนวน 2,000 รูป (คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 85,87,88,89,116,119,123,125,126)

การพยากรณ์ความเป็นพุทธะของพระสาวกทำให้เห็นถึงเอกยานหรือความเสมอภาคอย่างเท่าเทียมในการบรรลุพุทธภาวะ แม้ว่าปุถุชนมีมุมมองว่าการเป็นพระพุทธรูปสำเร็จได้โดยยาก และเมื่อเข้าใจว่าพระสาวกที่ท่านได้รับคำพยากรณ์ข้างต้นล้วนเป็นผู้ได้รับอบรมทางจิต แต่สัทธรรมปุณฺทริกสูตรยังเสนอความเป็นสากลของเอกยานด้วยการแสดงให้เห็นถึงการบรรลุพุทธภาวะในสรรพสัตว์อีกสามกลุ่มว่าสามารถเข้าถึงไปสู่พุทธภาวะ คือ กลุ่มผู้ชั่วร้าย กลุ่มสตรีเพศ และกลุ่มภพภูมิอื่น ดังนี้

พระสูตรกล่าวถึงคำพยากรณ์การเป็นพุทธะที่พระเทวทัตผู้ทำอนันตริยกรรมเป็นตัวแทนของกลุ่มผู้ชั่วร้ายได้รับ เพื่อเสริมความหมายที่เห็นได้อย่างชัดเจนว่า ทุกคนสามารถเป็นพระพุทธรูปได้โดยไม่มีข้อยกเว้น ซึ่งพระพุทธรูปพยากรณ์ว่า

เทวทัตนี้ หลังจากกัปปันย์ไม่ถ่วงผ่านไปแล้วเขาจะได้บรรลุพุทธภาวะมีพระนามว่า พระเทวราชตถาคต โลกธาตุของพระองค์ชื่อว่า เทวโสปานา พระเทวราชพุทธะจะสอน สัทธรรมเพื่อโปรดสรรพสัตว์และพระองค์จะดำรงอยู่ในโลกนาน 20 มัชฌมกัป หลังจากพระองค์ปรินิพพานแล้วสมัยวิสุทธธรรมดำรงอยู่ในโลกนาน 20 กัป สมัยมัชฌมกัปพระสารีริกธาตุจากพระกายทั้งองค์จะถูกบรรจุในสถูปองค์ใหญ่สร้างด้วยวัตถุมีค่าสูง 60 โยชน์ ฐานกว้าง 40 โยชน์ เทวดาและมนุษย์ทำการบูชาด้วยเครื่องสักการะนานาชนิด แต่สัปปัตตสันถูปอันมหัศจรรย์นั้น สรรพสัตว์มากมายได้บรรลุอรหัตผลสรรพสัตว์นับไม่ถ่วงได้ตรัสรู้เป็นพระปัจเจกพุทธะ และสรรพสัตว์เหลือคณานับจะเกิดจิตปรารถนาในโพธิญาณ จะได้รับสัจจะแห่งความไม่มีการเกิดและจะเข้าถึงขั้นแห่งการไม่ถอยกลับอีก

(คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 146)

สัทธรรมปุณฺทริกสูตรกล่าวถึงพระนางปชบาดีและภิกษุณี 6,000 รูปรับคำพยากรณ์ผู้เป็นตัวแทนของสตรีที่ได้อบรมจิตให้เห็นความเป็นสัจธรรมของสิ่งทั้งหลาย พระพุทธเจ้าตรัสว่า

โคตรมี... ในสมัยข้างหน้าในพระธรรมของพระพุทธรูป 68 พันล้านพระองค์ ท่านจะได้เป็นพระมหาธรรมอาจารย์ และภิกษุณี 6,000 รูปนี้ก็จะได้เป็นพระธรรมอาจารย์ร่วมกับท่านด้วย โดยทำการอย่างนี้ท่านจะค่อย ๆ ทำโพธิมรรคให้สำเร็จแล้วท่านจะได้เป็นพระพุทธรูปมีพระนามว่าสรรพสัตว์ปรียทรรคนตถาคต โคตรมี พระสรรพสัตว์ปรียทรรคนตถาคต จะประทานคำพยากรณ์แก่พระโพธิสัตว์ 6,000 องค์ โดยส่งผ่านจากองค์หนึ่งว่า พวกเขาจะได้บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิ

นอกจากนี้พระพุทเจ้าทรงตรัสพยากรณ์แก่พระนางโยสธราซึ่งสะท้อนถึงความสามารถในการเข้าถึงพุทธภาวะว่า

ในสมัยอนาคต ในพระธรรมของพระพุทเจ้าหลายร้อยพันหมื่นล้านพระองค์ เธอจะปฏิบัติโพธิสัตว์จรียา จะได้เป็นพระมหาธรรมจารย์และค้อย ๆ ทำโพธิสัตว์มรรคให้สำเร็จ ครั้นแล้วในดินแดนอันดีงามเธอจะได้เป็นพระพุทเจ้ามีพระนามว่า รัศมิตตสหัสสปริปุณธวัช ตถาคต พระพุทเจ้าองค์นี้มีพระชนมายุยืนยาวหลายอสงไขยกัปป์นับไม่ถ้วน

(คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 151)

พระสูตรได้แสดงเพิ่มเติมถึงความเสมอภาคในการบรรลุพุทธภาวะ โดยยกตัวอย่างเรื่อง สรรพสัตว์ในภพบาดาลและธิดาพญานาค ปรากฏเป็นข้อความที่มีใจความว่า พระปรัชญาภูฏได้ถามพระมัญชุศรีว่า “เมื่อท่านอยู่ที่วังบาดาลของพญาศรนาคราช ท่านสามารถเปลี่ยนแปลงสรรพสัตว์ได้มากน้อยเท่าใด” พระมัญชุศรีตอบว่า “มากมายวัดไม่ได้ คำนวณไม่ได้ ไม่อาจแสดงได้ด้วยปาก ไม่อาจหยั่งรู้ได้ด้วยใจ” ทันทันนั้นพระโพธิสัตว์จำนวนมากมายืนบนดอกบัวอัญมณีปรากฏออกมาจากมหาสมุทรและลอยมุ่งตรงมายังเขาคิชฌกูฏ เมื่อได้เห็นดังนี้พระปรัชญาภูฏได้กล่าวคาถาสรรเสริญพระมัญชุศรีพระโพธิสัตว์ที่เปลี่ยนแปลงสัตว์มากมายให้มาสู่เอกยานและถามว่ามีสรรพสัตว์ใดบ้างที่ปฏิบัติพระสูตรนี้อย่างขยันหมั่นเพียรแล้วสามารถบรรลุพุทธภาวะได้โดยเร็ว พระมัญชุศรีตอบว่า “ธิดาพญานาคราชตนหนึ่งอายุเพียง 8 ปี เธอมีปัญหาเฉียบแหลม มีความเมตตากรุณากว้างใหญ่ ในช่วงหนึ่งขณะเธอบังเกิดจิตเพื่อการเป็นพระพุทเจ้าและเธอได้บรรลุถึงขั้นแห่งการไม่ถอยกลับ เธอสามารถสำเร็จการตรัสรู้อันสูงสุดได้ทันที” พระปรัชญาภูฏได้ฟังดังนั้นเกิดสงสัยจึงได้แย้งว่า

ข้าพเจ้าเฝ้าดูพระศากยมุนีพุทเจ้ามาตลอดหลายกัปป์นับไม่ถ้วน ได้เห็นพระองค์บำเพ็ญเพียรอย่างเข้มงวดและยากลำบาก ปฏิบัติโพธิสัตว์มรรคไม่เคยหยุด ไม่มีสักจุดเดียว แม้เล็กเท่าเมล็ดงาหนึ่งในสามพันใหญ่โลกธาตุที่พระองค์ไม่ได้เคยสละร่างกายและชีวิตเพื่อประโยชน์ของสรรพสัตว์ หลังจากการปฏิบัติเช่นนั้นพระองค์จึงสำเร็จพุทธมรรคได้ ใครเล่าพึงเชื่อได้ว่าเด็กผู้หญิงคนนี้เพียงชั่วขณะเธอสามารถบรรลุการตรัสรู้อันถูกต้องได้จึงไม่น่าเป็นไปได้

(คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 148)

ครั้งนั้นพระสารีบุตรกล่าวข้อสงสัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับการบรรลุพุทธภาวะอันเป็นสิ่งทำได้โดยยาก โดยเฉพาะในสตรีเพศซึ่งถูกมองว่าด้อยต่ำกว่าเพศชายตามความเชื่อต่าง ๆ พระสารีบุตรกล่าวว่า

ดูก่อนกุลบุตร ความคิดในโพธิญาณเพียงอย่างเดียวเกิดขึ้นกับท่านแล้ว ท่านเป็นผู้มีปัญหาอันประมาณมิได้ โดยไม่เสื่อม แต่ความเป็นพระสัมมาสัมพุทเจ้านั้น เป็นสิ่งที่ได้

โดยยาก แต่กุลสตรีที่ไม่ยอมให้ความเพียรเสื่อมถอย ได้กระทำบุญสั่งหลายร้อยกัลป์ และหลายพันกัลป์ ได้สร้างบารมี 6 ให้สมบูรณ์ แต่เธอก็ไม่บรรลุปุทธภาวะ แม้ในวันนี้ เพราะสตรียอมไม่ถึงสถานะ 5 แม้ในวันนี้ สถานะ 5 อย่าง คือ พรหม ท้าวสักกะ มหาราช พระเจ้าจักรพรรดิราช และพระโพธิสัตว์ผู้ไม่เปลี่ยนแปลง

พระธิดาพญานาคตอบท่านทั้งสองด้วยการนำแก้วมณีมีค่าดวงหนึ่งอันมีค่าควรแก่หลายพันโลกธาตุเข้าไปถวายแด่พระพุทธเจ้า โดยพระพุทธองค์ทรงรับไว้ในทันที เธอจึงถามเพื่อตอบพระปรัชญาญาณและพระสารีบุตรว่า “ข้าพเจ้าได้ถวายแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าและพระองค์ทรงรับไว้ในทันที นั้นเป็นการกระทำที่รวดเร็วหรือไม่” ท่านทั้งสองตอบว่า “รวดเร็วฉับพลันมากที่สุดทีเดียว” นางนาคจึงกล่าวว่า “ถ้าข้าพเจ้ามีฤทธิ์มาก ข้าพเจ้าพึงตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณได้เร็วกว่าอาการรับดวงแก้วมณีนั่นเสียอีก” (คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 149)

พระสังฆธรรมปุณฺฑริกสูตรแสดงให้เห็นว่าการคิดคำนึงของท่านทั้งสองเกิดจากความคิดแบ่งแยกหรือทัศนคติที่พยายามปรุงแต่งความเป็นมาอย่าไม่แน่นอนให้เป็นสิ่งที่แน่นอน เช่น เวลาอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ผู้ชายและผู้หญิง บุญและบาป บริสุทธิ์และไม่บริสุทธิ์ เป็นต้น ทำให้เกิดการตีค่าหรือยึดเป็นตัวตนว่าประเภทไหนอย่างไรดีกว่าเหนือกว่า ก่อให้เกิดความไม่สมบูรณ์และทำให้ความเห็นแจ้งจะตามความเป็นจริงถูกบิดเบือน โดยธิดาพญานาคเป็นตัวแทนของสรรพสัตว์สามประเภทที่ปรุงแต่งว่าเป็นผู้ด้อยต่ำ หรือผู้หญิง เด็ก และเดรัจฉาน ซึ่งแสดงถึงความเสมอภาคในการเข้าถึงความเป็นพุทธะอยู่เหนือความแตกต่างระหว่างชาย หญิง และภพภูมิ โดยท่านเทียนไท่กล่าวถึงนัยแห่งความเสมอภาคว่า “พระสูตรอื่น ๆ ทำนายความเป็นพุทธะเฉพาะผู้ชายไม่มีผู้หญิง มีเพียงพระสูตรนี้ที่ทำนายความเป็นพุทธะสำหรับทุกคน” พระนิชิเร็นกล่าวว่า “เมื่อธิดาพญานาคบรรลุปุทธภาวะได้แล้ว จึงเป็นการเปิดทางความเป็นไปได้แห่งการบรรลุปุทธภาวะสำหรับผู้หญิงในสมัยหลัง ๆ ทุกคน” (สุรพล เพชรศร, 2543: 116)

นอกจากนี้เทียนไท่ได้บัญญัติหลักการแห่ง “การบรรลุปุทธภาวะในรูปกายปัจจุบันของเรา” ตามการสามารถบรรลุปุทธภาวะภายในเสี้ยวขณะของธิดาพญานาค ซึ่งหมายความว่าเราสามารถบรรลุปุทธภาวะในขณะที่เป็นมนุษย์ปุถุชนโดยไม่มีภาระสิ่งสถานะภาพหรือเพศภาพปัจจุบัน กล่าวคือไม่มีเหตุใด ๆ เป็นช่องว่างในการเข้าถึงการเป็นพุทธะ ซึ่งตรงข้ามกับความคิดการบรรลุปุทธภาวะที่ผู้หญิงจะต้องสร้างกรรมให้ได้เกิดเป็นผู้ชายเสียก่อน คนชั่วจะต้องกลายเป็นคนดีด้วยการบำเพ็ญเพียรสั่งสมความดีตลอดเวลายาวนาน โดยเทียนไท่สรุปหลักแห่งความเสมอภาคในสังฆธรรมปุณฺฑริกสูตรว่า คนทุกคนตามที่เขาเป็นอยู่สามารถแสดงธรรมชาติพุทธะได้โดยตรง นอกจากนี้ธิดาพญานาคยังแสดงให้เห็นหลักการแห่งความมีส่วนร่วมกันของ 10 โลกหรือ 10 ภูมิ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่พุทธภูมิก็มีอยู่ในเดรัจฉานภูมิ (สุรพล เพชรศร, 2543: 117)

ท่านนิชิเร็นกล่าวถึงความเสมอภาคเท่าเทียมในการเข้าถึงพุทธภาวะระหว่างเจ้าภุมิกับพุทธภุมิในทัศนะอันลึกซึ้งของอุบายซ้อนเร้นและลึกลับ คือ วิถีการปฏิบัติแห่งเจ้าภุมิเป็นวิธีการนำเราไปสู่พุทธภุมิ ซึ่งความทุกข์ ปัญหา และสิ่งทำลายต่าง ๆ ที่เราประสบในชีวิตประจำวันเป็นสิ่งกระตุ้นให้เราปฏิบัติพุทธธรรม กล่าวคือไม่มีเจ้าภุมิก็ไม่มีพุทธภาวะ ซึ่งการปฏิบัติของเจ้าภุมิหรือกิจที่ปุถุชนกระทำ เป็นเหตุให้พุทธภาวะปรากฏออกมาจากภายใน โดยการสวด “นัมเมียวโฮเร็งเงเคียว” เมื่อนั้นโลกทั้งเก้าในชีวิตของเราจะเริ่มทำหน้าที่ในแนวทางที่ถูกต้องและสร้างสรรค์ ความสัมพันธ์ที่แยกขาดกันไม่ได้ระหว่างเจ้าภุมิที่เป็นดังวิธีการกับพุทธภาวะที่เป็นดังเป้าหมาย เป็นอีกความหมายของอุบายซ้อนเร้นและลึกลับ (สุรพล เพชรศร, 2543: 21)

การอุปมาและเรื่องเปรียบเทียบที่ปรากฏในสัทธรรมปุณฑริกสูตรทำให้เห็นว่าพระองค์ทรงสั่งสอนสรรพสัตว์ด้วยอุบายวิธีต่าง ๆ กัน เนื่องด้วยพระมหากรุณาของพระองค์ที่มีต่อสรรพสัตว์ แต่พระพุทธองค์ทรงมีเป้าหมายเพียงหนึ่งเดียวคือการช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้เข้าถึงพุทธยานหรือพุทธภาวะดังที่พระองค์ทรงตรัสรู้แจ้งแล้ว โดยพระสัทธรรมปุณฑริกได้แสดงถึงนิทานหรือเรื่องเปรียบเทียบจำนวน 6 เรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนหลักแห่งเอกยานอันเป็นความเสมอภาคในการบรรลุและเหตุแห่งกุศลโยบายในยานทั้งสาม ดังนี้

1) บ้านไฟไหม้กับรถสามชนิด พระพุทธองค์ได้ตรัสเล่าบิดาผู้ช่วยเหลือบุตร 3 คนออกจากบ้านที่กำลังไฟไหม้ แม้จะกล่าวว่าบ้านนั้นอันตรายและกำลังพังทลาย แต่เด็กเหล่านั้นก็ยังเล่นสนุกสนานอย่างไม่สะดุ้งหวาดกลัวต่อภัย ผู้เป็นบิดาจึงออกอุบายว่าหากออกไปนอกบ้านตอนนี้จะให้รถเทียมสมบัติรัตนะ 7 อันมากมาย ซึ่งเทียมด้วยโค เทียมด้วยแพะ และเทียมด้วยกวาง เมื่อลูกทั้งสามออกมาและเรียกรถของรถทั้งสาม ผู้เป็นบิดาได้มอบรถเทียมสมบัติชนิดเดียวเท่านั้นแก่ลูกคือราชรถสมบัติเทียมด้วยโคขาวอ้วนพวย่างดีซึ่งประดับด้วยรัตนะอย่างดีเป็นรถเทียมสมบัติอันประเสริฐ (คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 46-47)

พระพุทธองค์ตรัสสรุปว่าบิดาเสมือนพระพุทธเจ้า บุตรคือสรรพสัตว์ผู้ถูกความทุกข์ครอบงำแต่ยังไม่รับรู้ถึงความทุกข์นั้น บ้านไฟไหม้เสมือนไตรโลกที่ถูกเผาด้วยกองทุกข์และความโหม่นสลดเทียมด้วยสัตว์ทั้งสามเปรียบดังกุศลโยบายในการสอนสาวกยาน ปัจเจกยาน โพธิสัตว์ยาน ส่วนราชรถอันประเสริฐคือเอกพุทธยานซึ่งพระโพธิสัตว์และสาวกทั้งหลายใช้เพื่อเข้าถึงโพธิญาณ (คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 54-55)

พระนิชิเร็นกล่าวถึงนิทานเรื่องนี้จากมุมมองของนัมเมียวโฮเร็งเงเคียวตามข้อความของพระสูตรว่า “พระพุทธเจ้าได้ทำให้พวงชนขึ้นโดยสารถยานประดับอัญมณีและขับไปสู่สถานแห่งการตรัสรู้” โดยอธิบายดังนี้

ยานประดับอัญมณีหรือรถเทียมโคขาวคันใหญ่” หมายถึงชื่อของพระสูตรคือนัมเมียวโฮเร็งเงเคียว ส่วนสถานแห่งการตรัสรู้หมายถึงการที่ปุถุชนจะสำเร็จเป็นพระพุทธะใน

ที่สุด โดยการยึดถือน้ำเมียวโฮเร็งเงเคียวทำให้เราสามารถบรรลุพุทธภาวะที่เรามีในตัวอยู่แล้ว นอกจากนี้ “ประตูเดียวที่ออกจากบ้านไฟไหม้” หมายถึง ความศรัทธาในสัทธรรมปุณฑริกสูตร คำว่า “รถคันใหญ่” หมายถึงสัทธรรมปุณฑริกสูตร คำว่า “โคขาว” หมายถึงน้ำเมียวโฮเร็งเงเคียว ส่วน “ไฟไหม้” หมายถึงกิเลส คำว่า “การขึ้นโดยสารรถเที่ยวโคขาวคันใหญ่” หมายถึงเราท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏแห่งการเกิดและการตายโดยปลอดภัยบนพื้นดินแห่งธรรมชาติดำรงประจักษ์ประจักษ์ประจำตัวของเรา

โดยคำสอนนิทานเรื่องนี้หมายถึงการตรัสรู้ ไม่ได้เป็นการหนีออกจากสังสารวัฏแห่งการเกิดและการตาย แต่เป็นการปลุกให้สำนึกผู้ธรรมดาพุทธรูปหรือพุทธานุภาพ เราจะเปลี่ยนแปลงประสบการณ์ทั้งหมดของเราแห่งสังสารวัฏนี้ เพื่อว่ามันจะไม่เป็นเหตุแห่งความทุกข์อีกต่อไป โดยการสวด น้ำเมียวโฮเร็งเงเคียว เราสามารถดำเนินชีวิตไปในโลกแห่งการเปลี่ยนแปลงด้วยความเป็นอิสระสมบูรณ์ มั่นใจในความรู้สึกของเราว่าชีวิตของเราเองคือ พระสัทธรรมชัวันรินทร์ (สุรพล เพชรนคร, 2543: 28)

2) เมฆที่หลังน้ำฝนโปรยลงสู่ต้นไม้ 2 ขนาดและพันธุ์ไม้ 3 ชนิด พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนด้วย กุศโลบายเพื่อให้สรรพสัตว์เข้าถึงความมุ่งหมายที่แท้จริงพระองค์คือ การให้ทุกคนได้รับการตรัสรู้สูงสุดเช่นเดียวกับพระองค์ ดุจเดียวกันกับน้ำฝนหล่อเลี้ยงต้นพืชและต้นไม้ทุกชนิดทุกขนาดและทำให้ผลิดอกออกผลให้ได้บรรลุพุทธภาวะโดยไม่มี ความแตกต่าง พระพุทธเจ้าตรัสว่า

สมมติว่ามีเมฆใหญ่หนาที่ปกคลุมไปทั่วสามพันพันใหญ่โลกธาตุ แล้วหลังฝนตกลงมาไปทั่วทุกที่ทุกแห่งทั้งบนภูเขา หุบเขา ป่าเล็กและป่าใหญ่ ยังความชุ่มชื้นให้แก่แผ่นดินเป็นที่เจริญงอกงามของต้นพืช ต้นไม้ และต้นสมุนไพร พืชสมุนไพรเหล่านี้ไม่ว่าขนาดเล็ก กลาง ใหญ่ และต้นไม้ขนาดเล็กหรือขนาดใหญ่ต่างก็ได้รับน้ำฝนเดียวกัน แต่ถึงพืชและต้นไม้เหล่านี้จะออกจากพื้นดินเดียวกันและซึมซับความชื้นจากน้ำฝนเดียวกัน แต่พืชและต้นไม้แต่ละชนิดก็มีความแตกต่างตามลักษณะเฉพาะของมัน บางชนิดมีขนาดใหญ่ บางชนิดมีขนาดกลาง และบางชนิดมีขนาดเล็ก พืชเหล่านี้ย่อมดูดน้ำฝนอันมีรสเดียวไปหล่อเลี้ยงตามกำลังของตนและเติบโตเป็นขนาดและชื่อเรียกพันธุ์ที่แตกต่างกัน

(คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 75-76)

พระพุทธเจ้าทรงอธิบายความหมายของการเปรียบเทียบในข้างต้นดังนี้

พระตถาคตเจ้าทรงปรากฏบนโลกเหมือนกับมหาเมฆแผ่คลุมสามพันพันใหญ่โลกธาตุและหลังน้ำฝนคือเอกพุทธานุภาพอันมีรสเดียว ครั้งนั้นสรรพสัตว์หลายชนิดนับไม่ถ้วนได้มาเฝ้าพระองค์เพื่อสดับพระธรรม แล้วพระองค์ทรงสอนพระธรรมด้วยวิธีการต่าง ๆ ตาม

ความสามารถของแต่ละคน เมื่อสรรพสัตว์ได้สดับพระธรรมพวกเขามีความพอใจได้รับความสงบและความปลอดภัยในชาตินี้ และได้มีสภาพการณ์แวดล้อมที่ดีในชาติหน้า พระธรรมอันเหมือนกับฝนที่ตกจากก้อนเมฆก้อนใหญ่เดียวกัน พืชและต้นไม้แต่ละต้นขึ้นอยู่กับชนิดและธรรมชาติของมัน และช่วยให้มันงอกหน่อและเจริญเติบโต มีสีอันสวยงามแล้วผลิดอกออกผลตามชนิดและธรรมชาติของมัน บางพวกเป็นผู้เป็นสรรพสัตว์ได้รับความอิมเอ้ม เต็มโตเป็นผู้ไม่มีอาสวะเจือปน บรรลุพระนิพพาน อภิญญา 6 วิชชา 3 คนเหล่านี้เป็นดังพันธุ์ไม้ขนาดเล็ก บางพวกปฏิบัติเป็นพิเศษหรือปฏิบัติมานานอยู่คนเดียวในป่าภูเขาเป็นพระอรหันต์และเข้าถึงการตรัสรู้ของพระเจ้ากพุทธะ คนเหล่านี้เป็นดังพืชพันธุ์ไม้ขนาดกลาง บางพวกเป็นพระโพธิสัตว์ที่ปรารถนาเป็นผู้นำชนทั้งหลาย โดยคิดว่าเขาจักเป็นพระพุทธะและได้ปฏิบัติบำเพ็ญความเพียรปฏิบัติสมาธิ คนเหล่านี้เป็นเหมือนพืชสมุนไพรขนาดใหญ่ อนึ่งบรรดาพุทธบุตรผู้ที่มีหัวใจให้แก่พุทธมรรคเพียงอย่างเดียว ปฏิบัติความเมตตากรุณาอยู่เสมอ มั่นใจว่าพวกเขาจะได้บรรลุพุทธภาวะแน่นอน คนเหล่านี้เป็นเหมือนต้นไม้เล็ก บางพวกอยู่อย่างสงบในอภิญญาของตน ทำการหมั่นล่อแห่งธรรมไปโดยไม่ถอยกลับ ตั้งมั่นในการช่วยสรรพสัตว์มากมายนับไม่ถ้วน เป็นเหมือนต้นไม้ใหญ่

(คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 76-78)

ท่านเขียนไว้ได้แปลความไว้ในอรรถเรื่องพืช 3 ประเภทและต้นไม้ 2 ประเภท หมายถึงยานทั้ง 5 แห่งคำสอนชั่วคราว ประกอบด้วย มนุษยยาน เทวยาน สวากยาน ปัจเจกพุทธยาน และพระโพธิสัตว์ยาน คำอธิบายศัพท์สัทธรรมปุณฑริกสูตรว่า พืชสมุนไพรขนาดเล็กหมายถึงมนุษยภูมิและเทวภูมิ พืชสมุนไพรขนาดกลางหมายถึงสวากภูมิและปัจเจกพุทธภูมิ และพืชสมุนไพรขนาดใหญ่หมายถึงพระโพธิสัตว์แห่งคำสอนพระไตรปิฎกหินยาน ต้นไม้ขนาดเล็กหมายถึงพระโพธิสัตว์แห่งคำสอนต่อเนื่องอันเป็นคำสอนหินยานชั้นสูงเพื่อเชื่อมต่อกับมหายาน และต้นไม้ใหญ่หมายถึงพระโพธิสัตว์แห่งคำสอนเฉพาะ ส่วนทศณะของพระนิชิเรนเกี่ยวกับสัทธรรมปุณฑริกสูตรในสมัยปัจฉิมธรรมแสดงไว้ว่าฝนเดียวที่ตกเท่ากันหมดหมายถึงนมเมียวโฮเร็งเงเคียวแห่งธรรมเร้นลับอันยิ่งใหญ่ โดยการสวดบทดังกล่าวด้วยความศรัทธา เราแต่ละคนจะได้รับผลบุญที่แตกต่างกันไปตามธรรมชาติของเราแต่ละคน จนที่สุดเราทุกคนสามารถบรรลุพุทธภาวะได้เท่ากัน ทุกคนมีลักษณะพิเศษเฉพาะของตัวเอง เราจึงไม่ควรเอาตัวเองไปเปรียบเทียบกับผู้อื่นแล้วเกิดความรู้สึกเด่นหรือด้อยกว่าคนอื่น เพราะเราจะได้รับบุญจากพระสัทธรรมในทางต่าง ๆ ตามลักษณะเฉพาะของเราเอง ในเวลาเดียวกันชีวิตส่วนตัวของเราล้วนเป็นการแสดงออกแห่งสัทธรรมอย่างเท่ากันและเราสามารถได้ชื่นชมกับสภาพแห่งพุทธภาวะอย่างเท่าเทียมกัน (สุรพล เพชรศร, 2543: 46)

3) เรื่องช่างปั้นหม้อ มีใจความว่าพระมหากัสสปะทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “ถ้ามีเพียงเอกยาน ไม่มีสามยานแล้ว ทำไมจึงมีการแบ่งแยกเป็นพระสาวก พระปัจเจกพระพุทธะ และพระโพธิสัตว์” ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสว่า

“ดูก่อน กาศยปะ เหมือนนายช่างหม้อ ปั้นภาชนะทั้งหลายด้วยดินเหนียวเหมือนกัน ในบรรดาภาชนะเหล่านั้น ภาชนะชนิดหนึ่ง ใช้ใส่น้ำตาล ชนิดหนึ่งใช้ใส่น้ำมันเนย ชนิดหนึ่งใช้ใส่นมเปรี้ยวและนมสด ส่วนบางชนิดที่มีคุณภาพแล้ว ก็ใช้ใส่ของที่มิสะอาด ไม่มีความแตกต่างกันของดินเหนียว แต่ความแตกต่างกันของภาชนะทั้งหลายปรากฏขึ้นด้วยมาตรฐานการบรรจุสมบัติ ดูก่อนกาศยปะ ในทำนองเดียวกันนั้นแล ยานมีเพียงหนึ่งเดียวเท่านั้น คือพุทธยาน ยานที่สองและยานที่สามไม่มี”

(คณะสงฆ์จีนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 79)

4) ชายตาบอดแต่กำเนิด มีใจความว่าพระมหากัสสปะทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “หากมีการปฏิบัติที่แตกต่างกันย่อมมีนิพพานที่หนึ่ง นิพพานที่สอง และนิพพานที่สาม” พระพุทธองค์ตรัสว่า “นิพพานคือความเสมอภาคแห่งธรรมทั้งปวง ในพระโพธิญาณมีเพียงนิพพานเดียว” และตรัสเปรียบเทียบว่า

ข้อนั้นเหมือนกับชายผู้มืดดวงตามองไม่เห็นสิ่งต่าง ๆ มาแต่กำเนิดพูดว่าสิ่งต่าง ๆ ล้วนไม่มีอยู่จริง ไม่มีความสวยงามหรือน่าเกลียด ไม่มีดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ คนที่เห็นสิ่งเหล่านี้ก็ไม่มี แม้ว่าใครบอกว่ามีก็ไม่ยอมเชื่อ เมื่อนายแพทย์ผู้วิเศษรักษาเขาให้หายตาบอดด้วยวิธีการต่าง ๆ เขาเมื่อมองเห็นสิ่งต่าง ๆ จึงกล่าวว่า “โอ ข้าพเจ้าเป็นคนโง่เขลา เมื่อชนทั้งหลายกล่าวอยู่ในคราวก่อน ๆ ข้าพเจ้าไม่เชื่อและไม่ยอมรับสิ่งที่เขากล่าวมา บัดนี้ข้าพเจ้ารู้เห็นทุกอย่างแล้ว ข้าพเจ้าพ้นแล้วจากความมืดบอด ข้าพเจ้าได้จักขุคืนมาแล้ว ไม่มีผู้ใดวิเศษกว่าข้าพเจ้า” แต่ฤๅษีผู้มีภิญญารู้จิตของผู้อื่นและเป็นผู้หลุดพ้นได้บอกแก่ชายนั้นว่าที่เจ้ารู้เห็นนั้นไม่ใช่รู้จริง ถ้าอยากรู้จริงต้องปฏิบัติเอกพุทธยานธรรมละทิ้งกิเลสทั้งหลาย ภายหลังเมื่อเขาปฏิบัติตามจนบรรลุแล้วพึงคิดได้ว่า กาลก่อน ข้าพเจ้าได้กระทำการอื่นทำให้เป็นผู้มืดบอดจึงไม่ประสบพบความดี บัดนี้ข้าพเจ้าได้สิ่งที่ข้าพเจ้าคิดแล้ว ในกาลก่อนข้าพเจ้ามีปัญญาน้อย มีความเข้าใจเล็กน้อยเป็นคนบอด โดยพระพุทธองค์ตรัสสรุปว่าชายตาบอดแต่กำเนิดคือสรรพสัตว์ที่เวียนว่ายใน 6 ภูมิด้วยความมืดบอดคือกิเลส นายแพทย์วิเศษคือพระพุทธเจ้าผู้มองดูสัตว์ด้วยปัญญาจักขุเกิดความกรุณาตั้งความรักของบิดาต่อบุตรจึงรักษาด้วยกุศโลบายแห่งยานทั้งสาม ส่วนท่านผู้รู้คือพระโพธิสัตว์ผู้ยังโพธิจิตให้บังเกิดเป็นผู้ตรัสรู้อุตรสัมมาสัมโพธิญาณ

(คณะสงฆ์จีนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 79-81)

5) เมืองเนรมิต มีใจความว่าคนกลุ่มใหญ่กลุ่มหนึ่งต้องการเดินทางไปยังแดนมหาสมบัติล้ำค่าอยู่ห่างไกล ถนนสายนี้ทุรกันดารมาก ผ่านภูเขาสูงชันและมีอุปสรรคมาก ผ่านป่าเถื่อนที่รกร้างปราศจากผู้คนอาศัยในบริเวณนั้นเลย ในกลุ่มผู้เดินทางนี้มีผู้นำทางคนหนึ่ง เป็นผู้ที่มีปัญญารอบรู้และเข้าใจคุ้นเคยกับถนนสายนี้เป็นอย่างดี ส่วนผู้เดินทางกลุ่มนี้พอเดินไปได้ครึ่งทางด้วยความยากลำบากจึงได้เกิดความท้อถอยขึ้นจึงบอกกับผู้นำทางว่า “พวกเราเหนื่อยเต็มทีแล้ว ทั้งทางข้างหน้าก็ยังอีกไกล พวกเราอยากเดินกลับเสียเดี๋ยวนี้เลย” ผู้นำทางได้ฟังดังนั้นจึงรำพึงว่า “พวกนี้น่าสงสารยอมละทิ้งสมบัติล้ำค่าอันหาได้ยากที่พวกเขากำลังแสวงหาอยู่” โดยอาศัยกุศโลบายจึงใช้อำนาจฤทธิ์เนรมิตเมืองขึ้นเมืองหนึ่งในหว่างทางเพื่อให้กลุ่มผู้เดินทางเข้าไปพักผ่อนได้เต็มที่ กลุ่มผู้เดินทางต่างมีใจว่าด้วยความยินดีคิดว่า “บัดนี้พวกเรารอดพ้นจากหนทางอันน่ากลัวและได้รับความสบายและความสงบแล้ว ทุกคนจึงแย่งกันขึ้นหน้าเข้าไปในเมืองและรู้สึกว่าการพักผ่อนความยากลำบากและได้รับความสงบสบายแล้ว” ฝ่ายผู้นำทางเมื่อเห็นทุกคนได้พักผ่อนหายเหนื่อยไม่มีความกลัวแล้ว เขาจึงใช้ฤทธิ์บันดาลให้เมืองเนรมิตหายไป แล้วบอกกับผู้เดินทางว่า “พวกท่านจงเดินทางต่อไปเกิดแดนมหาสมบัติล้ำค่าอยู่ใกล้ ๆ นี้เอง เมืองใหญ่ที่ท่านพักผ่อนก่อนนี้เป็นเพียงเมืองที่ข้าพเจ้าเนรมิตขึ้นมาเพื่อให้พวกท่านได้พักผ่อนชั่วคราวเท่านั้น” พระพุทธเจ้าได้อธิบายนิทานเปรียบเทียบเรื่องนี้เพิ่มเติมว่า

ผู้นำทางคือพระพุทธเจ้าเอง กลุ่มเดินทางที่ต้องการไปแสวงหาสมบัติคือสรรพสัตว์ทั้งหลาย อุปสรรคที่คิดขวางเป็นดั่งกิเลสทั้งหลาย ส่วนสมบัติอันล้ำค่าคือ พุทธภาวะ ถ้าสรรพสัตว์ได้ฟังเพียงเอวพุทธยานตั้งแต่ตอนแรกเริ่ม พวกเขาจะคิดว่าพุทธมรรคเป็นหนทางยาวและยากลำบากที่ไม่ควรเสี่ยงเดินตาม ดังนั้นกุศโลบายแห่งยานทั้งสามของพระพุทธเจ้าก็เหมือนกับผู้นำทางที่สร้างเมืองเนรมิตเพื่อให้คณะของเขาได้พักผ่อน พระองค์จึงได้แสดงสามยานในฐานะที่เป็นเป้าหมายชั่วคราวที่พระองค์ใช้เพื่อนำประชาชนไปสู่เป้าหมายสุดท้ายคือความเป็นพุทธะหรือพุทธภาวะนั่นเอง

(คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 108)

พระนิชิเรนได้แปลนิทานเรื่องนี้ใหม่ตามคำบรรยายในนิทานเรื่องนี้ซึ่งสะท้อนให้เห็นความเข้าใจตามประเพณีดั้งเดิมที่ว่า การบรรลุพุทธภาวะนั้นเป็นกระบวนการที่ยาวเหมือนกับการเดินทางไปสู่จุดหมายปลายทางที่อยู่ไกล โดยท่านตีความว่า พุทธภาวะตามความเป็นจริงมีอยู่ในความเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์แห่งประสบการณ์ทุก ๆ วันของเราอยู่แล้ว ความเข้าใจลึกซึ้งนี้ถูกแสดงอยู่ในวลี “เมืองเนรมิตนั่นเองคือแดนมหาสมบัติ” พระนิชิเร็นกล่าวว่า

คำว่า “เนรมิต” หมายถึงร่างกายของเรา และเมือง หมายถึงจิตใจของเรา การแสดงความไม่เที่ยงแห่งร่างกายและจิตใจของเรา เป็นหัวใจของคำสอนชั่วคราว เจตนาของสังฆธรรมปุณทริกสูตร คือการสอนว่าความไม่เที่ยงดำรงอยู่ชั่ววินาที ดังนั้นเมืองเนรมิตก็

คือดินแดนมหาสมบัตินั่นเอง ทุกวันนี้เมื่อพระนิชิเร็นกับลูกศิษย์สวดนมเมียวโฮเร็งเงเคียว เราเปิดทั้งกายและใจให้เห็นว่ามันเป็นพระธรรมหัตถ์จรรย นี่เรียกว่าเมืองเนรมิตนั่นเองคือแดนมหาสมบัติ

เราในฐานะปุถุชน เราต้องอยู่ภายใต้กฎแห่งความไม่เที่ยงตลอดเวลา เวียนวนอยู่ในวัฏจักรแห่งการเกิดและการตาย และถูกทำให้เจ็บปวดทรมานด้วยความอยากได้และความทุกข์ ตามคำสอนพุทธศาสนา ก่อน ๆ เพื่อการบรรลุพุทธภาวะเราต้องทำตนให้หลุดพ้นจากขอบเขตแห่งความไม่เที่ยงนี้ โดยการอุทิศตนในการบำเพ็ญเพียรปฏิบัติธรรมเป็นเวลานานมากหลายชาติ ในทางตรงกันข้ามพระนิชิเร็นสอนว่า การสวดนมเมียวโฮเร็งเงเคียว ด้วยความศรัทธาในพระสัทธรรมเราสามารถเปิดเผยธรรมชาติพุทธะนิรันดร์ ที่มีอยู่ในตัวของเราออกมาได้ทันที โดยไม่มีการเปลี่ยนบุคคลิกลักษณะที่เป็นปุถุชนเลย เราไม่จำเป็นต้องเดินทางไปหาสมบัติล้ำค่าแห่งการตรัสรู้ในที่อื่นใดเลย เพราะที่ตรงไหนที่เราอุทิศตนให้แก่พระสัทธรรมที่ตรงนั้นก็จะเป็นแดนมหาสมบัติเสียเอง

(สุรพล เพชรศร, 2543: 65)

6) นิทานเรื่องเพชรประดับยอดมงกุฏ เป็นการแสดงให้เห็นความจริงสูงสุดของสัทธรรมปุณทริกสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่พระมัญชุศรีโดยมีใจความว่า พระเจ้าจักรพรรดิราชผู้ทรงอำนาจภาพพระองค์หนึ่งมีพระประสงค์ที่จะพิชิตประเทศอื่น ๆ ให้อยู่ในอำนาจของพระองค์ แต่พระราชาน้อยใหญ่เหล่านั้นไม่ยอมเชื่อฟังพระบัญชาของพระองค์ พระเจ้าจักรพรรดิราชจึงได้ยกกองทัพออกไปปราบปราม เมื่อได้ชัยชนะแล้วพระองค์จะพระราชทานรางวัลตามความดีความชอบมากน้อยแก่ทหารทุกคน ทรงประทานไร่นา บ้าน หมู่บ้านและเมืองหรือเป็นเครื่องอาภรณ์ภัณฑ์ต่าง ๆ หรือวัตถุมีค่าต่าง ๆ เช่น ทอง เงิน ไพฑูรย์ หอยสังข์ หินโมรา หินปะการัง หรืออำพัน หรือประทานพาหนะเป็นช้าง ม้า รถ หรือข้าทาสชายหญิง และประชาชน คงเหลือสิ่งมีค่าเพียงอย่างเดียวที่พระองค์ยังมีได้พระราชทานให้แก่ผู้ใดคือ เพชรจรัสแสงที่ประดับยอดมงกุฏของพระองค์เท่านั้น เพราะว่าเพชรเม็ดนี้จะประดับเพียงบนพระเศียรของพระเจ้าจักรพรรดิราชเท่านั้น และถ้าพระองค์พระราชทานให้แก่ผู้ใดไปแล้วพวกข้าราชการบริวารย่อมแสดงอาการตื่นตระหนกตกใจกันเป็นการใหญ่ แต่เมื่อพระเจ้าจักรพรรดิทอดพระเนตรเห็น ขุนทหารบางคนมีผลงานดีเด่นเป็นพิเศษอย่างแท้จริง พระองค์ทรงพอพระทัยยิ่งนัก ทำให้พระองค์ต้องนำเพชรจรัสแสงที่ประดับมงกุฏของพระองค์มานานและไม่เคยมอบให้แก่ใครง่าย ๆ ออกมาพระราชทานแก่นายทหารผู้นั้นไปในที่สุด โดยพระพุทธเจ้าตรัสสรุปว่า

พระตถาคตก็เป็นเช่นเดียวกับพระเจ้าจักรพรรดิราช พระองค์ทรงใช้อำนาจแห่งฉานและปัญญาเอาชนะแดนธรรมและได้เป็นพระราชแห่งสามโลก แต่พระยามาราชราชแข็งข้อยังไม่ยอมสวามิภักดิ์ ดังนั้นพระองค์จึงส่งขุนพลอันมีเกียรติและชาญฉลาดเข้าทำ

สงครามกับพญามารและเสนามารจนได้ชัยชนะ พระองค์ทรงประทานรางวัลด้วยการสอนพระสูตรต่าง ๆ ประทานด้วยฉนวน วิโมกข์ อินทรีย์และพละอันปราศจากอาสวะ แม้กระทั่งมหานครแห่งนิพพานทำให้พวกเขาเป็นสุขกันทุกคน แต่พระองค์ยังมีได้สอนพระสัพพัญญุตญาณแก่พวกเขา แต่เมื่อพระองค์ทรงเห็นพวกเขามีชัยในการต่อสู้กับปัญจขันธ์มาร กิเลส มาร และมัจจุราช ดับพิษร้ายแห่งกิเลส 3 ได้แล้ว ทำลายตาข่ายของมารได้แล้ว และออกจากสามโลกได้แล้ว จึงทรงมีความชื่นชมโสมนัสยิ่งนัก ซึ่งในที่สุดพระพุทธรูปองค์ทรงแสดงธรรมบรรยายแห่งพระสัพพัญญุตญาณอันเป็นเพชรจรัสแสงที่พระตถาคตรักษาไว้ ทำให้สรรพสัตว์ทั้งหลายไปสู่การตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิอันสมบูรณ์สูงสุด

(คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 161-164)

สัทธรรมปุณฑริกสูตรแสดงเรื่องเปรียบเทียบที่พระสาวกเป็นผู้แสดงถวายต่อพระพุทธเจ้า เมื่อพระสาวกเกิดปิติและความสมบูรณ์ที่ได้รับคำพยากรณ์การสำเร็จเป็นพุทธะของตนกับการรู้แจ้งในเอกพุทธยานอันเป็นพุทธภาวะที่เสมอภาคเท่าเทียมของสรรพสัตว์ โดยพระสาวกได้แสดงนิทานเปรียบเทียบ 2 เรื่องดังนี้

1) บุรุษผู้พลัดพรากจากบิดาที่เป็นเศรษฐี โดยพระมหากัสสปะกล่าวว่า

เปรียบดั่งคนโง่ถูกคนโง่หลอกลวงทำให้บุตรชายหนีไปจากบิดานานถึง 50 ปี ซึ่งบิดาผู้โศกเศร้าได้ออกตามหาตลอดเวลา จนเมื่อพบบุตรชายเป็นผู้ยากจน มีพลังน้อย มีความเป็นอยู่ทุกข์ทรมานมาขออาหารเครื่องนุ่งห่ม ณ บ้านของตน จึงให้พนักงานไปนำบุตรชายเขามา แต่ผู้เป็นบิดาเข้าใจด้วยปัญญาว่าบุตรชายผู้เบาปัญญาอ่อนเกิดการหวาดกลัวและไม่รู้ว่าตนเป็นบิดา จึงจ้างให้บุตรทำงานกวาดขยะชำระปฏิภูลและให้ทำงานต่าง ๆ โดยให้เขาเข้าไปทำงานในบ้านเรื่อย ๆ จนเวลา 20 ปี เศรษฐีผู้เป็นบิดาได้ทราบวจิตใจของบุตรชายได้เป็นผู้ฉลาดมีปัญญาคุณธรรมจึงเรียกกล่าวต่อหน้าพระราชาและเศรษฐีว่าเขาเป็นลูกชายที่ตามหาตลอดเวลา 50 ปีกับ 20 ปีที่ได้พบและจะมอบสมบัติทั้งหมดให้แก่บุตรชาย ทำให้บุตรชายเกิดปิติสุข ซึ่งพระมหากัสสปะกล่าวว่า พระพุทธเจ้าเปรียบดั่งบิดาผู้เป็นเศรษฐี ข้าพเจ้าทั้งหลายเป็นดั่งบุตรผู้เบาปัญญา เมื่อพระองค์ตรัสสอนอริยมรรคเพื่อบรรลุโพธิญาณแต่ข้าพองค์ก็ยังไม่รู้สึกลึกซึ้งอยู่ ๆ ไม่ศรัทธาปรารถนาความเป็นพุทธะ ครั้นเมื่อพวกเขาพ้องกันได้พิจารณาคุณยตาธรรมเป็นเวลาช้านานที่พระองค์สอน พระพุทธเจ้าทรงใช้กุศโลบายสอนบุตรผู้น้อมจิตไปทางเสื่อมให้อดทนต่อจิตนั้นจนบัดนี้ข้าพองค์ทั้งหลายได้ผลของศีลที่ปฏิบัติในอดีตนั้นแล้ว ทำให้โพธิญาณปรากฏแล้ว

(คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 66-69)

2) มณีล้ำค่าที่ซ่อนอยู่ในตะเข็บเสื้อ พระสูตรกล่าวว่าพระอัญญาโกณฑัญญะและพระอรหันต์ 500 รูปเมื่อได้รับคำพยากรณ์แล้วต่างตื่นตื่นด้วยความปิติยินดี พวกเขาได้ลุกขึ้นก้าวเข้าไปกราบถวายอภิวาทแทบเบี่ยงพระยุคลบาทของพระพุทธเจ้า แสดงความเสียใจและตำหนิตนเองว่า ตนเพราะคิดเอาเองว่าได้บรรลุความดับสนิทแล้ว แม้ว่าพวกตนมีความสามารถที่จะได้รับตถาคตปัญญา แต่ว่าพวกตนเอาแต่พอใจอยู่กับความรู้สึกเล็ก ๆ น้อย ๆ ครั้นแล้วพระอรหันต์ทั้ง 500 รูปได้กล่าวเปรียบเทียบดังนี้

ชายชดสนคนหนึ่งได้ไปเยี่ยมเพื่อนสนิทที่มั่งคั่ง เพื่อให้การต้อนรับอย่างดีด้วยอาหารและสุรา เขาค้มสุรามากเมาจัดนอนหลับไป ก่อนที่เพื่อนออกจากบ้านไปเขาได้อาอัญมณีล้ำค่า (จินตามณี) มาซ่อนไว้ในตะเข็บเสื้อเพื่อให้เพื่อนได้เอาไปใช้แก้ความยากจน ชายคนนั้นไม่รู้เรื่องเมื่อตื่นขึ้นมาออกเดินทางไปที่ยวหาแสวงหาอาหารและเครื่องนุ่งห่มพอประทังชีวิตของเขาต่อไปอีกตามความทุกข์ยากลำบากและความพอใจกับสิ่งที่ได้มาแม้จะเป็นเพียงของเล็กน้อย ในเวลาต่อมาเพื่อนสนิทที่มั่งคั่งนั้นเมื่อได้เห็นเขายังแร้นแค้นอยู่เหมือนเดิมจึงได้พูดว่า “ดูก่อนบุรุษผู้เจริญ ทำไมท่านต้องลำบาก ทำไมท่านยังต้องเที่ยวทำอย่างนี้เพียงเพื่ออาหารและเครื่องนุ่งห่มเล่า ข้าพเจ้าได้ฝากจินตามณีซ่อนไว้ในตะเข็บเสื้อของท่าน เวลานี้มันก็ยังอยู่ที่นั่น แต่ท่านไม่รู้จึงไม่ออกมาใช้ จึงต้องเที่ยวเหนียวยากในการหาเลี้ยงชีพ ดูก่อนท่านผู้เจริญ จงนำเอาจินตามณีไปขายมัน ท่านจงใช้ทรัพย์นั้นลงทุนกระทำกิจการทั้งปวง” ชายยากจนเมื่อรู้ว่าเขามีมณีล้ำค่าซ่อนอยู่ในเสื้อของตน แม้จะละอายใจในความโง่งของตน แต่เขาก็ตื่นตื่นด้วยความดีอกดีใจกับการได้รู้ว่าเขาเองก็มีสมบัติล้ำค่าตลอดมา (คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 121)

พระอัญญาโกณฑัญญะและพระอรหันต์สาวก 500 รูปได้แปลความหมายว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นเหมือนเพื่อนผู้มั่งคั่ง ในอดีตกาลไกลสมัยเมื่อพระองค์เป็นพระโพธิสัตว์ ได้สอนให้พวกเขาตั้งจิตมุ่งสู่การบรรลุการตรัสรู้อันสูงสุด แต่พวกเขาเสื่อมเสียในเวลาไม่นาน การได้ถึงอรหันตภาวะเป็นเหมือนกับชายยากจนพอใจกับอาหารและเครื่องนุ่งห่มเล็ก ๆ น้อย ๆ พวกเขาคิดว่าพวกเขาได้บรรลุความเป็นอิสระที่แท้จริงแล้ว แต่ในเวลานี้พระพุทธองค์ได้ปลุกให้พวกเขาตื่นแล้วโดยการตรัสว่า

ความดับที่พวกข้าพวงค์ได้บรรลุนั้นไม่ใช่นิพพานที่เป็นผลสุดท้าย พระองค์ได้ทำให้ตระหนักว่าแท้ที่จริงแล้วพวกข้าพวงค์มีศักยภาพหรือความสามารถที่จะบรรลุสภาพสูงสุดแห่งพุทธภาวะได้.. ในกายและใจของพวกเราเต็มตื่นไปด้วยความปิติยินดีแลความสมบูรณ์หลายอย่างอันหาสิ่งใดเปรียบมิได้

(คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 122)

พระนิชิเร็นแสดงทัศนะความหมายที่ปรากฏในนิทานเรื่องมณีล้ำค่าที่ซ่อนในตะเข็บเสื้อเกี่ยวกับความเสมอภาคในการเข้าถึงพุทธภาวะว่า

“มณีล้ำค่า” หมายถึง นัมเมียวโฮเร็งเงเคียวแห่งธรรมเร้นลับอันยิ่งใหญ่สามประการ ซึ่งสามารถช่วยทำให้ทุกคนแสดงธรรมชาติพุทธะออกมา “สุรา” หมายถึง อวิชชา ส่วน “การเมา” หมายถึงความไม่เชื่อ “การตื่น” หมายถึงการมีความศรัทธา เวลานี้เมื่อเราและลูกศิษย์สวด นัมเมียวโฮเร็งเงเคียวด้วยความศรัทธา พวกเขาถูกปลุกให้ตื่นจากสุราแห่งอวิชชา “ชายยากจน” อาจหมายถึงมนุษย์ทั้งหลาย “มณี” หมายถึงนัมเมียวโฮเร็งเงเคียว “ในหัวใจ” หมายถึงทั้งกายและใจ และ “ความปิติยินดีอันยิ่งใหญ่” หมายถึงสภาพแห่งความศรัทธาอันรู้แจ้งแล้ว อันเป็นสภาพซึ่งกิเลสถูกเปลี่ยนเป็นความรู้แจ้ง และความทุกข์แห่งการเกิดและการตายเปลี่ยนเป็นนิพพานเกี่ยวกับความหมายของข้อความทั้งหมดท่านกล่าวว่า “เมื่อเราตระหนักได้เป็นครั้งแรกว่าจิตของเราเองเป็นพระพุทธรูปอยู่แล้วโดยธรรมชาติ เมื่อนั้นจะถูกเรียกว่าความปิติยินดีอันยิ่งใหญ่ นัมเมียวโฮเร็งเงเคียว คือความปิติยินดีอันยิ่งใหญ่เหนือความปิติยินดีทั้งหลาย

(สุรพล เพชรศร, 2543: 74)

ลังกาวตารสูตรอธิบายการเปรียบเทียบของพระพุทธเจ้าที่กล่าวว่า “ความสำเร็จเป็นพุทธะง่ายกว่าการเกิดของดอกอุกุทุมพร” เป็นการชี้ให้เห็นถึงพุทธภาวะที่นำมาซึ่งการแสวงหาทางหลุดพ้นด้วยตนเองสรรพสัตว์ โดยพระพุทธรูปอธิบายว่า

เพื่อจะทำให้พวกคนพาลและปุถุชนผู้ยึดมั่นถือมั่นความคิดเกี่ยวกับนิจจตาและอนิจจตา ผู้หมกมุ่นอยู่กับความคิดและความเห็นผิดของเจ้าลัทธิดำเนินตามกฎแห่งสังสารวัฏ สำหรับเหล่าชนผู้ประสงค์จะหลบหลีกความยุ่งยากจากงล้อแห่งชีวิตเสาะแสวงหาภพภูมิที่ดี ผู้ครุ่นคิดหาวิธีที่จะบรรลุภพภูมิที่ดีนั้น ย่อมจะได้รับการบอกกล่าวว่า ‘การอุปบัติของพระตถาคตทั้งหลายไม่เหมือนการเบ่งบานของดอกอุกุทุมพร’ เพราะจะทำให้คนเหล่านั้นเห็นว่า การบรรลุพุทธภาวะไม่ใช่ภาระที่ยากแต่อย่างใด และจะพยายามที่จะบรรลุพุทธภาวะ แต่มีคำกล่าวไว้ในคัมภีร์ว่า พระตถาคตทั้งหลายเสด็จอุปบัติยากยิ่ง เหมือนกับดอกอุกุทุมพร ข้อความที่กล่าวไว้ในคัมภีร์อย่างนี้ก็โดยคำนึงถึงพวกคนที่เราจะต้องแนะนำสั่งสอน มหามติ อย่างไรก็ตาม ไม่มีใครเคยเห็นดอกอุกุทุมพรบาน และจะไม่มีใครเห็นมหามติ ส่วนพระตถาคตในปัจจุบันในโลก มีคนเคยเห็นพระองค์แล้วและจะได้เห็นอีก

(Daisetz, 2553: 198-199)

ผู้วิจัยสรุปหลักศรัทธาในส่วนของเหตุผลหรือความสำคัญของพุทธภาวะซึ่งปรากฏในพระคัมภีร์ ซึ่งสะท้อนเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนพุทธภาวะแก่สรรพสัตว์อันเกิดจาก 2 สาเหตุ คือ การ (1) การเข้าถึงความสะอาดบริสุทธิ์ที่นำมาซึ่งประโยชน์อันสงบสุข ได้แก่ การทำให้สรรพสัตว์ละทิ้งความเห็นผิด 5 ประการ ละทิ้งการปรุงแต่งแบ่งแยกหรือการละการยึดมั่นในสิ่งที่เป็นมายา การปฏิบัติกลับแห่งอาลัยวิญญูณ ซึ่งล้วนสะท้อนให้เห็นถึงการเข้าถึงเอกพุทธยานหรือพุทธภาวะที่เป็นความจริงอันบริสุทธิ์ปราศจากการปรุงแต่งที่นำมาซึ่งการยึดมั่นถือมั่น ก่อให้เกิดความเมตตากรุณาอันเป็นความปรารถนาอันดีงามและอริยปัญญาที่นำมาซึ่งความสงบสุขแห่งตนเองและผู้อื่น (2) กระตุ้นเตือนในความเสมอภาคที่นำมาซึ่งการปฏิบัติของสรรพสัตว์ เพราะการสอนพุทธภาวะย่อมทำให้เข้าใจว่าสรรพสัตว์ล้วนมีพุทธภาวะ ไม่ว่าจะเป็นเด็ก บุรุษ สตรี สัตว์ในภูมิต่าง ๆ ทั้งสิบภูมิ ล้วนสามารถเข้าถึงความเป็นพุทธะได้กล่าวคือพุทธภูมิอยู่ใน 10 ภูมิ ตลอดจนผู้เป็นอิจฉานติกที่แท้จริงแล้วสามารถเข้าถึงพุทธภาวะได้หากเขาเกิดการเปลี่ยนแปลงแก้ไขตนเอง

4.1.2 หลักศึกษาของพุทธภาวะ

การเรียนรู้พุทธภาวะให้เกิดขึ้นตามความเป็นจริงประกอบด้วย 2 ส่วน คือ (1) ความสะอาดบริสุทธิ์ (2) ความเสมอภาค โดยพระคัมภีร์ล้วนกล่าวถึงการเรียนรู้ทั้งสองที่ปรากฏพร้อมกันในธรรมชาติทั้งในตัวบุคคลและสรรพสิ่งที่ปรากฏในชีวิตประจำวัน ทุกสถานที่ และทุกเวลาที่เกิดในช่วงปัจจุบันขณะนั้น ๆ อธิบายตามพระคัมภีร์ซึ่งประกอบด้วย (1) คัมภีร์พุทธภาวะ (《佛性论》 fó xìng lùn) (2) มหาปริณิพพานสูตร (《大般涅槃经》 dà bān niè pán jīng) (3) สัทธรรมปุณฑริกสูตร (4) ลังกาวตารสูตร มีรายละเอียดดังนี้

1) คัมภีร์พุทธภาวะ

พระคัมภีร์อธิบายว่าลักษณะความสะอาดบริสุทธิ์และความเสมอภาคที่ปรากฏตามความจริงของพุทธภาวะมี 10 ลักษณะอย่างควบคู่กันคือไม่สามารถแยกออกได้ นำมาซึ่งความเข้าใจหรือปัญญาที่ถูกต้องและนำไปสู่การปฏิบัติให้เข้าถึงพุทธภาวะ ได้แก่

พุทธภาวะลักษณะที่ 1 ภาวะเดิมแท้ (自体相 zì tǐ xiàng) คือ สิ่งที่ปรากฏอยู่แต่แรกเริ่มในพุทธภาวะแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ลักษณะทั่วไปและลักษณะแห่งความจริง โดยลักษณะทั่วไปเป็นภาวะบริสุทธิ์เพราะว่าความเป็นพุทธะแสดงให้เห็นว่าเป็นผู้ไม่ถูกกิเลสครอบงำ แม้จะกล่าวว่าพุทธภาวะในภาวะเดิมเป็นสิ่งบริสุทธิ์ แต่ก็ไม่ได้หมายถึงว่าไม่สามารถเปลี่ยนแปลงหรือตั้งอยู่คงที่อย่างนั้นตามแนวคิดอาตมัน เพราะว่าพุทธภาวะเน้นให้เห็นถึงลักษณะของศูนยตาซึ่งเป็นลักษณะของความจริงประกอบไปด้วย 3 ลักษณะคือ

ลักษณะความจริงที่ 1 ความเป็นกุศล หมายถึงการอุปมาว่าพุทธภาวะเป็นดั่งแก้วสารพัดนึกที่นำมาซึ่งความปิติสุข โดยสรรพสัตว์อาศัยพุทธภาวะที่ล้วนมีอยู่ในตัวเป็นแรงบันดาลใจ นำไปสู่การปฏิบัติที่สร้างกุศลและทำให้เห็นซึ่งเหตุของสิ่งทั้งหลายทำให้เกิดผลอันชอบ ดังนั้นพุทธภาวะจึงเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดภาวะแห่งกุศล ซึ่งพุทธภาวะทำให้เกิด 5 อย่างสิ่งอันประเสริฐ ได้แก่ (1) ตถาคต คือ สรรพธรรมทั้งหลายไม่ต่างไปจากความเป็นพุทธะจึงกล่าวว่สรรพธรรมคือตถาคต (2) ความจริง คือ การปฏิบัติในเหตุที่ถูกต้องก่อให้เกิดการรับรู้ความจริง ซึ่งการปฏิบัติประกอบด้วย 4 อย่าง คือการพิจารณากายว่าเป็นของไม่สะอาด การพิจารณาว่าความรู้สึกรู้สึกจากอายตนะทั้ง 5 เป็นความทุกข์ การพิจารณาจิตว่าเป็นของไม่เที่ยง และการพิจารณาว่าธรรมทั้งหลายเป็นศูนย์ตาปราศจากตัวตน (3) ธรรมกาย คือสิ่งที่ได้รับเมื่อเข้าถึงความเป็นพุทธะ ซึ่งมีลักษณะเป็นความสุข เที่ยงแท้ เป็นสิ่งที่มีแก่นสาร (4) ความอิสระ คือการออกจากกิเลสเครื่องผู้มัดด้วยความจริงที่รู้แจ้ง (5) ความบริสุทธิ์ คือจิตบริสุทธิ์แต่เดิมที่สรรพสัตว์ทั้งหลายล้วนมีอยู่แต่ถูกอวิชชาครอบงำ เมื่อชำระความมัวหมองออกจากจิตแล้วความบริสุทธิ์ของจิตก็ปรากฏ

ลักษณะความจริงที่ 2 ความไม่แตกต่างกัน หมายถึงปุถุชน พระเสขะ พระอริยะล้วนเป็นพุทธะอย่างเสมอภาค แม้ว่าบุคคลทั้งสามจะเข้าถึงศูนย์กลางที่แตกต่างกัน แต่ลักษณะแห่งศูนย์กลางก็หาแตกต่างกันไม่ กล่าวคือบุคคลสามประเภทล้วนมีความเป็นพุทธะอย่างเท่าเทียม ดังสมปุรณอนุสูตร (《不增不减经》 bù zēng bù jiǎn jīng) กล่าวว่า “สรรพสัตว์ในโลกธาตุไม่แตกต่างจากธรรมกาย ซึ่งธรรมกายก็ไม่แตกต่างจากสรรพสัตว์ในโลกธาตุ”

ลักษณะความจริงที่ 3 ความชุ่มชื้น หมายถึงพุทธภาวะที่ขยายไปสู่การนำพาสรรพสัตว์อื่นไปสู่การรู้แจ้งโดยอาศัยมหากรุณาเป็นเหตุ คำว่าชุ่มหมายถึงการได้รับความจริง ส่วนคำว่าชื้น หมายถึงการพลิกกลับของการถูกกิเลสครอบงำไปสู่ความบริสุทธิ์ ความชุ่มชื้นของพุทธภาวะแสดงออกด้วยมหากรุณา กล่าวได้ว่ามหากรุณาเป็นประโยชน์ที่เกิดจากพุทธภาวะ ดังนั้นผู้ใดเข้าถึงพุทธภาวะแล้วก็จะจักนำสรรพสัตว์ให้รู้ในเหตุที่มีอยู่อย่างเสมอภาคก่อให้เกิดผลตามความจริง นำมาซึ่งผลแห่งการเป็นพุทธะและการนำพาผู้อื่นต่อไป ซึ่งผลของการเข้าถึงพุทธะคือมหากรุณากับเหตุแห่งพุทธภาวะเป็นสิ่งที่หล่อเลี้ยงซึ่งกันและกัน ดังนั้นเหตุแห่งมหากรุณาและพุทธภาวะไม่สามารถแยกออกจากกันได้ (《大正藏》卷 31: 796 下-797 上。)

สรุปได้ว่าลักษณะแห่งภาวะเดิมแท้ของพุทธภาวะคือจิตอันบริสุทธิ์เปรียบดั่งแก้วสารพัดนึกนำมาซึ่งการสัมมาปฏิบัติที่ก่อให้เกิดความสุขสงบอันเกิดจากกุศลธรรมที่ได้ทำไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือมหาเมตตาที่เปรียบดั่งน้ำซึ่งนำความชุ่มชื้น ความอิมเอิบ ซึ่งหล่อเลี้ยงให้ต้นแห่งกุศลเติบโต จึงกล่าวได้ว่าพุทธภาวะและมหากรุณาทั้งสองอย่างนี้ไม่เป็นเหตุและผล เพราะทั้งสองอย่างเป็นได้ทั้งเหตุและผลจึงเป็นศูนย์ตาซึ่งปรากฏอยู่เดิมแท้ตามความเป็นจริงซึ่งอยู่ในสรรพสิ่งอย่างเท่าเทียมเสมอภาคกัน

พุทธภาวะลักษณะที่ 2 ภาวะแห่งเหตุ หมายถึงสิ่งที่ทำให้เกิดผลประกอบไปด้วย 4 อย่าง คือ ความศรัทธาในมหายาน ปัญญาในการรู้แจ้งความจริง สมาธิเข้าถึงศูนย์กลาง และโพธิสัตว์ผู้มีมหาเมตตา โดยการไม่เรียนรู้ในเหตุทั้ง 4 ก่อให้เกิดอุปสรรค 4 ได้แก่ ความไม่ศรัทธามหายาน การยึดถือสิ่งมายา ความหวาดกลัวความเกิดดับ และความไม่ยินดีเสียสละช่วยเหลือผู้อื่น ซึ่งอุปสรรค 4 ก่อให้สรรพสัตว์ 4 ประเภท ผู้ที่ไม่สามารถพบพุทธภาวะหรือไม่สามารถเข้าถึงจิตเดิมแท้อันบริสุทธิ์สงบได้ คือ อัจฉนติกะผู้ถูกกิเลสครอบงำ เตียรถีย์ผู้ยึดถือหลักคำสอนนอกพุทธศาสนา สาวก และปัจเจกพุทธะ หากเรียนรู้การสร้างเหตุ 4 ประการก็จักไม่เกิดอุปสรรค 4 และทำให้เกิดความสงบ ความเที่ยงแท้ ความสุข และความเป็นแก่นสารอันเป็นฝั่งอีกด้านของการเกิดดับ 4 อย่าง นอกจากนี้ผู้ปฏิบัติเหตุ 4 ซึ่งยังไม่สามารถเข้าฝั่งแห่งธรรมกายเรียกว่าพุทธบุตร อันประกอบด้วย 4 คุณลักษณะได้แก่ (1) เหตุ คือความศรัทธาที่สามารถทำให้เห็นความเป็นมายาและความจริงของสรรพสิ่ง ก่อให้เกิดภาวะอันเป็นเหตุให้เข้าถึงพุทธภาวะเรียกว่าการเข้าใจถึงเหตุแห่งพุทธภาวะ เมื่อเขาเหล่านั้นสามารถปฏิบัติตนและนำพาผู้อื่นไปสู่ความจริงได้แล้ว เรียกว่าการเข้าถึงพุทธภาวะ (2) ปัจจัย คือปัญญาอันพาไปสู่ฝั่งแห่งธรรมกาย ก่อให้เกิดความเป็นโพธิสัตว์นำมาซึ่งเหตุหนุนนำให้เกิดการกระทำอันประกอบด้วย ความดีงาม (3) การหยุดปรุงแต่ง คือการเข้าถึงการรู้แจ้งในศูนย์กลางสมาธินำมาซึ่งการปราศจากความกลัวในการเกิดดับ (4) ความสำเร็จ คือมหาเมตตาที่เสียสละนำสรรพสัตว์รู้ตามด้วย โดยสรุปได้ว่า “เหตุเป็นดังพ่อ ปัจจัยเป็นดังแม่ผู้ให้กำเนิดลูก การหยุดปรุงแต่งเป็นดังครรภของมารดา และความสำเร็จเป็นดังแม่นม โพธิสัตว์อาศัยคุณลักษณะ 4 ประการจึงเรียกว่าพุทธบุตร

ดังนั้นภาวะแห่งเหตุของพุทธภาวะประกอบด้วยความศรัทธาในมหายาน นำมาซึ่งปัญญาให้ไปสู่ฝั่ง ส่งผลให้เกิดความตั้งมั่นในศูนย์กลางสมาธิ ก่อให้เกิดมหากุณา เมื่อรู้ถึงพุทธภาวะว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่ในตนอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกันในทุกสรรพสัตว์แล้วก่อให้เกิดความเป็นพุทธบุตรผู้มีปัญญาในความศรัทธาที่ถูกต้อง เป็นผู้ปฏิบัติสมาธิที่ตั้งมั่นอย่างถูกต้อง และเกิดผลอันเป็นความจริง นอกจากนี้ภาวะเหตุยังแสดงให้เห็นว่าพุทธภาวะของผู้ที่ปฏิบัติทั้งก่อนและหลังเข้าถึงพุทธภาวะไม่มีการเปลี่ยนแปลงของภาวะเดิมแท้อันบริสุทธิ์ของพุทธภาวะ

พุทธภาวะลักษณะที่ 3 ภาวะผล หมายถึงสิ่งที่เกิดจากการเข้าถึงพุทธภาวะที่มีอยู่อย่างเสมอภาคเท่าเทียมในทุกสรรพสัตว์ นอกจากการทำให้จิตของผู้นั้นสะอาดบริสุทธิ์แล้วยังประกอบด้วยฝั่งแห่งธรรมกาย 4 อย่าง คือ ความสงบ ความเที่ยง ความสุข ความเป็นแก่นสาร ซึ่งแตกต่างจากพระพุทธศาสนาดั้งเดิมที่มีมุมมองว่าสรรพสัตว์มีความเห็นสลับด้าน ได้แก่ การเห็นชั้นต่ำห้าเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเป็นของเที่ยงแท้ เห็นความทุกข์เป็นความสุข เห็นสิ่งที่ไม่เป็นแก่นสารเป็นสิ่งที่ เป็นแก่นสาร ด้วยความเห็นสลับด้านนี้จึงทำให้ไม่เห็นความจริงของธรรมชาติทั้งหลาย และไม่สามารถ

ขจัดความหลงผิดออกไปได้ ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงสอนให้เห็นถึงความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความไม่มีแก่นสาร ความไม่สงบ อย่างไรก็ตามในแง่ของพุทธภาวะแสดงให้เห็นถึงมุมมองที่ไม่ใช้การ สลับแต่เป็นมุมมองตามความเป็นจริง ดังที่คัมภีร์พุทธภาวะ อังถึงศรีมาลาเทวีสูตร (《胜鬘经》 shèng mán jīng) ว่า

สาวกและปัจเจกพุทธเจ้าแม้เป็นผู้เข้าถึงความว่างทั้งปวง แต่ก็ยังไม่สามารถเข้าถึง ขอบเขตของปัญญาทั้งหมด เพราะไม่สามารถเข้าถึงการปฏิบัติเพื่อความเป็นพุทธะได้ หาก ผู้ใดนับถือมหายานด้วยความศรัทธาในพระพุทธเจ้าและความเป็นพุทธะย่อมเข้าถึงความ เที่ยงแท้ ความเป็นสุข ความเป็นแก่นสาร และความสงบ เป็นผู้ที่ไม่มีความเห็นพลิกกลับ เป็นผู้มีความเห็นอันถูกต้อง

(《大正藏》卷 31: 798 中)

ภาวะผล 4 ประการคือความสงบ ความเที่ยง ความสุข ความเป็นแก่นสาร เป็นสิ่งเกิดมา จากภาวะเหตุ 4 ประการและสรรพสัตว์ 4 ประเภท กล่าวคือ (1) ผู้เกลียดชังไม่ศรัทธามหายาน เมื่อ แก่ไขการยึดความสุขที่เกิดจากสิ่งที่เกิดดับอย่างไม่สงบด้วยการปฏิบัติหลักธรรมของมหายานทำให้ เห็นซึ่งความสุขอย่างแท้จริงและถึงฝั่งอันสงบ (2) ผู้ยึดถือหลักคำสอนนอกพุทธศาสนาซึ่งยึดถือชั้น 5 ว่าเป็นสิ่งที่มีแก่นสารทำให้เกิดความหลงผิดจากความจริง เมื่อปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญาเห็นความจริง แล้วก็เห็นความไม่มีแก่นสารและเข้าถึงฝั่งอันเป็นแก่นสาร (3) สาวกผู้หวาดกลัวการเกิดดับ เมื่อปฏิบัติ ศูนยตาสมาธิแล้วก็เข้าถึงฝั่งแห่งความสุข (4) ปัจเจกพุทธะผู้เข้าถึงความสงบแต่ผู้เดียว ไม่กระทำความ เสียสละเพื่อสรรพสัตว์ในการนำพาไปสู่พุทธภาวะที่มีอย่างเสมอภาค เมื่อปฏิบัติพุทธภาวะทำให้เกิด มหากรุณาในการนำพาสรรพสัตว์และตนให้ถึงฝั่งความเที่ยงแท้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พุทธภาวะลักษณะที่ 4 ภาวะศักยภาพ (事能相 shì néng xiàng) หมายถึงความเป็น แก่นสารของพุทธภาวะที่อยู่ในทุกสรรพสัตว์ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ (1) การออกจากความยึด มั่นในสิ่งที่ไม่เป็นแก่นสารของผู้นอกหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา (2) การออกจากความยึดมั่นใน สิ่งที่ไม่เป็นแก่นสารและความไม่มีสิ่งใดเป็นแก่นสารของผู้ปฏิบัติแนวทางของการเป็นสาวกและปัจเจก พุทธะ ทำให้เห็นฝั่งแห่งความมีแก่นสาร (《大正藏》卷 31: 799 中) ดังนั้นความเป็นแก่นสาร ของพุทธภาวะจึงเป็นความสามารถที่สรรพสัตว์เข้าถึงได้ โดยพัฒนาจากความเป็นสาวกกับปัจเจก พุทธะและการออกจากความเป็นสรรพสัตว์ผู้ไม่ทราบถึงพุทธภาวะของสรรพสัตว์ที่มีอยู่ในตน ซึ่งทำให้ ไม่เห็นถึงความไม่เป็นแก่นสารของสิ่งที่เป็นมายาของผู้ไม่ทราบถึงหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา

พุทธภาวะลักษณะที่ 5 ภาวะเก็บรักษา หมายถึงสิ่งที่บรรจุและถูกบำรุงรักษาในพุทธภาวะ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ (1) การเก็บรักษาเหตุ ได้แก่ บริสุทธิคุณแห่งธรรมกายคือความสุขที่เกิด

จากการปฏิบัติตามหลักคำสอนของมหายาน ปัญญาธิคุณคือการปฏิบัติให้แจ้งฝั่งแห่งการหลุดพ้น และมหากรุณาธิคุณคือการนำพาสรรพสัตว์อื่นไปสู่ความจริง (2) การเก็บรักษาผล ได้แก่ คุณประโยชน์หาประมาณมิได้อันเกิดจากมหากรุณาธิคุณ การปราศจากกิเลสอันเกิดจากปัญญาธิคุณ และความสะอาดบริสุทธิ์อันเกิดจากบริสุทธิ์คุณ ทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าการเปลี่ยนสิ่งพึ่งพิง (转依 zhuan yi) ซึ่งเป็นการรู้แจ้งและปราศจากกิเลสทั้งหลาย ทำให้เกิดความกระจ่างชัดของภาวะเดิมอันบริสุทธิ์

การเปลี่ยนสิ่งพึ่งพิง คือการออกจากความเป็นปุถุชนเข้าสู่ความเป็นอริยะ การออกจากความว้าวุ่นเข้าถึงความสงบ การออกจากกิเลสเข้าสู่โพธิ การออกจากความเกิดดับเข้าสู่นิพพาน การออกจากสิ่งปรุงแต่ง กล่าวคือผู้อาศัยยานทั้งสามอันประกอบด้วยสาวก ปัจเจกพุทธะ และพระโพธิสัตว์ละเว้นจากการปรุงแต่งธรรมทำให้ออกจากสิ่งที่เกิดดับไปสู่สิ่งเที่ยงแท้คือนิพพานและก้าวข้ามยานทั้งสาม โดยคัมภีร์พุทธภาวะกล่าวถึงการเปลี่ยนสิ่งพึ่งพิงมี 4 ความหมาย คือ

(1) การเกิด หมายถึงสรรพสัตว์ผู้ไม่ปรุงแต่งสิ่งต่าง ๆ และเห็นเหตุให้สิ่งอื่นเกิดสืบเนื่องหากปราศจากสิ่งอันมีปัจจัยก่อให้เกิดก็ไม่เกิดการปรุงแต่งสิ่งมามายจึงเรียกว่าการไม่เกิด การพึ่งพาสิ่งพึ่งพิงอาศัยดังกล่าวจึงเรียกว่าการเกิดของการรู้แจ้ง

(2) การดับ หมายถึงความหลงในอวิชชาทั้งหลายถูกชำระอย่างหมดจด กล่าวคือการไม่พึ่งพาอาศัยอวิชชาที่ทำให้หลงงวยการพึ่งพิงสิ่งที่ดับความว้าวุ่นและนำไปสู่ธรรมอันสงบ นำมาซึ่งการเปลี่ยนจากปุถุชนสำเร็จเป็นพุทธะซึ่งมีอยู่ในตน จึงเรียกว่าการดับอวิชชาอย่างหมดจด

(3) ความดีงามทั้งหลายที่เกิดผลอันหาประมาณมิได้ หมายถึงกุศลอันดีงามที่ถูกต้องตามความเป็นจริงอันเกิดจากปฏิบัติสัจอย่าง ได้แก่ การศึกษาและปฏิบัติในพระไตรปิฎกอย่างไม่เพ้อหน่ายย่อท้อ การเคารพต่อการปฏิบัติด้วยการไม่กระทำในสิ่งที่ผิดและหยิ่งทะนงต่อหลักคำสอนอันถูกต้อง การกล้าหาญไม่ละเลยในการปฏิบัติ การปฏิบัติในการสร้างคุณความดีและสติปัญญาในการละสิ่งมามายทั้งหลาย นำมาซึ่งการปฏิบัติตามความจริงอันเป็นผลของการเปลี่ยนสิ่งพึ่งพิง กล่าวคือเมื่อกำลังปฏิบัติเพื่อเข้าถึงพุทธภาวะเรียกว่าเป็นเหตุในการเปลี่ยนสิ่งพึ่งพิง ครั้นเมื่อเข้าถึงพุทธภาวะแล้วก็เรียกการเปลี่ยนสิ่งพึ่งพิงว่าเป็นผลที่เกิดประโยชน์ที่มากมายเหลือคณานับ

(4) ภาวะธรรมอันสะอาดบริสุทธิ์ หมายถึงการปราศจากความมัวหมองของกิเลสทำให้เผยถึงความเป็นธรรมตาเดิมแท้อันบริสุทธิ์หาประมาณไม่ได้ที่มีอยู่ในทุกสรรพสัตว์ ซึ่งเมื่อเปลี่ยนสิ่งพึ่งพิงจากสิ่งที่ไม่เที่ยงทั้งหลายเป็นสิ่งที่เที่ยงคือพุทธภาวะที่มีอยู่ในตนเองก็จักเกิดความบริสุทธิ์อันคำนวณไม่ได้ (《大正藏》卷 31: 801 中)

นอกจากนี้คัมภีร์พุทธภาวะกล่าวถึง “ธรรม 8” คือความเป็นธรรมชาติของการเปลี่ยนสิ่งพึ่งพิง ซึ่งสามารถเรียนรู้ผลที่เกิดจากการเข้าถึงพุทธภาวะอันเป็นการเปลี่ยนสิ่งพึ่งพิงที่สะอาดบริสุทธิ์และปรากฏอย่างเสมอภาคเท่าเทียมในสรรพสัตว์ ได้แก่

(1) ความไม่สามารถคำนวณได้ เมื่อสรรพสัตว์รับรู้ความจริง 4 อย่าง ทำให้สรรพสัตว์ทั้งหลายรู้แจ้งถึงความจริงอันไม่สามารถแบ่งแยกหรือปรุงแต่งที่นำไปสู่การนับคำนวณได้ โดยความจริง 4 อย่าง ประกอบด้วย การรับรู้สิ่งที่คำนวณนับได้ การรับรู้ถึงความมีและไม่มี การรับรู้ถึงสิ่งที่ทั้งมีในความเป็นไม่มี การรับรู้ถึงสิ่งไม่มีในความเป็นมี

(2) ความไม่มีสองอย่าง คือการปราศจากกิเลสและอกุศลกรรม เพราะทั่วโลกแห่งมายาล้วนเกิดจากความหลงจิตใจทำให้เกิดอกุศลกรรมอันเกิดจากการปรุงแต่งธรรมทั้งหลาย แต่เมื่อไม่หลงในความเป็นมายาจึงเรียกว่าความปราศจากการปรุงแต่งธรรม

(3) ความไม่แยกแยะ คือผู้ยึดหลงในโลกมายาด้วยความเป็นตัวตนและความปรุงแต่งแยกแยะสิ่งต่าง ๆ ทำให้กิเลสและกรรมเกิดขึ้นตามมา ซึ่งความเป็นธรรมดาของสิ่งทั้งหลายล้วนปราศจากความเป็นตัวตนและความปรุงแต่งทั้งหลายจึงทำให้ผู้เข้าถึงความเป็นพุทธะผู้รู้แจ้งในธรรมกายแล้วเป็นผู้ดับความทุกข์ทั้งปวง

(4) ความสะอาดบริสุทธิ์ คือความปราศจากสิ่งมัวหมองของพุทธภาวะ โดยแนวคิดพุทธภาวะที่มองกิเลสทั้งหลายเป็นดังละอองฝุ่นที่ห่อหุ้มจิตเดิมแท้ซึ่งให้เกิดความทุกข์

(5) ความรู้แจ้งเหตุ คือการดับความทุกข์จากการรู้ว่าเดิมแท้ไม่มีการเกิดของสิ่งที่เป็นมายา (《大正藏》卷 31: 801 下) ดังนั้นจิตเดิมแท้จึงปราศจากการห่อหุ้มของกิเลสทั้งหลายด้วยการรู้ความเป็นธรรมดาของสิ่งนั้น ทำให้ความทุกข์ไม่เกิดขึ้นในจิตใจ

(6) ความเก็บรักษา คือการเก็บรักษาความสะอาดบริสุทธิ์อย่างเที่ยงแท้ของจิตเดิมแท้ เมื่อขจัดความมัวหมองของกิเลสที่ห่อหุ้มออกจากจิตใจแล้วก็จะพบความบริสุทธิ์นั้น จึงกล่าวว่าพุทธภาวะเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้หลงมัวเมาในความเป็นมายาเห็นถึงแก่นแท้ของตนและเกิดการขจัดความหลงมัวเมาเกิดความรู้อแจ้งในความจริงเดิมแท้ของสรรพสิ่ง ทำให้เกิดการดับทุกข์

(7) ความห่างไกลจากกิเลส คือการดับความทุกข์ในจิตเดิมแท้อันปราศจากการห่อหุ้มของกิเลส โดยศรีมालาเทวีสูตร (《胜鬘经》shèng mán jīng) กล่าวว่า การดับทุกข์คือรู้อแจ้งการเกิดและดับของความเป็นธรรมดาของสิ่งทั้งหลาย และการดับทุกข์ปรากฏในหลายคำเรียก คือ การไม่ก่อเกิด การไม่กระทำ การไม่สร้างขึ้น การไม่สิ้นสุด การห่างไกลจากความสิ้นสุด การอาศัยพึ่งพิงจิตเดิมแท้อันสะอาดบริสุทธิ์ (《大正藏》卷 12: 221 下)

(8) ความห่างไกลจากเหตุของกิเลส คือการรู้อแจ้งในเหตุของความทุกข์อันเกิดจากความมัวหมองของสิ่งอันเป็นธรรมตาทั้งหลาย แบ่งออกเป็น 2 ประเภทดังนี้

ประเภทที่หนึ่ง “การรู้อแจ้งและปฏิบัติตามเหตุ” หมายถึงการเรียนรู้ความจริงในระดับสมมุติประกอบด้วยความเป็นตัวตนและความเป็นธรรมดาของสิ่งต่าง ๆ ทำให้เกิดความเข้าใจและปฏิบัติให้สอดคล้องตามความจริง ซึ่งไม่ทำลายความเป็นตัวตนและความเป็นธรรมดาของสิ่งทั้งหลาย เพราะว่าภาวะเดิมแท้ของทั้งสองสิ่งคือความสงบปราศจากความทุกข์อันไม่มีการเพิ่มหรือการลดและ

ปราศจากการมีหรือไม่มี เมื่อละความหลงก็จักพบภาวะเดิมแท้สองอย่างนี้ นำมาซึ่งการรู้แจ้งในจิตเดิมแท้ของตนอันสะอาดบริสุทธิ์ เรียกว่าการรู้แจ้งตามความเป็นจริง ตลอดจนการไม่เกิดความหลงทำให้เกิดความสงบของจิตอันไม่ยึดติดในสิ่งมายาเรียกว่าการดับ

ประเภทที่สอง “การรู้แจ้งและปฏิบัติอันหาประมาณมิได้” หมายถึงผลแห่งการเรียนรู้ความจริงอันสูงสุดของภาวะเดิมของสิ่งทั้งหลายอันปราศจากการปรุงแต่ง นำมาซึ่งการปฏิบัติที่ละเหตุแห่งความหลงผิดคิดปรุงแต่งอันเป็นการเรียนรู้อย่างสรรพสัตว์ที่ทำให้เกิดดับของสิ่งต่าง ๆ โดยเมื่อรู้แจ้งและปฏิบัติตามความจริงทำให้เกิดผลคือนิพพาน หรือการบรรลุถึงความเป็นพุทธะซึ่งอยู่ในตน ก่อให้เกิดคุณประโยชน์ที่คำนวณนับไม่ได้ โดยการรู้แจ้งและปฏิบัติตามเหตุและการรู้แจ้งและปฏิบัติอันหาประมาณมิได้เป็นสิ่งที่เกิดจากการเห็นแจ้งตามความเป็นจริงของตนเอง ผู้อื่นจะทำให้เกิดไม่ได้ โดยการรู้แจ้งและปฏิบัติตามเหตุผลเป็นดังเหตุแห่งการเกิดดับและนิพพาน เมื่อประพาสไม่สอดคล้องตามเหตุความจริงก่อให้เกิดการเกิดดับ หากประพาสตามเหตุความจริงก็นำมาซึ่งนิพพาน จึงกล่าวได้ว่าการเกิดดับและนิพพานมีอยู่ในตัวสรรพสัตว์อย่างเท่าเทียม ทำให้เกิดการดับแห่งความสิ้นสุด การขจัดอวิชชา การรู้แจ้งในอวิชชา ส่วนการรู้แจ้งและปฏิบัติอันหาประมาณมิได้เป็นดังผลที่เกิดจากการเห็นความเป็นธรรมดาของสิ่งต่าง ๆ และปราศจากการปรุงแต่ง ทำให้เกิดปัญญาธิคุณ บริสุทธิคุณ และกรุณาธิคุณอันเป็นเหตุแห่งความสมบูรณ์ (《大正藏》卷 31: 802 上)

ธรรมทั้ง 8 อย่างนี้คัมภีร์พุทธภาวะสามารถสรุปย่อได้ 2 ข้อ คือ (1) การห่างไกลจากกิเลส ประกอบด้วยข้อที่ 1 การไม่สามารถคำนวณได้ ข้อที่ 2 ความไม่มีสองอย่าง ข้อที่ 3 ความไม่แยกแยะสามารถจัดเข้า (2) การห่างไกลจากเหตุของกิเลส ประกอบด้วยข้อที่ 4 ความสะอาดบริสุทธิ์ ข้อที่ 5 การรู้แจ้งเหตุ ข้อที่ 6 สิ่งที่เกิดขึ้น โดยการเรียนรู้ธรรมทั้ง 8 ของการเปลี่ยนสิ่งที่พึงพึงสะท้อนว่าพุทธภาวะที่สะอาดบริสุทธิ์และปรากฏอยู่ในสรรพสัตว์อย่างเท่าเทียมกันไม่เพียงแต่เป็นการหลีกเลี่ยงจากกิเลสทั้งหลาย แต่ยังเป็น การไม่หลีกเลี่ยง ไม่ขจัด และไม่แตกต่างในกุศลธรรมของพุทธะอันหาประมาณมิได้

พุทธภาวะที่ 6 ภาวะแบ่งแยก (分別相 fēn bié xiàng) หมายถึงการจัดประเภทของผู้เข้าถึงพุทธภาวะ ซึ่งพุทธภาวะเป็นภาวะอย่างตามความเป็นจริงของสรรพธรรมทั้งหลาย ประกอบด้วย 2 อย่างได้แก่ (1) ความเสมอภาคไม่เป็นสอง คือความจริงก็ความเป็นมาและความเป็นมายาก็เป็นความจริงทั้งสองไม่มีความแตกต่างกัน (2) ความสะอาดบริสุทธิ์ คือเหตุแห่งความเสมอภาค แม้ว่าจะไม่เกิดผลอันปราศจากสิ่งมัวหมองที่ท้อหุ้มจิตใจ แต่ความสะอาดบริสุทธิ์ของจิตเดิมแท้ทั้งก่อนและหลังก็เสมอภาคไม่แตกต่างกัน ดังนั้นการจัดประเภทของผู้เข้าถึงพุทธภาวะนี้จึงไม่ได้หมายถึงการแบ่งแยกให้เห็นถึงความแตกต่างในพุทธภาวะ แต่หมายถึงรูปแบบของผู้เข้าถึงเหตุของพุทธภาวะที่มี

อยู่ในทุกคนอย่างเสมอภาคเท่าเทียม ซึ่งแยกออกเป็นสามรูปแบบได้แก่ (1) ปุถุชนผู้ไม่รู้เห็นพุทธภาวะ (2) อริยบุคคลผู้รู้เห็นพุทธภาวะ (3) พุทธะผู้รู้แจ้งในภาวะอันสะอาดบริสุทธิ์

ระดับของผู้เข้าถึงพุทธภาวะทั้งสามประเภทแท้จริงแล้วไม่ได้แตกต่างกันในการเข้าถึงพุทธภาวะที่มีอย่างเท่าเทียมกันในสรรพสัตว์ แต่เป็นเพราะการใช้ความสามารถกระทำสิ่งที่แตกต่างกัน กล่าวคือ (1) ปุถุชนกระทำด้วยความคิด การรับรู้ และจิตใจอย่างสับสนทาง ทำให้เกิดกิเลสทั้งภายนอก ร่างกาย ภายในร่างกาย และจิตใจ นำมาซึ่งเครื่องขัดขวางสมาธิอันเกิดจากกิเลสภายนอก ร่างกาย เครื่องขัดขวางการหลุดพ้นอันเกิดจากกิเลสภายในร่างกาย และเครื่องขัดขวางการรู้แจ้งในการออกจากกิเลส (2) อริยบุคคลผู้ยังต้องศึกษากระทำอย่างไม่สับสนทาง ประกอบด้วยการไม่หลงผิดและการไม่กระทำอย่างสับสนทาง การหลงผิดหมายถึงการสร้างความทุกข์ของตนจากความจริงจึงก่อให้เกิดกิเลส ส่วนการกระทำสับสนทางหมายถึงผู้ปฏิบัติยานสองที่มองความไม่เที่ยงและความเป็นทุกข์เป็นเหตุให้ออกจากทุกข์ จึงไม่ปฏิบัติในความเที่ยง ความสุข ความเป็นแก่นสาร และความสะอาดบริสุทธิ์ ทำให้ไม่ปฏิบัติโพธิสัตว์มรรค (3) พุทธะผู้กระทำไม่สับสนทาง ผู้ไม่ปรุงแต่ง ผู้เข้าถึงความจริง ทำให้ดับกิเลสเครื่องผูกมัดขัดขวางสมาธิ ขัดขวางการหลุดพ้น ขัดขวางการรู้แจ้ง นำมาซึ่งมหากรุณาในการนำพาสรรพสัตว์ทั้งหลาย

พุทธภาวะลักษณะที่ 7 ภาวะจัดระดับ (阶位相 jiē wèi xiàng) หมายถึงประเภทของบุคคลที่วัดจากความเสมอภาคของพุทธภาวะที่สะอาดบริสุทธิ์อยู่ในสรรพสัตว์ แบ่งออกเป็น 3 ประเภทได้แก่ (1) ปุถุชนผู้ไม่สะอาด (2) อริยบุคคลและพระโพธิสัตว์ผู้สะอาด (3) พุทธะผู้สะอาด บริสุทธิ์อย่างยิ่ง โดยภาวะที่ 6 และที่ 7 แตกต่างกันเพียงแค่มุมมองที่สะท้อนจากสัจธรรมความจริง และมุมมองที่สะท้อนจากพุทธภาวะทำให้เห็นถึงสรรพสัตว์สามรูปแบบเหมือนกัน

พุทธภาวะลักษณะที่ 8 ภาวะปรากฏอย่างทั่วไป (遍满相 biàn mǎn xiàng) หมายถึงความบริสุทธิ์ของพุทธภาวะที่ปรากฏอยู่เสมอภาคในปุถุชน อริยบุคคล และพุทธะอย่างไม่มี ความแตกต่าง กล่าวคือสรรพสัตว์ทั้งสามประเภทก็มีความบริสุทธิ์ของพุทธภาวะปรากฏอยู่ท่ามกลางการปฏิบัติ ได้แก่ การสับสนทางแห่งความบริสุทธิ์ การตามทางแห่งความบริสุทธิ์ การปฏิบัติในความเที่ยงแท้ ความสุข ความเป็นแก่นสาร ความสะอาดบริสุทธิ์ จึงแสดงให้เห็นว่าความบริสุทธิ์นั้นปรากฏแก่ทุกบุคคลอย่างเท่าเทียมกัน เปรียบดังแร่ธาตุทองหรือเงินที่ปรากฏด้วยความบริสุทธิ์ไม่เจือปน ดังอนุตรอาศัยสูตร (《无上依经》 wú shàng yī jīng) กล่าวว่า

อานนท์! ผู้เข้าถึงพุทธะทั้งหลายย่อมรู้ว่าสรรพสัตว์สามประเภทล้วนอยู่ในความเบิกบานอันปราศจากเครื่องผูกมัดอันเป็นความสงบสะอาด ทำให้ความไม่เที่ยงเป็นแก่นสารของ

กามอารมณ์ไม่สามารถห่อหุ้มปกคลุมหรือทำให้แทรกเข้ามาแทนจิตเดิมแท้ได้ ดังธาตุของธาตุเงินที่ไม่มีสิ่งสกปรกปกคลุมหรือแทรกอยู่ใน จึงกล่าวว่าภาวะการปรากฏทั่วไป

พุทธภาวะลักษณะที่ 9 ภาวะไม่เปลี่ยนแปลง (无变异相 wú biàn yì xiàng) หมายถึงพุทธภาวะไม่เพียงปรากฏอยู่ในสรรพสัตว์ทั้งหลายอย่างไม่แบ่งแยกและยังปรากฏอยู่ในสังขารธรรมความจริงทุกระดับอย่างเสมอภาค ตลอดจนการปรากฏอยู่อย่างทุกช่วงเวลาและทุกสถานที่ จึงกล่าวว่าพุทธภาวะไม่ปรากฏความเปลี่ยนแปลง โดยพุทธภาวะมี 6 ลักษณะที่ไม่เปลี่ยนแปลง ได้แก่

ความไม่เปลี่ยนแปลงที่ 1 ลักษณะทั้งก่อนและหลังเข้าถึงพุทธภาวะไม่มีความแตกต่างกัน (无前后际变异 wú qián hòu jì biàn yì) โดยสันนิษฐานโรจนสูตร (《解节经》) (jiě jié jīng) กล่าวว่า “การเกิดละอองกิเลสห่อหุ้มจิตและการเกิดจิตเดิมแท้อันเป็นกุศล โดยเดิมแท้ทั้งอย่างแรกและอย่างหลังหาได้แตกต่างกันไหม” ซึ่งคัมภีร์พุทธภาวะ (《佛性论》) (fó xìng lùn) อธิบายว่าความไม่แตกต่างทั้งก่อนและหลังการเข้าถึงพุทธภาวะหมายถึงความปรากฏแห่งความเที่ยงแท้ ความสุข ความเป็นแก่นสาร และความสะอาดบริสุทธิ์ของความสังขารธรรมที่มีอยู่ในสรรพสัตว์อย่างเท่าเทียมเสมอภาคกัน โดยอธิบาย

ลักษณะจิตที่ไม่สะอาดตั้งอยู่ในละอองกิเลสทั้ง 9 ปกคลุม และลักษณะจิตที่สะอาดตั้งอยู่ความเที่ยงแท้ ความสุข ความเป็นแก่นสาร ความสะอาดบริสุทธิ์ทำให้เกิดกุศลอันมหาศาล แต่พุทธภาวะทั้งก่อนและหลังการบรรลุพุทธะก็ไม่แตกต่างกัน กล่าวคือความไม่ตั้งอยู่ในความสะอาดสงบของปุถุชน อรหันต์ ผู้เป็นเสขะ และพระโพธิสัตว์แม้ว่าจะมีการปฏิบัติต่อกิเลสทั้ง 9 รูปแบบ แต่พุทธภาวะก็เป็นสิ่งเที่ยงแท้อันบริสุทธิ์ไม่เปลี่ยนแปลง เพียงแต่ถูกปิดบังซ่อนเร้นไม่ปรากฏออกมา ส่วนผู้ตั้งอยู่ในความสะอาดสงบของพุทธะก็จักแสดงออกมาเป็นกุศลอันเกิดจากภาวะเดิมแท้ของพุทธภาวะ จึงกล่าวว่าทั้งสองลักษณะไม่มีความแตกต่างกัน (《大正藏》卷 31: 806 下)

คัมภีร์รัตนโคตรวิภาค (《宝性论》) (bǎo xìng lùn) อธิบายความเที่ยงแท้ ความสุข ความเป็นแก่นสาร และความสะอาดบริสุทธิ์ของพุทธภาวะที่ไม่เปลี่ยนแปลง แต่ถูกปิดบังไม่ให้สรรพสัตว์เห็นเนื่องจากการกระทำที่แตกต่างกันของผู้นั้น โดยคัมภีร์เปรียบเทียบสรรพสัตว์ 4 เหล่ากับการปฏิบัติต่อกิเลสทั้ง 9 รูปแบบดังนี้

สรรพสัตว์เหล่าที่ 1 ผู้เป็นปุถุชนปฏิบัติต่อกิเลส 4 ประการ ได้แก่ ประการแรกผู้มีความรักและโลภอนเนื่องในสันดานเปรียบดังดอกบัวบานก่อนเกิดพุทธะ เมื่อบุคคลออกจากการถูกความโลภห่อหุ้มก็ปรากฏให้เห็นความเป็นพุทธะ และเปรียบเทียบลักษณะการบานของความรักและโลภยามแรกเห็นก็เกิดความสุขพอ แต่ยามดอกบัวเหี่ยวเฉาก็เกิด

ความรังเกียจยามเห็นความจริงของมายาก็เกิดความเป็นพุทธะขึ้น ประการที่สองผู้มีความ
โกรธนอนเนื่องอยู่ในสันดานเปรียบดั่งน้ำผึ้งบนยอดเขา คือบุคคลผู้ยากจะเข้าถึงรสแห่ง
ความวิมุตติตั้งรสน้ำผึ้งบนยอดเขา ประการที่สามผู้มีความหลงนอนเนื่องอยู่ในสันดาน
เปรียบดั่งเม็ดข้าวในข้าวเปลือก ประการที่สี่ผู้มีกิเลสอันได้แก่ความโลภ ความโกรธ และ
ความหลงครอบงำจิตใจเปรียบดั่งทองคำที่ถูกสิ่งที่ไม่บริสุทธิ์ห่อหุ้ม

สรรพสัตว์เหล่าที่ 2 ผู้เป็นอรหันต์ปฏิบัติต่อกิเลส 1 ประการ คือผู้ไม่รู้แจ้งทำ
ให้อยู่ในความเข้าใจผิดเปรียบดั่งผู้ยากจนไม่รู้จกคุณค่าในสิ่งของมีที่ตนมีอยู่ โดยสิ่งของมีค่า
หมายถึงพุทธภาวะที่อยู่ถูกซุกซ่อนอยู่ในตนอันประกอบไปด้วย 6 ลักษณะได้แก่ สิ่งยากที่
จะได้รับ สิ่งที่สะอาดบริสุทธิ์ ปาฏิหาริย์อันไม่สิ้นสุด กุศลมหาศาลแก่โลก ชัยชนะอันสูงสุด
สิ่งที่เหนือโลกธรรม 8 คือ ลภ เสื่อมลภ ยศ เสื่อมยศ สรรณุเสริญ นินทา สุข ทุกข์ ดังนั้น
เมื่อพุทธภาวะถูกซุกซ่อนทำให้ไม่เห็นจิตเดิมแท้จึงไม่เห็นลักษณะทั้ง 6 อันเปรียบดั่งสิ่งของ
มีค่า

สรรพสัตว์เหล่าที่ 3 ผู้เป็นเสขะปฏิบัติต่อกิเลส 2 ประการคือ ประการแรกผู้เห็น
ความจริงและดับความหลงเปรียบดั่งเมล็ดต้นมะม่วงเติบโตเป็นต้นมะม่วงใหญ่ ซึ่งเมล็ด
มะม่วงเป็นดังปุถุชน ผู้นอกศาสนาพุทธ สาวก ปัจเจกพุทธะ และพระโพธิสัตว์ เมื่อเกิด
ความเห็นที่นำไปสู่จิตแห่งการรู้แจ้งทำให้นำไปสู่การทำให้พุทธภาวะงอกเงยเติบโต ประการ
ที่สองผู้ที่ปฏิบัติและดับความหลงเปรียบดั่งทองคำรูปพรรณที่ขจัดสิ่งปกปิดห่อหุ้มอัน
สกปรกออก

สรรพสัตว์เหล่าที่ 4 ผู้เป็นพระโพธิสัตว์ปฏิบัติต่อกิเลส 2 ประการคือ ประการแรก
ผู้ไม่สะอาดด้วยความหลงเปรียบดั่งเปรียบดั่งหญิงกาก็ตั้งครุฑบุตรของพระราชา ซึ่งหญิง
กาก็เป็นดังสรรพสรรพผู้ประพฤตินิยามไม่ถูกต้องตามหลักความจริงทำให้เกิดการกระทำที่ไม่
นำไปสู่การรู้แจ้งพุทธภาวะ โดยเปรียบบุตรของพระราชาเป็นดังพุทธภาวะ เมื่อไม่รู้จกความ
เป็นพระราชาทำให้การเลี้ยงดูบุตรของพระราชาเติบโตเป็นเด็กที่ไม่ดี ประการที่สองผู้
สะอาดบริสุทธิ์เปรียบดั่งทองคำที่ถูกหลอมเป็นรูปพรรณ เมื่อบุคคลสามารถขจัดกิเลสที่
ครอบงำจิตใจเปรียบดั่งแม่พิมพ์และเข้าถึงพุทธภาวะที่มีอยู่ในตนก็พบกับความบริสุทธิ์และ
เกิดประโยชน์ในการนำพาผู้อื่นเข้าถึงพุทธภาวะด้วย

คัมภีร์พุทธภาวะ(《佛性论》fó xìng lùn) อธิบายการปฏิบัติต่อกิเลสของเหล่าสรรพ
สัตว์ที่ทำให้ไม่เห็นถึงความไม่เปลี่ยนแปลงแห่งพุทธภาวะของสรรพสัตว์ใน 7 ลักษณะเพิ่มเติมว่า

ลักษณะที่ 1 ผู้มีกิเลสนอนเนื่องในสันดาน คือผู้สร้างกรรมแห่งการเป็นผู้ครองเรือน
ที่เกิดความสุขและความทุกข์จากโลกมายา ไม่สามารถรู้ถึงความปรุงแต่งของสิ่งมายา

ลักษณะที่ 2 ผู้ที่ถูกกิเลสทั้งสามครอบงำจิตใจ คือผู้กระทำเหตุปัจจัยก่อเกิดเป็นผล อันสืบเนื่องทั้งที่เป็นบุญและบาปทำให้เกิดการปฏิบัติที่ผิดไปจากความจริง

ลักษณะที่ 3 พระอรหันต์ผู้ไม่รู้จักและตั้งอยู่ความหลง คือผู้ไม่สร้างเหตุแห่งการครองเรือนทั้งสามประการ ได้แก่การออกจากสิ่งเกิดดับทั้งหลาย การออกจากสิ่งมาयाทั้งหลาย การออกจากสิ่งที่ไม่ก่อให้เกิดกุศลด้วยการเจริญศีล สมาธิ และปัญญา แม้ว่าพระอรหันต์จะออกจากเหตุแห่งการครองเรือนแต่ก็ยังไม่สามารถเห็นซึ่งความเที่ยงแท้ ความสุข ความเป็นแก่นสาร และความบริสุทธิ์ได้ กล่าวคือพระอรหันต์เป็นผู้ดับกิเลสทั้งหลายแต่ยังไม่สามารถเห็นความจริงแท้จึงยังทำให้เกิดความเข้าใจผิด

ลักษณะที่ 4 ผู้เป็นเสขะคือปุถุชนผู้ยังต้องศึกษา คือผู้เห็นความเป็นมาयाอันเป็นเหตุให้เกิดกิเลสทั้งหลายก่อให้เกิดความเห็นตามความเป็นจริงที่นำไปสู่การออกจากกิเลสที่ครอบงำจิตใจ

ลักษณะที่ 5 อริยะบุคคลผู้ยังต้องศึกษาเมื่อเกิดความเห็นที่นำไปสู่การออกจากกิเลสแล้วปฏิบัติจนสามารถจัดกิเลสที่ห่อหุ้มพุทธภาวะทำให้ปราศจากความไม่รู้ชัดแจ้งในความเป็นมาयाของสิ่งทั้งหลาย

ลักษณะที่ 6 พระโพธิสัตว์ผู้ยังไม่สะอาดด้วยความไม่รู้ชัดแจ้งหมายถึงพระโพธิสัตว์ผู้ยังถูกกิเลสครอบงำได้แก่พระโพธิสัตว์ตั้งแต่ระดับ 7 ลงมา

ลักษณะที่ 7 พระโพธิสัตว์ตั้งแต่ระดับดับจนถึงระดับสิบแม้จะเป็นผู้ที่ขจัดกิเลสครอบงำทำให้พุทธภาวะอันบริสุทธิ์ปรากฏออกมาแต่ก็ยังเป็นผู้อยู่ในความไม่รู้แจ้งอันเล็กน้อยในปัญญาคือปัญญารู้แจ้งชัดที่นำไปถึงฝั่งแห่งพุทธะได้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ความไม่เปลี่ยนแปลงที่ 2 ลักษณะความสะอาดบริสุทธิ์ไม่เปรอะเปื้อนที่ไม่แตกต่าง (无染净异 wú rǎn jìng yì) คือ แม้ว่าพุทธภาวะจะอยู่ท่ามกลางความไม่บริสุทธิ์จากสิ่งที่เป็นมาयाทั้งหลาย เมื่อเห็นเหตุที่นำไปสู่การเกิดดับก็จักพบว่าพุทธภาวะก็ยังบริสุทธิ์ไม่ถูกเปลี่ยนแปลงเพียงแต่ถูกกิเลสปกปิดห่อหุ้มไว้

ความไม่เปลี่ยนแปลงที่ 3 ลักษณะที่ไม่เกิด (无生异 wú shēng yì) คือพุทธภาวะเป็นสิ่งที่ทำให้ไม่ก่อให้เกิดเหตุปัจจัยอันเกิดดับทำให้ไม่เกิดการเปลี่ยนแปลง

ความไม่เปลี่ยนแปลงที่ 4 ลักษณะที่ไม่ทุกข์ (无转异 wú zhuǎn yì) คือพุทธภาวะเป็นสิ่งที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงในธรรมชาติเดิมแท้จึงเป็นสิ่งที่ปรากฏตั้งอยู่อย่างไม่ถูกบีบคั้น

ความไม่เปลี่ยนแปลงที่ 5 ลักษณะไม่พึ่งพาอาศัย (无依住异) คือพุทธภาวะเป็นสิ่งที่ไม่ต้องอาศัยการก่อให้เกิดด้วยเหตุปัจจัยที่เป็นสิ่งมาयाไร้แก่นสาร

ความไม่เปลี่ยนแปลงที่ 6 ลักษณะไม่ดับ (无灭异 wú yī zhù yì) คือพุทธภาวะเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้เพราะพุทธภาวะเป็นสิ่งที่ปราศจากความเป็นตัวตนและความไม่เที่ยงแท้ของสิ่งที่เป็นมายา

คัมภีร์พุทธภาวะสรุปว่าภาวะไม่เปลี่ยนแปลงทั้งหกสามารถแยกออกเป็นสองประเภท ได้แก่ ภาวะที่ 1 และภาวะที่ 2 เป็นความเป็นธรรมชาติของพุทธภาวะที่บริสุทธิ์และปรากฏอยู่ในทุกสรรพสัตว์เหนือกาลเวลาอย่างไม่แตกต่างจากเดิม ส่วนภาวะที่ 3 ถึงภาวะที่ 6 เป็นธรรมชาติของพุทธภาวะปรากฏอยู่ท่ามกลางการเกิด การตั้งอยู่ การเปลี่ยนแปลง และการดับไปอย่างไม่แตกต่างเดิม

พุทธภาวะลักษณะที่ 10 ภาวะไม่แตกต่าง (无差别相 wú chā bié xiàng) หมายถึงพุทธภาวะเป็นที่ตั้งแห่งความบริสุทธิ์สูงสุด ไม่เปลี่ยนแปลงตามสิ่งมายาทั้งหลาย ประกอบด้วยสี่คุณลักษณะ สี่คำเรียก สี่บุคคล และสี่คุณธรรมที่ไม่แตกต่าง กล่าวคือพุทธภาวะมีคุณลักษณะสี่ประการที่เป็นเหตุให้เกิดสี่ประเภท นามาสี่บุคคลสี่ประเภทและสี่คุณธรรม แสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะที่สะอาดบริสุทธิ์ปรากฏในสรรพสัตว์อย่างเสมอภาคของพุทธภาวะไม่มีความแตกต่างในตัวสรรพสัตว์ทั้งหลาย กล่าวคือสรรพสัตว์ทั้งหมดล้วนมีพุทธภาวะอย่างไม่มี ความแตกต่างกัน อธิบายได้ดังนี้

สี่คุณลักษณะได้แก่ (1) ก่อนและหลังการเข้าถึงพุทธะและธรรมะล้วนไม่แตกต่างกัน คือพุทธภาวะที่ถูกบดบังด้วยกิเลสก็ไม่แตกต่างต่างไปจากพุทธะที่สะอาดบริสุทธิ์และกุศลแห่งพุทธะ (2) การปรากฏอยู่ในความจริง (3) การไม่สวนทางจากความจริง (4) สิ่งที่สะอาดบริสุทธิ์ในธรรมชาติเดิม

สี่คุณลักษณะดังกล่าวเป็นเหตุจึงก่อให้เกิดคำเรียกสี่ประเภท ได้แก่ (1) ธรรมกาย (2) พุทธะ (3) สัจธรรม (4) นิพพาน

คำเรียกสี่ประเภททำให้เกิดบุคคลสี่ประเภทได้แก่ (1) ผู้มองเห็นความเป็นปุถุชนของสรรพสัตว์ผู้ไม่รู้แจ้งธรรมกายด้วยการถูกความเป็นมายาของสิ่งปรุงแต่งบดบัง นำมาซึ่งการปฏิบัติเพื่อละความยึดมั่นในตัวตนและความไร้แก่นสาร (2) ผู้อาศัยยานสองคือสาวกกับปัจเจกพุทธะซึ่งไม่รู้แจ้งในความเป็นพุทธะอันประกอบด้วยความเที่ยงแท้ ความสุข ความเป็นแก่นสาร และความสะอาดบริสุทธิ์ (3) ผู้เป็นเสขะอันรับรู้ถึงจิตผู้คนตามสัจธรรมความเป็นจริงแบ่งออกเป็นสองประเภทคือผู้รู้แจ้งในความเป็นเช่นนั้นของสิ่งต่าง ๆ อันมีลักษณะไม่เพิ่มไม่ลด และผู้ว่างจากกิเลสด้วยการขจัดดับความหลงออกจากการห่อหุ้มจิตใจ ทำให้ออกจากการยึดติดในสิ่งที่เป็นมายา (4) พระโพธิสัตว์ทั้งสิบภูมิผู้ปฏิบัติในนิพพาน

บุคคลสี่ประเภทก่อให้เกิดคุณธรรมสี่ประการได้แก่ (1) กุศลคุณความดีทั้งหมดซึ่งปรากฏในพระโพธิสัตว์ภูมิที่ 8 (2) กุศลอันมหาศาลซึ่งปรากฏในพระโพธิสัตว์ภูมิที่ 9 (3) กุศลอันประมาณมิได้ซึ่งปรากฏในพระโพธิสัตว์ภูมิที่ 10 (4) กุศลอันสะอาดสงบสูงสุดซึ่งปรากฏในพุทธะ

ผู้วิจัยสรุปได้ว่าคุณลักษณะพุทธภาวะทั้ง 10 ลักษณะ คือ (1) ภาวะเดิมแท้ (2) ภาวะแห่งเหตุ (3) ภาวะผล (4) ภาวะศักยภาพ (5) ภาวะเก็บรักษา (6) ภาวะแบ่งแยก (7) ภาวะจัดระดับ (8) ภาวะปรากฏอย่างทั่วไป (9) ภาวะไม่เปลี่ยนแปลง (10) ภาวะไม่แตกต่าง ล้วนแสดงถึงความสะอาดบริสุทธิ์ที่ปรากฏอย่างเสมอภาคในทุกสรรพสัตว์ แต่สรรพสัตว์ถูกบดบังด้วยอวิชชาทำให้ไม่เข้าใจความบริสุทธิ์ตามความจริงที่ประกอบไปด้วยความเที่ยงแท้ ความสุข ความเป็นแก่นสาร และความสะอาดบริสุทธิ์ นำมาซึ่งการปฏิบัติต่อความจริงที่แตกต่างกันทำให้เกิดคำเรียกสรรพสัตว์ที่แตกต่างกัน แต่ความจริงแล้วทั้งสรรพสัตว์และพุทธภาวะมีความบริสุทธิ์ที่เข้าถึงได้อย่างเสมอภาคกัน โดยผู้ปฏิบัติที่สวนทางกับความจริงเรียกว่าปุถุชน ผู้ที่ปฏิบัติตามความจริงเรียกว่าพระสาวกและพระอรหันต์ ผู้ที่ปฏิบัติเข้าถึงความจริงเรียกว่าพระโพธิสัตว์ ส่วนผู้ที่ปฏิบัติเข้าถึงความจริงและนำพาผู้อื่นให้เข้าถึงความจริงที่ปรากฏขึ้นในทุกชั่วขณะอันเป็นความหมายของความเหนือกาลเวลาเรียกว่าพุทธะ ดังนั้นเมื่อศึกษาภาวะทั้ง 10 ประการของพุทธภาวะย่อมทำให้เกิดแนวทางในการเรียนรู้และเข้าใจความสะอาดบริสุทธิ์ที่ปรากฏอยู่ในทุกสรรพสัตว์ตามความเป็นจริงที่เป็นความเที่ยงแท้ ความสุข ความเป็นแก่นสาร และความเสมอภาคเท่าเทียมกัน

2) มหาปริณิพพานสูตร

พระสูตรกล่าวถึงการทำความเข้าใจพุทธภาวะ ซึ่งอาศัยลักษณะของพระพุทธรูปที่เข้าถึงพุทธภาวะเป็นตัวอย่างในการอธิบายให้เห็นถึงความเที่ยงแท้ ความสุข ความเป็นแก่นสาร และความสะอาดบริสุทธิ์ อันเป็นหลักคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธศาสนา โดยพระสูตรกล่าวว่าการศึกษาหลักคำสอนพื้นฐานของพระพุทธศาสนาในรูปแบบดั้งเดิมว่าเป็นหลักคำสอนที่ใช้สอนสรรพสัตว์ผู้มีความคิดสวนทางกับความจริงจึงเน้นถึงการสอนในอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และความไม่บริสุทธิ์ โดยพระสูตรกล่าวว่าแท้จริงแล้วการสอนความไม่เที่ยงทำให้รู้แจ้งความเที่ยง ความทุกข์ทำให้รู้แจ้งความสุข ความไม่เป็นแก่นสารทำให้รู้ถึงสิ่งที่มีแก่นสาร ความไม่บริสุทธิ์ทำให้เกิดความบริสุทธิ์ ซึ่งการยึดมั่นในความไม่เที่ยง ความทุกข์ อนัตตา และความไม่บริสุทธิ์ก็ถือว่าเป็นกิเลสเครื่องสกัดกั้นการรู้แจ้งสัจธรรม ขัดขวางการเข้าถึงพุทธภาวะและการขจัดกิเลสทั้งหลาย โดยพระพุทธรูปองค์นี้ตรัสกับพระมหากัสสปะถึงหลักคำสอนที่สวนทางกับความจริงทั้ง 4 ดังนี้

กุกุบุตร ธรรม 4 อันสวนทางกับความจริงนี้ แบ่งเป็นความไม่ทุกข์และความทุกข์ ความไม่ทุกข์เรียกว่าตถาคต ส่วนความทุกข์เกิดจากเข้าใจว่าตถาคตไม่เที่ยงย่อมเปลี่ยนแปลง กล่าววาทถาคตเป็นผู้ไม่เที่ยงอย่างนั้นเรียกว่าการกระทำที่นำความทุกข์มาให้ อย่างใหญ่หลวง หากกล่าวว่าตถาคตผู้เข้าสู่นิพพานด้วยกายนี้เป็นดังพื้นใหม่ที่มอดไหม้ด้วยไฟ อย่างนั้นเรียกว่าไม่ทุกข์และลักษณะการเกิดความทุกข์ เป็นการสวนทางกับความจริง

(《大正藏》卷 12: 407 上-中)

พระตถาคตแท้จริงแล้วเป็นผู้เที่ยงอันเป็นความสุขที่ไม่เกิดความทุกข์ แต่เมื่อเห็นอาการเข้าสู่การดับขั้นปรินิพพานของพระพุทธเจ้าว่าไม่เที่ยงและเกิดการเปลี่ยนแปลงจึงเข้าใจว่าเป็นความทุกข์ ดังนั้นจึงเป็นการคิดหรือปฏิบัติที่สวนทางกับสัจธรรมและไม่เกิดการหลุดพ้นทำให้ไม่เข้าถึงพุทธภาวะที่ปรากฏขึ้นตามความเป็นจริง นอกจากนี้พระสูตรยังกล่าวถึงความเป็นแก่นสารของพุทธภาวะซึ่งถูกปรุงแต่งให้เป็นความไม่แก่นสาร ซึ่งไม่ตรงกับความจริงสูงสุด โดยพระองค์ตรัสว่า

บุคคลในโลกกล่าวว่ามีแก่นสารนั้นคือพุทธธรรมเป็นสิ่งมีแก่นสาร บุคคลในโลกกล่าวว่าไม่มีแก่นสารคือไม่มีพุทธภาวะ อย่างนั้นเรียกว่าไม่มีแก่นสาร และความมีแก่นสารเป็นการสวนทางกับความจริง เพราะพุทธธรรมที่เป็นแก่นสารคือพุทธภาวะ เมื่อบุคคลกล่าวว่าพุทธธรรมไม่เป็นแก่นสารนั้นเป็นสิ่งที่ไม่มีแก่นสารถูกเปลี่ยนเป็นสิ่งที่ไม่มีแก่นสาร หากกล่าวว่าพุทธธรรมเป็นสิ่งที่ไม่มีแก่นสารอย่างแน่นอน ด้วยเหตุนี้พระตถาคตจึงตรัสสอนพุทธบุตรให้ศึกษาปฏิบัติความไม่แก่นสาร ด้วยเหตุนี้จึงเรียกว่าการสวนทางกับความจริง

(《大正藏》卷 12: 407 上-中)

หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาแก่นเน้นย้ำถึงความไม่แก่นสาร แต่คำตรัสดังกล่าวเป็นการเปรียบเทียบความแตกต่างของสิ่งที่เป็นแก่นสารของหลักพุทธธรรมกับบุคคลนอกพุทธศาสนา โดยบุคคลนอกศาสนาผู้ยึดถือความเป็นมายาว่าเป็นแก่นสารและกล่าวว่าพุทธภาวะไม่มีแก่นสาร และเห็นผิดถือเอาธรรมทั้งหลายที่เกิดดับโดยปรุงแต่งว่ามีแก่นสาร แต่พุทธธรรมกล่าวว่าความเป็นแก่นสารของพุทธภาวะหมายถึงศูนยตาอันปราศจากการปรุงแต่งความเป็นมายาทั้งหลาย ซึ่งแตกต่างจากหลักคำสอนนอกศาสนา ดังนั้นการยึดถือความเป็นแก่นสารของสิ่งไร้แก่นสาร จึงเป็นการสวนทางกับความจริงสูงสุด นอกจากนี้การเห็นความบริสุทธิ์ว่าเป็นสิ่งไม่บริสุทธิ์ และการเห็นว่าสิ่งไม่บริสุทธิ์นั้นบริสุทธิ์ซึ่งไม่ต่างกับความจริง โดยพระองค์ตรัสว่า

ความบริสุทธิ์คือตถาคตผู้เที่ยงแท้ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความสับสนวุ่นวาย ไม่เป็นที่ตั้งของกิเลสทั้งหลาย ไม่ตั้งอยู่ในร่างกายแห่งเนื้อหนังมังสาและกระดูกทั้งหลาย หากกล่าวว่าตถาคตเป็นผู้ไม่เที่ยงด้วยกายที่สับสนวุ่นวายย่อมเปลี่ยนแปลงดับไป... อย่างนั้นเรียกว่าสวนทางกับความจริง

(《大正藏》卷 12: 377 下)

เหตุเพราะว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้เที่ยงแท้ไม่แปรเปลี่ยนไปสู่การตกอยู่ในอวิชชาหรือกิเลสจึงเรียกว่า ความบริสุทธิ์ หากเข้าใจว่าพระพุทธเจ้าไม่เที่ยงแท้เป็นผู้ดำรงอยู่ด้วยความสับสนวุ่นวายนั้นคือการเอาความบริสุทธิ์ตั้งเป็นความไม่บริสุทธิ์ ดังนั้นปุถุชนจึงมีการยึดถือการสวาททางกับความจริงทำให้เกิดความเกิดดับ พระสูตรสรุปว่าความเห็นเกี่ยวกับความเที่ยงแท้ ความสุข ความเป็นแก่นสาร ความบริสุทธิ์แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือการมีความเห็นที่ถูกต้องกับการมีความเห็นที่สวาททาง โดยความเห็น 2 ประเภททำให้เกิดการเรียกสรรพนามว่า พระพุทธะกับพระสาวกและพระปัจเจกพุทธะ ซึ่งผู้มีความเห็นสวาททางกับธรรม 4 ข้อเพราะอาศัยการเห็นอาการแห่งการดับทุกข์และการตีความตามตัวอักษรจึงเกิดการตั้งความเห็นในความไม่เที่ยงแท้ ความทุกข์ ความไม่เป็นแก่นสาร และความไม่บริสุทธิ์อันเป็นเหตุให้เขาเหล่านั้นไม่เข้าถึงนิพพานคือการไม่เข้าถึงความจริงสูงสุด ซึ่งพระสูตรกล่าวว่า

เพราะการอาศัยตัวอักษรจึงไม่รู้ถึงความหมายแท้จริง โดยความหมายแท้จริงสูงสุดคือความไม่มีแก่นสารเรียกว่าการเกิดดับ ความมีแก่นสารเรียกว่าตถาคต ความไม่เที่ยงคือสาวกและปัจเจกพุทธะ ความเที่ยงคือพระธรรมกายของตถาคต ทุกข์คือผู้นอกหลักคำสอน สุขคือนิพพาน ความไม่บริสุทธิ์คือธรรมปรุงแต่งทั้งหลาย ความบริสุทธิ์คือธรรมสูงสุดอันพุทธะทั้งหลายรู้แจ้ง

(《大正藏》卷 12: 407 上)

ผู้วิจัยสรุปว่าปรินิพพานสูตรแสดงให้เห็นถึงการเรียนรู้ในลักษณะของพุทธภาวะที่บริสุทธิ์และเสมอภาคว่า การเข้าใจความเที่ยงคือพระธรรมกายของพระตถาคตหรือสังฆธรรมของสิ่งทั้งหลายที่ล้วนปรากฏอยู่ในพุทธภาวะ การเข้าใจความสุขคือพระนิพพานหรือธรรมสูงสุดที่พระพุทธเจ้าทั้งปวงรู้แจ้งอันเกิดจากเข้าถึงสังฆธรรมหรือพุทธภาวะ การเข้าใจความเป็นแก่นสารคือความเที่ยงแท้อันไม่แปรเปลี่ยนของพระตถาคตที่สะท้อนถึงการเข้าถึงพุทธภาวะอันเป็นแก่นสาร และการเข้าใจความบริสุทธิ์คือการปราศจากสิ่งปรุงแต่งและการปรุงแต่งทั้งหลายซึ่งเกิดจากการเข้าถึงพุทธภาวะหรือสังฆธรรม ส่วนพระสาวกและพระปัจเจกพุทธะเป็นผู้ไม่เข้าถึงสังฆธรรมที่ปรากฏในพุทธภาวะย่อมเกิดความรู้ในความไม่เที่ยง ความทุกข์ ความไม่เป็นแก่นสาร และความไม่บริสุทธิ์ นำมาซึ่งการปฏิบัติสองอย่างที่สวาททางกับความจริงคือ การยึดถือสิ่งที่นำไปสู่ความหลงจากความจริงสูงสุดและการเห็นผิดที่ถือเอาความไม่เที่ยงเป็นความเที่ยง ความทุกข์เป็นความสุข ความไม่มีแก่นสารเป็นความมีแก่นสาร ความไม่สงบเป็นความสงบ นอกจากนี้สิ่งที่ปุถุชนเข้าใจผิดและยึดตามตัวอักษรในการตีความหมายจึงทำให้ผิดจากหลักคำสอนที่แสดงให้เห็นถึงความเที่ยง ความสุข ความเป็นแก่นสาร และความบริสุทธิ์ทำให้ไม่เข้าถึงพุทธภาวะตามความเป็นจริงที่ปรากฏด้วยความเที่ยงแท้ ความสุข ความเป็นแก่นสาร และความบริสุทธิ์

3) สัทธรรมปุณฑริกสูตร

พระสุตรอธิบายการศึกษาความจริงอันบริสุทธิ์สูงสุดที่ปรากฏอย่างเสมอภาคในทุกสรรพสัตว์นำมาซึ่งการเข้าถึงพุทธภาวะ โดยพระสุตรนี้กล่าวถึงพระศากยมุนีพระพุทธเจ้าตรัสรู้พุทธภาวะอย่างยาวนานและทรงแบ่งภาคโปรดสรรพสัตว์ในภพภูมิต่าง ๆ ซึ่งกายของพระองค์เกิดจากพระพุทธเจ้าองค์แรกที่เปรียบตั้งความจริงสูงสุด สะท้อนถึงแนวคำสอนของพระพุทธศาสนาหายานที่กล่าวถึงความเป็นพุทธะ 3 รูปแบบ คือ (1) ธรรมกาย กายที่เกิดจากความจริงสูงสุด (2) สัมโภคกาย กายที่แบ่งภาคจากความจริงสูงสุดเพื่อสอนพระโพธิสัตว์ในภพภูมิต่าง ๆ (3) นิรมลกาย กายที่แบ่งภาคจากความจริงสูงสุดที่ประกอบด้วยการปรุงแต่งของสังขารที่ปรากฏในโลกมนุษย์ นอกจากนี้พระสุตรกล่าวถึงการเปลี่ยนดินแดนสามครั้งเพื่อเปิดพระรัตนสตูป ซึ่งอธิบายว่าเป็นการเปลี่ยนจิตใจของสรรพสัตว์ให้เข้าถึงความจริง นำมาซึ่งการเห็นและเข้าถึงความบริสุทธิ์ตามที่พุทธะทั้งหลายรู้แจ้งแล้ว โดยเรื่องราวที่ปรากฏในพระสุตรมีใจความและคำอธิบายดังนี้

พระสตูปใหญ่องค์หนึ่งปรากฏขึ้นท่ามกลางที่ประชุมเทศนาของพระพุทธเจ้า พระสตูปนี้ประดับด้วยวัตถุมีค่า 7 อย่าง ได้แก่ ทอง เงิน ไพฑูรย์ หอยสังข์ หินโมรา ไข่มุก และโกเมน โดยสตูปสูง 500 โยชน์ ฐานกว้าง 250 โยชน์ ผุดออกมาจากดินขึ้นไปลอยอยู่กลางอากาศ ณ เบื้องพระพักตร์พระพุทธเจ้า โดยรัตนสตูปนี้มีราวลูกระเบียง 5,000 แห่ง ห้อยกุหาหนึ่งพันหมื่นห้อง ประดับด้วยธงนับไม่ถ้วน และยังแขวนระฆังเพชรพลอยไว้อีกหมื่นล้านใบ จากสตูปทั้งสี่ด้านมีกลิ่นจันทน์ตาลพัตระเหยออกมา ส่งกลิ่นหอมอบอวลไปทั่วทั้งโลก (คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 137)

พระนิชิเร็นกล่าวถึงความหมายของการปรากฏขึ้นของรัตนสตูปว่า รัตนสตูปหมายถึงนัมเมียวโฮเร็งเงเคียวแห่งธรรมเร้นลับอันยิ่งใหญ่สามประการ นอกจากนั้นยังหมายถึงชีวิตของผู้ที่ได้แสดงพุทธภาวะของตนที่มีอยู่อย่างเท่าเทียมกันในทุกสรรพสัตว์ให้ปรากฏด้วยการมีความศรัทธาในพระสัทธรรมปุณฑริกสูตร โดยปรัชญาพุทธะดั้งเดิมอธิบายว่าสิ่งที่เราคิดว่าเป็นอิตตาหรือความเป็นตัวตนของเรานั้นเป็นของชั่วคราวและเปลี่ยนแปลงเสมอ ไม่มีแก่นสารที่ถาวรมันเป็นเพียงการรวมกันชั่วคราวของชั้น 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ (รูปกับนามหรือกายกับใจ) ส่วนการเห็นรัตนสตูปที่เกิดจากความศรัทธาในสัทธรรมปุณฑริกสูตร คือ “นัมเมียวโฮเร็งเงเคียว” เราสามารถทำให้ตัวเองเป็นอิสระจากความทุกข์อันเกิดจากความไม่เที่ยง การตระหนักว่าปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลงทางกายและใจที่เกิดขึ้นเป็นการแสดงตนให้ปรากฏของกฎชั่ววินันต์ สะท้อนถึงการเข้าถึงพุทธภาวะที่เป็นประสบการณ์ทางธรรมเชิงจิตวิสัยของผู้ปฏิบัติ ส่วนคำว่า “รัตน” หมายถึงชั้น 5 และ “สตูป” หมายถึงการรวมตัวกันชั่วคราวของชั้น 5 การเห็นว่าชั้น 5 ในการรวมกันชั่วคราวของสังขาร การเห็นสิ่งชั่วคราวต่าง ๆ ตามความเป็นจริงอันเป็นสังขารบริสุทธิ์คือ “การเห็นรัตนสตูป” ท่านกล่าวอธิบายว่า

โดยสาระสำคัญ การปรากฏออกมาของรัตนสฤปเป็นการบอกให้ทราบ ว่า ลูกศิษย์ สามกลุ่มของพระศากยมุนีได้บรรลุการตรัสรู้จริง ๆ เมื่อพวกเขาได้สดับสัทธรรมปุนทริก สุตระและมองเห็นรัตนสฤปภายในชีวิตของตนเอง เวลานี้ลูกศิษย์ของนิชิเร็นกำลังทำในสิ่ง เดียวกัน ในสมัยปัจฉิมธรรมไม่มีรัตนสฤปอื่นใด นอกจากรูปกายของบุรุษและสตรีผู้ยึดถือ สัทธรรมปุนทริกสุตระ เพราะฉะนั้นจึงเป็นพวกที่สวดนมเมียวโฮเร็งเงเคียวอย่างทุกคนโดย ไม่คำนึงถึงฐานะทางสังคม ตัวพวกเขาเองคือรัตนสฤปและพระประภุตรัตนพุทระด้วย ไม่มีรัตนสฤปใดนอกจาก เมียวโฮเร็งเงเคียว ชื่อ (ไดโมชู) ของสัทธรรมปุนทริกสุตระ คือ รัตนสฤป กล่าวคือรัตนสฤปคือนมเมียวโฮเร็งเงเคียวนั่นเอง ตัวของท่านเองเป็นพระพุทระ แท้ที่มีคุณสมบัติแห่งความรู้แจ้งสามประการ ท่านจึงควรสวดนมเมียวโฮเร็งเงเคียว ด้วย ความมั่นใจอย่างนี้ แล้วเมื่อเป็นอย่างนั้นสถานที่ที่ท่านอาศัยอยู่และสวดนมเมียวโฮเร็งเง เคียว จะเป็นสถานแห่งรัตนสฤป ก่อนหน้าที่เรามีความศรัทธาสัทธรรมปุนทริกสุตระ คือ นม เมียวโฮเร็งเงเคียว รัตนสฤปถูกซ่อนอยู่ลึกในชีวิตของเราเอง แต่เมื่อเรามีความศรัทธาและ สวดนมเมียวโฮเร็งเงเคียว อันเป็นการเชื่อในพระสัจธรรมที่เป็นชีวิตของเราเอง รัตนสฤปก็ จะปรากฏออกมาจากภายในตัวเรา ดังนั้นการปรากฏออกมาของรัตนสฤปจึงเป็นการ ชี้ให้เห็นการค้นพบพุทระภาวะในตัว โดยการมีความศรัทธาและการปฏิบัติพระสัจธรรม

(สุรพล เพชรศร, 2543: 100)

พระศากยมุนีพุทระเจ้าตรัสอธิบายว่ารัตนสฤปนั้นมีพระกายอันสมบูรณ์ของพระตถาคต พระองค์หนึ่งนามว่า “พระประภุตรัตนตถาคต” ในพุทระเกษตรหนึ่งชื่อว่า “รัตนวิศุทธา” พระพุทระเจ้า องค์นี้ในอดีตสมัยนานมาแล้วในโลกธาตุพื้นหมื่นล้านอสงไขยนับไม่ถ้วนทางทิศตะวันออก เมื่อครั้งยัง ปฏิบัติโพธิสัตว์มรรคได้ตั้งมหาปณิธานว่า หลังจากพระองค์ได้เป็นพระพุทระและเข้าสู่นิพพานแล้ว หากที่ใดในสิบทิศมีผู้ใดสามารถสอนสัทธรรมปุนทริกสุตระแล้ว พระองค์ในพระสฤปจะไปปรากฏต่อ หน้าผู้สอนธรรมนั้นเพื่อจะมารับฟังพระสุตระนี้ เป็นพยานให้การรับรองความจริงอันบริสุทธิ์ของพระ สุตระนี้และสรรเสริญความดีเลิศของพระสุตระนี้ เวลานี้พระสฤปนี้ได้ผุดขึ้นจากพื้นดินมาปรากฏที่นี้ เพราะได้ยินเราสอนสัทธรรมปุนทริกสุตระ นอกจากนี้พระพุทระเจ้าอธิบายเงื่อนไขตามปณิธานดั้งเดิม ของพระประภุตรัตนพุทระแก่สรรพสัตว์ในที่ประชุมนี้ผู้ปรารถนาที่จะได้เห็นพระกายอันสมบูรณ์ที่ สถิตอยู่ในสฤปว่า พระพุทระเจ้าองค์ที่กำลังสอนสัทธรรมปุนทริกสุตระอยู่ จะต้องอัญเชิญพระพุทระแบ่ง ภาคจากพระกายของพระองค์ทั้งหมด ซึ่งในขณะนี้กำลังแสดงธรรมอยู่ทั่วทั้งสิบทิศมาร่วมประชุมกัน ณ ที่แห่งหนึ่งเสียก่อน แล้วจึงสามารถเปิดพระสฤปและแสดงให้เห็นพระกายของพระประภุตรัตน ตถาคตได้

ครั้งนั้นพระพุทธองค์เปล่งแสงออกจากพระอุณาโลมส่องไปทางทิศตะวันออก ความสว่างทำให้เห็นโลกธาตุมากมายเท่าเม็ดทรายในแม่น้ำคงคาห้าร้อยหมื่นล้านนยุตะสาย พระพุทธะในพุทธเกษตรเหล่านั้นกำลังแสดงธรรมแก่พระโพธิสัตว์หลายพันหมื่นล้านนับไม่ถ้วน เมื่อลำแสงส่องไปทางทิศอื่นทั้งสิบทิศก็เห็นสิ่งที่เกิดขึ้นในพุทธเกษตรต่าง ๆ เช่นเดียวกัน ทันใดนั้นเพื่อการรับรองแก่พระพุทธะเหล่านั้น สหาลโลกธาตุถูกเปลี่ยนแปลงเป็นแดนสะอาดบริสุทธิ์ พื้นเป็นแก้วไพฑูรย์ประดับด้วยต้นไม้อัญมณี มีเชือกทองคำพันรอบแนวถนนทั้งแปดสาย ไม่มีหมู่บ้านหรือเมืองเล็กเมืองใหญ่ ทะเลหรือแม่น้ำลำธาร ภูเขาหรือป่าไม้ รูปหอมประดับอัญมณีจุดปักไว้ ดอกมณฑารพกลาดเกลื่อนไปทั่วพื้น มีเพียงสมาชิกของที่ประชุมที่เป็นอริยภูมิ 4 แห่งความเป็นพุทธะ โพธิสัตว์ ปัจเจกพุทธะ และสาวกเท่านั้นที่ยังอยู่ที่นั่น ส่วนภูมิต่ำทั้งหกตั้งแต่เทวดาและสัตว์นรกถูกย้ายไปอยู่แดนอื่นหมด ไม่มีอยู่ในแดนเหล่านั้นเลย

พระพุทธะทั้งหลายซึ่งเกิดจากการแบ่งภาคของพระศรีศากยมุนีพุทธเจ้าเมื่อมาถึงแล้วได้เข้าประทับนั่งในท่าขัดสมาธิบนสีหบัลลังก์ประดับเพชรพลอยสูง 5 โยชน์ ใต้ต้นไม้อัญมณีสูง 500 โยชน์ ต้นไม้ประดับด้วยกิ่ง ก้าน ใบ ดอก และผลในสัดส่วนที่เหมาะสมในแนวทางนี้ทั่วทั้งสามพันพันใหญ่โลกธาตุ จึงมีพระพุทธะประทับนั่งบนบัลลังก์เต็มไปหมด แต่ยังไม่เพียงพอแม้สำหรับพระพุทธะที่มาจากทิศเดียว เพื่อที่จะเตรียมที่ประทับให้แก่พระพุทธะทั้งหลายที่จะเสด็จมาอีก พระพุทธเจ้าศากยมุนีจึงทรงใช้พุทธาภินิหารเปลี่ยนแปลงดินแดนเพิ่มเติมเป็นครั้งที่ 2 จำนวนสองร้อยหมื่นล้านนยุตะแดนในแปดทิศ ทรงทำให้แดนเหล่านั้นสะอาดบริสุทธิ์และมีเครื่องประดับเช่นที่กล่าวมาแล้ว แต่กระนั้นก็ยังไม่เพียงพอ ดังนั้นพระพุทธองค์จึงได้เปลี่ยนแปลงดินแดนครั้งที่ 3 จำนวนสองร้อยนยุตะแดนในแปดทิศ ทรงทำให้แดนเหล่านั้นสะอาดบริสุทธิ์และมีเครื่องประดับเช่นเดียวกับที่กล่าวมาแล้ว การเปลี่ยนแปลงดินแดนให้บริสุทธิ์ 3 ครั้ง รวมจำนวนทั้งหมดสี่ร้อยหมื่นล้านนยุตะในแปดทิศ เพื่อรับรองพระพุทธะแบ่งภาคจากพระองค์จำนวนมากมายี่เสด็จมาจากสิบทิศ (คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 137-140)

ปกรณ์คำอธิบายสัทธรรมปุณฑริกสูตรของท่านปรมาจารย์เทียนไท่ได้แปลความการเปลี่ยนแปลงแดนสามครั้งนี้ในแง่ของหลักการศึกษาที่นำไปสู่การปฏิบัติของพุทธสาวกด้วยการทำตนเป็นบริสุทธิ์และเป็นอิสระจากความหลงผิดทั้งสาม ได้แก่ (1) ความหลงผิดแห่งความคิดและความอยาก (2) ความหลงผิดที่ขัดขวางไม่ให้พระโพธิสัตว์ช่วยเหลือผู้อื่น (3) ความหลงผิดพื้นฐานที่ขัดขวางพระโพธิสัตว์จากการบรรลุการตรัสรู้ ส่วนพระพุทธะนับไม่ถ้วนทั้งจักรวาลถูกเปิดเผยว่าเป็นพระพุทธะแบ่งภาคของพระพุทธเจ้าศากยมุนีนั้น บ่งบอกให้รู้ว่าพระพุทธะทั้งหลายล้วนมีต้นกำเนิดมาจากพระอาทิพุทธะหรือพระพุทธะดั้งเดิมองค์เดียว นอกจากนี้แนวคิดดังกล่าวยังแสดงให้เห็นเป็นนัยว่าความจริงทั้งหลายล้วนมีต้นกำเนิดมาจากความจริงหนึ่งเดียว (เอกสัจย์) การมารวมกันของบรรดาพระพุทธะแบ่งภาคในที่แห่งเดียว หมายความว่าคำสอนที่ทำให้บรรดาความจริงที่เป็นความจริงเพียง

บางส่วนทั้งหมดได้เข้ามารวมกันเป็นความจริงหนึ่งเดียว (สุรพล เพชรศรี, 2543: 97) สะท้อนให้เห็นถึงความบริสุทธิ์ที่บุคคลรู้แจ้งและเข้าถึงพุทธภาวะตามความเป็นจริง

ครั้งนั้นพระศากยมุนีพุทธเจ้าทรงเปิดพระสลับให้เห็นกายแห่งพระประภคร์รัตนพุทธะแล้ว ทรงนั่งประทับในอาสนะเดียวกับพระองค์ (คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547:141) สะท้อนให้เห็นว่าพระศากยมุนีพุทธเจ้าหมายถึงปัญญาทางอภิวินัยที่รู้และเข้าใจความจริง ส่วนพระประภคร์รัตนพุทธเจ้าหมายถึงความจริงแท้อันบริสุทธิ์ที่สุดในฐานะที่เป็นความจริงทางอภิวินัย หากผู้ใดปฏิบัติพุทธธรรมจนเข้าใจเอกภาพสมบูรณ์แห่งชีวิตกับความจริงแท้ที่สุดแล้ว จักทำให้ปัญญาที่เห็นซึ่งความจริงและความจริงทั้งสองอย่างนี้หลอมรวมเข้าเป็นหนึ่งเดียว กล่าวคือขณะแห่งการรู้แจ้ง ทำให้ผู้นั้นกลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับความจริงสากล เปรียบดังพระพุทธรูปทั้งสองที่ประทับนั่งเคียงคู่

ต่อจากนั้นพระศากยมุนีพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นว่าความจริงแล้วพระองค์ทรงบรรลุพุทธภาวะมาแล้วตั้งแต่อดีตกาลอันนานไกลสุดที่จะประมาณได้ ซึ่งสะท้อนว่าพระองค์ปรากฏในโลกด้วยความเป็นมนุษย์ธรรมดา แม้ว่าท่านจะบรรลุพุทธภาวะมาอย่างยาวนานทำให้เกิดแนวคิดความเสมอภาคเท่าเทียมกันในการบรรลุของทุกสรรพสัตว์ว่า “พระพุทธรูปสำแดงตนให้เห็นผ่านทางเก้าโลก” และ “เก้าโลกล้วนเป็นพุทธะ” โดยพระสูตรได้ยกเรื่องราวของพระโพธิสัตว์แห่งโลกที่ปรากฏออกมาจากพื้นโลกเป็นการยืนยันการบรรลุพุทธภาวะของพระพุทธรูปตั้งแต่อดีตนานโพ้น ซึ่งมีใจความว่าเมื่อบรรดาพระโพธิสัตว์มหาสัตว์จากโลกธาตุอื่น ๆ จำนวนมากมายเท่าเม็ดทรายในแม่น้ำคงคา 8 สาย ได้ลุกขึ้นในท่ามกลางที่ประชุม ประนมมือถวายบังคมแล้วกราบทูลแด่พระพุทธเจ้าว่าหลังจากพระองค์เสด็จเข้าสู่ความดับแล้ว ถ้าพระองค์จะทรงอนุญาตให้พระโพธิสัตว์เหล่านี้ทำการคุ้มครองผู้อ่าน ท่อง คัดลอก และถวายเครื่องสักการะแด่พระสูตรนี้ในสหัสโลกธาตุนี้ อย่างขยันขันแข็งและอย่างจริงจังตลอดจนการคุ้มครองให้พระสูตรนี้ให้กว้างไกลไปทั่วโลกนี้ แต่พระพุทธเจ้าตรัสแก่พระโพธิสัตว์เหล่านี้ในทันทีว่า

หยุดก่อนสาธุชนทั้งหลาย ไม่มีความจำเป็นสำหรับพวกเธอที่จะทำการคุ้มครองพระสูตรนี้ ทำไมหรือ เพราะว่าในสหัสโลกธาตุของเรามีพระโพธิสัตว์มหาสัตว์จำนวนมากมากมายเท่าเม็ดทรายในแม่น้ำคงคา 60,000 สาย และพระโพธิสัตว์เหล่านี้แต่ละองค์มีบิวารอีกมากมายเท่าเม็ดทรายในแม่น้ำคงคา 60,000 สาย หลังจากเราเข้าสู่ความดับแล้วคนเหล่านี้เองที่สามารถคุ้มครอง อ่าน ท่อง และสอนพระสูตรนี้ได้อย่างกว้างขวางได้

ทันใดนั้นพื้นดินทั่วทั้งสหัสโลกธาตุได้สั่นสะเทือนอย่างแรงและแตกแยกออกและจากรอบแยกนั้นพระโพธิสัตว์มหาสัตว์มากมายหลายพันหมื่นล้านเหลือคณานับได้ปรากฏออกมา พระโพธิสัตว์มากมายเหลือคณานับได้เหล่านี้มีกายเป็นสีทองเปล่งรัศมีสว่าง มีมหาปฐิสลักษณะ 32 ประการ และไม่เปราะเปื้อนโลกีย์วิสัย ซึ่งพระสูตรเรียกท่านทั้งหลายนั้นว่า “พระโพธิสัตว์แห่งโลก” โดยพระ

โพธิสัตว์ใหญ่ 4 องค์ที่เป็นผู้นำและเป็นผู้ชี้แนะแก่พระโพธิสัตว์แห่งโลกทั้งหมด มีนามว่า “วิศิษฎจา
ริตร” องค์ที่สองนามว่า อนันตจาริตร องค์ที่สามนามว่า “วิศุทธจาริตร” และองค์ที่สี่นามว่า “สุ
ประดิษฐิตจาริตร” พระโพธิสัตว์องค์ทั้งสองคัมนี้ ได้ประนมมือเพ่งมองพระศากยมุนีพุทธเจ้าและกราบ
ทูลถามเกี่ยวกับความเกษมสำราญและการรับฟังคำสอนของสรรพสัตว์จากพระพุทธเจ้า (คณะสงฆ์จีน
นิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 167-168)

ความหมายการปรากฏของพระโพธิสัตว์แห่งโลกสามารถแปลได้หลากหลายแง่มุมและให้
ความหมายในหลายระดับ ท่านปรมาจารย์เทียนไท่ได้แปลลักษณะของพระโพธิสัตว์แห่งโลกที่อาศัยใน
ความว่างใต้พิภพ” ไว้ในปกรณ์เรื่องคำอธิบายศัพท์สัทธรรมปุณฑริกสูตรว่า บุคคลที่เข้าถึงความจริง
สูงสุด เพราะคำว่า “ใต้” คือความลึกสุดแห่งชีวิตที่เป็นความจริงแท้อันบริสุทธิ์ ส่วนบันทึกคำบรรยาย
สัทธรรมปุณฑริกสูตรของท่านนิชิเร็นกล่าวเน้นย้ำความหมายของความว่างใต้พื้นพิภพในแนวทาง
เดียวกันกับท่านเทียนไท่ว่า “พระโพธิสัตว์เหล่านี้อาศัยอยู่ในความจริง” และพระโพธิสัตว์แห่งโลกก็
คือเราทั้งหลาย โดยท่านนิชิเร็นกล่าวว่า

พระโพธิสัตว์เหล่านี้คือผู้ที่เป็นเจ้าของพระธรรมพื้นฐาน โดยพระธรรมพื้นฐาน
คือนัมเมียวโฮเร็งเงเคียว” สำหรับคำว่า “การปรากฏออกมาจากพื้นโลก” จึงถูกเข้าใจว่า
เป็นการแสดงให้เห็นนัมเมียวโฮเร็งเงเคียว ความจริงแท้พื้นฐานที่เป็นพื้นของสิ่งทั้งหลาย
และเป็นการแสดงปัญญาและคุณานุภาพในโลกนี้ผ่านทางกรกระทำของพระโพธิสัตว์องค์
หนึ่ง พระนิชิเร็นเป็นคนแรกที่เกิดขึ้นจากมหาพิภพแห่งนัมเมียวโฮเร็งเงเคียว และมอบพร
ของพระสัทธรรมนี้ให้แก่ประชาชนทั้งหลาย... ทุกคนที่สวดนัมเมียวโฮเร็งเงเคียว ด้วยจิตใจ
เช่นเดียวกับบอตามาก็เป็นพระโพธิสัตว์แห่งโลกด้วย... “การปรากฏออกมาจากพื้นโลก”
หมายความว่าเราสำแดงพระสัทธรรมหรือพุทธภาวะของเรามาสู่การปฏิบัติที่เป็นประโยชน์
แก่ตนเองและผู้อื่น ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องนี้อยู่ที่ในตอนสุดท้าย เมื่อพระพุทธเจ้าได้
ปฏิเสธคำอาสาของพระโพธิสัตว์จากโลกอื่น และได้มอบภารกิจการเผยแผ่สัทธรรมปุณฑริก
สูตรให้แก่พระโพธิสัตว์แห่งโลก เรื่องนี้สอนให้เรารู้ว่าเราไม่จำเป็นที่จะไปแสวงหาความสุข
หรือความพ้นทุกข์จากที่อื่นใด เพราะว่าเรามีพลังที่จะเปลี่ยนแปลงตัวเราเองและความจริง
ของเราได้ฝังอยู่ในพื้นดินแห่งชีวิตของเราอยู่แล้ว

พุทธภาวะเป็นศักยภาพนี้มีอยู่ในคนทุกคน เมื่อเราพยายามแนะนำพระสัทธรรม
ให้แก่คนทั้งหลาย จนคนแล้วคนเล่าได้เข้ามานับถือศรัทธาและสวด นัมเมียวโฮเร็งเงเคียว
และสำแดงธรรมชาติพุทธะให้ปรากฏ นี่คือการปรากฏออกมาจากพื้นโลก ... ครั้งแรกที่
อาตมา นิชิเร็น เพียงคนเดียวที่สวด นัมเมียวโฮเร็งเงเคียว แต่แล้วสองคน สามคนและร้อย
คนได้สวดตามและสอนผู้อื่นด้วย ในทำนองเดียวกันในอนาคตการเผยแผ่การเผยแผ่จะแพร่
ขยายไปโดยแนวทางนี้ อย่างนี้มิได้เป็นการหมายถึง การปรากฏออกมาจากพื้นโลกดอกหรือ

คำที่บรรยายลักษณะของพระโพธิสัตว์แห่งโลกว่า “ไม่เปราะเปื้อนด้วยโลกียวิสัย เหมือนดอกบัวในน้ำ” ดอกบัวบานบริสุทธิ์ในหนองน้ำที่เต็มไปด้วยโคลนตมแต่มันมิได้เปราะเปื้อนด้วยโคลนตมนั้น ในทำนองเดียวกันพระโพธิสัตว์ย่อมไม่หลบหนีความยุ่งยากและความขัดแย้งของโลกวิสัย แต่จะพาตัวเองเข้าไปคลุกคลีกับโลกอย่างเต็มใจเพื่อที่จะนำผู้อื่นไปสู่การรู้แจ้งธรรม จริงอยู่มันเป็นการยากที่จะอยู่ใน “โคลน” โดยไม่เปราะเปื้อน จึงจำเป็นต้องมีความพยายามที่จะทำให้ความศรัทธาให้เข้มแข็งอย่างต่อเนื่อง แต่เมื่อเราได้ตัดสินใจอย่างเด็ดเดี่ยวที่จะเอาการเผยแผ่พระสัทธรรมมาเป็นพื้นฐานของเรา แกรับภารกิจของพระโพธิสัตว์แห่งโลกแล้ว เราก็สามารถทำให้พุทธภาวะอันบริสุทธิ์แบ่งบานอย่างสวยงาม แม้จะอยู่ท่ามกลางปัญหาและสิ่งรำคาญต่าง ๆ นานาในชีวิตประจำวัน ไม่หวั่นกลัวความทุกข์ยากและไม่ท้อถอยหรือล้มตัวในความล้มเหลว แต่เราสามารถที่จะนำเอาสภาพการณ์ใหม่ที่เกิดขึ้น ในแต่ละครั้งมาเป็นโอกาสที่จะแสดงอำนาจของพระสัทธรรมให้เป็นที่ประจักษ์

(สุรพล เพชรศร, 2543: 146-147)

พระอาจารย์จันทราวงศ์ถึงชื่อ “เต้าเสียน” อธิบายว่าพระโพธิสัตว์แห่งโลกจำนวนมากมามีพระโพธิสัตว์ใหญ่สี่พระองค์เป็นผู้นำ ได้แก่ พระวิเศษฐจาริตร พระอนันตจาริตร พระวิศุทธจาริตร และพระสุประติษฐิตจาริตร พระโพธิสัตว์ทั้งสี่นี้เทียบได้กับคุณธรรมสี่ประการแห่งชีวิตพุทธะตามที่ได้แสดงในมหาปริณิพพานสูตร คือ ตัวตนที่แท้ นิรันดรกาล ความบริสุทธิ์และความสุข ซึ่งเราล้วนสามารถทำให้คุณธรรมทั้งสี่ประการนี้สำแดงออกมาได้จากภายในของตัวเราเอง พระอาจารย์ท่านอธิบายดังนี้

พระโพธิสัตว์วิเศษฐจาริตร เป็นตัวแทนของคุณธรรมแห่งตัวตนแท้ “ตัวตนแท้” หมายถึงความรู้สึกแห่งเอกลักษณ์ที่เป็นประสบการณ์ โดยผู้ที่ได้ตระหนักรู้แล้วถึงเอกภาพสมบูรณ์ของตัวเองกับความจริงแท้ชั่วนิรันดรและไม่มีขอบเขตจำกัด นั่นคือ พระธรรมมหัศจรรย์ คนเช่นนั้นตนเองจะไม่ถูกจำกัดด้วยสิ่งภายนอกที่เป็นของชั่วคราว เช่น ทรัพย์สมบัติหรือ ฐานะและตำแหน่งหรือไม่ยึดติดความคิดของตนเอง โดยอาศัยเพียงปรากฏการณ์อันจำกัดแห่งกายและใจของตนอีกต่อไป เพราะว่าเขาได้ตื่นแล้วสู่ความเป็นเอกภาพแห่งชีวิตของเขาเองกับสากลจักรวาล

พระโพธิสัตว์อนันตจาริตรเป็นตัวแทนของคุณธรรมแห่งนิรันดรกาล โดยคำสอนของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับปัญหาพื้นฐานกล่าวว่า ปรากฏการณ์ทั้งหลายแห่งโลกนี้ต้องมีการเปลี่ยนแปลงและมีความเสื่อมอยู่เสมอ นี่คือกฎแห่งอนิจตาความไม่เที่ยง ที่ไม่มีใครหรือสิ่งใดยกเว้นไปจากกฎนี้ได้ แต่อย่างไรก็ตามโดยการปฏิบัติพุทธธรรม เราสามารถตื่นขึ้นจาก

มิติหนึ่งแห่งชีวิตของเราที่ไม่เปลี่ยนแปลงและไม่ถูกผูกมัดไว้ด้วยการเกิดและการตาย นี่คือคุณธรรมแห่งนิรันดรกาล

พระโพธิสัตว์วิศุทธจาริตรเป็นตัวแทนของคุณธรรมแห่งความบริสุทธิ์ทางศีลธรรม ความบริสุทธิ์นี้ไม่ได้หมายถึงความบริสุทธิ์ทางศีลธรรม แต่หมายถึงความเป็นอิสระจากเหตุแห่งความทุกข์ทางจิต ชีวิตของมนุษย์ปุถุชนสกรปรกเปื้อนด้วยกิเลสคือ โลก โภรช หลง ทะนงตัว และสงสัย ตลอดจนโลกียัตถ์อาหาราคะอื่น ๆ อีกนับไม่ถ้วนที่ทำให้เรามีความทุกข์ไม่จบสิ้น แต่เมื่อเรานำเอาพุทธภาวะภายในออกมาได้การทำหน้าที่ทางจิตของเราจะบริสุทธิ์ขึ้นและจะทำงานในลักษณะที่ไม่หลอกลวงเราอีกต่อไป

พระโพธิสัตว์สุประติษฐิตจาริตร เป็นตัวแทนของคุณธรรมแห่งความสุข คำว่า “สุประติษฐิตะ” แปลว่าความสงบสุขและมั่นคงหรือตั้งไว้แล้วอย่างมั่นคง トラบใดที่เราแสวงหาความสุขในสิ่งที่เรียกว่าลาภ ยศ สุข สรรเสริญ หรือสิ่งอื่นทางโลกอย่างเดียวนั้น เราจะได้พบกับความสงบสุขและความมั่นคงในความหมายที่แท้จริง เพราะสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ต้องตกอยู่ภายใต้กฎของการเปลี่ยนแปลงทุกขณะ ดังนั้นความสุขที่ได้จากสิ่งเหล่านี้จึงเป็นความสุขชั่วคราว ในทางตรงกันข้ามเมื่อเราตื่นขึ้นสู่ความเป็นหนึ่ง (เอกภาพ) แห่งชีวิตของเราด้วยความจริงแท้ในที่สุดแล้ว เราสามารถได้รับ “ความสุขที่เกิดจากพระธรรม” ซึ่งไม่ขึ้นอยู่กับสถานการณ์แวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นจึงสามารถเรียกได้ว่าเป็นความสุขสมบูรณ์ ความสุขมั่นคงที่ไม่ขึ้นกับสภาพแวดล้อมนี้คือความสุขที่ถูกต้องโดยพระสุประติษฐิตจาริตรโพธิสัตว์

(สุรพล เพรชศร, 2543: 148-149)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บันทึกคำบรรยายสัทธรรมปุณฑริกสูตรของพระนชิเร็นได้เปรียบเทียบพระโพธิสัตว์ทั้ง 4 กับการทำหน้าที่ของธาตุทั้งสี่ คือ ไฟ น้ำ ลม ดินที่ทำให้เกิดการเข้าถึงความบริสุทธิ์ที่ปรากฏอย่างเสมอภาคของพุทธภาวะดังนี้

ธาตุไฟเป็นสิ่งเผาดับเชื้อและทำให้เกิดเปลวเพลิงสุกสว่างตรงกับพระวิศิษฏจาริตรโพธิสัตว์ บันทึกคำบรรยายตอนหนึ่งกล่าวว่า “นชิเร็นและลูกศิษย์ที่สวดนมัสการโฮเร็งเงเคียว ...เผาไม้พินแห่งกิเลสและได้เห็นไฟแห่งปัญญาอันรู้แจ้งด้วยตาของเรา” พระวิศิษฏจาริตรในความหมายนี้ถือว่าเป็นตัวตนที่พยายามบากบั่นเพื่อความเจริญ ถือเอาทุกสถานการณ์มาเป็นเชื้อเพลิงเพื่อการพัฒนาและการก้าวหน้า และแสดงพุทธปัญญาให้ปรากฏออกมา

ธาตุน้ำเป็นสิ่งล้างสิ่งต่าง ๆ ให้สะอาดตรงกับพระวิศุทธจาริตรโพธิสัตว์ “วิศุทธ” แปลว่าบริสุทธิ์ ซึ่งหมายถึงพลังภายในของชีวิตถูกกระตุ้นด้วยความศรัทธาในพระสัทธรรม

ทำการจัดตัวเองที่มีความทุกข์และความหลงผิด เปลี่ยนแปลงวัฏจักรแห่งกิเลส กรรม และ วิบาก (ผลกรรม) ให้เป็นปัญญา สัจจะ และวิมุตติ (ความหลุดพ้น)

ธาตุลมเป็นสิ่งที่ไม่สามารถชั่งไว้ได้ ตรงกับพระอนันตจาริตรีโฬสีตว์ “อนันตะ” แปลว่าไม่มีขอบเขต หมายถึงพลังภายในชีวิตของเราอยู่เหนือข้อจำกัด รวมทั้งขอบเขตที่ดู เหมือนว่าจะแยกเราออกจากจักรวาลและยังมีความตายที่ดูเหมือนจะจำกัดเวลาของเรา การ อยู่เหนือข้อจำกัดนี้เกิดขึ้นได้โดยการปฏิบัติพุทธธรรม จนเราได้ตระหนักว่าชีวิตของเราเองคือ พระสัทธรรมชั่วนิรันดร์นั่นเอง

ธาตุดินเป็นสิ่งบำรุงให้ชีวิตต่าง ๆ เกิดความเจริญและความมั่นคงตรงกับพระสุ ปรดิษฐิตโฬสีตว์ ซึ่งเป็นตัวแทนความเป็นหนึ่งของเราในโลกนี้ มันเหมือนความมั่นคงของ พื้นดินและให้กำลังแก่กิจกรรมทุกอย่างของเรา

(สุรพล เพชรศร, 2543: 150)

พระศากยมุนีพุทธเจ้าทรงกล่าวรับรองกับที่ประชุมซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเสมอภาคใน การเข้าถึงความบริสุทธิ์ของสรรพสัตว์ว่า

สารุชนทั้งหลาย พระตถาคตเจ้าทรงเกษมสำราญและมีความสุขดีด้วยอาพาธน้อย และมีวิตกกังวลน้อย สรรพสัตว์พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงและการช่วยเหลือเรียบริ้อยดี และเรามีได้เห็นดีเห็นชอบหรือหมดกำลังเลย ทำไม่หรือ เพราะในอดีตสรรพสัตว์ได้รับ คำสั่งสอนจากเรามาโดยตลอด ได้ถวายทานแด่พระพุทธรูปแห่งอดีตมาแล้วและได้ปลูกฝัง รากแห่งความดีต่าง ๆ ไว้แล้ว ดังนั้นเมื่อสรรพสัตว์เหล่านี้ได้พบเราเป็นครั้งแรกและได้ สดับการสอนของเรา พวกเขาน้อมรับไว้ในทันทีจึงเข้าสู่ปัญญาของพระตถาคตเจ้าในทันที ยกเว้นพวกที่เคยศึกษาและปฏิบัติหिनยานมาก่อน แต่ในเวลานี้เราจะทำให้คนเหล่านี้มี โอกาสได้รับฟังพระสูตรนี้และได้เข้าสู่ปัญญาของพระพุทธรูป

(คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 169)

พระองค์ทรงเปิดเผยเอกลักษณ์ที่แท้จริงในฐานะที่เป็นพระพุทธรูป ผู้ซึ่งได้บรรลุพุทธภาวะคือ การตรัสรู้อันสมบูรณ์สูงสุดหรือที่เรียกว่าอนุตรสัมมาสัมโพธิ โดยพระพุทธรูปเจ้าทรงกระตุ้นให้พระเมต ไตรยโฬสีตว์และคนอื่น ๆ ในที่ประชุมเกิดความอยากรู้คำตอบอย่างใจจดใจจ่อเพื่อเตรียมความ พร้อมในการรับพระธรรมด้วยการเขย่าสิ่งที่ยึดติดและทำให้เกิดความสงสัย เพื่อให้พร้อมรับคำสอน อันบริสุทธิ์กว่าด้วยการทำให้เขาเกิดความสงสัยในความเห็นที่ตนยึดถืออยู่ในปัจจุบัน โดยพระพุทธร ูปองค์ตรัสอธิบายว่าท่านได้สอนพระโฬสีตว์แห่งโลกมาตั้งแต่อดีตกาลอันค่านานไม่ได้ว่า

พระโพธิสัตว์อันมีเกียรติเหล่านี้ทำให้ใครอื่นไม่ พวกเขาถูกเรียกออกมาจากที่ว่าง ได้สหาโลกธาตุนี้ คนเหล่านี้ที่พวกเขาไม่เคยเห็นมาก่อน พวกเขาเป็นพระโพธิสัตว์ที่เราได้เปลี่ยนแปลงและชี้นำหลังจากเราได้บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิในสหาโลกธาตุนี้แล้ว... ตั้งแต่อดีตกาลอันนานไกลมาแล้วเราได้สอนและชี้นำคนกลุ่มใหญ่นี้

(คณะสงฆ์จีนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 173)

พระเมตไตรยโพธิสัตว์และท่านอื่น ๆ เกิดความสงสัยงุนงงเพราะพระพุทธรูปองค์ในสมัยเป็นเจ้าชายสิทธัตถะได้ทรงสละตำแหน่งรัชทายาทออกทรงผนวชแสวงหาอมตธรรมและในที่สุดได้บรรลุการตรัสรู้สูงสุดภายใต้โพธิเป็นพระศากยมุนีพุทธเจ้า ตั้งแต่นั้นมาเวลาผ่านไปกว่า 40 ปีไม่มาก แต่พระโพธิสัตว์แห่งโลกที่ว่าเป็นศิษย์ดั้งเดิมของพระองค์มีมากมายเหลือเกิน แม้จะใช้เวลาล้านล้านกับกัณบจำนวนไม่หมด ยิ่งกว่านั้นเพียงมองดูก็รู้ว่าพวกเขาได้ปฏิบัติโพธิมรรคเป็นเวลานานมาแล้วและมีความมั่นคงในอภิญญาและปัญญา พวกเขาไม่เปราะเปื้อนด้วยโลกียวิสัยเหมือนดอกบัวในน้ำ ไม่มีความกลัว มีความสง่าและแน่วแน่ ในเวลา 40 ปีกว่าตั้งแต่พระองค์ได้บรรลุการตรัสรู้ พระองค์สามารถสอนพระโพธิสัตว์อันยิ่งใหญ่ได้มากมายเช่นนี้ได้อย่างไร มันเป็นการยากเหลือเกินที่โลกจะเชื่อเรื่องเช่นนี้ได้ อุปมาดังชายคนหนึ่งอายุ 25 ปี มีผิวพรรณเปล่งปลั่งและผมสียังดำอยู่ ได้ขึ้นไปขี่ชายชราหน้าเคราพออายุ 100 ปีมีผมหงอกและหน้าเหี่ยวย่นแล้วบอกว่า “นี่คือบุตรของข้าพเจ้า” หรือชายชราอายุ 100 ปีขึ้นไปขี่ชายหนุ่มและ บอกว่า “นี่เป็นบิดาของข้าพเจ้า ผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูข้าพเจ้ามา” เรื่องบิดาหนุ่มและบุตรชราอย่างนี้ไม่มีใครในโลกเชื่อได้ ในกรณีของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ทรงขึ้นไปขี่พระโพธิสัตว์แห่งโลกเหล่านี้ได้ตรัสบอกว่า “ คนเหล่านี้เป็นลูกศิษย์เรา” ก็ยากที่จะเชื่อได้ พระองค์จึงตรัสแก่ที่ประชุมถึงการตรัสรู้ดั้งเดิมในอดีตกาลอันนานไกลของพระพุทธรูปว่า

พวกเขาทั้งหลายจะต้องตั้งใจให้ดี และสดับฟังความลับของพระตถาคตและอำนาจลึกลับของพระองค์ในโลกทั้งหลายบรรดาเทวดา มนุษย์ และอสูร ล้วนเชื่อกันว่าพระศากยมุนีพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน หลังจากออกจากวังของศากยวงศ์ พระองค์ได้ไปประทับนั่ง ณ สถานแห่งการปฏิบัติอันไม่ห่างไกลจากเมืองคยา ที่นั่นพระองค์ได้บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิ แต่สาธุชนทั้งหลายความจริงแล้ว ตั้งแต่เราได้บรรลุพุทธรูปภาวะนั้นเป็นเวลานานหลายร้อย พันหมื่นล้านนยุคตะกัณบไม่ถ้วน ไม่มีขอบเขตจำกัด... สาธุชนทั้งหลาย บัดนี้เราขอออกเรื่องนี้ให้กระจ่างแก่พวกเขา คือ สมมติว่าเอาโลกธาตุนี้ทั้งที่ ได้รับและไม่ได้รับเมตตูลีทั้งหมดมาบิดให้เป็นผงธุลีอีกครั้งหนึ่ง แล้วให้ถือเอาธุลีเม็ดหนึ่งแทนหนึ่งกับ เวลาที่ผ่านมาตั้งแต่เราได้บรรลุพุทธรูปภาวะนั้น มีมากกว่าจำนวนธุลีกับนี้เป็นเวลาหนึ่งร้อยพันหมื่น ล้านนยุคตะกัณบเสียอีก... ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา เราอยู่ในสหาโหลธาตุนี้นตลอดเวลา ทำการแสดงธรรม สั่งสอนและเปลี่ยนแปลง

(คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 175-176)

อรรถกถาปุณทริกสูตรเรียกการเปิดเผยนี้ว่า “การเปิดใกล้เพื่อให้เห็นไกล” หรือ “การสลัดทิ้งของชั่วคราวเพื่อให้เห็นของแท้” สะท้อนให้เห็นถึงการสลัดทิ้งบทบาทหรือภาพลักษณ์ชั่วคราวของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ทรงถือครองมาใช้ชั่วคราวเพื่อการชี้แจงปวงชนและการเปิดเผยการตรัสรู้หรือเอกลักษณ์ที่แท้จริงของพระองค์ พระพุทธะที่ยังไม่ได้เปิดเผยเอกลักษณ์ที่แท้จริงของพระองค์ถูกเรียกว่า “พระพุทธะชั่วคราว” ส่วนพระพุทธะที่ได้เปิดเผยเอกลักษณ์ที่แท้จริงของพระองค์แล้วถูกเรียกว่า “พระพุทธะแท้” ด้วยเหตุคำสอนที่สอนมาก่อนสัทธรรมปุณทริกสูตร และภาคทฤษฎีธรรมของสัทธรรมปุณทริกสูตรทั้งหมดล้วนเป็นการสอนของพระศากยมุนีพุทธะในสมรรถภาพชั่วคราวของพระองค์ ส่วนบทที่ 16 พระองค์ได้เปิดเผยการตรัสรู้ที่แท้จริงอันเป็นเอกลักษณ์ที่แท้จริงของพระองค์หรือพระพุทธะแท้ (สุรพล เพรชศร, 2543: 155)

พระพุทธองค์อธิบายว่าท่านได้ปรากฏในโลกนี้และโลกอื่น ๆ นับไม่ถ้วนในฐานะที่เป็นพระพุทธะอื่น ๆ มากมาย โดยปรากฏในพระนามอื่น ๆ เช่น พระที่ปึงกรพุทธะ เป็นต้น และได้สอนคำสอนต่าง ๆ ความสัมพันธ์อันเป็นมูลเหตุบ้าง นิทานเปรียบเทียบบ้าง และการกล่าวอย่างอื่นที่สอดคล้องกับสติปัญญาความสามารถของประชาชน ทั้งหมดล้วนเพื่อนำไปบนวิถีแห่งการตรัสรู้ความบริสุทธิ์สูงสุด ถึงแม้เวลาจะผ่านไปแล้วนานแสนนานตั้งแต่ครั้งแรกที่พระองค์ได้เป็นพระพุทธะ แต่เพราะว่าสรรพสัตว์มีพวกที่พอใจแต่ในธรรมเล็กน้อย มีคุณความดีน้อยและหนาด้วยมลทินต่าง ๆ พระองค์จึงได้แสดงพระองค์ให้เห็นว่าทรงสละทางโลกออกแสวงหาธรรมและต่อจากนั้นได้บรรลุการตรัสรู้ และถึงแม้ความยาวแห่งอายุของพระองค์ในฐานะที่เป็นพระพุทธะจะดำรงอยู่ชั่ววันรันดร์ก็ตาม แต่พระองค์ได้ประกาศแค้นมหาชนว่าพระองค์จะเสด็จดับขันธในเวลาอีกไม่นาน อันเป็นการเข้าปรินิพพานสุดท้ายทั้งนี้เพื่อเราใจพวกเขาให้กระหายในพระธรรม ซึ่งเป็นงานของพุทธะที่พระพุทธองค์ไม่เคยละเลยแม้ชั่วขณะ แสดงให้เห็นว่าความบริสุทธิ์หรือพุทธภาวะที่บุคคลต่าง ๆ เข้าถึงได้เป็นสิ่งที่ปรากฏอย่างเสมอในทุกเวลาทั้งในอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคต ล้วนนำไปสู่การเป็นพุทธะทุกช่วงขณะต่าง ๆ รวมถึงคำสอนและจริยาวัตรต่าง ๆ ของพระองค์ในโลกปกติธรรมดา รวมทั้งการเกิดและการตายของพระองค์เองด้วย ล้วนเป็น “กุศโลบาย” เพื่อนำสรรพสัตว์ไปสู่พุทธภาวะทั้งนั้น นอกจากนี้การเปิดเผยการตรัสรู้ดั้งเดิมของพระพุทธะในอดีตอันไกลนี้สะท้อนให้เห็นถึงการเปิดเผยพุทธภาวะที่มีอยู่ชั่ววันรันดร์ในตัวพวกเราทุกคน ในบันทึกคำบรรยายปุณทริกสูตร พระนิชิเร็นได้แปลข้อความที่ว่า “อันที่จริงตั้งแต่เราได้บรรลุพุทธภาวนานั้นเป็นเวลานานมาแล้ว” ว่า

“เรา” หมายถึงสรรพสัตว์ในจักรวาลทั้งสิบล้าน แต่ละภูมิถูกบ่งชี้โดย “เรา” อันที่จริงเป็นการพิสูจน์ว่าภูมิเหล่านี้เป็นพระพุทธะที่มีคุณสมบัติสามประการชั่ววันรันดร์

ประจำตัวนี่คือความหมายของคำว่า “จริง”... คำว่า “บรรลु” แปลว่าเปิด ปรากฏการณ์
ทั้งหลายแห่งจักรวาล... การตื่นรู้เรื่องนี้เรียกว่า “พุทธภาวะ”

(สุรพล เพชรศร, 2543: 158)

พระนิชิเร็นแปลการตรัสรู้ดั้งเดิมของพระพุทธะหมายถึง วิธีการรู้แจ้งพุทธภาวะหรือความ
บริสุทธิ์ที่ทุกคนมีมาแล้วตั้งแต่ต้น โดยพุทธภาวะไม่ได้เป็นสิ่งที่อยู่ภายนอกที่เราบรรลุถึง แต่เป็นการ
ปฏิบัติพุทธธรรมของเรา เราสำนึกรู้ภายในจิตใจถึงการเป็นพระพุทธะที่มีอยู่ในตัวเราอย่างตลอดเวลา
ท่านกล่าวเพิ่มเติมไว้ในนิพนธ์เรื่อง “เปิดดวงตา” เพื่ออธิบายแนวคิดนี้ในแง่สិบบุญหรือสิบโลกอัน
ประกอบด้วย นรก เปรต เดรัจฉาน มนุษย์ อสุรกาย เทวดา พระอรหันต์ ปัจเจกพุทธะ พระโพธิสัตว์
พระพุทธะ ดังนี้

เมื่อเรามาดึงบทแห่งภาคสารัตถธรรมของสังฆธรรมปุณชริกสูตรแล้วความเชื่อว่า
พระศากยมุนีได้บรรลุพุทธภาวะครั้งแรกในอินเดียได้ถูกลบล้างไป และผลต่าง ๆ ของคำ
สอนสี่อย่างก็ถูกลบล้างไปด้วย เมื่อบรรดาผลของคำสอนสี่อย่างถูกลบล้าง เหตุทั้งหลายก็
ถูกลบล้างไปด้วยเช่นกัน ดังนั้นเหตุและผลของสิบบุญแห่งชีวิตตามที่ได้แสดงไว้ในพระสูตร
ต่าง ๆ ก่อนสังฆธรรมปุณชริกสูตรถูกลบล้างไปหมด และเหตุกับผลของสิบบุญในภาคสารัต
ถธรรมของสังฆธรรมปุณชริกสูตรจึงถูกเปิดเผยออกมา นี่คือหลักธรรมแห่งเหตุดั้งเดิมและผล
ดั้งเดิมหลักธรรมนี้เปิดเผยให้เห็นว่า ทั้งเก้าภูมิมีอยู่ในอนาถิกาลพุทธภูมิ และพุทธภูมิมี
ประจำตัวอยู่ในอีกเก้าภูมิแต่อนาถิกาลเช่นกัน นี่คือความมีอยู่ร่วมกันของสิบบุญที่แท้จริง
หนึ่งร้อยภูมิและหนึ่งพันลักษณะ (ตถตา) ที่แท้จริง หนึ่งขณะจิตสามพัน (เอกขณะจิตใน
ตรีสหัสภูมิ หรืออิจิเน็น ชันเซ็น)

CHULALONGKORN UNIVERSITY (สุรพล เพชรศร, 2543: 159)

คำสอนชั่วคราวสี่อย่างคืออนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และความไม่บริสุทธิ์หรือคำสอนที่พระพุทธ
องค์สอนก่อนสังฆธรรมปุณชริกสูตรสอนว่า การปฏิบัติอย่างหนักเราจะค่อย ๆ ขจัดเก้าภูมิของตัวเอง
และด้วยเหตุนั้นในที่สุดจะไปถึงฐานะแห่งพระพุทธะ ทิศณะการบรรลุพุทธภาวะที่อาศัยเวลาอัน
ยาวนานนี้ถูกหักล้างอย่างสิ้นเชิง เพราะว่าเก้าภูมิที่เป็นดังเหตุและพุทธภูมิที่เป็นดังผลนั้นมีประจำอยู่
ในชีวิตชั่ววินาที ถึงแม้พระศากยมุนีพุทธเจ้าเป็นพระพุทธะมาตั้งแต่อดีตกาลอันนานไกลสุดคาดคิด
ได้แล้วก็ตาม แต่พระองค์ก็ยังต้องผ่านการเกิดและการตายในภูมิมนุษย์ปุถุชน แสดงให้เห็นว่า พุทธ
ภาวะมิได้ปรากฏออกจากที่ใดอันภายนอกเก้าภูมิของสามัญชน พระพุทธองค์อธิบายการปรากฏของ
พระองค์ในโลกธาตุนับไม่ถ้วนในพระนามต่าง ๆ เพื่อที่จะช่วยเหลือสรรพสัตว์ทั้งหลาย แสดงให้เห็นถึง

การปราศจากการแยกจากขาดกันในพื้นที่หรือแนวคิดใด ๆ ระหว่างพุทธภูมิกับเก้าภูมิ พระพุทธเจ้าตรัสว่า

บางครั้งเราพูดถึงตัวเราเอง บางครั้งเราพูดถึงผู้อื่น บางครั้งเราแสดงเป็นตัวเราเอง บางครั้งเราแสดงเป็นผู้อื่น บางครั้งเราแสดงให้เห็นเป็นการกระทำของเราเอง บางครั้งเราแสดงให้เห็นเป็นการกระทำของผู้อื่น คำว่า “ตัวเราเอง” หมายถึงพุทธภูมิ หรือ โลกพุทธะ และคำว่า “ผู้อื่น” หมายถึงเก้าภูมิ หรือเก้าโลก

(คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 178-179)

คำสอนชั่วคราวมองโลกนี้เป็นแดนไม่บริสุทธิ์ จึงถูกเรียกว่าโลกสหา หรือสหาโลกธาตุ ซึ่งหมายถึงสถานที่ที่เราจะต้องทนกับความทุกข์ยากมากมาย ส่วนแดนพระพุทธรูปมอญเป็นดินแดนในอุดมคติอันยอดเยี่ยมที่อยู่ในภูมิภาคอื่นแห่งจักวาล แต่พระสังฆธรรมปฎนทริกสูตรบทที่ 16 ปฏิเสศการแยกกันโดยพื้นฐานใด ๆ ระหว่างเก้าภูมิกับพุทธภูมิ เพราะโลกธรรมดาแห่งนี้กับแดนพระพุทธรูปหรือพุทธเกษตรล้วนปรากฏ ณ ที่นั่นช่วงเวลาที่คุณคนเข้าถึงความบริสุทธิ์ที่ปรากฏในทุกสรรพสิ่ง ซึ่งพระนิชิเร็นได้กล่าวในนิพนธ์เรื่อง สิ่งสักการบูชาแท้ว่า

โลกสหาที่พระศากยมุนีทรงเปิดเผยในบทที่ 16 เป็นแดนบริสุทธิ์ชั่ววินิรันดร์ ไม่หวนไหวต่อภัยสามและวัฏจักรทั้งสี่แห่งการเปลี่ยนแปลง ในโลกนี้พระพุทธรูปเป็นอมตะอยู่เหนือการเกิดและการตาย และลูกศิษย์ของพระองค์ก็เป็นอมตะด้วย นั่นคือสาเหตุที่สามพันภูมิ สามพันธาตุ หรือสามภาวะแห่งชีวิต ได้แก่ ปัญจขันธ์ภาวะ สัตวภาวะ และเทศภาวะ มีอยู่ในภายในชีวิตของเราเอง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (สุรพล เพรชศร, 2543: 162)

CHULALONGKORN UNIVERSITY

พระพุทธเจ้าทรงอธิบายต่อที่ประชุมเพิ่มเติมว่า แม้พระองค์จะทรงอุบัตินับไม่ถ้วนและแสดงธรรมหลากหลายอย่างกว้างขวาง คำสอนทั้งหมดของพระองค์ล้วนเป็นความจริงอันบริสุทธิ์และไม่มีคำสอนใดเป็นความเท็จ สะท้อนถึงการศึกษาในการเข้าถึงพุทธภาวะจึงล้วนเรียนรู้ในความจริงตามความบริสุทธิ์แท้ที่ปรากฏในธรรมชาติหรือความเป็นธรรมดาของสิ่งต่าง ๆ โดยพระองค์ตรัสว่า

ทำไมเราจึงทำอย่างนี้ พระตถาคตเจ้าทรงมองเห็นลักษณะที่แท้จริงของสามโลกได้ถูกต้องตรงตามที่มันเป็นทีเดียว ไม่มีการไหลออกมาหรือการไหลกลับไปแห่งการเกิดและการตาย และไม่มีการมีชีวิตในโลกนี้หรือการเข้าสู่ความดับสูญในภายหลัง ไม่ใช่ทั้งเป็นแก่นสารและความว่างเปล่า ไม่ใช่ทั้งเป็นความจริงและความต่างกัน มันไม่ใช่ว่าสิ่งที่พวกอยู่ในสามโลกมองเห็น สิ่งทั้งหลายเหล่านั้นพระตถาคตทรงเห็นอย่างชัดเจนและไม่มีผิดเพี้ยน

(คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 181-182)

คำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นจริงไม่มีผิด เพราะว่าพระองค์ทรงเห็นทุกสิ่งทุกอย่างตรงตามความจริงอันบริสุทธิ์เป็น ส่วนคนที่อยู่ใน 3 โลก คือ กามโลก รูปโลก และอรุณโลก คือโลกธรรมตาแห่งความทุกข์และความหลงผิด พวกเขาเห็นสิ่งทั้งหลายในแนวทางที่ถูกบิดเบือน ความรู้สึกคิดแยกแยะของเราพยายามที่จะแบ่งแยกสิ่งทั้งหลายออกเป็นกลุ่มเป็นพวกแล้วให้ชื่อว่า “เหมือนกัน” “ต่างกัน” “ว่างเปล่า” “เป็นแก่นสาร” อย่างนี้เป็นต้น แต่ลักษณะที่เป็นจริงของความจริงแท้ที่มองเห็นโดยพระพุทธเจ้าจักขุนั้นอยู่เหนือความเป็นพวกเป็นกลุ่มเช่นนั้นทั้งหมด ส่วนผู้ไม่รู้แจ้งเห็นจริงต้องเจ็บปวดเดือดร้อนกับการคิดว่าชีวิตเริ่มต้นด้วยการเกิดและสิ้นสุดลงที่การตาย แต่พระพุทธะทรงมองเห็นความเป็นนิรันดรกาลของชีวิต เพื่อที่จะเน้นการรับรู้แห่งนิรันดรกาลนี้พระสูตรกล่าวว่า “ไม่มีการไหลออกมาหรือการไหลกลับไปแห่งการเกิดและการตาย” ซึ่งบันทึกคำบรรยายสัทธรรมปุณฑริกสูตรของพระนชิเร็นได้แปลข้อความนี้ว่า แม้ความจริงแท้ที่สุดหรือกฎแห่งชีวิตเป็นนิรันดรกาล แต่ก็ได้แสดงให้เห็นในไหนนอกจากปรากฏการณ์ที่เปลี่ยนแปลงแห่งการเกิดและการตาย คนธรรมดาทั่วไปต้องทุกข์เดือดร้อนเพราะพวกเขาคิดว่าการเกิดและการตายมีอยู่จริงจึงพยายามที่จะหลีกเลี่ยง แต่โดยการยึดถือศรัทธาในพระสัทธรรมก็จะสามารถเคลื่อนย้ายชีวิตผ่านการเกิดและการตายไปได้อย่างอิสระและตื่นขึ้นสู่ความเข้าใจในนิรันดรกาลแห่งพุทธภาวะที่อยู่ทั่วไปในความเปลี่ยนแปลงทั้งหลายเหล่านี้ ท่านนชิเร็นกล่าวว่า

การเห็นการเกิดและการตายและคิดหลีกเลี่ยงนั้นเป็นความหลงผิด ตรงกับความคิดว่าเป็นการได้มาซึ่งการตรัสรู้ แต่การมองเห็นการเกิดและการตายว่าทำงานโดยกำเนิดของชีวิตเรียกว่าการตื่น และตรงกับการตรัสรู้ในตัว เวลานี้เมื่อนชิเร็น และลูกศิษย์ของท่านสวดนมัสการโฮเร็งเงเคียว พวกเขาตื่นสู่การไหลออกมาและการไหลกลับไปแห่งการเกิดและการตายที่ประจำอยู่ในชีวิตเป็นอมตธรรม

(สุรพล เพรชศร, 2543: 165)

พระพุทธเจ้าตรัสต่อที่ประชุมว่า ถึงแม้ว่าความเป็นพระพุทธรูปของพระองค์จะเป็นอมตะ แต่ถ้าสรรพสัตว์เห็นพระตถาคตเจ้าอยู่ในโลกตลอดเวลา พวกเขาจะถือเอาการมีพระพุทธรูปเป็นเรื่องธรรมดา ไม่ตระหนักถึงความยากของการที่จะได้พบพระพุทธเจ้า พวกเขาจะไม่คิดเข้าหาพระองค์ด้วยจิตเคารพนับถือจนเกิดความเย่อหยิ่งละเลยไม่ใส่ใจในการปฏิบัติพุทธธรรม ฉะนั้นพระองค์จึงตรัสบอกพวกเขาว่าพระองค์จะเสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน โดยการใช้การตายของพระองค์เองให้เป็นวิธีที่จะปลุกจิตแสวงหาของพวกเขาให้ตื่น พระองค์ทรงเป็นเช่นนายแพทย์ผู้เชี่ยวชาญผู้ใช้อุบายวิธีเพื่อรักษาลูกสติฟ้นเพื่อนของตน แม้ที่จริงเขายังมีชีวิตอยู่แต่ประกาศว่าเขาตายแล้ว กระนั้นก็ไม่มีความสามารถ

กล่าวหาว่าเขาพูดหลอกลวง พระองค์ก็เป็นเช่นนายแพทย์ผู้เชี่ยวชาญนั้นคอยช่วยเหลือผู้ทุกข์ยากและ
 ทรมาณเพราะเหตุแห่งความมัวเมาของสามัญชน แม้เรายังมีชีวิตอยู่อย่างอมตะแต่เราประกาศว่าเรา
 เข้าสู่ความดับแห่งนิพพานเพราะว่าถ้าพวกเขาเห็นเราอยู่เป็นประจำ จิตของพวกเขาจะเกิดความ
 เย่อหยิ่งและเห็นแก่ตัว เขาย่อมไม่มีความอดทนจนยอมตกเป็นทาสแก่กามคุณห้าและชีวิตตกลงไป
 ในทางอบาย เรารู้ดีอยู่เสมอว่าสรรพสัตว์ใดที่ปฏิบัติและไม่ปฏิบัติมรรค และเพื่อสนองตอบความ
 ต้องการการช่วยเหลือ เราได้เทศนาหลักธรรมต่าง ๆ แก่พวกเขา ตลอดเวลาเราคิดกับตนเองตั้งนี้ว่า
 ทำอย่างไรเราจึงสามารถทำให้สรรพสัตว์ ถึงการเข้าสู่มรรคอันสูงสุดและได้มาซึ่งพุทธภาวะโดยเร็ว
 เช่นเดียวกับลูก ๆ ในนิทานที่เมื่อเกิดความรู้สึกสูญเสีย ความอ้างว้างว่าเหว หรือความรู้สึกขาดแคลน
 ในทางจิตใจเมื่อใด พวกเรามากจะถูกระตุ้นให้คิดแสวงหาพระธรรมด้วยความจริงใจ (คณ ะ
 สงฆ์จินนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 179-180)

บันทึกคำบรรยายสัทธรรมปุณฑริกสูตรของพระนิชิเร็นแปลความหมายนิทานว่า ลูก ๆ คือ
 ประชาชนในสมัยปัจฉิมธรรม และยาพิษที่พวกเขากินเข้าไปคือ คำสอนที่ผิดหรือคำสอนที่หมดอายุ
 หรือคำสอนผิดสมัยซึ่งบิดเบือนความมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา หรือยาพิษยังหมายถึงกิเลสทั้งสาม
 คือ ความโลภ ความโกรธ และความหลงที่ระบดรุนแรงมากในยุคนี้ คำว่า “สูญเสียจิตใจที่แท้จริง”
 หมายความว่าพวกเขาเสื่อมพุทธภาวะที่มีในตนเองอยู่แล้วแล้วตกสู่การดูหมิ่นธรรม (สุรพล เพชรศร,
 2543: 167)

ท่านปรมาจารย์เทียนไท่ได้แปลความการที่นายแพทย์ผู้เชี่ยวชาญทำการบด ร่อน และผสม
 สมุนไพรว่าหมายถึง ตรัสสัตย์คือความเที่ยงแท้ ความสุข และเป็นแก่นสาร ส่วนการบดสมุนไพร
 ชนิดต่าง ๆ ให้เป็นผงหมายถึง ศูนย์ตัสัตย์คือความจริงตามความว่างจากการปรุงแต่ง ทำให้ความ
 แตกต่างทั้งหลายในปรากฏการณ์ถูกสลายลงอยู่ในความเป็นหนึ่งโดยพื้นฐานของมัน การร่อนคือการ
 สมมติสัตย์คือความจริงชั่วคราวแยกออกจากความจริง สมมติสัตย์คือการปรุงแต่งหรือยอมรับความ
 แตกต่างที่มีอยู่ชั่วคราวในบรรดารูปและปรากฏการณ์ทั้งหลาย ส่วนการผสมหมายถึง มัชฌิมสัตย์คือ
 ความจริงคือทางสายกลางที่ทำให้เห็นสิ่งทั้งหลายที่แสดงให้เห็นได้ในรูปต่าง ๆ เฉพาะแต่ละอย่าง
 ขณะเดียวกันสิ่งต่าง ๆ นั้นไม่มีความแตกต่างกัน (สุรพล เพชรศร, 2543: 168)

ผู้วิจัยสรุปว่าสัทธรรมปุณฑริกสูตรแสดงให้เห็นถึงหลักการศึกษาพุทธภาวะจากความจริงแท้
 อันบริสุทธิ์ เที่ยงแท้ สุข และเป็นแก่นสาร โดยศึกษาจากสรรพสิ่งทั้งหลายที่ปรากฏในทุกช่วงขณะทั้ง
 ในอดีตกาลนานโน้น ปัจจุบัน และกาลอนาคต กล่าวคือเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่อย่างตลอดกาลผู้รู้แจ้ง
 แห่งตลอดในความจริงสูงสุดนี้ล้วนเรียกว่าพุทธะซึ่งปรากฏมากมายดังทรายในแม่น้ำคงคา ตลอดจน
 การศึกษาหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาและจริยาวัตรของพระพุทธองค์ตามความเป็นจริงจักนำมา
 ซึ่งการเข้าถึงพุทธภาวะได้

4) ลังกาวตารสูตร

พระสูตรสะท้อนถึงหลักการศึกษายุทธศาสตร์ด้วยการศึกษาความจริงอันบริสุทธิ์ซึ่งปรากฏอยู่ในสิ่งทั้งหลาย พระสูตรกล่าวถึงการเรียนรู้พุทธภาวะว่าทุกสรรพสิ่งล้วนสะท้อนออกมาจากจิต เมื่อเห็นอย่างนี้แล้วความคิดปรุงแต่งจักถูกขจัดออกและนำมาซึ่งการเข้าพุทธภาวะ ส่วนผู้ที่ขาดการศึกษาความจริงอันบริสุทธิ์หรือพุทธภาวะที่มีอยู่ในตนย่อมเกิดบุคคลประเภทต่าง ๆ ตามหนทางแห่งการปฏิบัติ โดยแบ่งบุคคลผู้เรียนรู้และปฏิบัติพุทธภาวะเป็น 5 ประเภท แต่แท้จริงแล้วเขาเหล่านั้นล้วนมีความสามารถในการเข้าถึงพุทธภาวะที่มีในตนได้อย่างเท่าเทียมกัน โดยอาศัยการศึกษาความจริงอันบริสุทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับธรรม 5 สภาวะ 3 วิญญาณ 8 และอนัตตา 2 ประการ อธิบายได้ดังนี้

สรรพสิ่งในโลกเป็นเหมือนภาพมายา ซึ่งเจ้าลัทธิและพวกคนพาลไม่เข้าใจ บุคคลผู้มองเห็นสิ่งทั้งหลายเป็นเห็นตามความเป็นจริง ส่วนเหล่าชนผู้มองเห็นตรงข้ามจากความจริงเป็นผู้คิดปรุงแต่งในมายาภาพทั้งหลาย ก่อให้เกิดมโนทัศน์ทวิภาวะในความมีและความไม่มีของสิ่งทั้งหลาย ตลอดจนการปฏิบัติที่คาดเคลื่อนจากพุทธภาวะเป็นผู้ไม่สงบ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสแก่ท้าวราวณะว่า

เปรียบเทียบการมองภาพของตัวเองในกระจกเงา หรือเงาของตัวเองในน้ำ หรือภาพของดวงจันทร์ในน้ำ หรือเหมือนกับมองเห็นเงาของตัวเองในบ้าน หรือได้ยินเสียงสะท้อนในหุบเขา บุคคลผู้ยึดถือมั่นเงาคือการคิดปรุงแต่ง ย่อมยึดการคิดปรุงแต่งธรรมและอธรรม และไม่สามารถที่จะละทวิภาวะได้ พวกเขาอย่าคิดปรุงแต่งอยู่ร่ำไป ย่อมไม่บรรลุความสงบ ความสงบหมายถึงความมีจิตเป็นหนึ่งเดียวและคนมีจิตเป็นหนึ่ง สิ่งหนึ่งย่อมก่อให้เกิดสมาธิสูงสุด ซึ่งเป็นสิ่งที่บรรลุได้โดยการเข้าถึงตถาคตธรรม์ทำที่เป็นแดนแห่งอริยปัญญา ซึ่งรู้แจ้งได้ด้วยตัวตนที่แท้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

(Daisetz, 2553: 50)

พระสูตรกล่าวถึงการละการปรุงแต่งที่นำไปสู่การรู้แจ้งในเหตุปัจจัยของสรรพสิ่งหรือเห็นแจ้งเหตุปัจจัยของธรรมชาติ เพราะกำจัดการคิดปรุงแต่งที่เกิดขึ้นอันเป็นความเห็นเชิงปรัชญาเกี่ยวกับความมีความเป็นของสิ่งทั้งหลายที่ผิด 2 ประการ คือ ความเห็นว่าทุกสิ่งเที่ยงและทุกสิ่งขาดสูญ ทำให้ละความยึดมั่นถือมั่นความมีความเป็นของสรรพสิ่งและเกิดพุทธปัญญาเห็นหนทางแห่งความหลุดพ้น ย่อมเข้าถึงพุทธเกษตรและสังฆะทั้งปวงได้ รวมถึงการได้รับตราประทับเครื่องหมายแห่งพลัง การควบคุมตัวเอง มนินทรีย์ และธารณี ประดับด้วยปัญญาในปณิธานอันแน่วแน่ 10 ประการและเปล่งประกายด้วยรัศมีสีต่าง ๆ ดำเนินชีวิตโดยไม่ต้องพึ่งพาสรรณะแห่งดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ แก้วมณี และแร่ธาตุทั้งหลายที่เคยยึดมั่นที่ศณะดังกล่าวนั้นในทุกภูมิ เนื่องจากเป็นผู้พ้นจากสัญลักษณ์ทั้งมวลแห่งความแบ่งแยกในตัวเอง และรู้แจ้งว่าสิ่งทั้งปวงเป็นเหมือนความฝันหรือเป็นมายา เป็นต้น บุคคลผู้ละการปรุงแต่งย่อมจะสามารถเข้าถึงภูมิหรือดินแดนแห่งพุทธภาวะและแสดงธรรมว่าด้วยเรื่องธรรมใน

โลกแห่งสรรพสัตว์ที่สอดคล้องกับความต้องการของพวกเขา ทำให้เขาเหล่านั้นหลุดพ้นจากแนวคิด
 ประดังเป็น ๒ ระหว่างความมีและไม่มี ตลอดจนการเพ่งพินิจดูสรรพสิ่งซึ่งเหมือนความฝันและ
 เป็นมายาทำให้พวกเขาหลุดพ้นจากความคิดประดังที่ผิดเกี่ยวกับความเกิดและความดับ และในที่สุด
 ย่อมสามารถที่จะทำให้ตัวเองดำรงอยู่ในภาวะแห่งการปฏิวัติในส่วนลึกที่สุดในจิต ส่วนผู้ที่ไม่สามารถ
 ละความยึดมั่นในเพราะไม่กำจัดความคิดประดังหรือความเห็นผิดทำให้เกิดความทุกข์จากสิ่งที่เป็น
 มายา พระพุทธองค์ตรัสว่า

ความยึดมั่นถือมั่นที่ยังลึกลงในจิตของพวกคนพาลและปุถุชน มี 3 อย่าง คือ
 โลภะ โทสะ และโมหะ ทำให้เกิดตัณหา ซึ่งทำให้เกิดความพอใจและความโลภตามมา เมื่อ
 ยึดมั่นอยู่กับสิ่งน่าใคร่น่าพอใจนี้ ย่อมเกิดชาติและหนทางทั้ง 5 ตามมา ดังนั้นหนทางแห่ง
 ความเกิดสำหรับสรรพสัตว์ผู้ถูกผูกติดอยู่กับโลภะ โทสะ และโมหะจึงมี 5 อย่าง... การ
 จินตนาการถึงสิ่งทั้งหลายที่ไม่มีอยู่นี้คือลักษณะแห่งความยึดมั่นถือมั่นอยู่ในสรรพสิ่ง เมื่อ
 ความจริงเป็นที่เข้าใจอย่างแจ่มชัด ตาข่ายแห่งความยึดมั่นถือมั่นย่อมถูกกำจัดทิ้งไป พวก
 คนพาลย่อมยึดมั่นความรู้ของสิ่งที่มีเป็นอยู่ตามถ้อยคำและย่อมถูกผูกติดอยู่เหมือนตัว
 ดักแด้ที่ถูกผูกติดอยู่กับการประดังของตัวเอง เพราะเหตุนี้ พวกเขาจึงไม่รู้จักอุปาทานที่ฝั
 งดักแด้ในจิตของตนเอง

(Daisetz, 2553: 149)

การคิดประดังตามทัศนะที่บิดเบือนและไม่บิดเบือนทำให้เกิดหนทาง 5 ประเภทขึ้นมา ซึ่ง
 แบ่งออกเป็นโคตรของบัณฑิตและโคตรของพวกคนพาลและปุถุชน ซึ่งโคตรของบัณฑิตแบ่งออกได้
 เป็น 3 ประเภท ได้แก่ สาวกยาน ปัจเจกพุทธยาน พุทธยาน โดยหนทางทั้ง 5 อธิบายดังนี้

(1) กลุ่มที่มีญาณระดับสาวกยาน ผู้มีอาการปีติยินดีทำให้ขนตามตัวตั้งชันขึ้นเมื่อพวกเขา
 แจ่มจากการเรียนรู้ปฏิบัติตามสิ่งที่อยู่ในระดับปรากฏการณ์ลักษณะของขั้นธ ชาติ อายุตนะ และ
 ลักษณะเฉพาะกับลักษณะทั่วไปของสิ่งต่าง ๆ และไม่ปฏิบัติตามสิ่งที่อยู่ในกระบวนการแห่งเหตุผล ทำ
 ให้บุคคลนั้นรับรู้ทางไปสู่นิพพานและกำจัดการเกิดขึ้นแห่งกิเลสพร้อมกับการเปล่งสีหนาทว่า “ชาติ
 ของเราสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว” แต่สาวกยานไม่สามารถหลุดพ้นการเวียนว่ายตายเกิดที่
 กำหนดเบื้องต้นและเบื้องปลายเพราะกำจัดการสังสมของการกระทำไม่ได้ เพราะไม่เห็นแจ้งในความ
 เป็นอนัตตาของสิ่งทั้งหลาย ทำให้เห็นความไม่หลุดพ้นว่าเป็นความหลุดพ้นในลักษณะเดียวกับเหล่า
 คนผู้อยู่ในระดับสาวกยานและเหล่าเจ้าลัทธิที่สร้างความผิดพลาดในความเห็นแจ้งของตน จึงยังต้อง
 ฝึกฝนเรียนรู้ความเป็นอนัตตาของบุคคลเพื่อบรรลุความรู้แจ้งนิพพาน

(2) กลุ่มที่มีญาณระดับปัจเจกพุทธยาน ผู้หลั่งน้ำตาและรู้สึกปลื้มปีติจนขนลุกชันเมื่อ
 ความเห็นแจ้งหรือวิปัสสนาญาณปรากฏแก่พวกเขา ทำให้เห็นหนทางแห่งปัจเจกพุทธยานที่รู้เห็นภาพ

ลวงตาแห่งสิ่งทั้งหลาย ทำให้ละความยึดมั่นถือมั่นความคิดเกี่ยวกับปัจเจกลักษณ์และสามัญลักษณ์ และนำบุคคลนั้นไปสู่ความหลีกเลี่ยงจากสังคัม เกิดการเรียนรู้รักษาตนให้พ้นจากความสัมพันธ์และข้อผูกมัดทางสังคัม ละการยึดมั่นถือมั่นอยู่กับโลกภายนอกและรูปแบบหลากหลายของโลกภายนอก เมื่อพวกเขาได้รับคำอ่อนวอนให้แสดงธรรมของพวกเขาย่อมจะแสดงธรรมอันสอดคล้องกับความเห็นแจ้งแห่งปัจเจกพุทธยาน

(3) กลุ่มที่มีญาณระดับตถาคตยาน ผู้อยู่ในหนทางแห่งพุทธยานที่รู้แจ้งว่าไม่มีอะไรนอกจากจิตเอง ทำให้หยุดคิดปรุงแต่งในความมีและความไม่มีของวัตถุภายนอก ความเห็นรู้มีลักษณะ 3 ประการคือ (1) ความเห็นแจ้งที่ทำให้มองเห็นสภาวะของสิ่งทั้งหลายซึ่งไม่ใช่สภาวะ (2) ความเห็นแจ้งอันประเสริฐในตนเอง (3) ความเห็นแจ้งในภาวะยิ่งใหญ่ของพุทธเกษตรภายนอก เมื่อลักษณะ 3 ประการนี้ถูกเปิดเผยออกมาทีละอย่างและวิสัยแห่งอภิวินญาณซึ่งรับรู้ไม่ได้ถูกเปิดเผยออกมา น้อมทำให้ร่างกาย คุณสมบัติ และสถานที่อยู่ย่อมปรากฏให้เห็นว่าเป็นการแสดงตัวออกมาของจิต บุคคลย่อมไม่ตื่นตระหนกตกใจหรือไม่แสดงอาการหวาดกลัวในความมีและความไม่มี ชำระการกระทำที่สังสมกิเลสของตนให้บริสุทธิ์โดยการบรรลุความเห็นแจ้งภายในอาลัย และโดยการเห็นแจ้งภายในความเป็นอนัตตาของสิ่งทั้งหลาย ก้าวสู่ภูมิแห่งภาวะไร้จินตนาการดำรงอยู่ในบรมสุขอันเกิดจากสมาธิและบรรลุพุทธภาวะ

(4) กลุ่มที่ประกอบด้วยอนันตลักษณ์ ผู้เชื่อในสิ่งทั้งหลายสรรพสิ่งดำรงอยู่โดยอาศัยเหตุเช่น อัตตา ภาวะ หลักการสำคัญ เครื่องหล่อเลี้ยง สิ่งสูงสุด และบุคคล เป็นต้น ทำให้เขาเหล่านั้นแสวงหาหนทางนิพพานในการหาเหตุสิ่งเหล่านั้น แต่ผู้นั้นก็ยังไม่ถึงนิพพานเพราะว่าเขายังมีความเห็นที่ผิดพลาดในความจริง

(5) กลุ่มที่ไม่มีญาณใด ๆ เลย ผู้เป็นอิจฉันติกโคตรไม่เคยปลุกความประสงค์ที่จะหลุดพ้นให้ตื่นขึ้นเลย เพราะละทิ้งกองแห่งบุญทั้งหมด หมายถึงผู้เป็นพุทธบริษัทผู้ละทิ้งประมวลคัมภีร์ของพระโพธิสัตว์ โดยกล่าวหาอย่างผิด ๆ ว่า คัมภีร์เหล่านั้นไม่สอดคล้องกับพระสูตร วินัย และวิมุตติ ย่อมจะไม่เข้าถึงนิพพาน นอกจากนี้อิจฉันติกโคตรยังหมายพระโพธิสัตว์มหาสัตว์ผู้ตั้งปณิธานดั้งเดิมของตนเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์เพราะรู้ว่าสรรพสัตว์อยู่ในนิพพานแล้วตั้งแต่ต้น จึงกล่าวว่า “ตราบใดที่สัตว์เหล่านั้นยังไม่ บรรลุนิพพาน เราเองจะไม่บรรลุนิพพาน” ทำให้กันตนให้อยู่ห่างจากนิพพานดำเนินตามวิธีแห่งอิจฉันติกโคตร แต่พระโพธิสัตว์เหล่านั้นในที่สุดย่อมเข้าสู่นิพพาน (Daisetz, 2553: 81-82)

การแบ่งประเภทของบุคคลตามหนทางแห่งการปฏิบัติต่อความจริงอันบริสุทธิ์ทั้งหลายไม่ได้แบ่งแยกระดับเป็นความมีหรือไม่มีในความสามารถของการเข้าถึงพุทธภาวะในบุคคลต่าง ๆ เพราะหากผู้ไม่มีญาณใด ๆ ผู้เป็นปุถุชน ผู้เป็นปัจเจกพุทธะ และผู้เป็นอนันตลักษณ์สามารถละการคิดปรุงแต่งได้ย่อมเข้าถึงพุทธภาวะตามความเป็นตถตา ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

มหามติ หนึ่ง เมื่อมีฉันทิภูฏิกคิปรุ้งแต่งโดยพวกคนพาล จึงมีการแสดงตัว ออกมาหลากหลายของวัตถุ ซึ่งทำให้เกิดการยืนยันว่าสิ่งนี้เป็นอย่างนั้นไม่เป็นอย่างอื่นจาก นี้ย่อมเกิดโคตรของสังสารวัฏยาน มหามติ เพราะเหตุนี้ มีฉันทิภูฏิกคิปรุ้งแต่งโดย พวกคนพาลเหมือนอย่างที่มีหาชนบรรยายกัน และมิฉันทิภูฏิกคิปรุ้งจะว่าเป็นจริงก็มีไม่ใช่จริงก็ มีใช่ ดังนั้นมีฉันทิภูฏิกคิปรุ้งแต่งจึงหมุนกลับเข้าไปสู่ตถตา โดยอาศัยการหมุนกลับ ปฏิวัติของจิต มนัส มโนวิญญาน กระบวนการให้เหตุผลที่ผิด วาสนา สภาวะ 3 และธรรม 5 ซึ่งเกิดขึ้นในบัณฑิต... ตถตาคือจิตที่หลุดพ้น มหามติ ความหมายของคำนี้คือการละการ คิปรุ้งแต่งทั้งหมด

(Daisetz, 2553: 110)

การปรุ้งแต่งแบ่งแยกเป็น 2 ระหว่างภาวะกับอภาวะทำให้วิสัยแห่งพุทธิปัญญาย่อมหดยุคโดย สิ้นเชิง เมื่อไม่ยึดถือโลกภายนอกอันเป็นมาหาทั้งหลายย่อมเกิดสภาวะแห่งตถตาอันเป็นวิสัยของบัณฑิต ส่วนเหล่าชนผู้เชื่อในความเกิดขึ้นของบางสิ่งบางอย่างซึ่งไม่เคยมี ไม่ได้กำลังมี และสลายไปในที่สุด ทำให้เขาเหล่านั้นยืนยันว่าสิ่งทั้งหลายตั้งอยู่ สิ่งทั้งหลายดับไปตามเหตุปัจจัย ชนเหล่านี้ย่อมไม่มีความ มั่นคงในศาสนาของพระพุทธเจ้า โดยภาวะและอภาวะมิได้เพราะสาเหตุ ไม่ใช่เพราะเจ้าลัทธิ ไม่ใช่ เพราะพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ไม่ใช่เพราะใครอื่น เมื่อภาวะมิได้เพราะสาเหตุแล้วผู้ใดจะสามารถทำให้ เกิดอภาวะได้ เพราะความเห็นผิดที่ตั้งอยู่บนหลักการว่าด้วยความเกิดจึงมีการแบ่งแยกระหว่างภาวะ กับอภาวะ เมื่อมีการรู้แจ้งว่าไม่มีอะไรเกิด ไม่มีอะไรดับ และไม่มีหนทางไปสู่การยอมรับภาวะและ อภาวะของสิ่งนั้น โลกจึงถือว่าเป็นสิ่งที่เป็นอยู่อย่างนั้น (Daisetz, 2553: 138)โดยพระพุทธองค์ทรง แสดงตัวอย่างของการปรุ้งแต่งที่นำไปสู่การยึดมั่นถือมั่นว่า

เปรียบเหมือนบุรุษผู้หลับฝันเห็นเมืองที่มีสตรีบุรุษ ช้าง ม้า เกวียน คนเดินเท้า หมูบ้าน ตึก เจ้าชาย วิว ควาย ปราสาท ต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ และทะเลสาบ ก้าวเดินเข้าไป ในทางที่พักของเขาและตื่นขึ้น ขณะที่ตื่นขึ้นนั้น เขาระลึกถึงเมืองกับสิ่งทั้งหลายที่อยู่ใน เมืองนั้นและออกเดินทางเพื่อตามหาสิ่งเหล่านั้น...

หรือเปรียบเหมือนฟองน้ำในสายฝน ซึ่งปรากฏเป็นแก้วมณีใส แต่พวกคนพาลถือ ว่าเป็นแก้วมณีใสจริง จึงวิ่งไขว่คว้า มหามติ แก้วมณีใสเหล่านั้นไม่ใช่อะไรอื่นนอกจากฟอง ของน้ำ ไม่ใช่แก้วมณีและไม่ใช่สิ่งที่มีใช่แก้วมณี เพราะความที่คนบางส่วนเข้าใจ แต่คนอีก บางส่วนไม่เข้าใจ...

เปรียบเหมือนต้นไม้ที่มีเงาสะท้อนอยู่ในน้ำ ต้นไม้เหล่านั้นเป็นเงาสะท้อน แม้ กระจกนั้นก็ไม่ใช่เงาสะท้อน ต้นไม้เป็นรูปต้นไม้จริงและไม่ใช่รูปต้นไม้จริง...

เปรียบเทียบเสียงสะท้อนซึ่งทำให้เกิดเสียงมนุษย์ เสียงแม่น้ำ หรือเสียงลม เสียงสะท้อนนั้นจะว่ามีอยู่ก็มีใช่ ไม่มีอยู่ก็มีใช่ เพราะได้ยินเหมือนกับเป็นเสียง แม้กระนั้นก็ไม่ใช่เสียง...

เปรียบเทียบภาพลวงตาซึ่งเมื่อประจวบกับดวงอาทิตย์ ปรากฏเป็นภาพบนพื้นดิน ซึ่งไม่มีหญ้า ต้นไม้เล็ก ๆ เถาวัลย์ และต้นไม้ ภาพทั้งหลายดังกล่าวมีอยู่ก็มีใช่ ไม่มีอยู่ก็มีใช่ ไม่ว่าจะมีความต้องการหรือไม่มีความต้องการ...

เปรียบเทียบปีศาจผู้ใช้เวทมนตร์ทำให้ซากศพหรือท่อนไม้มีชีวิต แม้ซากศพหรือท่อนไม้จะไม่มีพลังในตัวเอง แต่พวกคนพาลก็ยึดถือสิ่งที่ไม่ได้อยู่จริงนี้แหละ โดยจินตนาการว่าซากศพหรือท่อนไม้นั้นมีพลังเคลื่อนไหว...

(Daisetz, 2553: 99-102)

องค์ประกอบของจินตนาการปรุงแต่งที่ผิดซึ่งบุคคลทั้งหลายรู้แจ้งองค์ประกอบเหล่านี้จะทำให้สละทิ้งการคิดปรุงแต่งในวัตถุที่ถูกยึดมั่นและจิตที่ยึดมั่น เกิดหนทางแห่งความรู้แจ้งด้วยอริยปัญญา และเห็นความจริงอันบริสุทธิ์ตามความเป็นอยู่อย่างนั้น ซึ่งองค์ประกอบทั้ง 12 ของจินตนาการปรุงแต่งที่ผิด ได้แก่

- (1) คำพูด คือความเป็นผู้ยึดมั่นถือมั่นอยู่กับเสียงและการขับร้องไพเราะต่าง ๆ
- (2) ความหมาย คือการคิดปรุงแต่งที่เป็นเหตุให้บุคคลจินตนาการว่า 'คำพูดทั้งหลายเกิดขึ้นโดยอาศัยบุคคลที่แสดงออกและบุคคลที่ถือกันว่ามิสภาวะและอยู่ในขอบเขตการรู้แจ้งแห่งอริยปัญญา'
- (3) ปัจเจกลักษณ์ คือการจินตนาการในสิ่งใดก็ตามที่อธิบายด้วยคำพูด ความหลากหลายของลักษณะเฉพาะที่เป็นเหมือนภาพลวงตา การยึดถืออย่างเหนียวแน่นซึ่งปัจเจกลักษณ์เหล่านั้น การคิดปรุงแต่งเสพสิ่งตามประเภทเหล่านี้ คือ ความอุ่น ความเหลว ความเคลื่อนไหวและความเข้มแข็ง
- (4) สมบัติ (อะไรคือการคิดปรุงแต่งเกี่ยวกับสมบัติ ? คือความปรารถนาสภาพแห่งความมั่งคั่ง เช่น ทอง เงิน และอัญมณีอันมีค่าต่าง ๆ
- (5) สภาวะ คือการสร้างการคิดปรุงแต่งตามทัศนะเชิงจินตนาการของเจ้าลัทธิ โดยกล่าวถึงสภาวะของสรรพสิ่ง ที่กล่าวยืนยันหนักแน่นว่า 'นี่เท่านั้น ไม่ใช่สิ่งอื่น'
- (6) เหตุ คือการอธิบายเรื่องของเหตุปัจจัยให้แตกต่างกัน โดยกล่าวถึงภาวะกับอภาวะ และการจินตนาการว่า มีสัญลักษณ์แห่งสาเหตุอยู่ นี่คือการคิดปรุงแต่งเกี่ยวกับสาเหตุ
- (7) ทัศนะเชิงปรัชญา คือความเป็นผู้ยึดมั่นถือมั่นมิจฉาภิภูมิจิตของเจ้าลัทธิ และการคิดปรุงแต่งเกี่ยวกับเรื่องทั้งหลาย เช่น ภาวะกับอภาวะ เอกภาวะกับปรภาวะ ทวิภาวะกับอทวิภาวะ
- (8) การให้เหตุผล คือคำสอนที่ประกอบด้วยกระบวนการให้เหตุผลมีพื้นฐานอยู่บนความคิดยึดมั่นเรื่องอัตตาและสิ่งที่เกี่ยวข้องด้วยอัตตา

(9) ชาติ คือความเป็นผู้ยึดมั่นถือมั่นเรื่องที่ว่าสิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นและดับไปตามเหตุปัจจัย

(10) อชาติ คือการคิดปรุงแต่งว่าสรรพสิ่งมาจากภาวะที่ไม่เกิดตั้งแต่ต้น เกิดขึ้นโดยเหตุปัจจัย สิ่งที่ไม่มิสาเหตุไม่มี

(11) ความอิงอาศัยกัน คือการหาเหตุความอิงอาศัยกัน เช่น สิ่งของทองคำและสร้อยที่ทำมาจากแร่ทองคำ

(12) สังโยชน์กับวิมุตติ คือ การจินตนาการว่ามีบางสิ่งบางอย่างที่ถูกผูกไว้อยู่ เพราะการผูกบางสิ่งบางอย่าง เหมือนในกรณีของบุรุษผู้คลายเกลียวเชือกโดยอาศัยเชือกหรือปมที่ผูกไว้ (Daisetz, 2553: 123-124)

การจินตนาการปรุงแต่งที่ผิดทำให้ผู้คนตกอยู่ในเครื่องผูกมัดในจิตใจ เนื่องจากจินตนาการที่ผิดของผู้คนมีพื้นฐานอยู่บนภาวะเชิงสัมพัทธ์ ทำให้เกิดการปรุงแต่งเปรียบเทียบรูปต่าง ๆ เป็นสมมติสังขจะ เมื่อมีการยึดมั่นถือมั่นจึงทำให้เกิดการคิดปรุงแต่งอย่างต่อเนื่อง หากบุคคลทำให้รู้แจ้งในความจริงระดับสมมติสังขจะดังกล่าว ย่อมจะเกิดมีดินแดนของบัณฑิตผู้เข้าถึงปรมาตตสังขจะ ดังคำตรัสของพระพุทธเจ้าว่า

สำหรับโยคีแล้ว มีความจริงอยู่อย่างหนึ่งที่เปิดเผยตัวเองออกมาเหมือนเป็นความหลากหลาย แต่แม้กระนั้นก็ยังไม่มีความหลากหลายอยู่ในตัว ลักษณะของจินตนาการที่ผิดก็เช่นเดียวกัน สายตาที่พร่ามัวย่อมมองเห็นและจินตนาการความหลากหลายของวัตถุขณะที่ความพร่ามัวเองก็ไม่ใช้รูปและอรุณฉันใด ภาวะสัมพัทธ์ก็ถูกคิดปรุงแต่งโดยคนที่ไม่รู้ฉันนั้น ทองคำบริสุทธิ์ น้ำที่ปราศจากสิ่งสกปรก ท้องฟ้าที่ปราศจากเมฆหมอกเป็นฉันใดจิตใจที่บริสุทธิ์เมื่อปล่อยวางจากจินตนาการที่ผิดย่อมมีลักษณะฉันนั้น

ภาวะที่ถูกจินตนาการอย่างผิด ๆ ย่อมไม่มีอยู่ แต่จากมุมมองเชิงสัมพัทธ์ย่อมมีอยู่ การยืนยันและปฏิเสธถูกทำลายไป เมื่อบุคคลเป็นอิสระจากจินตนาการ ถ้านัยเชิงสัมพัทธ์ของภาวะมีอยู่ในขณะที่จินตนาการไม่มีนี้หมายถึงว่า มีภาวะอยู่ต่างหากจากภาวะ และมีภาวะที่เกิดจากอภาวะ เพราะอาศัยจินตนาการที่ผิด จึงเกิดมีนัยเชิงสัมพัทธ์ของภาวะ จินตนาการที่ผิดย่อมเกิดขึ้นจากการรวมกันระหว่างรูปกับนาม จินตนาการที่ผิด ไม่สามารถเป็นความรู้ที่สมบูรณ์ได้จึงไม่สามารถผลิตสิ่งใด ๆ ขึ้นมาได้นอกจากตัวเอง ถ้าเช่นนั้น บุคคลย่อมจะรู้สิ่งที่เป็นความหมายของคำว่า "ปรมาตตสังขจะที่มีสภาวะบริสุทธิ์"

...เมื่อโยคีเข้าใจสังขจะดังกล่าวนี้ เธอย่อมไม่ฝืนตลตา ตามรูปแบบแห่งภาวะเชิงสัมพัทธ์ มีชื่อโน้นชื่อนี้ที่เป็นของจินตนาการที่ผิด และนัยต่าง ๆ แห่งจินตนาการที่ผิดย่อมเกิดขึ้นจากภาวะเชิงสัมพัทธ์ เมื่อพิจารณาโดยถ้อยคำด้วยพุทธิปัญญา ย่อมไม่มีอยู่ทั้งภาวะเชิงสัมพัทธ์และจินตนาการ ที่ใดมีความรู้ที่สมบูรณ์ ที่นั้นย่อมไม่มีสิ่งที่ดำรงอยู่โดย

แบ่งแยกเป็นสอง เพราะการคิดปรุงแต่งจะเกิดขึ้นพร้อมด้วยพุทธิปัญญาได้อย่างไร ที่ใดมีความรู้ที่สมบูรณ์ย่อมหาสิ่งประกอบด้วยภาวะและอภาวะไม่ได้... เพราะจินตนาการที่ผิดสภาวะทั้ง 2 จึงถูกสร้างขึ้น ที่ใดมีจินตนาการที่ผิดย่อมปรากฏความมากมายของสิ่งทั้งหลาย... บุคคลย่อมยึดมั่นถือมั่นคำสอนของเจ้าลัทธิต่าง ๆ สิ่งที่ถูกจินตนาการขึ้นมาย่อมก่อให้เกิดการจินตนาการเรื่อยไป ย่อมมีทัศนะหลากหลายซึ่งเป็นแดนเกิดแห่งหลักปฏิบัติสมุปบาท เมื่อการคิดปรุงแต่งเชิงทวิภาวะถูกจำกัดย่อมปรากฏความรู้ที่สมบูรณ์อย่างแท้จริง

(Daisetz, 2553: 125-127)

ปัญหาที่เกิดขึ้นในบุคคลต่าง ๆ ผู้ศึกษาความจริงระดับสมมติและความจริงระดับปรมาตมสังขจะมี 2 ประเภท คือ (1) ปัญหาที่สัมพันธ์กับความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องที่คิดปรุงแต่ง คือความรอบรู้ที่เกิดจากจิตซึ่งถูกนำไปผูกพันและเกิดความยึดถือว่าสิ่งนั้นเป็นอย่างนั้นไม่เป็นอย่างอื่น ทำให้เกิดสมมติสังขด้วยการตั้งชื่อประโยค เหตุผล นิยามความหมาย และการสาธิตของสิ่งต่าง ๆ เช่น ความร้อน ความเหลว ความเคลื่อนไหว ความแข็ง เป็นต้น นำไปสู่การกล่าวอ้างถึงความไม่มีว่าเป็นความมีอยู่ (2) ปัญหาที่ใช้ตรวจสอบสิ่งต่าง ๆ คือความรอบรู้ที่เกิดจากการพิจารณาสภาวะของสิ่งทั้งหลายซึ่งเป็นสิ่งที่บรรลุไม่ได้ โดยมองเห็นตามความเป็นปรมาตมสังขจะว่าสภาวะนั้นว่างจากประโยคทั้ง 4 ได้แก่ เอกภาวะกับปรภาวะ ทวิภาวะกับอทวิภาวะ ภาวะกับอภาวะ สัสตภาวะกับอัสตภาวะ ทำให้เกิดอริยปัญญาอันเป็นสัมโพธิญาณที่พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายทรงใช้เป็นฐานการวิเคราะห์และแสดงลักษณะและวิธีการแห่งความคิดปรุงแต่งที่ผิด เมื่อบุคคลได้รับการสั่งสอนในเรื่องการวิเคราะห์และตรวจสอบจินตนาการที่ผิดอันเป็นมายาย่อมเป็นหนทางที่บริสุทธิ์อันจะนำไปสู่ความเป็นอนัตตาของสิ่งทั้งหลายและบุคคล ตลอดจนการเห็นแจ้งในภูมิแห่งโพธิสัตตภาวะในลำดับต่าง ๆ

พระโพธิสัตว์ผู้บรรลุภูมิที่ 1 แห่งโพธิสัตตภาวะและบรรลุฌาน พระโพธิสัตว์ 100 องค์เหล่านั้นผู้บรรลุสมาธิอันยอดเยี่ยมย่อมจะได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า และพระโพธิสัตว์ 100 ย่อมจะได้ผ่านการเกิดมาเป็น 100 กัลป์ซึ่งมีมาก่อนกัลป์ปัจจุบัน และผ่านการเกิดอีกเป็นร้อยกัลป์ซึ่งจะตามมาในอนาคต ยังพุทธเกษตร 100 ให้สว่างไสวและเข้าสู่ภูมิขั้นสูงขึ้นไป เมื่อก้าวถึงภูมิที่รุ่งโรจน์จะบรรลุสมาธิจำนวนมากและได้รับมโนมัยกายอันรู้แจ้งสมาธิที่ชื่อว่า “มาโยปมะ” ทำให้เพียบพร้อมด้วยกำลังมโนทริย์ อดตสังวรในการเป็นผู้อุ้มชูสรรพสัตว์ ตั้งแผ่นดินมหาปฐพีรองรับสรรพสัตว์ฉันท พระโพธิสัตว์ย่อมเป็นอุ้มชูสรรพสัตว์ฉันทนั้น เมื่อบรรลุถึงภูมิชั้นธรรมเมฆาย่อมรู้แจ้งภาวะแท้จริงของพระตถาคตทั้งหลาย เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยสิ่งทั้งหลายที่เกี่ยวกับปณิธานอันแน่วแน่ และเพื่อที่จะนำสรรพสัตว์ให้เข้าบารมีอันแก่กล้า พระโพธิสัตว์เหล่านั้นย่อมจะเปล่งรัศมีออกไปในรูปแบบต่าง ๆ สถิตมั่นอยู่ในบรมสุขอันเกิดจากสัมโพธิญาณตลอดจนการก้าวพ้นจากสุขอันเกิดจากฌานของพระสาวก พระ

ปัจเจกพุทธะ และเจ้าลัทธิทั้งหลาย ย่อมจะเกิดการปฏิวัติหมุนกลับสู่พุทธภูมิและเข้าถึงธรรมกายของ ตถาคต ซึ่งเป็นวิสัยและวิถีแห่งตถาคตภาวะอยู่เหนือความคิด ย่อมจะปฏิบัติภารกิจในโลกที่ไม่ ชิดจำกัด เหมือนแก้วมณีที่เปล่งรัศมีหลากสี ถูกแสดงภาพออกมาเมื่อบุคคลรับรู้วิธีการที่ปัจเจกลักษณะ เกิดขึ้นในสรรพสิ่ง เหมือนอย่างที่คุณคลั่งแจ้งวิธีการและวิสัยของสิ่งที่เป็นภาพของจิตและทำให้สรรพ สัตว์สามารถทำบุญบารมีทั้งหมดของตนให้สมบูรณ์ (Daisetz, 2553: 72, 100)

พระสุตรกล่าวถึงคุณลักษณะของพระโพธิสัตว์ผู้ศึกษาความจริงอันบริสุทธิ์ที่ซึ่งมาประชุม เพื่อรับฟังคำเทศนา ณ เกาะลังกา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงหลักในการศึกษาให้เกิดอริยปัญญาที่นำไปสู่ การเข้าถึงพุทธภาวะ ดังต่อไปนี้

คุณลักษณะของพระโพธิสัตว์ผู้มาประชุม พระโพธิสัตว์มหาสัตว์ทั้งหลาย มีพระ โพธิสัตว์มหาหมติเป็นประธาน เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยสมาธิทุกอย่าง เป็นผู้มีวิสัย ๑๐ มีปัญญาณ ๑๐ และอภิญาณ ๖ ทั้งหมดได้รับอภิเษกจากพระหัตถ์ของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ทั้งหมดเข้าใจความหมายของโลกวัตถุเป็นอย่างไรว่า เป็นการแสดงตัวออกมาแห่งจิตของ ตนเอง พระโพธิสัตว์เหล่านั้นรู้วิธีที่จะชำระไว้ซึ่งรูปต่าง ๆ พระธรรมและพระวินัยบัญญัติ ตามสมควรแก่ความประสงค์และลักษณะนิสัยของสัตว์ทั้งหลาย พระโพธิสัตว์เหล่านี้เป็น ผู้เชี่ยวชาญด้วยดีทั่วถึงในธรรม 5 สภาวะ 3 วิญญาณ 8 และอนัตตา 2 ประการ

(Daisetz, 2553: 39)

พระพุทธองค์ตรัสสอนแก่สรรพสัตว์ที่เกาะลังกาถึงการหลงผิดต่อธรรมและเป็นการเข้าใจ ต่อการปรุงแต่งในธรรม 5 ได้แก่ (1) รูป คือนิमितของสิ่งที่ปรากฏเหมือนว่ามีลักษณะต่าง ๆ ตามภาพที่ จิตนาการจากนาม เช่น เป็นรูปร่าง สันฐาน ลักษณะเด่น ภาพ สีสน เป็นต้น (2) นาม คือชื่อที่กำหนด ไว้คือความคิดบัญญัติซึ่งถูกสร้างขึ้นจากรูปนี้เป็นช่องทางให้บุคคลร้องเรียกสิ่งนี้และสิ่งนั้นไม่ใช่สิ่งอื่น ทำให้เกิดการออกเสียงเรียกนามอย่างนั้น ๆ ในรูปทั้งหลาย เช่น ตุ่ม เป็นต้น (3) สังคัลปหรือปริกัลปิ ตะ คือการกำหนดนามและนิमित สังขาร คือจิตและสิ่งที่เนื่องด้วยจิต (4) ตถตา คือความที่เป็นฉันทันที่ ปรากฏอย่างเสมอภาค และเป็นเป้าหมายของปัญญาเห็นซึ่งจิตวิสัยกับวัตถุวิสัยในโลกของความหลง กับโลกของการเห็นแจ้งธรรม โดยนามและรูปเหล่านี้ในโลกแห่งความหลงไม่สามารถเข้าถึงได้ เพราะ เมื่อเกิดความเป็นเหตุเป็นผลกันและกันอันเป็นจุดที่สรรพสิ่งถูกกำหนดไว้ให้หยุดที่จะถูกรับรู้และคิดถึง สิ่งมายาทั้งหลาย ซึ่งตถตานี้อาจมีลักษณะเป็นภูตดา สัจภาวะ ภูตญาณ โภภี มูลิกะ สภาวะ เป็นสิ่งที่ บรรลุถึงไม่ได้ (5) สัมมาญาณ คือสัจธรรมในปัญญาที่เห็นแจ้งในนามและนิमितซึ่งปราศจากภาวะ กล่าวคือการตระหนักรู้ในตถตาและสามารถชี้แจงตามความเป็นจริงทำให้ปรากฏหรือทำให้แพร่หลาย ไปทั่ว ดังที่พระตถาคตทั้งหลายตรัสรู้แล้ว เมื่อเข้าใจความจริงแท้ไม่ว่าจะเป็นเชิงปฏิเสธรหรือยืนยัน ย่อมไม่เกิดความคิดปรุงแต่งขึ้นและย่อมมีสภาพอันเกื้อหนุนต่อความรู้แจ้งในตนด้วยอริยปัญญา ซึ่ง

ไม่ใช่วิถีแห่งความโต้แย้งกันอันเป็นวิสัยของเจ้าลัทธิ พระสาวก และพระปัจเจกพุทธะ เมื่อบุคคลรู้แจ้งในธรรม 5 ทำให้ละความหลงไปสู่ความเห็นแจ้ง (Daisetz, 2553: 197) โดยพระผู้มีพระภาคตรัสประพันธ์คาถาแก่พระมหามติโพธิสัตว์เพื่อแสดงถึงธรรม 5 ที่เกี่ยวเนื่องกับสภาวะ 3 อันเป็นการศึกษาสั่งจภาวะตามความเป็นธรรมดาของสิ่งต่าง ๆ ที่ก่อเกิดเป็นอริยะปัญญาดังต่อไปนี้

รูป นาม และปริกัลปิยะ ตรงกับรูปแบบ 2 ประการของสภาวะ สัมมาทิฏฐิและตถตาตรงกับปรินิชปันนะ มหามติ นี้เรียกว่าหลักคำสอนที่ตรวจสอบธรรมชาติแห่งธรรม 5 และสภาวะ 3 และทำให้สภาพแห่งสัมโพธิญาณ ที่บรรลุได้ด้วยอริยะปัญญา เธอและพระโพธิสัตว์อื่นต้องฝึกฝนตนโดยนัยนี้

(Daisetz, 2553: 84)

พระสูตรกล่าวถึงธรรม 5 ที่สามารถจัดลงในสภาวะ 3 วิญญาณ 8 และความเป็นอนัตตา 2 โดยบรรดาธรรม 5 ในชื่อนามและรูปจัดอยู่ในสภาวะประการแรก คือปริกัลปิยะหรือปริกัลปิทัชฌญาณ หมายถึงมโนภาพที่ผิดที่เกิดจากการอาศัยความคิดปรุงแต่งแบ่งแยกต่าง ๆ ในสั่งจภาวะ เช่น การปรุงแต่งเป็นรูปแบบหรือเครื่องหมายสัญลักษณ์ เป็นต้น

สำหรับธรรม 5 ในข้อสังกัลป์จัดอยู่ในสภาวะประการที่สอง คือปรตันตระหรือปรตันตรัชฌญาณ หมายถึงความคิดปรุงแต่งอันเป็นปัจจัยเกื้อหนุนความเชื่อเกี่ยวกับสภาวะซึ่งดำรงอยู่อย่างอิงอาศัยภายใต้ความหลากหลายของรูปธรรมของสิ่งต่าง ๆ โดยการปรุงแต่งที่แยกจิตกับวัตถุออกจากกันทำให้เกิดความยึดมั่นถือมั่นในอัตตา 2 ประการ คือ (1) ความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน หมายถึงการเชื่อในชื่อหรือการรับรู้บุคลิกลักษณะทั้งปัจเจกและสามัญในสิ่งทั้งหลายทั้งภายในและภายนอกต่าง ๆ และถือลักษณะเหล่านั้นว่าเป็นของประจำวัตถุ (2) ความยึดมั่นถือมั่นสิ่งที่มีเนื่องด้วยอัตตา หมายถึงการเชื่อว่าวัตถุทั้งหลายทั้งภายในและภายนอกกว่าเป็นจริง โดยความยึดมั่นถือมั่นทั้ง 2 ดังกล่าวทำให้เกิดปริกัลปิทัชฌญาณและปรตันตรัชฌญาณ ซึ่งการยึดมั่นถือมั่นและความคิดปรุงแต่งย่อมกำเนิดพร้อม ๆ กัน เหมือนกับการเกิดขึ้นของดวงอาทิตย์และแสงของดวงอาทิตย์

ธรรม 5 ในข้อสัมมาญาณและตถตาจัดอยู่ในสภาวะประการที่สาม คือปรินิชปันนะหรือปรินิชปันนัชฌญาณ หมายถึงความรู้สมบูรณ์เกิดขึ้นเมื่อบุคคลสละทิ้งเรื่องที่เป็นความคิดปรุงแต่งเกี่ยวกับรูป นาม สัจภาวะ และลักษณะ ทำให้เกิดการรู้แจ้งภายในตัวด้วยอริยะปัญญาแห่งพุทธภาวะ (Daisetz, 2553: 83, 197)

การรู้แจ้งว่าสิ่งมายาอันเกิดจากการปรุงแต่งเป็นอริยะปัญญาที่ไปสู่ความจริงอันเป็นนิพพานที่ดับอายตนะภายในและอายตนะภายนอก ทำให้เกิดความรู้แจ้งว่าสรรพสิ่งล้วนมาจากใจ คือไม่มีสิ่งใดนอกจากจิตหรืออภยวิญญาณ เพราะสิ่งต่าง ๆ ล้วนเกิดจากอภยวิญญาณที่เก็บผลของการกระทำตั้งแต่อดีตกาลนานโพ้น โดยพระพุทธองค์ตรัสถึงการปรุงแต่งสิ่งมายาที่เกิดจากจิตว่า

โลกภายนอกซึ่งประกอบอยู่ในจิตนั่นเอง ปรากฏเช่นนั้น เนื่องจากการคิดปรุงแต่ง และมีจิตปฏิบัติกันมาตั้งแต่อดีตนับกาลประมาณมิได้ พรหมณ์และสมณะพวกนั้น ย่อมรู้ว่าโลกไม่มีสภาวะและไม่เคยเกิด เปรียบเหมือนก้อนเมฆ วงกลมที่เกิดจากการหมุนเปลวไฟ ปราสาทของพวกคนธรรพ์ ภาพมายา ภาพลวงตา ดวงจันทร์ที่สะท้อนอยู่ในมหาสมุทร และความฝัน จิตโดยตัวเองแล้วไม่มีอะไรที่เกี่ยวข้องกับการคิดปรุงแต่งและเหตุปัจจัย การบรรยายจินตนาการหรือถ้อยคำเกี่ยวกับลักษณะ ร่างกาย สมบัติ และสถานที่อยู่ เป็นการสร้างสรรค์ขึ้นมาของอภิวินิจฉัย ซึ่งอยู่เหนือการปรุงแต่งทวิภาวะระหว่างจิตกับวัตถุ สภาพแห่งภาวะไร้จินตนาการ ซึ่งสอดคล้องกับการตื่นขึ้นมาของจิต ไม่ได้รับผลกระทบโดยความเปลี่ยนแปลง เช่น การเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป

(Daisetz, 2553: 63)

วิญญานของสรรพสัตว์เป็นดวงจิตที่ทำหน้าที่รับอารมณ์ตั้งกระเจกเงายอมสะท้อนรูปและทำหน้าที่จำแนกอารมณ์ โดยหน้าที่ทั้ง 2 อย่างไม่มีความต่างกันเพราะทั้ง 2 เป็นปัจจัยแก่กันและกัน ซึ่งวิญญานที่รับอารมณ์คือจิตที่รับการเปลี่ยนแปลงในรูปของสิ่งต่าง ๆ และการรับรู้กระทำที่สั่งสมให้เกิดการบ่มเพาะของจิตที่ผิดพลาด ขณะที่วิญญานจำแนกอารมณ์คือจิตแบ่งแยกในโลกแห่งวัตถุและเกิดกระบวนการให้เหตุผลตามการกระทำที่สั่งสมจากที่ผิดพลาดนับแต่อดีตกาลประมาณมิได้ ซึ่งวิญญานทั้งหลายแบ่งเป็น 8 อย่างได้แก่

วิวัฒนวิญญาน 5 ดวง คือวิญญานที่รับรู้อารมณ์ด้วยอายตนะทั้ง 5 เหมือนกระเจกเงาที่สะท้อนวัตถุหรือเหมือนมหาสมุทรที่ถูกลมทำให้กระเพื่อม ได้แก่ จักขุวิญญาน โสทวิญญาน ชิวหาวิญญาน ฆานวิญญาน กายวิญญาน ที่เกี่ยวเนื่องกับวิญญานดั้งเดิมที่บริสุทธิ์ โดยวิญญานทั้ง 5 เกิดขึ้นด้วยเหตุ 4 ประการ คือ (1) การยึดมั่นโลกภายนอก โดยไม่รู้ว่าโลกนั้นเป็นเรื่องของจิตเอง (2) การถือมั่นรูปและวาสนาที่สะสมมา โดยกระบวนการให้เหตุผลที่ผิดและมิจฉาทิฎฐิ นับแต่กาลประมาณมิได้ (3) สภาวะที่ซ่อนอยู่ในวิญญาน (4) ความทะยานอยากที่ทำให้รูปและลักษณะเพิ่มมากขึ้น

สันสกฤตวิญญาน คือมโนวิญญานวิญญานดวงที่ 6 ทำหน้าที่รับรู้ผลผลิตของวิญญานทั้ง 5 ทำให้โลกแห่งวัตถุและบุคลิกลักษณะถูกปรุงแต่งเป็นสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

มันสิวิญญานคือวิญญานดวงที่ 7 ทำหน้าที่เพ่งพินิจการปฏิบัติหน้าที่ของวิญญานต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด รวมถึงการทำหน้าที่คิดปรุงแต่งโลกแห่งสัญญาลักษณ์

อภิวินิจฉัยคือวิญญานดวงที่ 8 ที่ดำรงอยู่ในปุริมสวภาวะวิญญานอันเป็นธรรมชาติดั้งเดิมของตน ซึ่งพระตถาคตและเหล่าพระโพธิสัตว์ผู้สถิตมั่นอยู่ในภูมิทั้งหลายรู้แจ้งถึงการปฏิบัติหน้าที่ลึกซึ้งของอภิวินิจฉัยแล้ว โดยอาศัยอุตรญาณหรืออริยปัญญาของตนเองทำให้เกิดความรู้

เฉพาะเกี่ยวกับความหมายของข้อความต่าง ๆ ตลอดจนการเป็นผู้ปลุกฝังรากแห่งความดีในพุทธ
 เกษตร ก่อเกิดญาณไร้ขอบเขตผู้ปลุกตัวเองจากการคิดปรุงแต่งและกระบวนการให้เหตุผลที่ผิด ซึ่ง
 เป็นผลจากการรับรู้โลกภายนอกกว่าเป็นเรื่องของจิตเอง เหล่าชนมีคุณสมบัติดังกล่าวนี้เท่านั้นเข้าไปสู่
 สถานที่วิเวกในป่าและอุทิศตนปฏิบัติขัดเกลาจิตใจ ทั้งระดับสูง ระดับต่ำ และระดับกลาง ชนเหล่านี้
 เท่านั้นสามารถที่จะเห็นแจ้งเข้าไปในกระแสจิต ในโลกแห่งการคิดปรุงแต่ง เป็นผู้ที่พระพุทธเจ้า
 ทั้งหลายทรงอภิเษกให้ดำรงอยู่ในดินแดนที่ไม่ขอบเขต บรรลุถึงอิตตสังวร พลัง มนินทริย และสมาธิ
 มหามติ ชนเหล่านั้นแวดล้อมด้วยกัลยาณมิตรและพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมสามารถที่จะรู้จิต มนัส
 มโนวิญญาน ซึ่งเป็นหน่วยคิดปรุงแต่งของโลกภายนอก ซึ่งมีสภาวะเป็นเรื่องของจิตเอง บุคคล
 เหล่านี้ย่อมสามารถที่จะก้าวพ้นมหาสมุทรคือชาติและภพที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยกรรม ตัณหา และ
 อวิชชา (Daisetz, 2553: 67-70)

การละสิ่งปรุงแต่งทั้งหลายเกิดจากความดับด้านที่เป็นรูปและด้านที่สืบเนื่องแห่งวิญญาน
 ทั้งหลาย ซึ่งเปรียบดั่งก้อนดินเหนียวและอนุภาคของธาตุซึ่งเป็นส่วนประกอบของดินเหนียว ทั้งดิน
 เหนียวและอนุภาคจะว่าแตกต่างกันก็มีใช่ ไม่แตกต่างกันก็มีใช่ หรือเปรียบเหมือนทองคำและ
 เครื่องประดับนานาชนิดที่ทำมาจากทองคำนั้น โดยความดับของด้านที่เป็นรูปแห่งวิญญานทั้งหลาย
 เพราะอายตนะวิญญานทั้งหมดดับย่อมหมายถึงความสืบเนื่องของการกระทำที่สั่งสมเพื่อเกิดบ่มเพาะ
 ความคิดปรุงแต่งโลกแห่งมายาวัตถุที่วิญญานรับรู้และจำแนกของอาลัยวิญญานดับ (62-63) พระ
 พุทธองค์ตรัสถึงแนวคิดในการรู้ว่าสรรพสิ่งที่ปรุงแต่งเกิดขึ้นจากจิตวิญญานหรือธรรม 5 ย่อมรู้แจ้ง
 ลักษณะเด่นชัดแห่งความเป็นอนัตตา 2 ประการ เข้าถึงพุทธภาวะอันเป็นแดนสัมมาสัมโพธิญาณ ดังนี้

เพราะความยึดมั่นถือมั่นสิ่งที่เป็นภาพแห่งจิต จึงมีความคิดปรุงแต่ง ความคิดปรุง
 แต่งนี้มาจากการสร้างมโนภาพถึงรูปลักษณ์แต่ละอย่างซึ่งไม่จริงว่าจริง เมื่อหยุดความยึด
 มั่นถือมั่น 2 ประการซึ่งอิตตาและสิ่งทีเนื่องด้วยอิตตา ย่อมเกิดความเป็นอนัตตา 2
 ประการ มหามติ พุทธธรรมทั้งหมดรวมอยู่ในธรรม 5 ประการเหล่านี้ ประเภทและลำดับ
 แห่งโพธิสัตว์ภูมิการที่พระสาวก พระปัจเจกพุทธะ และพระโพธิสัตว์เข้าสู่สภาวะแห่ง
 สัมโพธิญาณโดยอริยปัญญา ก็รวมอยู่ในธรรม 5 นั้นเหมือนกัน

(Daisetz, 2553: 197)

การเข้าใจธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายว่าเป็นอนัตตาคือความไม่มีแก่นสาร อันนำมาซึ่งการละ
 การปรุงแต่งของสิ่งทั้งหลาย ก่อให้เกิดความเป็นพระพุทธเจ้าทำให้ถอนนิรวณและกิเลสอย่างหมดสิ้น
 โดยอนัตตาประกอบด้วย 2 รูปแบบคือ อนัตตาของบุคคลและอนัตตาของสิ่งทั้งหลาย อธิบายได้ดังนี้

ความเป็นอนัตตาของบุคคล คือ หมวตธรรมคือ ชันธ ธาตุ และอายตนะ ซึ่งไม่มีอิตตสาระ
 และไม่มีอะไรที่เป็นชันธ ธาตุ และอายตนะเหล่านั้น เมื่อวิญญานเกิดขึ้นเพราะอวิชชา กรรม และ

ค้นหาได้ปฏิบัติหน้าที่อย่างต่อเนื่อง โดยการยึดมั่นวัตถุประสงค์ที่เกิดจากอายตนะ เช่น ตา หู จมูก ลิ้น กาย รวมถึงการถือมั่นวัตถุประสงค์เหล่านั้นว่าเป็นจริง ในขณะที่โลกแห่งวัตถุและร่างกายปรากฏออกมา เนื่องจากการคิดปรุงแต่งที่เกิดขึ้นในโลกซึ่งเป็นเรื่องของจิตหรืออาลัยวิญญูณ เพราะการกระทำที่เก็บสะสมไว้โดยจินตนาการที่ผิคนับตั้งแต่กาลเบื้องต้นอันประมาธมิได้ โลกนี้จึงเปลี่ยนแปลงและแตกทำลายไปทุกขณะ เปรียบเหมือนแม่น้ำ เมล็ดพืช ดวงไฟ ลม ก้อนเมฆ ในขณะที่วิญญูณเองก็เหมือนสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง เหมือนแมลงวันซึ่งเสาะแสวงหาของไม่สะอาดและที่สกปรก เหมือนไฟซึ่งไม่เคยอิมเชื้อ และเหมือนกังหันน้ำหรือเครื่องจักร ดังนั้นวิญญูณจึงเกิดดับเรื่อยไปตามวงวนแห่งสังสารวัฏ นำพาไปซึ่งความหลากหลายของร่างกายและรูปแบบ ทำให้สิ่งที่ตายแล้วเกิดขึ้นมาใหม่ เหมือนปีศาจเวตาล ทำให้ร่างที่ทำด้วยไม้เคลื่อนไปรอบ ๆ เหมือนกับนักมายากลทำให้ร่างนั้นเคลื่อนไหว

ความเป็นอนัตตาของสิ่งทั้งหลาย คือการรู้แจ้งว่า ชันธ ชาติ และอายตนะถูกแสดงลักษณะออกมาพร้อมด้วยลักษณะที่ถูกปรุงแต่งขึ้น โดยแท้จริงแล้วชันธ ชาติ และอายตนะปราศจากอัตตสาระ เป็นเพียงการรวมตัวกันของชันธตามปัจจัยคือการเกิดที่อิงอาศัยกัน กล่าวคือสรรพสิ่งว่างจากจิต มนัส มโนวิญญูณ ธรรม 5 และสภาวะ 3 แต่ไม่รู้ดังกล่าวเนื่องจากการคิดปรุงแต่งอย่างผิด ๆ ถูกผิดติดอยู่กับโชคือค้นหาและกรรม จึงจินตนาการถึงความหลากหลายแห่งปรากฏการณ์ พระพุทธองค์ตรัสถึงผลของการศึกษาความเป็นอนัตตาทั้ง 2 อย่างทำให้เกิดการเข้าถึงพุทธภาวะอันบริสุทธิ์ปราศจากมายาของสิ่งปรุงแต่งและนำมาซึ่งการปฏิบัติเพื่อการเข้าถึงความเป็นพุทธะที่ก่อเกิดความสุข ดังนี้

เมื่อพระโพธิสัตว์มหาสัตว์มีความเข้าใจดีเกี่ยวกับความเป็นอนัตตาของสิ่งทั้งหลาย ไม่นานนัก ย่อมจะได้บรรลุภูมิที่ 1 แห่งโพธิสัตว์ภาวะ เมื่อเธอมีความเข้าใจชัดเจนซึ่งสิ่งที่ปราศจากภพมายา เมื่อบรรลุคุณสมบัติบางประการเกี่ยวกับลักษณะของภูมิแห่งโพธิสัตว์ภาวะ พระโพธิสัตว์ย่อมประสพสุข เมื่อพัฒนาไปตามลำดับขั้น ย่อมจะบรรลุถึงภูมิขั้นที่ 9 ซึ่งเป็นแดนที่ความเห็นแจ้งของเธอจะสมบูรณ์ และจะบรรลุภูมิที่ 10 ที่ชื่อว่ามหาธรรมชา เมื่อดำรงตนอยู่ในภูมิที่ 10 นี้แล้ว เธอย่อมจะสถิตอยู่ในรัตนปราสาทชื่อว่า มหาปทุมบัลลังก์ซึ่งอยู่ในดอกบัวและประดับด้วยแก้วมณีและแก้วมุกดาชนิดต่างๆ ต่อจากนั้นเธอจะอยู่ในโลกมีธรรมชาติเป็นมายา แวดล้อมด้วยเหล่าพระโพธิสัตว์ซึ่งมีลักษณะเหมือนกัน และได้รับอภิเษกโดยพระหัตถ์ของพระพุทธเจ้าทั้งหลายผู้เสด็จมาจากพุทธเกษตรทั้งหมด เหมือนกับพระราชโอรสของพระเจ้าจักรพรรดิ เธอจะดำเนินไปเหนือภูมิชั้นสุดท้ายแห่งโพธิสัตว์ภาวะ บรรลุอรยัสัจคือความรู้แจ้งในตน และเป็นพระตถาคตผู้ประกอบด้วยเสรีภาพอันสมบูรณ์แห่งธรรมกาย เพราะข้อที่เธอเห็นแจ้งความเป็นอนัตตาของสิ่งทั้งหลาย महามติ นี้คือสิ่งที่หมายเอาในคำว่า “ความเป็นอนัตตาของสิ่งทั้งหลาย” เธอและพระโพธิสัตว์มหาสัตว์อื่น ๆ ควรฝึกฝนตนโดยทำนองนี้

พระสูตรสะท้อนให้เห็นว่าผู้ไม่เข้าใจในธรรม 5 สภาวะ 3 วิญญาณ 8 และความเป็นอนัตตา 2 ว่ามีอยู่จริงและไม่มีอยู่จริงเพราะสิ่งเหล่านี้ทั้งหมดไม่ใช่อะไรอื่นนอกเหนือจากสิ่งที่ปรากฏแห่งจิตที่บุคคลนำสิ่งเหล่านั้นมาคิดปรุงแต่ง ส่วนบุคคลผู้ศึกษาเรียนรู้เข้าใจธรรม 5 สภาวะ 3 วิญญาณ 8 และความเป็นอนัตตา 2 เหล่านี้อย่างแจ่มแจ้งย่อมเข้าถึงวิถีแห่งปัญญาอันเป็นลักษณะที่ปรากฏเฉพาะผู้เข้าถึงความเป็นพระตถาคต ทำให้หลุดพ้นจากทิวฏฐิทั้งหลาย เช่น ความเที่ยงและความขาดสูญ สังขนิยามและปฏิเสศนิยาม ตลอดจนการประสพกับสุขในปัจจุบันชาตินี้และสุขอันเกิดจากสมาบัติ ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งตนเองและผู้อื่นในสังคมเนื่องจากการเห็นว่านิพพานและสังสารวัฏเป็นอันเดียวกัน ทำให้เกิดความประพลติของพระโพธิสัตว์ที่สอดคล้องกับการแสดงออกซึ่งจิตประกอบด้วยมหากรุณาที่เกิดขึ้นเองอันเป็นผลให้เกิดอุบายเพื่อความหลุดพ้น เพราะพระโพธิสัตว์เหล่านั้นรู้ว่าสรรพสัตว์มีสภาวะเหมือนภพมาหาหรือเงาสะท้อน และรู้ว่าสิ่งหนึ่งอยู่ซึ่งไม่ถูกผูกมัดด้วยเหตุปัจจัยและอยู่เหนือความแตกต่างระหว่างจิตผู้รู้กับวัตถุที่ถูกรู้ และเห็นยิ่งขึ้นไปว่าไม่มีอะไรอยู่ภายนอกจิต ทำให้พระโพธิสัตว์เหล่านั้นย่อมจะบรรลุภูมิต่าง ๆ ของโพธิสัตว์ภาวะ ได้สมาธิชั้นต่างๆ และโดยอาศัยศรัทธา ย่อมจะเข้าใจว่าโลกทั้ง 3 เป็นเรื่องของจิตนั่นเอง ความเข้าใจอย่างนี้ย่อมจะทำให้บรรลุสมาธิมาโยปมะเข้าถึงสภาวะแห่งความไม่มีภาพจินตนาการ ซึ่งเป็นจุดที่จะมองเห็นความจริงแห่งจิตตมาตราบรรลุถึงภูมิแห่งปารมิตา และกันตัวเองให้อยู่ห่างจากความคิดเกี่ยวกับกำเนิด กรรม และวินัย ย่อมจะบรรลุสมาธิวัชรวิงโพนมะนำมาซึ่งการปฏิวัติหมุนกลับในตำแหน่งของวิญญาณทั้งหลายอันเป็นตถาคตกายและตถตา ซึ่งเป็นกายที่ประกอบด้วยพลัง มนินทรีย์ อดตสังวร เมตตา กรุณา และอุบาย อันเป็นคุณสมบัติที่สถิตอยู่ในพุทธเกษตรทั้งมวล ในดินแดนแห่งเจ้าลัทธิทั้งหลาย และอยู่เหนือขอบเขตของจิต มโน มโนวิญญาณ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า

มหามติ เพราะเหตุนี้พระโพธิสัตว์มหาสัตว์เหล่านั้น ผู้ปรารถนาที่จะรู้แจ้งตถาคตกาย โดยการดำเนินตามตถาคตกาย จึงควรบำเพ็ญตนให้สอดคล้องกับความจริงแห่งจิตตมาตราบรรลุถึงภูมิแห่งปารมิตา ซึ่งไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่และไม่มีอยู่จึงอิสระจากทุกขปัญหา ตถตา ศูนยตา ธรรมธาตุ รูปแบบต่าง ๆ ของมโนมัยกาย นำมาซึ่งการละเลิกจากการคิดปรุงแต่ง กระบวนให้เหตุผลอย่างผิด ๆ ในเรื่องทั้งหลาย เช่น ชันธ ธาตุ อายตนะ แนวคิด เหตุปัจจัย กรรม วินัย ความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป เมื่อรู้ว่า ภพ 3 อาศัยการกระทำที่สั่งสมด้วยการคิดปรุงแต่งอย่างผิด ๆ และกระบวนทำให้เหตุผลที่ผิดซึ่งดำเนินมาเป็นเวลานานกาลประมาธมิได้ โดยสภาพแห่งพุทธภาวะปราศจากภาพจินตนาการและไม่ใช่สิ่งที่จะเกิดขึ้น พระโพธิสัตว์ย่อมจะรู้แจ้งอริยสัจคือความรู้แจ้งตนเอง เป็นผู้ควบคุมจิตของตนได้สิ้นเชิง บำเพ็ญตนโดยไม่ต้องพยายาม เป็นเหมือนแก้วมณีที่เปล่งประกายเป็นสีต่าง ๆ สามารถยึดครองนิรมาณกาย เข้าไปสู่จิตละเอียดของสรรพสัตว์ และเพราะความเชื่อมั่นในความจริง

แห่งจิตมาตรย่อมจะสถิตมั่นในพุทธภาวะ โดยการบรรลุภูมิทั้งหลายไปตามลำดับ มหามติ เพราะเหตุนี้ ปลอຍให้พระโพธิสัตว์มหาสัตว์ได้รับการฝึกฝนด้วยดีในการรู้แจ้งตนเองเกิด

(Daisetz, 2553: 66)

ผู้วิจัยสรุปว่าลัทธิการตรัสกล่าวถึงการศึกษาความจริงอันบริสุทธิ์ที่ปราศจากการปรุงแต่ง โดยการเรียนรู้ในธรรม 5 สภาวะ 3 วิญญาณ 8 และอนัตตา 2 ซึ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งเดียวกัน เพราะสะท้อนให้เห็นถึงการปรุงแต่งสิ่งมาหลายจากจิตของผู้นั้น ดังนั้นเมื่อศึกษาธรรม 5 ย่อมเข้าใจสภาวะ 3 วิญญาณ 8 และอนัตตา 2 หรือการเรียนรู้อนัตตา 2 ย่อมเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ด้วย การละการปรุงแต่งทำให้เกิดอริยปัญหาที่นำไปสู่การเข้าถึงพุทธภาวะตามความเป็นจริง ก่อให้เกิดการปฏิบัติตามแนวทางพระโพธิสัตว์ที่สอดคล้องกับความเป็นธรรมดาหรือความเป็นเช่นนั้นของสิ่งทั้งหลายอันเรียกว่า ตถตา ทำให้เกิดความเห็นที่นอกเหนือภาวะความมีความเป็นที่นำมาซึ่งความไม่มีและความไม่เป็น ตลอดจนการเห็นนิพพานและสังสารวัฏตามความเป็นจริงซึ่งล้วนเป็นสิ่งอันเดียวกันและแตกต่างกัน ทำให้เข้าใจถึงความจริงของสรรพสิ่งและสรรพสัตว์ทำให้เกิดความเมตตา กรุณาที่ทำให้ผู้อื่นเข้าถึงความรู้แจ้งอริยปัญญาด้วย เพราะเห็นความเสมอภาคเท่าเทียมกันของสรรพสัตว์ทั้ง 5 ภูมิผู้ปฏิบัติตามหนทางของจิต นำมาซึ่งประโยชน์อันสุขสงบแห่งตนและผู้อื่น

ประเด็นหลักศึกษาในพุทธภาวะซึ่งปรากฏในพระคัมภีร์มหายานสะท้อนให้เห็นการเรียนรู้แก่นคำสอนของพระพุทธศาสนาเพื่อเข้าถึงพุทธภาวะ โดยพระพุทธศาสนามหายานมีแนวคิดในแก่นคำสอนของพระพุทธศาสนา คือความเที่ยงแท้ ความสุข ความเป็นแก่นสาร และความบริสุทธิ์ การเรียนรู้แก่นคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในความจริงทุกสรรพสิ่ง ทุกช่วงเวลา และทุกสถานที่ ทำให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องในความสะอาดบริสุทธิ์และความเสมอภาคตามความจริง นำมาซึ่งการปฏิบัติหรือการเปลี่ยนเครื่องอาศัยของจิตอันปราศจากการปรุงแต่งความเป็นมาของสิ่งต่าง ๆ หรือการสร้างทวิลักษณ์ จึงเกิดเป็นอริยปัญหาที่อยู่เหนือความมีและความไม่มี พระคัมภีร์เรียกบุคคลผู้สมบูรณ์แห่งการศึกษาว่าพระพุทธะหรือพระโพธิสัตว์มหาสัตว์ เนื่องจากคำสอนในเรื่องความไม่เที่ยง ความทุกข์ ความไม่เป็นแก่นสาร และความไม่บริสุทธิ์เป็นเพียงกุศโลบายในการสอนสรรพสัตว์ผู้เป็นพระสาวก ปัจเจกพุทธะ และปุณฺณคนพาลให้เข้าใจลักษณะแห่งมาয়াที่เกิดจากการปรุงแต่งของสรรพสัตว์

4.1.3 หลักปฏิบัติของพุทธภาวะ

การปฏิบัติเพื่อเข้าถึงพุทธภาวะ คือการกระทำที่เกิดจากการรับรู้ศักยภาพของตนเองและผู้อื่นที่สามารถจะเป็นพุทธะได้ด้วยการพัฒนาปัญญาให้เข้าถึงธรรมชาติทั้งหลาย ความเกิดดับ ความ

ไม่เพียง ความว่าง นำมาซึ่งความกรุณาต่อผู้อื่นหรือสัตว์อื่นและเกิดความปรารถนาอยากช่วยเหลือให้เขาเหล่านั้นพ้นจากความทุกข์ทั้งหลายตามด้วย เรียกว่าพุทธจิตหรือหลักโพธิสัตว์มรรคที่นำไปสู่ความเป็นพุทธะที่อยู่ในตน อธิบายตามพระสูตร 6 เล่ม ได้แก่ (1) คัมภีร์พุทธภาวะ (2) มหาปริณิรวาณสูตร (3) ลังกาวดารสูตร (4) ปรัชญาปรามิตาหุทัยสูตร (5) ศรีมาลาเทวีสูตร (6) สัทธรรมปุณฑริกสูตร ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) คัมภีร์พุทธภาวะ

พระคัมภีร์กล่าวถึงการปฏิบัติ 2 อย่าง คือ (1) การละสิ่งไม่ดีทั้งหลาย (2) การสร้างสิ่งดีถูกต้องทั้งหลาย โดยการปฏิบัติแห่งการเป็นพระโพธิสัตว์ผู้เป็นเสขะ 42 อย่างทำให้เกิดการเข้าถึงสาเหตุ 3 ภาวะ 3 และพุทธภาวะ อธิบายดังนี้

คัมภีร์พุทธภาวะอ้างถึงโพธิสัตว์โกศรมาลากรรมสูตร (《菩萨瓔珞本业经》 pú sà yīng luò běn yè jīng) ที่สะท้อนถึงหลักปฏิบัติของผู้เป็นเสขะยังต้องศึกษาค้นหาโพธิจิตจนการเข้าถึงพุทธภาวะ (有学圣位 yǒu xué shèng wèi) ประกอบด้วย

ความศรัทธา 10 (十信 shí xìn) ได้แก่ (1) จิตศรัทธา การตั้งความเชื่อมั่นในการเข้าถึงความสุขแห่งสัจธรรม (2) สติ การระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ศีล ทาน นิพพาน (3) วิริยะ ความขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติกุศลคุณความดีอย่างไม่ลดละ (4) สมภาติ การตั้งมั่นในสิ่งที่สอดคล้องกับความจริงหลีกเลี่ยงจากความเอนเอียงทั้งหลาย (5) ปัญญาความรู้ในสิ่งที่สะอาดบริสุทธิ์ปราศจากความเป็นตัวตน (6) ศีล การรักษาความสะอาดบริสุทธิ์ปราศจากกิเลสเครื่องผูกมัดทั้งทางกาย วาจา และใจ (7) การไม่ถอยกลับ การไม่สวนทางจากนิพพานเป็นการกลับเข้าสู่ทางแห่งโพธิ (8) ธรรมบาล การอาศัยธรรมเป็นดั่งเกราะป้องกันการห่อหุ้มของกิเลสทั้ง 5 ทาง ได้แก่ การกระทำ การรับรู้ ปัญญา อารมณ์ และบุคคล (9) การอุทิศตน การปฏิบัติความดีและสละประโยชน์แก่ตนเพื่อผู้อื่น (10) ปณิธาน การตั้งความปรารถนาในการเข้าถึงพุทธภาวะ

การดำรง 10 ประเภท (十住 shí zhù) ได้แก่ (1) การตั้งอยู่ในการค้นหาพุทธภาวะ โดยอาศัยศรัทธา 10 ประการเป็นเครื่องศึกษาและประกาศหลักคำสอนแก่ผู้อื่น (2) การตั้งอยู่ในการรักษา โดยการป้องกันและดูแลความบริสุทธิ์ของจิตที่เกิดจากการปฏิบัติธรรมใน 84,000 ประการดังทองคำที่รักษาความบริสุทธิ์ (3) การตั้งอยู่ในการปฏิบัติ โดยการขจัดกิเลสที่ห่อหุ้มจิตให้หมด (4) การตั้งอยู่ในตระกูลสูง โดยการเข้าถึงพุทธภาวะเป็นดังการเข้าสู่ความเป็นบุตรแห่งพุทธะ ทำให้เมื่อเติบโตใหญ่จะเป็นดังพระพุทธเจ้า (5) การตั้งอยู่ในความเบิกบาน) โดยเกิดจากผลการปฏิบัติอันสำเร็จนำมาซึ่งประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่นอย่างไม่มีสิ้นสุด (6) การตั้งอยู่ในจิตอันถูกต้อง โดยการบำเพ็ญบารมี 6 ทำให้ไม่เกิดความหลงจากความจริง (7) การตั้งอยู่ในความไม่ถอยกลับ โดยการตั้งมั่นในพุทธภาวะอันเต็มแท้และการสร้างบารมีให้เพิ่มขึ้นในทุกวันทุกคืน (8) การตั้งอยู่ในความบริสุทธิ์ โดยการเข้าถึงพุทธภาวะหรือจิตเต็มแท้อย่างไม่ถูกมารครอบงำโพธิจิต (9) การตั้งอยู่ในบุตรแห่งพระธรรมผู้รู้แจ้งในการ

เกิดของธรรมดั่งพระพุทธองค์ โดยการสำเร็จในการดำรงตั้งแต่ข้อที่ 1-4 ซึ่งเรียกว่าการเข้าสู่ความเป็นอริยะ รวมถึงการดำรงตั้งแต่ข้อที่ 5-8 ซึ่งเรียกว่าการเติมเต็มความเป็นอริยะ (10) การตั้งอยู่ในการแนะนำสั่งสอนสรรพสัตว์ โดยการนำพาผู้อื่นให้เข้าถึงพุทธภาวะตามที่ตนได้บรรลุถึง อันประกอบด้วยสามลักษณะคือ ลักษณะที่หนึ่งคือการโปรดสรรพสัตว์โดยอาศัยญาณคือความรู้ทั้ง 10 อย่าง ประกอบด้วย (1) ความรู้ในโลก (2) ความรู้ในการคล้อยตาม (3) ความรู้ธรรมะ (4) ความรู้ทุกข์ (5) ความรู้เหตุให้เกิดทุกข์ (6) ความรู้การดับทุกข์ (7) ความรู้ในแนวทางการดับทุกข์ (8) ความรู้ธรรมและจิตของสรรพสัตว์ (9) ความรู้แจ้งความทุกข์และปฏิบัติจนจัดความทุกข์ออกหมดจน (10) ความรู้ที่ทำให้ไม่เกิดความทุกข์อย่างตลอดกาล ส่วนลักษณะที่สองคือการพาสรรพสัตว์ให้เข้าถึงความจริงอันลึกซึ้งขึ้นคือการนำพาให้สรรพสัตว์เข้าสู่การดำรงอยู่ทั้ง 9 ประเภท โดยลักษณะที่สามคือการนำพาสรรพสัตว์ให้รู้แจ้งสรรพธรรม

การปฏิบัติ 10 อย่าง (十行 shí xíng) เพื่อประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น ได้แก่ (1) การปฏิบัติอันเกิดความยินดี อันเกิดแก่ตนเองและผู้อื่นทั้งสิบทิศ (2) การปฏิบัติอันเสียสละ อันเป็นประโยชน์แก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย (3) การปฏิบัติอย่างอ่อนโยนไม่โกรธแค้นเกียจขัง (4) การปฏิบัติอย่างไม่เกียจคร้านหยุดหย่อน ในการพาสรรพสัตว์ไปสู่นิพพาน (5) การปฏิบัติที่นำพาสรรพสัตว์ออกจากความหลงในมายา (6) การปฏิบัติที่เกิดกุศล เกิดจากกาย วาจา ใจอันบริสุทธิ์ด้วยความไม่ยึดติดในความเป็นตัวตน (7) การปฏิบัติที่นำไปสู่การละจากกิเลส ทำให้ละเครื่องเศร้าหมองที่ห่อหุ้มจิตใจเห็นซึ่งพุทธธรรม (8) การปฏิบัติที่นำไปสู่ปัญญารู้แจ้งธรรม (9) การปฏิบัติที่นำไปสู่ปฏิสัมภิทา 4 คือปัญญาอันแตกฉานประกอบด้วย ความปรีชาในการเชื่อมโยงพระธรรมหรือผลอย่างหนึ่งที่พบไปสู่เหตุที่ทำให้เกิด ความปรีชาในการเชื่อมโยงอรรถหรือเหตุอย่างหนึ่งไปสู่ผลที่เกิดขึ้น ความปรีชาในภาษาทำให้ผู้อื่นความเข้าใจและเห็นตามได้ และความปรีชาในปฏิภาณไหวพริบในการรับรู้ความคิดตามความรู้ที่ตนมีให้เข้ากับเหตุการณ์อย่างเหมาะสม (10) การปฏิบัติที่นำไปสู่การบรรลุรู้แจ้งในสัจธรรมความจริง สามารถสอนอย่างปฏิบัติและปฏิบัติอย่างการสอนในสิ่งเข้าถึงสัจธรรม ปราศจากจิตปรุงแต่งทั้งหลาย

การหวนกลับ 10 อย่าง (十回向 shí huí xiàng) ที่อาศัยความมหากรุณาในการนำพาสรรพสัตว์เข้าถึงความจริง ได้แก่ (1) การนำพาสรรพสัตว์หวนกลับจากความเป็นปุถุชน ด้วยการบำเพ็ญบารมี 6 และสังคหวัตถุ 4 ได้แก่ทาน วาจาอ่อนหวาน การประพฤตินในสิ่งที่เป็นประโยชน์ ความเสมอต้นเสมอปลาย (2) การหวนกลับจากสิ่งชั่วร้ายทำให้เลวลง ด้วยการอาศัยพระรัตนตรัย คือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ (3) การหวนกลับสู่พุทธะทั้งปวง ด้วยการอาศัยการปฏิบัติของพระพุทธเจ้าทั้งสามโลกคืออดีต ปัจจุบัน และอนาคต ซึ่งไม่ห่างไกลจากโพธิ์และไม่ติดอยู่ในการเกิดและการดับ (4) การหวนกลับสู่อยาตนะทั้งหลาย ทำให้เกิดความสามารถในการกระทำกุศลอันปรากฏอยู่ในพุทธะและสรรพสัตว์ทั้งปวง (5) การหวนกลับสู่กุศลธรรมอันไม่สิ้นสุด ด้วยการประพฤติดตามพุทธกิจทำให้เกิดกุศลอันคำนวณมิได้ (6) การหวนกลับสู่การปฏิบัติอันนำไปสู่รากแห่งกุศลที่ปรากฏ

อย่างเสมอภาค ทำให้เกิดการเข้าถึงความเป็นพุทธะ (7) การทวนกลับสู่การพิจารณาสรรพสัตว์ทั้งปวง ด้วยการเพิ่มพูนของกุศลทั้งหลายที่นำมาซึ่งการนำพาสรรพสัตว์ไปสู่ความเป็นพุทธะ (8) การทวนกลับสู่ความจริงอันเป็นปรมาตม์ ด้วยการเข้าถึงรากแห่งกุศลดีงาม (9) การทวนกลับสู่การหลุดพ้นไร้เครื่องผูกมัด ด้วยการอาศัยปัญญาแทงทะลุกิเลสเครื่องผูกมัดที่อหุ้มใจ (10) การทวนกลับสู่โลกุตระธรรม ด้วยการปฏิบัติกุศลธรรมอย่างไม่สิ้นสุดทำให้เห็นความเป็นมายาของโลกียธรรมนำมาซึ่งกุศลธรรมอันหาประมาณมิได้

ลำดับพระโพธิสัตว์ 10 ชั้น (十地 shí dì) ได้แก่ (1) มุทิตาภูมิ พระโพธิสัตว์ผู้มีความยินดีในความปราศจากทุกข์ของสรรพสัตว์ยังประโยชน์ตนและประโยชน์ของผู้อื่นให้ถึงพร้อม เป็นผู้มีทานบารมีเป็นใหญ่ (2) วมลาภูมิ พระโพธิสัตว์ผู้ปราศจากราคีสามารถละมิฉาจริยาทั้งปวงได้เด็ดขาด ประพฤติสำรวมแต่ในสัมมาจริยา เป็นผู้มีศีลบารมีเป็นใหญ่ (3) ประภาการิภูมิ พระโพธิสัตว์ผู้สามารถทำลายอวิชชาทั้งหลายได้ขาด มีความประพฤติยิ่งในความอดกลั้นต่อสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบจิตใจได้ทุกประการ เป็นผู้มีขันติบารมีเป็นใหญ่ (4) อรรถจีสมติภูมิ พระโพธิสัตว์ผู้มีความรุ่งเรืองเพียรในการบำเพ็ญธรรมเพื่ออำนวยประโยชน์แก่สรรพสัตว์ เป็นผู้มีวิริยะบารมีเป็นใหญ่ (5) ทุรชยาภูมิ พระโพธิสัตว์ละขาดซึ่งสภาวะแห่งทวิยานทั้ง สวากยานและปัจเจก ยึดมั่นต่อพุทธยานเพื่อตั้งมั่นจะบรรลุในพุทธภาวะ เป็นผู้มีสมาธิบารมีเป็นใหญ่ (6) อภิมุขิภูมิ พระโพธิสัตว์ผู้มีการบำเพ็ญยิ่งในปัญญาบารมี รู้แจ้งชัดในปฏิจกสมุปปาตเข้าสู่ทางแห่งพระนิพพาน เป็นผู้มีปัญญาบารมีเป็นใหญ่ (7) ทูรังคมาภูมิ พระโพธิสัตว์มีอุบายอันชาญฉลาด แม้บำเพ็ญน้อยก็ได้ผลแก่สรรพสัตว์ทั้งหลายมาก เป็นผู้บำเพ็ญอุบายบารมีเป็นใหญ่ (8) อจลาภูมิ พระโพธิสัตว์ผู้ตั้งอยู่ในการเข้าถึงความเป็นพุทธะอย่างไม่เปลี่ยนแปลง บำเพ็ญพลานบารมีเป็นใหญ่ (9) สาธุมตีภูมิ พระโพธิสัตว์แตกฉานในอภิญาและปฏิสัมภิทาญาณ บำเพ็ญพละบารมีเป็นใหญ่ (10) ธรรมเมฆภูมิ พระโพธิสัตว์ผู้มีจิตอิสระไม่ยึดติดผูกในรูปธรรมนามธรรมทั้งปวง บำเพ็ญญาณบารมีเป็นใหญ่

อริยะ 2 (二聖 èr shèng) สิ่งประเสริฐอันเกิดจากการเข้าถึงความเป็นพุทธะของพระโพธิสัตว์ภูมิที่สิบ ได้แก่ (1) ความรู้อันเท่าเทียม การรู้แจ้งเหตุของผู้จักเป็นพุทธะในสิ่งที่ไม่ปรุงแต่งอันสะอาดบริสุทธิ์อันนำมาซึ่งความสามารถในการเข้าถึงพุทธะที่มีอยู่อย่างเท่าเทียมกันในทุกสรรพสัตว์ (2) ความรู้อันมหัศจรรย์ การรู้แจ้งผลของผู้เป็นพุทธะในสิ่งทั้งมวลอันนำไปสู่การหลุดพ้นจากกิเลสเข้าถึงนิพพาน (《大正藏》卷 24: 1022 上-中)

พระคัมภีร์สะท้อนให้เห็นว่าการปฏิบัติทั้ง 42 อย่างก่อให้เกิดการเข้าถึงสาเหตุ 3 หมายถึงเครื่องพิสูจน์ที่ยืนยันในความเป็นปัจฉัยของการบรรลุพุทธภาวะ ได้แก่

(1) เหตุที่สมควรทำ คือการเว้นจากความเป็นตัวตนและความไม่แน่นอนเห็นซึ่งสัทธรรมทั้งหลายเป็นการวางเฉยตามหลักเหตุผล โดยอาศัยศูนยตาเป็นเหตุจึงเกิดโพธิจิตและนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อเข้าถึงพุทธภาวะหรือการเข้าถึงธรรมกาย

(2) เหตุแห่งการเพิ่มพูน คือเมื่อเกิดโพธิจิตที่ตั้งปณิธานสำเร็จเป็นพุทธะและการนำพาสรรพสัตว์ทั้งหมดไปสู่การเป็นพุทธะ ย่อมเกิดการพัฒนาคิดด้วยการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงประตูแห่งพระธรรมให้เกิดการรับรู้โพธิปักขิยธรรม 37 ประการ โพธิสัตว์ภูมิทั้ง 10 ลำดับ และบารมี 10 ประการ โดยเป็นเหตุแห่งการตั้งใจปฏิบัติเพื่อพัฒนาให้เข้าถึงพุทธภาวะ

(3) เหตุอันบริบูรณ์ คือเมื่อจิตได้พัฒนาจนได้รับความสำเร็จในการเข้าถึงพุทธภาวะ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภทได้แก่ เหตุอันบริบูรณ์และผลอันบริบูรณ์ โดยเหตุอันบริบูรณ์เป็นการปฏิบัติเพื่อสร้างปัญญาวิมุตติ ส่วนผลอันบริบูรณ์ประกอบด้วยปัญญาธิคุณเป็นตั้งสัมโมคคกาย บริสุทธิคุณเป็นตั้งธรรมกาย มหากรุณาธิคุณเป็นตั้งนิรมาณกาย ซึ่งปัญญาธิคุณเกิดจากการเข้าถึงจตุตถญาณและเห็นธรรมะทั้งหลาย ส่วนบริสุทธิคุณเกิดจากการละเว้นกิเลสทั้งหลาย ส่วนมหากรุณาธิคุณเกิดจากการนำพาสรรพสัตว์ให้ไปสู่พุทธภาวะ แม้ว่าพุทธภาวะมีสามสาเหตุ แต่ที่จริงแล้วสามสาเหตุนั้นมาจากสาเหตุที่ควรทำ เพราะว่าเป็นการกระทำให้เกิดความว่างทั้งและเห็นความจริงตามสิ่งที่เป็นอย่างนั้นก่อให้เกิดโพธิจิตที่นำไปสู่การปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงพุทธภาวะ นำมาเหตุแห่งการเพิ่มพูนและเหตุอันบริบูรณ์ (《大正藏》卷 31:794 上)

พุทธภาวะอธิบายจตุตถญาณที่ก่อให้เกิดปัญญาธิคุณได้แก่ (1) ปัญญาที่เปลี่ยนอาลัยวิญญาน (大圓鏡智 dà yuán jing zhi) คือสิ่งที่ทำหน้าที่เก็บ ก่อ ปรงเหตุของสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เป็นสิ่งต่าง ๆ ไปสู่การหลุดพ้นจากกิเลสที่ผูกมัดจองจำ (2) ปัญญาที่เปลี่ยนกิลิขตมโน (平等性智 píng děng xìng zhì) คือสิ่งที่ยึดอาลัยวิญญานว่าเป็นตัวตนและทำหน้าที่เชื่อมต่อระหว่างโลกภายในจิตใจกับโลกภายนอก ไปสู่การหลุดพ้นจากกิเลสที่ผูกมัดจองจำ (3) ปัญญาที่เปลี่ยนมโนวิญญาน (妙觀察智 miào guān chá zhì) คือสิ่งสร้างความคิด ความรู้ ความเข้าใจจากการรับรู้โลกภายนอกจิตใจทั้งในอดีต ปัจจุบัน อนาคต สู่การหลุดพ้นจากกิเลสที่ผูกมัดจองจำ (4) ปัญญาที่เปลี่ยนปัญจวิญญาน (成所作智 chéng suǒ zuò zhì) คือสิ่งรับรู้โลกภายนอกจิตที่เกิดในขณะปัจจุบันได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ไปสู่การหลุดพ้นจากกิเลสที่ผูกมัดจองจำ (《大正藏》卷 31: 257 下)

เหตุที่สมควรทำเป็นสาเหตุให้เกิดพุทธภาวะ 3 ประเภทและหลักการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงพุทธภาวะ 3 ระดับ โดยพุทธภาวะประกอบด้วยภาวะ 3 ได้แก่ (1) ภาวะคงอยู่ในจิตของตน หมายถึงพุทธภาวะที่อยู่ในจิตของปุถุชน กล่าวคือปุถุชนก็ยังไม่ปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความเป็นพุทธะแต่เขาเหล่านั้นก็ยังมีพุทธภาวะที่ซ่อนอยู่ในตัว เพียงแต่ยังซ่อนเร้นและไม่ค้นหา (2) ภาวะที่นำไปสู่การเข้าถึง หมายถึงการปฏิบัติที่ทำให้พุทธภาวะของบุคคลนั้นเข้าสู่ภาวะที่นำไปสู่การเข้าถึงพุทธภาวะ (3) ภาวะที่เข้าถึงพุทธภาวะ หมายถึงการปฏิบัติที่นำไปสู่ภาวะที่เข้าถึงพุทธภาวะที่ปรากฏอยู่อย่างเท่าเทียมกันในทุก

บุคคล เป็นผู้ที่ไม่ต้องค้นหาการเข้าถึงพุทธภาวะเพราะว่าเขาถึงความเป็นพุทธะแล้ว ทำให้เกิดการปฏิบัติที่วางเฉยต่อความเป็นเช่นนั้นของสิ่งต่าง ๆ พระคัมภีร์อธิบายการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงพุทธภาวะเพื่อที่ปรากฏต่อภาวะ 3 อย่างใน 10 ลักษณะ ได้แก่ (1) การสร้างตัวตน (2) เหตุที่สร้างผล (3) การยึดถือ (4) รูปนาม (5) สิ่งที่ควรรู้ (6) สิ่งที่ชี้ไปยังเหตุ (7) สิ่งที่คงอยู่ (8) ความรู้แจ้ง (9) ความว่าง (10) การปล่อยวาง (《大正藏》卷 31: 794 中)

การสร้างตัวตนเกิดจากรูปนามที่เป็นมายาก่อให้เกิดการแบ่งเราเขาสิ่งของต่าง ๆ เพราะสังขารมถูกความไม่รู้บังคับทำให้เกิดรูปนามและการสร้างตัวตนของสรรพสิ่งขึ้น แม้ว่าอวิชชาความไม่บริสุทธิ์นั้นเกิดจากความไม่รู้ของบุคคลเป็นเครื่องท้อหุ้มบังคับสังขารมไม่เห็น แต่พุทธภาวะก็ยังบริสุทธิ์อยู่อย่างนั้นไม่ใช่อื่นที่แปรเปลี่ยนไป เมื่อบุคคลรู้เหตุที่สร้างผลคือหลักปฏิบัติสมุทบาท 12 ทำให้รู้ภาวะการสร้างตัวตนและนำไปสู่การปล่อยวาง ตลอดจนการรู้แจ้งภาวะสังขารมคือความเป็นธรรมชาติที่เป็นจริง ซึ่งเป็นโลกุตรธรรมที่ปราศจากการปรุงแต่งสร้างตัวตนย่อมเกิดปัญญาแล้วความสงบบริสุทธิ์ก็จักเกิดเพราะเห็นความว่างของสิ่งมายา นำมาซึ่งการปล่อยวาง การคิดปรุงแต่งสร้างตัวตน ทำให้เกิดความสงบสุข 2 ประการและขจัด 3 ประการ ตลอดจนการนำไปสู่ธรรมอันเป็นกุศลทั้งหมด (《大正藏》卷 31: 794 中) โดยคัมภีร์อ้างถึงคัมภีร์โยคจารย์ภูมิจิ (《瑜伽师地论》 yú jiā shī dì lùn) เพื่ออธิบายการปฏิบัติสามภาวะว่า

ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเป็นการสร้างตัวตน ส่วนความสงบสุข 2 ประการ และขจัด 3 ประการ คือการรู้แจ้งในสังขารมทำให้สามารถสงบสุขจากการสร้างตัวตนที่เกิดจากเหตุที่ก่อให้เกิดผล นำมาซึ่งการออกจากภาวะผูกมัดทั้งสองและเข้าถึงภาวะที่ 3 คือสังขารม โดยกล่าวว่า “สังขารมเป็นเครื่องนำออกจากเครื่องผูกมัดทั้งปวง”

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (《大正藏》卷 31: 703 中)

CHULALONGKORN UNIVERSITY

ผู้วิจัยสรุปหลักการปฏิบัติของคัมภีร์พุทธภาวะได้ว่า แนวทางการปฏิบัติของผู้ยังต้องศึกษาที่ตั้งโพธิจิตเพื่อการเข้าสู่พุทธภาวะปรากฏ 42 อย่างอันเป็นเหตุให้เข้าถึงเหตุทั้ง 3 และภาวะ 3 ของพุทธภาวะ ซึ่งล้วนสะท้อนให้เห็นถึงการละสิ่งปรุงแต่งอันเป็นเครื่องผูกมัดบุคคลและทำให้เกิดการยึดติดตัวตนในสิ่งที่เป็นมายา นำมาซึ่งการขจัดความมืดบอดของปัญญาที่ถูกความยึดมั่นและอวิชชาต่าง ๆ บดบังความจริงของสิ่งทั้งหลาย ก่อเกิดการเข้าถึงพุทธภาวะอันบริสุทธิ์และนำมาซึ่งการตั้งปณิธานเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นจากการเห็นความเสมอในการเข้าถึงพุทธภาวะตามความเป็นจริงที่ปรากฏแก่เขาเหล่านั้น

2) มหาปริณิรวาณสูตร

พระสูตรอธิบายถึงการปฏิบัติที่เป็นการบ่มเพาะเมล็ดพันธ์แห่งพุทธะให้เติบโต โดยกล่าวถึงผู้ที่อ้างคำตรัสพระพุทธรองค์ที่ว่า “สรรพสัตว์ล้วนมีพุทธภาวะ” เขาจึงถือว่าตนเป็นผู้ที่ประเสริฐสูงสุด

แล้วนั้นเป็นความเห็นที่ผิดเพราะเขามีได้อบรมเพาะปลูกพุทธภาวนานั้นให้เกิดประโยชน์องอกเงย เขาผู้นั้นยังเป็นผู้ไม่รู้เห็นความจริงที่เขาถืออยู่เลย ดังปุถุชนผู้ไม่สามารถเห็นรากของหญ้าและน้ำใต้ดินฉันใด ผู้นั้นย่อมไม่สามารถรับรู้พุทธภาวะได้เพราะเขาเหล่านั้นไม่ได้ปฏิบัติตามมรรคอันประเสริฐฉันนั้น ดังนั้นการปฏิบัติอันถูกต้องจึงเป็นเงื่อนไขของการเข้าถึงพุทธภาวะ โดยพระสูตรนี้บ่งบอกถึงศักยภาพในการรู้แจ้งของสรรพสัตว์ที่นำไปสู่การปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมอันประเสริฐ โดยสัมมาปฏิบัติของสรรพสัตว์เป็นเงื่อนไขในการพัฒนาความสามารถในการบรรลุธรรมให้สรรพสัตว์นั้น ๆ เข้าถึงการเป็นพุทธะได้ รวมถึงการแสดงความเชื่อมั่นในความสามารถของมนุษย์ที่พัฒนาได้ การเข้าถึงพุทธภาวะประกอบด้วย 2 องค์ประกอบ คือ (1) พุทธภาวะที่ถูกเก็บรักษาไว้ในครกอันกิเลสดับบังไว้และพุทธภาวะที่แสดงตนออกมาจากการรักษาของตถาคตครก (2) สรรพสัตว์ผู้ไม่รู้แจ้งกิเลสและสรรพสัตว์ผู้รู้แจ้งและขัดเกลาความมัวหมองออกจากพุทธภาวะ ดังที่พระสูตรกล่าวว่า “หากเปรียบพุทธภาวะเป็นรสชาติอันหนึ่งที่ถูกรสชาตินานาชนิดของอวิชชาห่อหุ้มไว้ทำให้ไม่สามารถรับรสแห่งพุทธภาวะได้ เช่นเดียวกันพุทธภาวะที่ถูกความมัวหมองของกิเลสอันหาประมาณมิได้ห่อหุ้มไว้จึงไม่สามารถรู้แจ้งได้ในสรรพสัตว์” (《大正藏》卷 12: 408 中-下)

การปรากฏแห่งพุทธภาวะประกอบด้วย 2 สาเหตุ คือ เหตุทำให้เกิดและเหตุทำให้ค้นพบ โดยนิยามการเกิดคือสิ่งที่แต่เดิมไม่มีและทำให้มีขึ้นในเวลานั้น ส่วนการค้นพบคือสิ่งที่เดิมมีอยู่แต่เพิ่งถูกเห็น ซึ่งพระสูตรอธิบายไว้ดังนี้ (1) ธรรมเกิดจากการปรุงแต่งขึ้นเรียกว่าเหตุทำให้พุทธภาวะเกิดการซ่อนเร้น (2) การรู้แจ้งสรรพสิ่งเรียกว่าเหตุทำให้ค้นพบพุทธภาวะ (3) การยึดเกาะของกิเลสเรียกว่าเหตุทำให้เกิดทำให้พุทธภาวะเกิดการซ่อนเร้น (4) ปัจจัยอื่น ๆ เปรียบดังบิดามารดาเรียกว่าเหตุทำให้ค้นพบพุทธภาวะ เช่นดิน น้ำ แร่ธาตุที่เป็นปัจจัยการเกิดของเมล็ดพืชซึ่งเป็นเหตุทำให้เกิดต้นไม้ตามเมล็ดพันธ์นั้น (5) เหตุทำให้เกิดการเข้าถึงพุทธภาวะ คือบารมี 6 ที่ทำให้เข้าถึงอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ (6) เหตุทำให้ค้นพบพุทธภาวะ คือพุทธภาวะอันเป็นอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ (7) เหตุทำให้ค้นพบพุทธภาวะ คือบารมี 6 ที่ทำให้เข้าถึงพุทธภาวะ (8) เหตุทำให้เกิดการเข้าถึงพุทธภาวะ คือศูรางคมสมาธิอันเป็นความตั้งมั่นของพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ผู้รู้แจ้งอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ (9) เหตุทำให้เกิดการเข้าถึงพุทธภาวะ คือ การศรัทธาบารมี 6 (《大正藏》卷 12: 530 上) การปฏิบัติอันเป็นเหตุที่นำไปสู่การเข้าถึงพุทธภาวะคือบารมี 6 อันเป็นการปฏิบัติของพระโพธิสัตว์ทั้งหลายผู้ตั้งมั่นศูรางคมสมาธิมุ่งสู่อันตรสัมมาสัมโพธิญาณ ดังที่พระพุทธเจ้ากล่าวว่า

สาเหตุสองประการอันได้แก่เหตุและปัจจัยอันนำสรรพสัตว์เข้าถึงพุทธภาวะคืออะไร ? กุลบุตร สรรพสัตว์เข้าถึงพุทธภาวะด้วยเหตุสองประการคือ เหตุคือสรรพสัตว์ ส่วนปัจจัยคือบารมี 6 ประการ...เหตุ 2 ประการคือเหตุและปัจจัย เหตุคือพุทธภาวะ ส่วนปัจจัยคือการเกิดโพธิจิต อาศัยเหตุและปัจจัย 2 ประการจึงสำเร็จอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ

(《大正藏》卷 12: 530 下, 533 中)

3) ลังกาวตารสูตร

พระสูตรอธิบายหลักปฏิบัติของบุคคลที่บรรลุความรู้แจ้งธรรม 5 สภาวะ 3 และความเป็นอนัตตาของสรรพสิ่ง ทำให้เข้าถึงพุทธภาวะไม่ถูกเจ้าลัทธิผู้ยึดถือทิฐิต่าง ๆ ชักนำไปนอกเส้นทางสู่โพธิญาณ นำมาซึ่งการปฏิวัติในพัฒนาการต่อเนื่องแห่งภูมิแต่ละชั้นของพระโพธิสัตว์ ดังนั้นเมื่อทำตนให้ดำรงมั่นอยู่ในโพธิสัตว์ชั้นต่าง ๆ บุคคลย่อมบรรลุมรรคาที่จะนำไปสู่สมาสีสุข และเป็นบุคคลผู้ที่พระพุทธรูปเจ้าทั้งหลายทรงสนับสนุนในสมาธิ ทำให้เห็นสังขารของพระพุทธรูปเจ้าซึ่งอยู่เหนือความคิดและปฐมปณิธานของตน ดำรงตนด้วยความรู้แจ้งภายในตนซึ่งไม่ใช่สิ่งที่จะบรรลุได้โดยศีลจรรยาอันเป็นของพระสาวก พระปัจเจกพุทธะ และเจ้าลัทธิ เขาผู้นั้นย่อมได้รับศีลจรรยาซึ่งเป็นของโคตรพระตถาคตทั้งหลาย และได้บรรลุองค์ความรู้อันเจตจำนงที่พ้นจากอิทธิพลของสมาสีสร้างขึ้น มา พระสูตรอธิบายดังนี้

พระโพธิสัตว์ผู้ปฏิบัติเพื่อเข้าใจความเป็นอนัตตาของสิ่งทั้งหลายและของบุคคล ทำให้นิเวรณ 2 คือ ตัณหาและอวิชชาอย่างถูกถอน นำมาซึ่งการทำลายเหล่ากิเลสและก่อเกิดการเข้าถึงพุทธภาวะของพระพุทธรูปเจ้าทั้งหลาย (Daisetz, 2553: 134) ดำรงอยู่ในนิพพานไม่เกิดความคิดปรุงแต่งในวิถีชีวิตของพวกเธอ คือไม่เกิดความคิดปรุงแต่งเกี่ยวกับสิ่งที่ถูกยึดถือและผู้ยึดถืออีกต่อไป เนื่องจากการตระหนักรู้ในขณะนี้ว่าไม่มีอะไรในโลกนอกจากสิ่งที่ปรากฏแห่งจิตจึงกำจัดความคิดปรุงแต่งเกี่ยวกับสรรพสิ่ง สละความยึดมั่นและความคิดปรุงแต่งเกี่ยวกับเรื่องทั้งหลาย เช่น จิต มนัส และมโนวิญญาน วัตถุภายนอกและสภาวะ แต่พระโพธิสัตว์ย่อมไม่สละทิ้งการปฏิบัติที่เกื้อหนุนเหตุแห่งพระพุทธศาสนา เพราะการบรรลุความรู้แจ้งภายในภูมิแห่งพุทธภาวะ การกระทำใด ๆ ย่อมล้วนออกมาจากโลกุตตรปัญญาทำให้พระโพธิสัตว์ไม่ละความพยายามที่จะปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธรูปเจ้าทั้งหลายและไม่ละความพยายามกระทำให้เหล่าชนผู้ยังไม่ได้บรรลุสัจจะให้บรรลุสัจจะ (Daisetz, 2553: 187) พระผู้มีพระภาคตรัสแก่พระมหามติโพธิสัตว์ถึงพุทธภาวะเป็นธรรมชาติที่บรรลุได้ด้วยกำเพ็ญบารมี 6 ให้บริบูรณ์ในระดับ 3 ประเภท ดังนี้

บารมีระดับโลกียะ คือ เหล่าชนผู้ยึดมั่นแนวคิดด้วยอัตตาและสิ่งทีเนื่องด้วยอัตตาและผู้ยึดมั่นทวิภาวะ ผู้ปรารถนา रूपเป็นต้นในโลกนี้ ย่อมบำเพ็ญทานบารมี เพื่อการได้มาซึ่งภพภูมิต่าง ๆ มหามติ ในทำนองเดียวกัน พวกคนพาลจะบำเพ็ญศีลบารมี ชั้นดี บารมี วิริยบารมี ธ्यानบารมี และปรัชญาบารมี ชนเหล่านั้นผู้ได้รับพลังจิต ย่อมจะบังเกิดในพรหมโลก

บารมีระดับโลกุตตระ เป็นบารมีที่พระสาวกและพระปัจเจกพุทธทั้งหลายบำเพ็ญ พระสาวกเป็นต้นนั้นมีความคิดเกาะอยู่กับกระแสนิพพาน เหล่าชนเช่นพวกคนพาล ผู้ปรารถนาเสวยสุขจากนิพพานเฉพาะตน บำเพ็ญทานบารมีเป็นต้น

บารมีระดับโลกุตตมะ เป็นบารมีที่พระโพธิสัตว์มหาสัตว์บำเพ็ญ พระโพธิสัตว์มหาสัตว์นั้นเป็นผู้ปฏิบัติโพธิสัตว์จรยาสูงสุด นั่นคือ เมื่อเห็นว่า ในโลกนี้ไม่มีอะไรนอกจากสิ่งที่เป็นภาพแห่งจิตเท่านั้น เพราะความคิดปรุงแต่ง และเมื่อเข้าใจว่า ทวิภาวะเป็นเรื่องของจิตนั่นเอง พระโพธิสัตว์เหล่านั้นจึงเห็นว่า ความคิดปรุงแต่งหยุดปฏิบัติกร และความยึดมั่นถือมั่นไม่ได้มีอยู่จริง เมื่อรู้เห็นดังนี้ จึงเป็นอิสระจากความคิดอันประกอบด้วยความยึดมั่นถือมั่นวัตถุแต่ละอย่างซึ่งเกิดมาจากจิต และเพื่อที่จะให้ได้ประโยชน์และความสุขแก่สรรพสัตว์ พระโพธิสัตว์ทั้งหลายจึงบำเพ็ญทานบารมี ในขณะที่ดำเนินชีวิตอยู่ในโลกแห่งวัตถุ พระโพธิสัตว์เหล่านั้นไม่ได้เกิดความคิดปรุงแต่ง เพียงแต่บำเพ็ญศีลบารมี และนี่คือศีลบารมี การบำเพ็ญขันติบารมีโดยไม่มีความคิดปรุงแต่งเกิดขึ้นในตน แม้กระนั้นก็รู้ซึ่งสิ่งที่ถูกยึดถือและผู้ยึดถือจิตทุกอย่าง นี่คือนิมิตบารมี การปฏิบัติตนด้วยความเพียรตั้งแต่ปฐมยามไปจนถึงปัจฉิมยาม โดยสอดคล้องกับกฎเกณฑ์พระวินัยไม่ทำความคิดปรุงแต่งให้เกิดขึ้น นี่คือนิยบารมี การไม่ยึดมั่นความคิดปรุงแต่ง การไม่ตกไปสู่แนวคิดเกี่ยวกับนิพพานของเจ้าลัทธิ นี่คือนิยบารมี ส่วนปรัชญาบารมีก็คือเมื่อความคิดปรุงแต่งในจิตหยุดลง เมื่อสิ่งทั้งหลายได้รับการไตร่ตรองอย่างรอบคอบโดยแนวทางแห่งพุทธิปัญญา จึงไม่มีการตกไปสู่ทวิภาวะและเกิดการปฏิวัติ ณ จุดที่เป็นรากฐาน ในขณะที่กรรมเก่ายังไม่ถูกทำลาย เมื่อโลกุตตรปัญญาถูกนำมาใช้เพื่อความสำเริงแห่งความรู้แจ้งโดยชอบด้วยตนเอง คือปรัชญาบารมี

(Daisetz, 2553: 203)

นอกจากนี้พระสูตรกล่าวถึงการห้ามกระทำอนันตริยกรรม 5 อย่าง อันเป็นเหตุให้บุคคลเหล่านั้นตกไปในอเวจีนรกและไม่สามารถรู้แจ้งพุทธภาวะอันบริสุทธิ์ด้วยตนเองได้ต้องอาศัยพระพุทธเจ้าหรือพระโพธิสัตว์ผู้เห็นแจ้งในโลกและธรรมทั้งหลาย โดยข้อห้ามปฏิบัติ ได้แก่ (1) ฆ่ามารดา (2) ฆ่าบิดา (3) ฆ่าพระอรหันต์ (4) ทำสงฆ์ให้แตกกัน (5) ทำโลหิตของพระตถาคตให้ห้อ แต่พระสูตรได้กล่าวถึงการปฏิบัติในหลักอนันตริยกรรม 5 อย่างอันเป็นเหตุให้บุคคลเข้าถึงพุทธภาวะดังนี้ (1) การฆ่ามารดา คือ การดับทำลายรากเหง้าแห่งสิ่งที่เป็นตั้งมารดาของสรรพสัตว์คือตัณหา ผู้ให้กำเนิดลูกหลานคือราคะและโทสะด้วยความยึดมั่นสิ่งทั้งปวงเหมือนกับมารดารักบุตร (2) การฆ่าบิดา คือการดับทำลายรากเหง้าแห่งสิ่งที่เป็นตั้งบิดาของสรรพสัตว์คืออวิชชา ผู้ทำให้บุคคลเกิดใหม่ในหมู่บ้านทั้ง 6 แห่งกามาวจรภูมิ (3) การฆ่าพระอรหันต์ คือการดับทำลายรากเหง้าแห่งสิ่งที่เป็นตั้งพระอรหันต์คือกิเลสที่เป็นลูกหลาน เช่น โทสะซึ่งเป็นเหมือนศัตรูและหนูพิษถูกกำจัดโดยเด็ดขาดแล้ว (4) การทำสงฆ์ให้แตกกัน คือการดับความเห็นผิดในการรวมกันของชั้น 5 ถูกทำลายโดยเด็ดขาดแล้ว โดยการเห็นชั้น 5 ซึ่งมีลักษณะที่เกิดจากรวมกันในสภาวะอิงอาศัยกันของสิ่งต่าง ๆ (5) การทำโลหิตของพระตถาคตให้โลหิต คือการดับแห่งวิญญูณ 8 ซึ่งรับรู้ปัจเจกลักษณ์และสามัญลักษณ์อย่างผิด ๆ ว่า

อยู่ภายนอกจิต เป็นสิ่งที่พวกคนพาลเห็นว่าเป็นโลกภายนอก ก่อให้เกิดวิธีแห่งความหลุดพ้น 3 อย่าง คือตัณหา อวิชชา และกิเลส และความไม่คิดฟุ้งซ่าน และการทำให้คิดปรุงแต่งผิดเกี่ยวกับหรือความจริงทั้งหลายไหลออกไปพุทธรภาวะอันบริสุทธิ์ (Daisetz, 2553: 132) ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

มหามติเมื่อร่างแห่งวิญญาณ 8 ซึ่งรับรู้ปัจเจกลักษณ์และสามัญลักษณ์อย่างผิด ๆ ว่าอยู่ภายนอกจิต เป็นสิ่งที่พวกคนพาลเห็นว่าเป็นโลกภายนอก ถูกกำจัดโดยเด็ดขาด โดยวิธีแบ่งแยกอย่างผิด ๆ กล่าวคือ โดยวิธีแห่งความหลุดพ้น 3 อย่าง และความไม่คิดฟุ้งซ่าน และเมื่อการคิดปรุงแต่งผิดเกี่ยวกับวิญญาณพุทธรภาวะถูกทำให้ไหลออก นั่นชื่อว่า อนันตริยกรรม มหามติ เหล่านี้ คืออนันตริยกรรม 5 อย่าง และเมื่อถูกลุบลุทรกฤติตาประสพกับอนันตริยกรรมเหล่านั้นแล้ว ย่อมจะเกิดมีอนันตริยกรรมภายในคือความรู้แจ้งเกี่ยวกับธรรม

มหามติ หนึ่ง อนันตริยกรรมภายนอก มี ๕ อย่าง ซึ่งเราจะบอกเธอ เพื่อว่าอาจจะทำให้เธอและพระโพธิสัตว์เหล่าอื่นในอนาคตพ้นจากอวิชชา อนันตริยกรรมภายนอก ๕ อย่างนี้คืออะไร คืออนันตริยกรรมที่อธิบายไว้แล้วในคัมภีร์ เหล่าชนผู้ทำอนันตริยกรรมเหล่านี้ ย่อมไม่มีโอกาสได้พบกายใดกายหนึ่งในบรรดากายเหล่านี้ ยกเว้นนิรมาณกายพุทธรผู้ทรงดำรงอยู่ได้ด้วยพลังแห่งพระตถาคตทั้งหลายและทรงตรัสรู้เรียบร้อยแล้ว มหามติ นิรมาณสาวก ผู้ดำรงอยู่ได้ด้วยพลังอำนาจของพระโพธิสัตว์หรือของพระตถาคต อาจเห็นบุคคลใดบุคคลอื่นผู้กระทำอกุศลกรรม และคนเหล่านี้จะพยายามอย่างหนักที่จะทำให้เขาพ้นจากความชั่วร้ายและความเห็นผิด และพยายามทำให้เขาารู้แจ้งความไม่จริงแท้แห่งความชั่วร้าย และความเห็นผิด โดยให้เขาว่างภาระลงนี่คือวิธีการที่เราสาธิตให้เห็นข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงและความรู้แจ้ง มหามติ อย่างไรก็ตาม ย่อมไม่มีความรู้แจ้งสำหรับเหล่าชนผู้กระทำอนันตริยกรรม ยกเว้นเสียแต่ว่าเราจะรู้ความจริงว่า โลกภายนอกไม่มีอะไรอื่นนอกจากจิต มองเห็นว่า กาย ทรัพย์สินสมบัติ สถานที่ที่อยู่อาศัย เป็นการคิดปรุงแต่ง และเรื่องอึดติดกับสิ่งที่เนื่องด้วยอึดติด เป็นสิ่งที่ต้องสละทิ้งไป หรือเมื่อเธอหลุดพ้นจากเห็นผิดคือการคิดปรุงแต่งเกี่ยวกับอึดติด เพราะได้กัลยาณมิตรในบางครั้ง หรือเพราะเกิดในปฏิรูปเทศ

(Daisetz, 2553: 133)

ผู้วิจัยสรุปได้ว่าหลักการปฏิบัติเพื่อการเข้าถึงพุทธรภาวะที่ปรากฏในลัทธิเต๋าธรรมคือการปฏิบัติเพื่อการละความคิดปรุงแต่งสิ่งมาหาทั้งตนเองและผู้อื่น โดยพระสูตรกล่าวถึงการบำเพ็ญบารมี 6 ในระดับระดับโลกุตระตามแนวทางของพระโพธิสัตว์ อันได้แก่ (1) ทานบารมี คือการปฏิบัติเพื่อสร้างประโยชน์และความสุขแก่สรรพสัตว์ โดยการนำพาไปสู่การหยุดคิดปรุงแต่งและความยึดมั่นถือ

มันในสิ่งที่เป็นมายา (2) ศิลบารมี คือการกระทำที่สอดคล้องกับการหยุดปรุงแต่งและการละความยึดมั่นในสิ่งต่าง ๆ เพื่อสร้างประโยชน์และความสุขแก่สรรพสัตว์ (3) ขันติบารมี คือการรับรู้ซึ่งสิ่งที่ถูกยึดถือและผู้ยึดถือจิตทุกอย่าง แม้ไม่มีความคิดปรุงแต่งเกิดขึ้นในตน (4) วิริยบารมี คือการปฏิบัติตนด้วยความเพียรในทุกขณะให้สอดคล้องกับความจริง ทำให้ความคิดปรุงแต่งไม่ให้เกิดขึ้น (5) ธ्यानบารมี คือการไม่ตกไปสู่การยึดมั่นความคิดปรุงแต่งแนวคิดเกี่ยวกับนิพพานของเจ้าลัทธิ (6) ปรัชญาบารมี คือการกระทำให้ปฏิบัติความคิดปรุงแต่งในจิตกลับสู่เป็นพุทธิปัญญาอันเป็นโลกุตระปัญ्यानอกจากนี้พระสูตรกล่าวถึงการปฏิบัติที่ละความคิดปรุงแต่งและการยึดมั่นถ้อยมั่นในสิ่งที่เป็นมายาภาพด้วยการกระทำอันนตรัยกรรมภายในทำให้เกิดการเข้าถึงพุทธภาวะอันบริสุทธิ์และเสมอภาค

4) ปรัชญาปารมิตาหฤทัยสูตร

พระสูตรกล่าวถึงการปฏิบัติในปัญญาบารมีด้วยการพิจารณาขั้น 5 และความศุนย์โดยสถานภาพ ทำให้เกิดการเข้าถึงฝั่งแห่งปัญญาที่ละความหลงและนำมาสู่การตั้งจิตให้ถูกต้องในการบรรลุถึงโพธิปัญญาหรือการเข้าสู่ความเป็นพุทธะ เพราะความรู้แจ้งตามสภาพของกิเลสหรือธรรมทั้งหลาย ซึ่งวัชรเจตสิกปรัชญาปารมิตาสูตรกล่าวอธิบายว่าทุก ๆ สิ่ง ทุก ๆ อย่างเป็นเพียงมายา เป็นเพียงปรากฏการณ์ และเป็นเพียงผลิตรกรรมของจิตเราเองเท่านั้น สิ่งประกอบทั้งมวลเหมือนความฝัน ฟองน้ำ เงามหยาดน้ำค้าง แสงฟ้าแลบ เป็นต้น (อภิขัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์, 2539: 182) นอกจากนี้มหาปรัชญาปารมิตาสูตรของท่านเว่ยหลงการปฏิบัติตามหลักการต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้าหรือคณาจารย์ที่รู้แจ้งและเข้าถึงศักยภาพนั้น เพื่อเป็นสิ่งนำพาเราให้รู้แจ้งตามพุทธภาวะที่เป็นศักยภาพของสรรพสัตว์หรือมนุษย์ กล่าวคือการเห็นธรรมชาติตามความเป็นจริง ซึ่งเป็นกฎแห่งความเป็นเหตุและผลที่ปราศจากการปรุงแต่งสร้างของสรรพสัตว์ เป็นกฎที่สัตว์ทั้งหลายต้องประสบพบเจอเหมือนกัน เมื่อเข้าใจแล้วการกระทำหรือแบบแผนการปฏิบัติของสรรพสัตว์ก็จะสอดคล้องกับความ เป็นธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายอย่างกลมกลืนด้วยปัญญา ท่านเว่ยหลงกล่าวว่า

ปัญญาที่ทำให้เวไนยสัตว์เข้าสู่ภาวะตรัสรู้นั้นมีอยู่ในตัวเราทุกคน แต่เป็นเพราะมี อวิชชาความมืดบอดครอบงำจิตใจของเราไว้ จึงมองไม่เป็นปัญญาด้วยตัวเอง จนต้องเที่ยว เสาะแสวงหาคำแนะนำจากผู้อื่น ที่เขารู้แจ้งธรรมญาณก่อนหน้าเราจะรู้จักรัทธิญาณของเราเอง

(《大正藏》卷 48: 350 下)

ผู้วิจัยสรุปได้ว่าหลักการปฏิบัติที่ปรากฏในปรัชญาปารมิตาหฤทัยสูตรเพื่อการเข้าถึงพุทธภาวะคือการพิจารณาสิ่งทั้งหลายอันประกอบด้วยสิ่งต่าง ๆ เป็นเหตุและปัจจัยเป็นความว่าง ทำให้เกิดปัญญาบารมีนำมาซึ่งการเข้าถึงศักยภาพในการเป็นพุทธะที่ปรากฏในทุกสรรพสัตว์ แต่เมื่อบุคคล

ต่าง ๆ ยังไม่สามารถเห็นความจริงทั้งหลายเพราะถูกความคิดปรุงแต่งบดบังไว้จึงต้องปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าและคณาจารย์ต่าง ๆ เพื่อเข้าถึงพุทธภาวะ

5) ศรีมาลาเทวีสูตร

พระสูตรกล่าวถึงพระพุทธองค์ตรัสพยากรณ์แก่พระนางศรีมาลาเทวีผู้ปฏิบัติตามวิถีมหายาน ได้แก่ การปฏิบัติที่บรรลुरुทรมปัญญาอันลึกซึ้งในตนเองด้วยความเชื่อฟังและการเชื่อมั่นในตถาคต โดยพระพุทธองค์ตรัสว่า “เมื่อเธอเข้าใจธรรมชาติอันแท้จริงของตถาคตแล้ว เธอจะตั้งบริสุทธิภูมิอันสูงสุดขึ้น” เมื่อได้ฟังคำพยากรณ์ดังนั้น เจ้าหญิงศรีมาลาเทวีจึงได้ตั้งสัตย์ปฏิญาณไว้ 10 ประการ คือ (1) ไม่ล่วงละเมิดพระวินัย (2) ไม่เป็นคนหยิ่งยโส (3) ไม่ขอโกรธเคืองใคร (4) ไม่เป็นคนอิจฉา (5) ไม่เป็นคนริษยา (6) ไม่รักใคร่สสารวัตถุ (7) ขอปฏิบัติคุณธรรม 4 ประการ คือ ทาน ปิย วาจา กระทำประโยชน์และร่วมมือกับบุคคลอื่น กับขอให้ได้ดำรงอยู่ในสภาพที่ไม่มีภาวะเกะเกี้ยวใด (8) ขอให้ได้ปลดปล่อยสัตว์ทั้งหลายออกจากความทุกข์ (9) คัดค้านการล่วงพระวินัย (10) รักษาธรรม (อภิชัย โปธิประสิทธิ์ศาสตร์, 2539: 191)

ผู้วิจัยสรุปได้ว่าหลักการปฏิบัติที่ปรากฏในศรีมาลาเทวีสูตรเพื่อการเข้าถึงพุทธภาวะคือการปฏิบัติตามการตั้งปณิธาน 10 ของพระนางศรีมาลาเทวีผู้เข้าถึงพุทธภาวะด้วยการปฏิบัติที่ก่อให้เกิดเข้าใจธรรมชาติอันแท้จริงของสิ่งต่าง ๆ ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า

6) สัทธรรมปุณฑริกสูตร

พระสูตรกล่าวถึงหลักปฏิบัติพุทธภาวะตามแนวทางพระโพธิสัตว์ด้วยการปฏิบัติ 5 อย่างคือการยึดถือ การอ่าน การท่อง การสอน และการคัดลอกแม้เพียงวลีหนึ่งและเคารพพระสูตรนี้ตั้งการเคารพพระพุทธเจ้า ตลอดจนการบูชาด้วยเครื่องสักการะมีค่าชนิดต่าง ๆ ทำให้สามารถบรรลุพุทธภาวะในภพชาติหน้า บรรลุถึงความสำเร็จแห่งปณิธานของตนและการสร้างประโยชน์สุขแก่ผู้อื่นอันเกิดจากความเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ โดยพระสูตรอธิบายดังนี้

การปฏิบัติ 5 อย่างคือการยึดถือ การอ่าน การท่อง การสอน และการคัดลอกแม้เพียงวลีหนึ่งและเคารพพระสูตรนี้ตั้งการเคารพพระพุทธเจ้า ตลอดจนการบูชาด้วยเครื่องสักการะมีค่าชนิดต่าง ๆ แล้ว เช่น ดอกไม้ เครื่องหอม สายสร้อย แป้งหอม ขี้ผึ้งหอม กายาน ฉัตรผ้าไหม ธงและป้าย เสื้อผ้า และดนตรี เป็นต้น บุคคลผู้นั้นเป็นผู้บูชาพระพุทธเจ้ามาแล้วหนึ่งร้อยพันล้านพระองค์ และสามารถบรรลุพุทธภาวะในภพชาติหน้า ย่อมยังความสำเร็จแห่งปณิธานของตนให้เกิดขึ้น รวมถึงการตั้งปณิธานเพื่อเขาจะได้ประกาศเผยแผ่สัทธรรมปุณฑริกสูตรให้กว้างขวางเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่นอันเกิดจากความเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ (คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 129) ทำให้พระโพธิสัตว์ปฏิเสธผลตอบแทนอันเกิดจากการกระทำที่บริสุทธิ์ของตนเอง เพื่อให้ตนได้เกิดในโลกอันชั่วร้ายเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้หลุดพ้นด้วยประกาศพระสูตรนี้ให้กว้างขวาง

ท่านเมียวล้อได้บัญญัติตามแนวความคิดแห่งการยอมรับกรรมโดยความปรารถนาของตนเอง หมายถึงแม้พระโพธิสัตว์จะไปเกิดในที่ใดก็ตามผลบุญของท่าน แต่ท่านเลือกไปเกิดในหมู่สัตว์ที่มีความทุกข์ด้วยตัวท่านเอง เพื่อท่านจะได้ชักนำสัตว์เหล่านั้นไปสู่การตรัสรู้ซึ่งเป็นเหตุที่จะได้นำพวกเขาเข้ามาศรัทธาในสัทธรรมปุณฺทริกสูตรด้วย

พระนิชิเร็นกล่าวถึงการปฏิบัติทั้ง 5 คือ ยึดถือ อ่าน ท่อง สอน หรือคัดลอกแม้เพียงคาถาหนึ่ง เป็นการปฏิบัติในสมัยราว 2,000 ปีหลังพุทธกาลช่วงปฐมธรรมและสมัยมัชฌิมธรรม แต่ในสมัยปัจฉิมธรรมของสูตรถูกรวมไว้ในกาปฏิบัติหนึ่งเดียวแห่งการยึดถือนัมเมียวโฮเร็งเงเคียว โดยท่านกล่าวว่า

การยึดถือสัทธรรมปุณฺทริกสูตรและการสวดนัมเมียวโฮเร็งเงเคียว รวมเอาการปฏิบัติ 5 อย่างไว้ทั้งหมด... นี่คือ คำสอนสำคัญที่สุดสำหรับลูกศิษย์และผู้นับถือนิชิเร็นทุกคน เพราะวามนัมเมียวโฮเร็งเงเคียว เป็นคำสอนแห่งการให้ที่สมบูรณ์ ผลบุญแห่งการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบอื่น ๆ ทั้งหมดล้วนมีอยู่ภายในหนึ่งคำแห่งนัมเมียวโฮเร็งเงเคียวนี้

(สุรพล เพชรศร, 2543: 85)

พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่พระเมตไตรย์ถึงการปฏิบัติบารมี 6 แม้ว่าไม่ปฏิบัติปัญญาบารมีก็ย่อมสามารถเข้าถึงพุทธภาวะได้ โดยพระองค์ตรัสว่า

อชิต ถ้ามีสรรพสัตว์ผู้ที่ได้สดับว่าความยาวแห่งอายุของพระตถาคตมีระยะยาวนานเช่นนั้นแล้ว สามารถเชื่อและเข้าใจเรื่องนั้นแม้เพียงชั่วหนึ่งชั่วขณะ ผลบุญที่พวกเขาได้รับจากเหตุนี้จะมีไม่จำกัดขอบเขต สมมติว่ามีสาธุชนชายหรือหญิงทั้งหลาย เห็นด้วยแก่ประโยชน์แห่งอนุตรสัมมาสัมโพธิ ตลอดระยะเวลา แปดร้อยพันล้านนยุคต่อกับ พวกเขาปฏิบัติบารมี 5 ประการคือ ทานบารมี ศีลบารมี ขันติบารมี วิริยะบารมี และฌานบารมี โดยงดเว้นปัญญาบารมี ผลบุญที่พวกเขาได้รับเทียบไม่ได้กับหนึ่งในร้อย หนึ่งในพัน หนึ่งในร้อยพันหมื่นล้านส่วนของ ผลบุญที่ได้กล่าวมาแล้ว มันเกินกำลังการคิดคำนวณ การอุปมาหรือนิทานเปรียบเทียบใด ๆ ที่จะนำมาเปรียบเทียบให้เห็นจริง ๆ สำหรับสาธุชนทั้งหลายที่ได้รับผลบุญเช่นพวกที่ได้กล่าวมาแล้ว การที่จะไปไม่ถึงจุดหมายแห่งอนุตรสัมมาสัมโพธิ ย่อมเป็นไปได้ไม่ได้อย่างเด็ดขาด

(สุรพล เพชรศร, 2543: 177-178)

พระสูตรบทที่ 13 ว่าด้วยการปฏิบัติที่สงบสุข หรือที่เรียกว่าการปฏิบัติที่สบายอยู่เป็นสุข การที่จะเฝ้ารักษา เทิดทูน อ่าน และสอนสัทธรรมปุณฺทริกสูตรสะท้อนถึงหลักปฏิบัติ 4 ประการเพื่อ

การดำรงตนและการช่วยเหลือผู้อื่นให้เข้าถึงพุทธภาวะอันได้แก่ การกระทำ การพูด การคิด และการอธิษฐานที่สงบสุข ดังนี้

หลักปฏิบัติที่ 1 การกระทำของพระโพธิสัตว์แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะเรียกว่า “ขอบเขตแห่งการกระทำและสมาคม” ขอบเขตแห่งการกระทำของพระโพธิสัตว์หมายถึง มีความอดทนอดกลั้น มีความสุภาพ ว่าง่าย ไม่รุนแรง และไม่มีความหวาดกลัวในใจ ถ้าเกี่ยวกับปรากฏการณ์ของเขาไม่ถือเอาที่การกระทำ แต่จะดูลักษณะที่เป็นจริงของปรากฏการณ์ทั้งหลายที่ไม่มีการกระทำ เขาไม่ยึดถือทัศนคติส่วนนั้นส่วนนี้หรือการแบ่งแยก แต่กระทำต่อทุกอย่างด้วยความเห็นอกเห็นใจ สำหรับขอบเขตแห่งการสมาคมพระโพธิสัตว์ประกอบด้วย 2 ลักษณะคือ (1) บุคคล พระโพธิสัตว์ย่อมไม่มีความสมาคมสนิทสนมกับพวกชนชั้นปกครอง เช่น พระราชา เจ้าชาย และขุนนาง เป็นต้น พวกเขาไม่ควรจะสมาคมใกล้ชิดกับพวกที่ไม่ใช่ชาวพุทธ เช่น พราหมณ์ หรือพวกเซน ไม่ควรสมาคมกับพวกต่างวรรณะทางโลกหรือหนังสือยกย่องพวกนอกศาสนา พวกเขาไม่มีความสมาคมใกล้ชิดกับพวกวัตถุนิยมหรือพวกจิตนิยม พวกเขาไม่ควรสมาคมใกล้ชิดกับการละเล่นที่รุนแรง เช่น การต่อมวยหรือมวยปล้ำ หรือนักแสดงการบันเทิงล่อกลวงชนิดต่าง ๆ พวกเขาไม่ควรสมาคมกับคนเลี้ยวสัตว์ คนล่าสัตว์ เลี้ยงชีพ หรือไม่ควรสมาคมใกล้ชิดกับพวกแสวงหาสาวกภาวะ ควรแสดงธรรมแก่พวกเขาให้สอดคล้องกับโอกาสอันเหมาะสม และต้องไม่หวังสิ่งใดตอบแทนจากการสอนนั้น หากสอนธรรมแก่เพศอื่นควรควบคุมระวังไม่ให้เกิดอารมณ์ความใคร่ ไม่ควรสนิทแม้เพื่อพระธรรมก็ตาม ไม่ควรพอใจในการมีลูกศิษย์หนุ่ม เขาควรมีความยินดีในการบำเพ็ญทาน ยินดีในการอยู่สันโดษและการฝึกจิตให้สงบนิ่งอยู่เสมอ (2) ธรรม คือ พระโพธิสัตว์ควรจะมองปรากฏการณ์ทั้งหลายว่าว่างเปล่าอันลักษณะที่แท้จริงของมัน มันไม่พลิกผันกลับตาลปัตร ไม่เคลื่อนที่ ไม่ถอยหลัง ไม่หมุน เป็นเหมือนอวกาศอันว่างเปล่า ไม่มีธรรมชาติโดยกำเนิดอยู่เหนือการเข้าถึงได้ด้วยถ้อยคำใด ๆ มันเป็นเพียงด้วยเหตุและปัจจัยที่ทำให้มันมีอยู่และเกิดขึ้น โดยความคิดพลิกผันกลับตาลปัตร

หลักปฏิบัติข้อที่ 2 หลักการใช้คำพูด คือ เมื่อแสดงพระสูตรหลักคำสอนต่าง ๆ เขาไม่ควรพอใจในการกล่าวถึงความบกพร่องของคนอื่นหรือของคัมภีร์อื่น ไม่ควรแสดงอาการเหยียดหยามผู้สอนธรรมอื่น เขาไม่ควรพูดถึงจุดดีหรือจุดเลวของคนอื่น เขาไม่ควรกล่าวติเตียนหรือยกย่องพระสาวกคนใดโดยออกชื่อ เขาไม่ควรจะยอมให้จิตถูกครอบงำด้วยความโกรธหรือเกลียดชัง โดยการดำรงท่าทีเปิดเผยและหนักแน่นสม่ำเสมอ ผู้ฟังจะไม่ต่อต้านคัดค้านความตั้งใจของเขา หากถูกถามด้วยปัญหายาก ๆ เขาไม่ควรตอบโดยใช้หินยานธรรม แต่ควรอธิบายสิ่งต่าง ๆ โดยใช้หลักธรรมหายานเท่านั้น

หลักปฏิบัติข้อที่ 3 หลักการคิดที่สงบสุข คือ เมื่อพระโพธิสัตว์ผู้น้อมรับและยึดถือ อ่านและท่องพระสูตรต่าง ๆ เขาไม่ควรเกิดความคิดอิจฉา ประจบสอพลอหรือล่อกลวงใจใด ๆ ไม่เกิดการดูหมิ่นและกล่าวสบประมาทผู้ศึกษาพุทธธรรม หรือทำให้พวกเขาเกิดสงสัยหรือเสียใจด้วยการวิจารณ์

วิธีปฏิบัติของพวกเขา เช่นกล่าวว่าพวกเขายังห่างไกลมรรคและไม่มีทางบรรลุโพธิญาณได้เลย เป็นต้น นอกจากนี้บุคคลไม่ควรเข้าร่วมการโต้วาทะกับเล่น ๆ หรือทะเลาะมีปากเสียงกันเกี่ยวคำสอนต่าง ๆ บุคคลควรจะคิดถึงสรรพสัตว์ด้วยความเห็นอกเห็นใจ บุคคลควรคิดถึงพระองค์ในฐานะที่เป็นพระบิดา ผู้มีความเมตตา และคิดถึงพระโพธิสัตว์แห่งสิบทิศในฐานะเป็นครูผู้ยิ่งใหญ่ เขาควรแสดงความนับถือ และเคารพอย่างใจจริงตลอดเวลาต่อพระบรมโพธิสัตว์แห่งสิบทิศ เขาควรสอนพระธรรมแก่สรรพสัตว์ทั้งหลายในลักษณะเที่ยงธรรม ถ้าเขาสามารถปฏิบัติหลักปฏิบัติอันสงบสุขชุดที่สามนี้ได้แล้ว เมื่อเขาสอนพระธรรมเขาจะไม่มีควมวิตกกังวลและความสับสนจึงจะพบนักศึกษาที่ดี เขาจะสามารถดึงดูดคนหมู่มากให้มายอมรับรับฟังและยึดถือปฏิบัติตามด้วยความเคารพนับถือและยกย่อง

หลักปฏิบัติข้อที่ 4 หลักการอธิษฐานอันสงบสุข คือ พระโพธิสัตว์ผู้น้อมรับและยึดถือธรรมปุณฺทริกสูตรนี้ ควรจะปลุกเร้าให้เกิดมหากุณฺณาจิตแก่พวกฆราวาสและพวกบรรพชิตและแก่พวกที่ยังไม่ได้เป็นพระโพธิสัตว์ ควรรู้สึกสงสารพวกเขาโดยคิดว่าคนเหล่านี้ได้ทำความผิดใหญ่หลวงนัก แม้พระพุทธเจ้าจะได้ใช้กุศโลบายสอนธรรมตามความเหมาะสมแล้ว แต่พวกเขาไม่รับฟัง ไม่รู้ ไม่ตระหนัก ไม่ได้ถาม ไม่เชื่อ ไม่เข้าใจพระสูตร แต่เมื่อใดเราได้บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิแล้ว ไม่ว่าเราจะอยู่ที่ไหน เราจะใช้อำนาจอิทธิญาและพลังแห่งปัญญาของเราทำให้พวกเขาเข้ามาหาและทำให้ได้อาศัยพระธรรมนี้ให้ได้ เขาจะไม่ทำผิดพลาดในการสอนพระธรรม คนทั้งหลายจะบริจาทานแก่เขาเป็นประจำ เทวดาในสวรรค์คอยติดตามและดูแลรักษาเสมอ (คณะสงฆ์จีนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 155-156)

ท่านปรมาจารย์เทียนไท่ให้ความหมายว่าเป็นการขยายหลักการสอน 3 อย่างที่ได้วางไว้ในบทที่ 10 ว่าด้วยพระธรรมอาจารย์ ได้แก่ การมีมหากุณฺณาต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย ความสุภาพและความอดกลั้น และความเข้าใจสัจธรรมหรือความไม่เป็นแก่นสารของปรากฏการณ์ทั้งหลาย ส่วนพระนิชิเร็นท่านแปลความหมายข้อบท “การปฏิบัติที่สงบสุข” ที่สะท้อนว่าการที่ได้พบกับอุปสรรคในระหว่ปฏิบัติเพื่อเข้าถึงของเราควรจะถือเป็นความสงบสุข ทำให้เกิดมั่นใจและความยินดีในความศรัทธาที่เข้มแข็งไม่หวั่นไหวไปกับความยากลำบากต่าง ๆ จึงถือเป็นแบบของความสงบสุขที่มั่นคงที่สุดที่เราสามารถพบได้ (สุรพล เพชรชศร, 2543: 133) โดยหลักปฏิบัติที่สงบสุข 4 ประการนี้เป็นหลักปฏิบัติที่เหมาะสมกับสมัยปฐมธรรมและสมัยมัชฌิมธรรมหรือใช้ปฏิบัติกับหมู่คนที่ไม่รู้เรื่องสัทธรรมปุณฺทริกสูตรเลย ท่านแนะนำว่าในสมัยปัจจุบันต้องใช้วิธีการชี้ให้เห็นความเข้าใจพุทธธรรมที่ผิดและชี้แนะให้เข้าใจพุทธธรรมที่ถูกต้อง โดยเฉพาะกับพวกที่ดูหมิ่นสบประมาทสัทธรรมปุณฺทริกสูตรเช่นกับท่านได้ปฏิบัติในประเทศญี่ปุ่นช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 ในนิพนธ์เรื่อง “ว่าด้วยการปฏิบัติคำสอนของพระพุทธเจ้า” ว่า

การปฏิบัติง่าย ๆ 4 อย่างในบทที่ว่าด้วยการปฏิบัติที่สงบสุขนั้นเป็นการปฏิบัติที่ค่อย ๆ นำผู้อื่นเข้านับถือคำสอนโดยไม่มีการหักล้างความเห็นที่ผิดของเขา การปฏิบัติอย่าง

นั่นในสมัยนี้จะเป็นการกระทำที่โง่เหมือนการหว่านพืชในฤดูหนาวและหวังที่จะได้เก็บเกี่ยวในฤดูใบไม้ผลิอย่างนั้นแหละ... ในเวลานี้เมื่อคำสอนแท้กับคำสอนชั่วควรวกเกิดสับสนปนเปกันไปหมด จึงเป็นเรื่องผิดปกติธรรมที่เราจะหลบเข้าไปซ่อนตัวตามภูเขาอันเป็นหลักปฏิบัติตามสบาย และคอยหลีกเลี่ยงไม่ได้แย้งหักล้างศัตรูของสัทธรรมปุณฑริกสูตร

(สุรพล เพชรศร, 2543: 133)

ปกรณ์รรถกถาเรื่องคำอธิบายสัทธรรมปุณฑริกสูตรของท่านปรมาจารย์เทียนไท่ได้ประมวลหลัก 4 ชั้นแห่งการความศรัทธาและหลัก 5 ชั้นแห่งการปฏิบัติ โดยอาศัยบทที่ 17 ของสัทธรรมปุณฑริกสูตร สะท้อนให้เห็นถึงการปฏิบัติตนในความศรัทธา ศึกษา ที่ก่อให้เกิดการปฏิบัติเข้าถึงพุทธภาวะทั้งตนเองและผู้อื่นด้วยการอ่าน ท่อง เผยแพร่ และการทำให้บารมี 6 สมบูรณ์ ตลอดจนคำสอนของพระนิชิเร็นที่สะท้อนให้เห็นถึงการปฏิบัติในทุกชั่วขณะให้สมบูรณ์ ดังนี้

หลัก 4 ชั้นแห่งความศรัทธาใช้กับบุคคลที่ยึดถือปฏิบัติหลักคำสอนในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังดำรงพระชนมชีพอยู่ ได้แก่ (1) การเกิดความศรัทธาในพระสูตรนี้แม้เพียงชั่วขณะหนึ่ง (2) การเข้าใจคำสอนของพระพุทธเจ้าในพระสูตรนี้ (3) การเผยแผ่คำสอนของพระพุทธเจ้าในพระสูตรนี้ และ (4) การตระหนักในความจริงที่ได้แสดงโดยพระพุทธเจ้าด้วยความศรัทธาที่ลึกซึ้ง ส่วนหลัก 5 ชั้นปฏิบัติใช้กับพวกที่ยึดถือสัทธรรมปุณฑริกสูตร ภายหลังจากพระพุทธเจ้าเข้าสู่นิพพานแล้ว ได้แก่ (1) มีความปิติยินดีเมื่อได้สดับสัทธรรมปุณฑริกสูตร (2) อ่านและท่องพระสูตรนี้ (3) เผยแพร่พระสูตรนี้แก่ผู้อื่น (4) การปฏิบัติบารมี 6 ไปในขณะที่ยึดถือพระสูตรนี้ และ (5) การทำบารมี 6 ให้สมบูรณ์ (สุรพล เพชรศร, 2543: 180)

ท่านเทียนไท่ถือว่าการปฏิบัติ 5 ชั้นเป็นพื้นฐานสำหรับประชาชนในสมัยของท่าน คำสอนของท่านเทียนไท่ยังคงยึดถือวิธีการค่อย ๆ ก้าวหน้าไปสู่การตรัสรู้สมบูรณ์ โดยผ่านความรู้่องแท้และเชี่ยวชาญตามลำดับขั้นของการปฏิบัติห้าขั้น แต่อย่างไรก็ตามพระนิชิเร็นไม่เห็นด้วยกับความคิดของความก้าวหน้าตามลำดับขั้นเช่นนั้น ท่านได้สอนว่าการตรัสรู้สูงสุดเข้าถึงได้โดยตรงด้วยการยึดถือพระสัทธรรมด้วยความศรัทธา เพราะฉะนั้นในนิพนธ์เรื่อง “4 ชั้นแห่งความศรัทธาและ 5 ชั้นแห่งการปฏิบัติ” และนิพนธ์เรื่องอื่น ๆ ท่านได้ประกาศว่าสำหรับประชาชนในสมัยปัจฉิมธรรม พื้นฐานสำคัญแห่งการตรัสรู้มีอยู่อย่างบริบูรณ์ในขั้นแรกแห่งความศรัทธา คือการเกิดแม้เพียงชั่วขณะแห่งความศรัทธาและความเข้าใจ และในขั้นแรกแห่งการปฏิบัติ คือ มีความปิติยินดีเมื่อได้สดับสัทธรรมปุณฑริกสูตร ในแนวทางนี้ท่านจึงได้เน้นความสำคัญของความศรัทธาอันลึกซึ้งในพระสัทธรรมยิ่งนัก ในบันทึกคำบรรยายสัทธรรมปุณฑริกสูตร พระนิชิเร็นกล่าวถึงประเด็นดังนี้

คำว่าศรัทธาในวลี “หนึ่งขณะแห่งความศรัทธาและความเข้าใจ” เป็นเมล็ดมูลเหตุเพื่อการได้รับปัญญาทุกชนิด... มันเป็นดาบคมที่สามารถตัดความหลงผิดขั้นสุดท้ายให้ขาด

ได้... ในความศรัทธาก็มีความเข้าใจอยู่ด้วย และในความเข้าใจก็มีความศรัทธาอยู่ด้วย แต่ความศรัทธาเป็นสิ่งที่กำหนดพุทธภาวะของเราเอง... ตามปกติ “เวลา” จะปรากฏแก่เราว่า ไหลจากอดีตมาสู่ปัจจุบันไปสู่อนาคต แต่ตามความจริงชีวิตเรามีอยู่เป็นอยู่เพียงในหนึ่งขณะนี้เท่านั้น ซึ่งหนึ่งขณะนี้มียุ่พร้อมทั้งผลรวมแห่งอดีตและเหตุแห่งอนาคต พุทธศาสนาเรียกปัจจุบันชั้วนัรันดรนี้ว่า ขณะชีวิตหรือหนึ่งขณะจิต เพราะว่าชีวิตเรามีอยู่เพียงในขณะปัจจุบันเท่านั้น

(สุรพล เพรชศร, 2543: 181)

สัทธรรมปุณฑริกสูตรกล่าวถึงตัวอย่างการปฏิบัติของพระโพธิสัตว์ทั้งในชีวิตประจำวันและการปฏิบัติบารมี 6 เพื่อเข้าถึงพุทธภาวะซึ่งสะท้อนจากคำกล่าวของพระเมตไตรยโพธิสัตว์ผู้ถามเหตุแห่งพระตถาคตที่ทรงทำมหานิมิตปาฏิหาริย์กับพระมัญชุศรีโพธิสัตว์ ดังนี้

พระโพธิสัตว์จำนวนมากมีจำนวนเท่ากับเมล็ดทรายในแม่น้ำคงคาที่ได้บรรลุโพธิญาณด้วยความเพียรต่าง ๆ กัน พระโพธิสัตว์บางพวกให้ทานคือ การบริจาคทรัพย์สมบัติ เงิน ทอง แก้วมุกดา แก้วมณี สังข์ ศิลา แก้วประพาฬ ทาสชายหญิง รถ ม้าและแกะ เป็นต้น พระโพธิสัตว์บางพวกมีจิตเบิกบานเพื่อการตรัสรู้ธรรมอันประเสริฐในโลกจึงให้ทานด้วยการบริจาคสิ่งของตลอดจนร่างกายจึงบรรลุญาณของพระตถาคตทั้งหลาย ผู้เป็นกษัตริย์ทั้งหลายสละราชสมบัติทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อเฝ้าพระตถาคตผู้นำของชาวโลกทั้งหลายเพื่อถามข้อธรรมอันประเสริฐ แล้วครองผ้ากาสาวพัสตร์ ตลอดจนภิกษุผู้อยู่ในป่าใหญ่และยินดีในการศึกษาค้นคว้า รวมถึงพระโพธิสัตว์ผู้มีปัญญาเข้าไปสู่ถ้ำที่ภูเขาเจริญวิปัสสนาใคร่ครวญพุทธญาณ พิจารณาตนเองอยู่ หรือผู้ละกามโดยไม่เหลืออบรมตนจนมีอารมณ์บริสุทธิ์ ได้บรรลุภิกษุญาณ 5 อาศัยอยู่ในป่า บางพวกที่เป็นปราชญ์ยินดีทำประคองอัญชลีต่อหน้าพระตถาคตเจ้าทั้งหลายกล่าวสวดสรรเสริญพระชินนทรราชด้วยคาถาหลายพัน บางพวกมีสติฝึกอินทรีย์ได้แล้วเป็นผู้คงแก่เรียนและรู้ศิลปะทั้งปวงถามและรับฟังซึ่งธรรมของพระสฤตผู้ประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์ผู้อบรมตนแล้วแสดงธรรมแก่มนุษย์จำนวนมากด้วยการแสดงเหตุผลหลายหมื่นอย่าง ผู้เกิดความปราโมทย์ซึกชวนพระโพธิสัตว์จำนวนมากให้เผยแผ่ธรรมอยู่ ผู้ทำลายมารผู้มีกำลังพร้อมทั้งเสนามารได้แล้ว จึงลั่นกลองธรรม 6 ผู้ไม่เยอหยิ่งถ่อมตนและมีจริยวัตรสงบเสงี่ยมในศาสนาของพระตถาคต ผู้เปล่งรัศมีจากกายยกสัตว์ทั้งหลายขึ้นจากรกให้เตรียมพร้อมเพื่อพระโพธิญาณ

ผู้ตั้งอยู่ในความเพียรละความเกียจคร้านได้โดยสิ้นเชิงในการเดินจงกรมและตั้งอยู่ในความบริสุทธิ์ด้วยความเพียร ผู้รักษาศีลให้บริสุทธิ์ไม่ให้ง่างพร้อยทุกชั่วขณะตั้งรัศมีแก้วมณีทั้งหลายทำให้สามารถบรรลุพระโพธิญาณอันประเสริฐได้ด้วยศึลนั้น ผู้มีความอดทนต่อภิกษุทั้งหลายที่มีความเยอหยิ่ง ต่ำบริภาษ และติเตียนจึงบรรลุพระโพธิญาณอันประเสริฐได้ด้วยความอดทนนั้น ผู้ละความยินดีในโลกียสุขทั้งปวง ละทิ้งสหายผู้เป็นพาลทั้งหลายแล้ว ยินดีการสังสรรค์ดำรงอยู่กับหมู่ชนผู้เป็นอริยะทั้งหลายพระโพธิสัตว์เหล่านั้น ทำให้ละความคิดที่ฟุ้งซ่านและเข้าสมาธิทำจิตให้เป็นอารมณ์เดียว

ในป่าและถ้าเป็นเวลาหลายพันปีจึงบรรลุพระโพธิญาณอันประเสริฐได้ด้วยสมานนั้น ผู้บริจาคนั้นของที่เป็นขาทนียะ โภชนียะควรเคี้ยวข้าว น้ำ ยารักษาโรคจำนวนมากให้เป็นทาน หรือทำการบริจาคผ้าจำนวนร้อยโกฏิ หรือสร้างวิหารตั้งร้อยโกฏิประดับประดาด้วยรัตนและไม้จันทร์ ที่นอนที่นั่งมากมายให้เป็นทาน หรือถวายสวนอันสะอาดและน้ำรินรมย์ ซึ่งมีผลไม้และดอกไม้หลากสีแต่พระพุทธเจ้าพระโพธิสัตว์พร้อมด้วยสาวกทั้งหลาย ซึ่งผู้นั้นมีความยินดีปรีดาบริจาคทานหลายอย่างที่วิจิตรเพื่อทำความเพียรให้เกิดขึ้นเพื่อพระโพธิญาณ ตลอดจนผู้อธิบายธรรมเกี่ยวกับความสงบด้วยการแสดงเหตุผลเป็นจำนวนหลายพันโกฏิย่อมบรรลุธรรมอันวิเศษได้ด้วยญาณนั้น รวมถึงผู้แจ้งและไม่ปรารถนายึดติดสิ่งใดเหมือนความเสมอภาคของพระอาทิตย์ จำประพฤติเป็นทวีคูณทำให้บรรลุธรรมอันวิเศษได้ด้วยปัญญา นอกจากนี้ยังมีผู้มั่นคงในพระศาสนาของพระตถาคตเจ้าทั้งหลายที่ปรินิพพานแล้วทำการสักการะพระธาตุของพระชินเจ้าทั้งหลายในพระสถูปมากมายเท่ากับเมล็ดทรายในแม่น้ำคงคา ที่บุคคลให้สร้างขึ้นประดับแผ่นดินเป็นจำนวนหลายโกฏิ (คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 2-7)

พระพุทธองค์ตรัสเพิ่มเติมไว้ในสัทธรรมปุณฑริกถึงผู้ที่ปฏิบัติเพื่อความเป็นพุทธะโดยการรับฟังธรรม และบารมี 6 คือการให้ทาน การรักษาศีล การเพียรพยายาม ความอดทน สมาน และปัญญา ตลอดจนการสร้างสถูปและการสักการะบูชาพระพุทธเจ้าผู้ดับขันธปรินิพพานแล้ว หรือการสร้างรูปลักษณ์แห่งพระพุทธเจ้าและคำสอนของพระองค์ยอมทำให้เข้าถึงความจริงและเข้าถึงพุทธภูมิว่า

สัตว์ทั้งหลายที่กำลังฟังธรรมอยู่ ณ เบื้องพระพักตร์ของพระตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่านั้นก็ตาม เป็นผู้เคยฟังธรรมมาแล้วก็ตามได้ให้ทานรักษาศีล และประพฤติดี ปฏิบัติชอบด้วยความอดทน สัตว์ทั้งหลายได้ทำความดีด้วยความเพียรและด้วยสมาน ได้ไตร่ตรองพิจารณาธรรมด้วยปัญญา และได้ทำบุญต่างๆ... สัตว์ทั้งหลายผู้อดทน มีคนฝึกแล้ว ตั้งมั่นในพระศาสนาของพระชินเจ้าทั้งหลายที่ปรินิพพานแล้ว สัตว์เหล่านั้นทั้งหมด ก็มีมีส่วนได้เพื่อตรัสรู้

สัตว์ทั้งหลาย ผู้ทำการบูชาพระธาตุทั้งหลายของพระชินเจ้า ที่ปรินิพพานไปแล้ว และได้สร้างสถูปจำนวนหลายพัน ด้วยรัตนเจ้า ทอง แก้วผลึก พวกเขาได้สร้างสถูปที่สำเร็จด้วย มรกต การเกตน์ มุกดา ไพฑูรย์ นิล ที่มีคุณภาพดียิ่ง... สัตว์ทั้งหลายที่สร้างสถูปด้วยศิลา แก่นไม้จันทน์กฤษณา ไม้เทพทาร์ และด้วยไม้นานาชนิด สัตว์ทั้งหลาย ที่มีความยินดีสร้างสถูปด้วยอิฐ หรือก้อนดินเหนียวปั้น หรือให้ทำกองฝุ่นเป็นสถูป ในป่าและที่เปลี่ยว อุทิศพระชินเจ้าทั้งหลาย แม้เด็ก ๆ เล่นทำเนินทรายให้เป็นสถูป อุทิศอย่างเจาะจงแต่พระชินเจ้าทั้งหลาย... ชนบางพวกเจาะจงให้สร้างรูปเพื่อระลึกพระชินเจ้าทั้งหลาย ซึ่งสมบูรณ์ด้วยลักษณะอาการ 32 จากระตนะ... ชนบางพวกให้สร้างรูปของพระสุคตทั้งหลาย ด้วยทองแดงบ้าง ด้วยทองเหลืองบ้าง ประดับด้วยรัตน 7 ประการบ้าง ไว้ ณ ที่นั้นๆ... ชน

เหล่าใดใช้ตะกั่ว เหล็ก หรือดินเหนียว ทำรูปพระสุคตทั้งหลายให้เป็นต้นแบบที่ตั้งงาม... คนเหล่าใดกระทำภาพพระสุคตที่สมบูรณ์ด้วยลักษณะดีงาม 100 ประการบนฝาผนังที่สวยงาม เขาเขียนเองก็ตาม ให้ผู้อื่นเขียนก็ตาม... ผู้ใหญ่หรือเด็กก็ตามที่กำลังศึกษาเล่าเรียนอยู่หรือเล่นอยู่ เพื่อความสนุกสนาน เพลิดเพลิน เขียนภาพตถาคต ด้วยเล็บหรือขี้ผึ้งไม้ไผ่ที่ฝาผนัง เขาเหล่านั้นทั้งหมด เป็นผู้มีความกรุณา ช่วยเหลือสัตว์เป็นจำนวนหลายพันโกฏิ สนับสนุนพระโพธิสัตว์จำนวนมากให้ข้ามพ้นสังสารวัฏ เขาเหล่านั้นทั้งหมดก็มีส่วนได้เพื่อตรัสรู้

คนเหล่าใดถวายดอกไม้และเครื่องหอมทั้งหลายไว้ที่พระธาตุทั้งหลาย หรือที่พระสถูปทั้งหลายของตถาคตที่ปั้นด้วยดินเหนียว หรือรูปวาดของตถาคตที่ฝาผนัง หรือที่สถูปทราย คนเหล่าใด ที่เป็นนักดนตรี ได้บรรเลง ตีกลอง เป่าสังข์ มีเสียงกึกก้องและตีกลองหน้าเดียวดังกึกก้อง เพื่อบูชาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้ประเสริฐสุด เด็กหนุ่ม หรือกุมารเยาว์วัย เชื้อสายนักดนตรี ที่สามารถตีพิณ ดีดขลุ่ย เป่าแตร เป่าปี่ เป่าขลุ่ย ตีกลอง ที่ไพเราะจับใจเพื่อบูชาพระพุทธเจ้า... คนทั้งหลายที่ดีฉิ่ง เป่าปี่ หรือเป่าแตร ร้องเพลงอันไพเราะจับใจเพื่ออุทิศบูชาพระสุคตทั้งหลาย เขาเหล่านั้นทั้งหมด กระทำการบูชาพระบรมธาตุชนิดต่างๆในโลก ให้บรรเลงเครื่องดนตรีชิ้นเล็กๆ เพียงชิ้นเดียว ณ ที่ใกล้พระบรมธาตุของพระสุคต ก็ได้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว แม้ผู้มีจิตฟุ้งซ่านบูชาพระตถาคตด้วยดอกไม้เพียงดอกเดียว และให้เขียนภาพพระตถาคตบนผนัง แล้วบูชา ก็ได้เฝ้าพระพุทธเจ้าหลายโกฏิพระองค์ตามกาลอันควร บางพวกเพียงประนมมือไหว้ บางพวกทำความเคารพอย่างสมบูรณ์แบบ คือยกศีรษะชั่วคราวแล้วน้อมกายลงครึ่งหนึ่ง ที่พระสถูปนั้นๆ ในเวลานั้น แม้พวกที่มีจิตฟุ้งซ่านกล่าวครึ่งหนึ่งว่า “ข้าพเจ้าขอนอบน้อมต่อพระพุทธเจ้า” ที่พระสถูปอันเป็นที่บรรจุพระบรมธาตุทั้งหลาย เขาเหล่านั้นทั้งหมด ก็จักได้บรรลุโพธิญาณอันประเสริฐนี้ สัตว์เหล่าใดแม้ได้ฟังชื่อพระธรรมของพระสุคตทั้งหลายผู้ปรินิพพานไปแล้วหรือทรงดำรงอยู่ในกาลนั้น สัตว์เหล่านั้นทั้งหมดก็มีส่วนได้เพื่อตรัสรู้

(คณสังขจินิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 31-33)

พระสุตรยกตัวอย่างจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์มหาสัตว์ผู้ได้รับความนับถือจากผู้คนมากมาย เพื่อสะท้อนถึงการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงพุทธภาวะและการนำพาผู้อื่นเข้าถึงพุทธภาวะด้วยการปฏิบัติตามจริยาวัตรของพระสทาปริกฐิตโพธิสัตว์ผู้ปฏิบัติด้วยความเคารพ พระโพธิสัตว์โภษัชยราชผู้ปฏิบัติด้วยการอุทิศในการปฏิบัติอย่างจริงจัง พระโพธิสัตว์คัคทศสวและพระโพธิสัตว์อวลโลกิเตศวรผู้ช่วยเหลือสรรพสัตว์ตามภูมิของสัตว์และสถานการณ์ต่าง ๆ แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาความเอาใจใส่ ความเข้าใจลึกซึ้งและการตอบสนองด้วยความจริงใจต่อผู้อื่น พระราชาศุภกษัตริย์เข้าถึงพุทธภาวะ

แล้ว ด้วยการมีกัลยาณมิตร พระโพธิสัตว์สมัตถ์ผู้ตั้งปณิธาน 4 ประการก่อเกิดการปฏิบัติให้การเข้าถึงพุทธภาวะซึ่งอธิบายได้ดังนี้

พระสูตรบทที่ 19 กล่าวถึงพระศากยมนีพุทธเจ้าครั้งเมื่อเป็นพระสทาปริภูตโพธิสัตว์ที่ช่วยเหลือผู้อื่นให้เข้าถึงพุทธภาวะย่อมมีผู้แข่งต่ำหรือหมิ่นประมาท เขาควรการทำตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจของพวกเขาให้บริสุทธิ์ด้วยการรู้แจ้งถึงความเสมอภาคในการบรรลุนิพพานของสรรพสัตว์ทำให้เกิดความเคารพและปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างอ่อนโยน ทำให้บุคคลและผู้อื่นยอมเข้าถึงพุทธภาวะอันบริสุทธิ์ โดยพระสูตรกล่าวว่า

สมัยปฏิรูปธรรมของพระภิกษุมรรชิตสวราชตถาคต พวกภิกษุที่มีความเยอหยิ่งอวดดีมีอำนาจอิทธิพลมากและส่วนมากจะให้ความสำคัญกับพิธีกรรมและพิธีการภายนอกเสียมากกว่า จึงเป็นเหตุให้จิตวิญญานของพระพุทธานุชาที่แท้จริงเสื่อมถอย แต่ในครั้งนั้นมีพระโพธิสัตว์ภิกษุองค์หนึ่งที่ยังรักษาจิตใจแห่งพุทธธรรมอันบริสุทธิ์ไว้ได้ และท่านได้แสดงความเคารพแก่ทุกคน เพราะว่าทุกคนมีพุทธภาวะอยู่ภายใน ท่านมิได้อุทิศเวลาให้กับการอ่านหรือศึกษาคัมภีร์หรือการประกอบพิธีการต่าง ๆ เลย ท่านเพียงแต่อุทิศให้กับการแสดงความเคารพผู้อื่น

เมื่อใดที่ท่านได้พบกับคนอื่น ๆ ไม่ว่าจะ เป็น ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก หรืออุบาสิกา ท่านจะโค้งคำนับพวกเขาด้วยความเคารพแล้วกล่าวถ้อยคำยกย่องว่า “ข้าพเจ้าขอแสดงความเคารพพวกท่านอย่างสูง ข้าพเจ้าไม่กล้าแสดงการดูหมิ่นเหยียดหยามพวกท่าน ทำไมหรือ เพราะว่าพวกท่านกำลังปฏิบัติโพธิสัตว์มรรคและจะได้บรรลุพุทธภาวะกันทุกคนอย่างแน่นอน” แต่ในหมู่บริษัท 4 เหล่านี้ แทนที่จะแสดงความเคารพตอบ พวกที่มีจิตมักโกรธและจิตใจไม่บริสุทธิ์ ไม่อาจที่จะเข้าใจเจตนาของท่านได้จึงด่าท่านว่า “ภิกษุอวดดีรูปนี้มาจากไหน จึงบังอาจประกาศว่าไม่กล้าดูหมิ่นเหยียดหยามพวกเราทั้งยังให้คำทำนายว่าพวกเราจะได้บรรลุพุทธภาวะแน่นอน พวกเราไม่ต้องการคำทำนายอันไร้สาระและไม่มีสติเช่นนั้น” เวลาผ่านไปหลายปีในลักษณะนี้ ไม่ว่าท่านจะถูกด่าว่าร้ายอย่างไรท่านจะไม่ปล่อยให้เกิดความโกรธ ทุกครั้งท่านจะพูดแต่คำเดียวว่า “ท่านจะได้บรรลุพุทธภาวะแน่นอน” คนบางกลุ่มเมื่อได้ยินดังนี้ ได้ตีท่านด้วยกระบองหรือขว้างปาด้วยเศษกระเบื้องและก้อนหิน จนท่านต้องวิ่งหนีไปอยู่ในที่ไกลแล้วตะโกนบอกด้วยเสียงอันดังว่า “ข้าพเจ้าไม่กล้าดูหมิ่นเหยียดหยามพวกท่านหรอก” เพราะท่านพูดแต่คำนี้อยู่เสมอพวกบริษัท 4 ผู้เยอหยิ่งอวดดีทั้งหลาย จึงได้ขนานนามให้ท่านว่า “สทาปริภูต”

เมื่อพระโพธิสัตว์องค์นี้ใกล้สิ้นชีวิต จากท้องฟ้าท่านได้ยินสัทธรรมปุณฑริกสูตรทั้งยี่สิบพันหมื่นล้านคาถาที่พระพุทธเจ้าภิกษุมรรชิตสวราชได้เทศนาไว้ และท่านสามารถรับและเทิดทูนไว้ได้ทั้งหมด และทำให้อวัยวะสัมผัสทั้ง 6 ของท่านบริสุทธิ์ในทันที อันทำให้ชีวิตของท่านยืนยาวออกไปอีกสองร้อยหมื่นล้านนยุคตะปี และท่านได้ใช้เวลานั้นสอนสัทธรรมปุณฑริกสูตรแก่ประชาชนอย่างกว้างขวาง เมื่อพวกบริษัท 4 ที่เคยดูหมิ่นเหยียดหยามได้สดับการแสดงธรรมของท่านทำให้ปลุก

รากเหง้าที่ตีจึงได้พบพระพุทธรูปอีกพันหมื่นล้านพระองค์ทำให้บรรลุปุทธภาวะ (คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 209-212)

ความสำคัญของการไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามอันเป็นความหมายของชื่อแห่งพระสหาปริญาติ โภธิสัตว์ ทำให้เราเห็นว่า การเคารพศักยภาพแห่งพุทธภาวะในตัวของผู้อื่น ถ้าบุคคลไม่สามารถเห็น ศักยภาพนี้ในคนอื่นย่อมไม่เห็นศักยภาพนั้นในตัวเองอย่าง แต่เมื่อตระหนักว่า ตัวเราเองมีพุทธภาวะ เมื่อนั้นเราก็จะยอมรับว่าผู้อื่นก็มีศักยภาพเพื่อการเป็นพระพุทธรูปได้เช่นกัน ก่อให้เกิดปฏิบัติเพื่อการ อบรมบ่มเพาะการรับรู้พุทธภาวะเป็นสาเหตุพื้นฐานเพื่อการบรรลุการตรัสรู้ ตลอดจนการก่อให้เกิด การเคารพความเป็นพุทธะที่อยู่ในตัวคนอื่น แม้เมื่อเขาเองจะยังไม่รู้ธรรมชาตินี้ก็ตาม แต่ในที่สุดก็จะ ชี้นำพวกเขาให้ตื่นรู้พุทธภาวะได้ รวมถึงการไม่ยอมให้ถูกครอบงำด้วยความโกรธต่อคนผู้ประทุษร้าย หรือเหยียดหยาม และแม้คนอื่นจะไม่ยอมรับฟังคำแนะนำของท่านแม้ในชั่วระยะเวลาหลายปี ท่านก็ ไม่ท้อถอยหรือหมดกำลังใจ แต่กลับเพียรพยายามบากบั่นเพื่อช่วยพวกเขาให้สำนึกรู้สมบัติล้ำค่าแห่ง พุทธภาวะในหัวใจของพวกเขาเอง (สุรพล เพชรศรี, 2543: 218)

พระสูตรบทที่ 22 กล่าวถึงจริยาวัตรของพระปริยทรรศนะโภธิสัตว์ในอดีตชาติของพระ โภธิสัตว์โกษัลยราช ความประพฤติแบบพระโภธิสัตว์เพื่อเข้าถึงศักยภาพแล้วก็คือพุทธภาวะที่อยู่ใน ชีวิตของพวกเราทุกคน พระพุทธรูปองค์ตรัสว่า ในอดีตกาลหลายภพมากมายเท่าเม็ดทรายในแม่น้ำคงคา มีพระพุทธรูปองค์ได้เทศนาธรรมปุณฺฑริกสูตร โดยพระสรพสัตวปริยทรรศนะโภธิสัตว์มีความพอใจ ในการปฏิบัติทุกขีริยาเพื่อโปรดสรพสัตว เขาได้บำเพ็ญเพียรด้วยใจเดียวแสวงหาพุทธภาวะเป็น เวลา 12,000 ปีเต็มจนได้สมาธิชื่อว่า สรรพรูปสันทรศนะ เมื่อได้กระทำอย่างนี้แล้วพระปริยทรรศนะ รู้สึกยังไม่เพียงพอ เขาจึงได้ลุกออกจากสมาธิแล้วคิดว่า โดยการใช้อำนาจเหนือธรรมดาแม้เราจะได้ ทำการบูชาพระพุทธเจ้าแล้วก็ตาม แต่ยังไม่เป็นการบูชาที่ดีเท่ากับการบูชาด้วยร่างกายของเราเอง เมื่อคิดได้ดังนี้แล้ว เขาได้ต้มน้ำหอม น้ำหอมและของหอมล้ำค่านานาชนิดอยู่เป็นเวลา 1,200 ปี ครั้น แล้วเขาได้ไปปรากฏกายตรงหน้าพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า เพื่อกระทำการบูชาแต่พระองค์ เขาได้ พันร่างกายด้วยผ้าทิพย์แล้วรดน้ำมันหอมลงบนศรีษะ กล่าวตั้งสัตยาธิษฐานแล้วจุดไฟเผาทำให้เกิด แสงโชติช่วงสว่างไปทั่วโลกธาตุมากมายเท่าเม็ดทรายในแม่น้ำคงคา 80 ล้านสาย บรรดาพระพุทธรูปใน โลกธาตุเหล่านั้นได้ตรัสสรรเสริญโดยพร้อมเพรียงกันว่า “ดีมาก ดีมาก สาธุชน นี่คือการบูชาแท้ นี่ คือสิ่งที่เรียกว่า การบูชาธรรมแต่พระตถาคตเจ้าที่แท้จริง... สาธุชนนี้เรียกว่า ของบริจาตกที่ยอดเยี่ยมเหนือบริจาตกทั้งปวง ในบรรดาของบริจาตกทั้งหลาย นี่เป็นของบริจาตกที่มีค่าสูงที่สุด เพราะมันเป็นการ ถวายธรรมแต่พระตถาคตเจ้า”

ร่างกายของพระสรพสัตวปริยทรรศนะโภธิสัตว์ถูกไฟไหม้อยู่ยาวนาน 1,200 ปี ด้วยผลแห่ง การอุทิศตนเขาได้ไปเกิดใหม่ทันทีโดยโอปปาติกะกำเนิด ในราชวังของพระเจ้าวิมลทัตตีในพุทธเกษตร

ของพระจันทรสุริยวิมลประภาศรีพุทธเจ้าอีก เพื่อประโยชน์ของพระราชบิดาเขาได้กราบทูลเชิญพระราชบิดาไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ขณะนั้นเป็นเวลาพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นกำลังจะเสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน พระองค์เป็นเวลาพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นกำลังจะเสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน พระองค์จึงได้มอบพระพุทธรูปและทุกสิ่งทุกอย่างให้แก่พระโพธิสัตว์ปริยทรรสนะแล้วพระองค์ได้เสด็จดับขันธปรินิพพาน ด้วยความเศร้าและความอาลัย และความเคารพในพระพุทธเจ้า เขาได้นำเอาไม้จันทน์มาทำเป็นเชิงตะกอนแล้วถวายพระเพลิงพระบรมศพ เมื่อไฟดับแล้วเขาได้รวบรวมพระอัฐิธาตุบรรจุไว้ในสตู 84,000 องค์ และได้ถวายเครื่องสักการบูชาแก่พระสตูเหล่านั้น แต่กระนั้นเขาก็ยังไม่พอใจ เขาจึงได้ประกาศแก่บรรดาพระโพธิสัตว์และคนอื่น ๆ ในที่ประชุมใหญ่ว่า “ท่านทั้งหลาย จงตั้งใจฟังด้วยใจเดียว บัดนี้ข้าพเจ้าจะกระทำการบูชาแก่พระสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าจันทรสุริยวิมลประภาศรี” เมื่อได้กล่าวถ้อยคำเหล่านี้แล้ว ในทันทีเขาได้เผาแขนทั้งสองซึ่งประดับด้วยพร 100 ประการเพื่อให้เป็นเครื่องสักการบูชาอยู่เป็นเวลา 72,000 ปี ซึ่งทำให้บรรดาพระโพธิสัตว์ เทวดาและมนุษย์ อสูร และเหล่าอื่น ๆ เมื่อเห็นพระปริยทรรสนะเสียแขนทั้งสองข้าง ต่างตกใจและเสียใจยิ่งนัก แต่พระโพธิสัตว์ปริยทรรสนะในท่ามกลางที่ประชุมเขาได้ประกาศสัตยธิษฐานว่า “ข้าพเจ้าได้เสียสละแขนทั้งสองข้าง ข้าพเจ้าย่อมที่จะได้รับกายสีทองของพระพุทธะ ถ้าคำอธิษฐานนี้เป็นความจริงไม่เป็นเท็จแล้วไซ้ขอให้ข้าพเจ้าได้แขนทั้งสองข้างคืนสภาพเดิมด้วยเถิด” ทันทีที่จบคำประกาศแขนทั้งสองข้างได้กลับคืนสภาพเดิม และทุกคนได้รู้ได้เห็นและได้รับสิ่งที่พวกเขาไม่เคยมีมาก่อน (คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 223-229) ครั้นแล้วพระพุทธเจ้าได้ตรัสต่อไปอีกว่า

ถ้าผู้ปรารถนาที่จะได้รับอนุตรสัมมาสัมโพธิแล้ว เขาควรจะทำน้อมมือหรือนิ้วเท้าให้เป็นการบูชาพระสตูของพระพุทธเจ้า ซึ่งดีกว่าการบูชาด้วยวัตถุภายนอกไม่ว่าจะมีค่ามากมายเท่าสักเท่าใด แม้ว่าผู้ใดจะได้บรรลุสามพันพันใหญ่โลกธาตุให้เต็มด้วยวัตถุมีค่า 7 อย่าง แล้วนำไปถวายเป็นเครื่องสักการบูชา แต่พระพุทธเจ้าและพระบรมโพธิสัตว์ พระปัจเจกพุทธะและพระอรหันต์ ผลบุญที่เขาจะได้รับไม่อาจเทียบได้กับผลบุญของผู้ที่น้อมรับและเทิดทูนสักการบูชาธรรมปุณฺฑริกสูตรนี้แม้เพียงหนึ่งคาถาได้เลย การกระทำอย่างหลังนี้นำบุญมาให้มากที่สุดแห่งการกระทำทั้งหลาย

(สุรพล เพรชศร, 2543: 222)

พระนิชิเร็นสอนว่า “เนื่องจากไม่มีสิ่งใดมีค่ามากไปกว่าชีวิตอีกแล้ว ดังนั้นพวกที่อุทิศชีวิตของตนให้แก่การปฏิบัติพุทธธรรม พวกเขาย่อมจะได้รับพระพุทธภาวะแน่นอน” 223 ดังนั้นการทุ่มเทความพยายามส่วนตัวของเราให้กับการปฏิบัติพุทธธรรม เป็นการให้ที่เหนือกว่าการให้วัตถุสิ่งของทั้งปวง ดังที่พระโพธิสัตว์โกษชัยราชไม่พอใจเพียงการบูชาด้วยดอกไม้ ของหอม และวัตถุมีค่าอื่น ๆ ในที่สุดจึงได้บูชาด้วยร่างกายของตนเอง และได้รับการสรรเสริญว่าเป็น “การบูชาธรรมแต่พระตถาคต

ที่แท้จริง” ซึ่งไม่ใช่การอุทิศตนหรือการมอบกายถวายชีวิตโดยไม่คิดโยคีกับตัวตนของตนอย่างไร้สาระ แต่เพื่อการบรรลุพุทธภาวะ ทำให้เกิดการฟื้นฟูศักยภาพที่แท้จริงของตนดังพระสรรพัสตวปริยทรรศนะโพธิสัตว์ได้แขนทั้งสองข้างที่ถูกเผาไหม้กลับคืนมา

พระสูตรบทที่ 23 ว่าด้วย พระโพธิสัตว์คัทททสวร ผู้เป็นดั่งเสียงลึกลับที่สามารถแปลงกายได้หลายรูปเพื่อโปรดสรรพสัตว์ต่าง ๆ ให้เข้าถึงพุทธภาวะตามสังฆธรรมอันบริสุทธิ์และยังคุณประโยชน์ให้แก่สรรพสัตว์ได้มากมายเหลือคณนา ตลอดจนการร่วมทุกข์ร่วมสุขกับผู้อื่นในสังคมและเข้าอกเข้าใจผู้อื่นตามภาวะของเขาที่นำมาซึ่งการช่วยเหลือเขาเหล่านั้นให้พ้นจากความมืดบอดแห่งปัญญา โดยปรากฏใจความสำคัญและหลักการปฏิบัติดังนี้

ขณะที่พระศากยมุนีพุทธเจ้าทรงเปล่งเปล่งลำแสงออกจากพระอุณาโลมส่องไปทางทิศตะวันออกยังพุทธเกษตรในทิศนั้นจำนวนมากมายเท่าเม็ดทรายในแม่น้ำคงคาหนึ่งร้อยแปดสิบพันล้านนยุตตะสายให้สว่างไสวไปทั่ว เลยโลกธาตุเหล่านี้ไม่มีโลกธาตุหนึ่งชื่อว่า ไวโรจนรัศมิประติมันติจ ในโลกธาตุนี้มีพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า กมลทลวิมลนักษัตรราชสังกุสมิตาภิขุญพุทธเจ้า โดยลำแสงที่สว่างจากพระอุณาโลมของพระพุทธเจ้าศากยมุนีได้ทำให้แดนนั้นสว่างไปทั่ว ครั้งนั้นในไวโรจนรัศมิประติมันติจมีพระโพธิสัตว์องค์หนึ่งนามว่า คัทททสวร พระโพธิสัตว์องค์นี้มีบุญญาธิการมากโดยได้ปลุกฝังรากเหง้าแห่งความดีไว้มาก ได้มาแล้วซึ่งปัญญาอันลึกซึ้งทุกชนิด และได้รับสมาธิอันยิ่งใหญ่ เมื่อกายของท่านได้รับแสงสว่างจากลำแสงที่เปล่งจากพระศากยมุนี ท่านได้กราบทูลพระพุทธรเจ้า กมลทลวิมลในทันทีว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าข้าพระองค์จะเดินทางไปยังสหาโลกธาตุ เพื่อถวายเครื่องสักการบูชาแด่พระศากยมุนีพุทธเจ้า และเพื่อได้พบกับพระโพธิสัตว์มัญชุศรีธรรมราชบุตร และคนอื่น ๆ พระเจ้าข้า”

พระพุทธรเจ้ากมลทลวิมลฯ ทรงอนุญาตแต่ตรัสเตือนว่า “เธออย่างมองแดนนั้นด้วยการดูหมิ่นดูแคลนหรือคิดว่าเป็นแดนเลวทราม ต่ำต้อย สาธุชน สหาโลกธาตุนั้นพื้นไม่เรียบมีที่สูงที่ต่ำ เต็มไปด้วยดิน ก้อนหิน ภูเขา ความไม่น่าดูและความไม่สะอาด พระพุทธรเจ้ามี พระวรกายเล็กและบรรดาพระโพธิสัตว์ก็มีรูปร่างเล็กเช่นกัน ในขณะที่กายของเธอสูง 42,000 โยชน์ และของเราสูง 6,800,000 โยชน์ร่างกายของเธอมีรูปทรงสวยงามที่สุด เพียบพร้อมด้วยพรหลายร้อยพันหมื่นประการและมีรัศมิอันมหัศจรรย์เป็นพิเศษ เพราะฉะนั้นเมื่อเธอเดินทางไปที่นั่น เธอจะต้องไม่ดูแคลนแดนนั้น พระพุทธรเจ้าและพระโพธิสัตว์ของแดนนั้น และอย่าได้คิดว่าแดนนั้นเลวทรามและต่ำต้อยเด็ดขาด”

ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์คัทททสวรพร้อมด้วยพระโพธิสัตว์ 84,000 องค์ได้เข้าสู่สมาธิและด้วยอำนาจแห่งสมาธิมายังสหาโลกธาตุนี้เพื่อถวายทาน ถวายการปรนนิบัติและถวายความเคารพแก่พระศากยมุนีพุทธเจ้าเพื่อถวายเครื่องสักการะและสดับสัทธรรมปุณทริกสูตร โดยกายพระโพธิสัตว์คัทททสวรมีตากว้างใหญ่เท่าใบบัวน้ำเงิน ใบหน้าของท่านเปล่งปลั่งสมบูรณ์ยิ่งกว่าดวงจันทร์ร้อยพันหมื่นดวง

รวมกัน ความเป็นสิทโงบรุษที่ประดับด้วยพรมากมายหลายร้อยพันประการ ความสง่างามและคุณความดีเป็นเลิศส่องแสงสว่างไสวอย่างยิ่ง ท่านมีเครื่องหมายพิเศษประจำตัวหลายอย่าง และมีร่างกายแข็งแรงดังพระนารายณ์ พระพุทธเจ้าทรงอธิบายว่า

รูปร่างของพระโพธิสัตว์คัคคทสวรที่เห็นนั้นเป็นเพียงกายรูปหนึ่งเท่านั้น เพราะพระโพธิสัตว์องค์นี้สามารถแปลงรูปร่างได้ต่าง ๆ เพื่อสอนสัตว์ธรรมปุณฺฑริกสูตรนี้โปรดสรรพสัตว์ในสถานที่ต่าง ๆ อีกด้วย รูปร่างที่พระสูตรกล่าวถึง 34 รูปมีดังนี้ พระพรหม ท้าวสักกระ เทพอิศวร เทพมหาเศรษฐ มหาเทวเสนา ท้าวเวสสุวัณ พระมหาจักรพรรดิราชา พระราชาน้อย เศรษฐี คหบดี มุขมนตรี พรหมณ์ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ภรรยาเศรษฐี ภรรยาคหบดี ภรรยามุขมนตรี ภรรยาพรหมณ์ ชายหนุ่ม หญิงสาว เทวดา นาค ยักษ์ คนธรรมดา อสูร ครุฑ กิณนร มโหระคะ มนุษย์ และอมนุษย์ แปลงเป็นรูปร่างเหล่านี้ตามโอกาสเพื่อสอนพระสูตรนี้ สัตว์นรก เปรต เดรัจฉาน และสัตว์อื่นที่อยู่ในสภาพลำบากก็จะได้รับการช่วยเหลือ และเพื่อโปรดนางสนมกำนัลในวังหลวง เขาแปลงกายเป็นสตรีแล้วสอนพระสูตรนี้ บางครั้งแสดงเป็นพระสาวด พระปัจเจกพุทธะ พระโพธิสัตว์ หรือพระพุทธรูป เพื่อสอนพระสูตรนี้ให้เหมาะสมกับผู้ที่รับการช่วยเหลือ ถ้าต้องช่วยด้วยการเข้าสู่ความดับ เขาก็แสดงการเข้าสู่ความดับ พระโพธิสัตว์นี้ได้ใช้ปัญญาชนิดต่าง ๆ ทำความแสดงการเข้าสู่ความดับ พระโพธิสัตว์นี้ได้ใช้ปัญญาชนิดต่าง ๆ ทำความสว่างให้แก่สหาโลกธาตุ อันทำให้ทุกคนได้รับความเข้าใจที่เหมาะสม และยังได้กระทำอย่างเดียวกันนี้ในโลกธาตุอื่น ๆ แห่งสิบทิศพระโพธิสัตว์คัคคทสวรได้อ่านาจอภิญญาและอำนาจปัญญาแล้ว อันช่วยให้เขาทำสิ่งเหล่านี้ได้ เพราะครั้งอดีตกาลพระคัคคทสวรได้บรรเลงเครื่องดนตรีหนึ่งแสนชนิด ถวายเป็นการสักการบูชาแด่พระเมฆพุนฑริกสวรราชพุทธะตลอดเวลา 12,000 ปี และเขายังได้ถวายบาตรทำด้วยวัตถุมณีค่า 7 อย่าง 84,000 ใบแด่พระพุทธเจ้า จึงได้รับผลตอบแทนแห่งปลุกฝังรากเหง้าแห่งความดีไว้มาก คือ ในเวลานี้เขาได้เกิดในพุทธเกษตรของพระกมลทลวิลา และได้อ่านาจอภิญญาและอำนาจปัญญาเหล่านี้ และได้พบพระพุทธรูปมาแล้วมากมายหลายร้อยพันหมื่นล้านนยุคเท่าเม็ดทรายในแม่น้ำคงคา (คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 233-238)

การยอมรับว่าโลกมนุษย์แห่งความเป็นจริงนั้นมีข้อบกพร่องและสิ่งที่ขัดแย้งกัน ซึ่งไม่สวยงามดังโลกของพระกมลทลวิมลนักษัตรราชสังกมุติตาทิชาญพุทธเจ้า โลกนี้ไปพึงพอใจโลกในจินตนาการอื่น เราควรเพียรพยายามเผยแผ่ธรรมท่ามกลางความเป็นจริงไม่ถูกใจเหล่านี้ จากความเคารพอันลึกซึ้งที่พระคัคคทสวรมีต่อพระศากยมุนีพุทธเจ้า แสดงให้เห็นว่าไม่มีสิ่งใดน่ายกย่องและมีค่าควรแก่การเคารพมากไปกว่าความพยายามที่จะสอนหลักพุทธธรรมอันสูงสุด ท่ามกลางความยากลำบากและความขัดแย้งกันของโลกนี้ พระนิชิเร็นได้กล่าวในนิพนธ์เรื่องหนึ่งว่า “การปฏิบัติร้อยปีในแดนสุขาวดี ผลบุญที่ได้รับไม่อาจเทียบได้กับการปฏิบัติหนึ่งวันในโลกอันไม่บริสุทธิ์นี้” นอกจากนี้ การที่พระโพธิสัตว์คัคคทสวรเชี่ยวชาญในสมาธิที่สามารถแปลงกายเป็นรูปใดก็ได้ เพื่อใช้ให้เหมาะสมกับการที่จะสอนพระธรรมแก่ผู้อื่น ความสามารถในการแปลงกายได้หลายรูปนี้ มีความหมายเกี่ยวข้องกับ

กับการปฏิบัติคือเรื่องนี้การร่วมสุขร่วมทุกข์กับผู้อื่น เหมือนกับที่พระคัมภีร์แสดงแปลงกายให้เข้าประชาชน (สุรพล เพชรศร, 2543: 234) เพื่อเราจะได้เข้าใจความทุกข์แต่ละอย่างของคนอื่นแล้วช่วยบรรเทาความทุกข์ของพวกเขา โดยการแสดงให้พวกเขาได้เห็นผลบุญแห่งความศรัทธาในพระสัจธรรมตามชีวิตประจำวันและในสังคมที่มีความแตกต่างหลากหลาย

ปกรณ์เรื่องคำอธิบายศัพท์ของสัทธรรมปุณฑริกสูตรของท่านปรมาจารย์เทียนไท่กล่าวว่า ชื่อของพระโพธิสัตว์คัมภีร์แสดงถึงการเผยแผ่สัทธรรมปุณฑริกสูตรด้วยเสียงอันนำอัครรรย คือเสียงที่เร้าใจคนอื่นให้เกิดจิตแสวงหาพุทธภาวะ นอกจากนี้บันทึกคำบรรยายสัทธรรมปุณฑริกสูตรของพระนิชิเร็นกล่าวว่า “พระโพธิสัตว์คัมภีร์ หรือ พระโพธิสัตว์ผู้มีเสียงลึกลับ คือสรรพสัตว์ทั้งหลายแห่งสิบลึงลับ หมายถึง นำอัครรรยเสียงหมายถึงถ้อยคำหรือคำพูด คือเสียงที่เปล่งออกมาโดยสรรพสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเสียงของพระสัทธรรมนั่นเอง เนื่องจากปรากฏการณ์ทั้งหลายเป็นการแสดงตนของพระสัทธรรมทำให้ปุถุชนกลายเป็นพระพุทธรูปในขณะที่ยังอยู่ในรูปร่างปัจจุบัน ดังนั้นท่านจึงกล่าวว่า “เวลานี้ ผู้มีเสียงลึกลับคือทุกคนที่สวดนมเมียวโฮเร็งเงเคียว เพราะนมเมียวโฮเร็งเงเคียวคือเสียงอันนำอัครรรยในสมัยปัจฉิมธรรมนี้ เหตุผลคือมันเป็นเสียงลึกลับที่เปลี่ยนกิเลสให้เป็นความรู้แจ้งและเปลี่ยนความทุกข์แห่งการเกิดและการตายให้เป็นนิพพาน” (สุรพล เพชรศร, 2543: 235)

พระสูตรบทที่ 24 กล่าวถึงพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรซึ่งแปลตามชื่อว่าผู้รับรู้เสียงของโลก ซึ่งมีความเมตตากรุณาในการช่วยเหลือผู้อื่นให้เข้าถึงพุทธภาวะอันบริสุทธิ์และเสมอภาค ซึ่งเป็นหลักที่ควรเพียรพยายามที่พัฒนาให้เจริญขึ้นในตัวของเราเอง พระพุทธเจ้าตรัสว่า

สมมติว่ามีสรรพสัตว์มากมายหลายร้อยพันหมื่นล้าน กำลังตกอยู่ในห้วงแห่งความทุกข์ทรมานต่าง ๆ ถ้าพวกเขาไม่รู้เรื่องของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรนี้ แล้วด้วยใจเดียวเรียกขานนามของเขา พระโพธิสัตว์จะรับรู้เสียงเรียกนั้นในทันที และสรรพสัตว์ทั้งนั้นจะได้รับการปลดปล่อยให้หลุดพ้นจากความทุกข์ทรมานทั้งปวง ถ้าผู้ใดยึดมั่นนามของพระอวโลกิเตศวร แม้มักลงไปในกองไฟ ไฟก็ไม่ไหม้ ถ้าผู้ใดถูกระแสน้ำพัดพาไปแล้วร้องเรียกขานนามของพระอวโลกิเตศวร เขาจะพบตัวเองอยู่ในที่น้ำตื้นทันที ตลอดจนสรรพสัตว์ผู้เคารพพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรอย่างเสมอแล้ว ทำให้ได้รับบุญตั้งการสักการะพระพุทธรูปทั้งหลาย พวกเขาจึงหลุดพ้นจากการถูกรอบงำด้วยกิเลสคือ ความโลภ ความโกรธ และความหลงได้ โดยพระอวโลกิเตศวรสามารถธรรมแก่สรรพสัตว์ด้วยลักษณะผู้ประทานความไม่กลัวหรือผู้ให้ความปลอดภัย เพื่อช่วยเหลือและสั่งสอนธรรมแก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย โดยถ้าสรรพสัตว์ในทุกหนทุกแห่งต้องการความช่วยเหลือด้วยรูปร่างใด ท่านจะปรากฏตนเป็นรูปร่างนั้นในทันทีแล้วสอนธรรมแก่พวกเขา ซึ่งพระสูตรได้กล่าวถึงทั้งหมด 33 รูปร่างได้แก่ พระพุทธรูป พระปัจเจกพุทธรูป พระสาวก พระพรหมราช ท้าวศักรเทพอินทรา เทพอิศวร เทพมหาเศวต มหาเทวเสนา ท้าวเวสสุวัณ พระราชาน้อย เศรษฐี คฤหบดี มุขมนตรี พรหมณ์ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อบาสิกา ภรรยาเศรษฐี

ภรรยาาคฤหัสบดี ภรรยาพราหมณ์ ชายหนุ่มหรือหญิงสาว เทวดา นาค ยักษ์ คนธรรพ์ อสูร ครุฑ กิณกร มโหระคะ มนุษย์ อนุษย์ และเทพวิชรปาณี (คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 239-241)

บันทึกคำบรรยายสัทธรรมปุณฑริกสูตรของพระนชิเร็นได้กล่าวไว้ชัดเจนว่า พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรไม่ได้เป็นผู้ช่วยชีวิตที่อยู่เหนือโลก แต่เป็นตัวแทนสังฆธรรมที่มีประจำอยู่ในชีวิตพวกเราทุกคน ดังนั้นท่านจึงกล่าวว่า “อวโลกิเตศวร หมายถึง สวรรค์ธรรมของสังฆธรรมปุณฑริกสูตร สวรรค์ธรรมนั้นคือ นมเมียวโฮเร็งเงเคียว นั่นเอง” โดยหลักการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงพุทธภาวะที่สะท้อนจากความสามารถของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรเหมือนกับพระโพธิสัตว์คัทศสวรและพระโพธิสัตว์โกษัษยราช ซึ่งสามารถปรากฏตนเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ตามภูมิของสัตว์และสถานการณ์ต่าง ๆ แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาความเอาใจใส่ความเข้าใจลึกซึ้งและการตอบสนองด้วยความจริงใจต่อผู้อื่น โดยการมองเห็นความทุกข์และความกลัว ความหวังและความใฝ่ฝัน ของผู้คนรอบตัวเรา เพื่อที่เราสามารถส่งเสริมให้พวกเขามีความศรัทธาในสังฆธรรมได้ดีที่สุด หากเราไม่สามารถมองเห็นสิ่งที่อยู่ในใจจริง ๆ ของคนอื่นได้แล้ว เราก็ไม่มีความมั่นใจที่จะให้การส่งเสริมแก่ผู้ที่เราช่วยเหลือได้ การรับรู้เสียงของโลก มิได้หมายถึงเพียงแค่การได้ยินเสียงทางกายภาพ แต่เป็นการมองเห็นถึงในหัวใจหรือจิตใจของมนุษย์ พลังแห่งการหยั่งรู้และการตอบสนองตอบด้วยความเอื้ออาทรนี้ อันเกิดจากพุทธธาตุหรือพุทธภาวะที่ตื่นแล้ว (สุรพล เพชรศร, 2543: 241-242)

สังฆธรรมปุณฑริกสูตรบทที่ 25 เป็นบทว่าด้วย เรื่องของพระราชาศุภยอุหรราชในอดีต กล่าวถึงการปฏิบัติพุทธธรรมภายในครอบครัว แม้ผู้คนในครอบครัวยังไม่เกิดการปฏิบัติในศรัทธาเพื่อเข้าถึงพุทธภาวะกันทุกคน แต่ถ้าคนหนึ่งได้แสดงพิสูจน์ให้เห็นผลบุญอันเกิดจากการปฏิบัติพุทธภาวะแล้ว ทำให้เกิดความสามัคคีและความสุขให้แก่ครอบครัว เพราะคนอื่นย่อมจะยอมรับความเชื่อและการปฏิบัติ พระพุทธเจ้าตรัสเล่าเรื่องในอดีตให้ที่ประชุมใหญ่ฟังว่า

อดีตกาลอันนานไกลหลายอสงไขยกัปนับไปถ้วน มีพระพุทธรูปองค์หนึ่งนามว่า พระชลครครชิตโฆษสุรวรณัษัทรราชสังกุสมิตาภิษุญตถาคต ครั้งนั้นมีพระราชาองค์หนึ่งนามว่า ศุภยอุหรราช มีพระมเหสีนามว่าวิมลทัตต์และมีโอรสสององค์นามว่า วิมลครรภและวิมลเนตร เจ้าชายสององค์นี้มีบุญญาภิษุญการและปัญญามากได้บำเพ็ญโพธิสัตว์ธรรมอย่างเข้าใจลึกซึ้งและรู้ละเอียด เช่น บารมี 6 และกุศลโลบายบารมี พรหมวิหาร 4 รวมทั้งธรรมเกื้อกูลแก่การตรัสรู้โพธิปักชัษยธรรม 37 ประการ ได้แก่ สติปัฏฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 อิทธิบาท 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โพธิฌงค์ 7 และมรรคมืองค์ 8 นอกจากนี้ยังมีความเชี่ยวชาญในสมาธิของพระโพธิสัตว์ แต่พระราชาราชบิดายังนับถือเลื่อมใสในศาสนาพราหมณ์อยู่ เมื่อพระราชาได้เห็นราชโอรสทั้งสองแสดงปาฏิหาริษัย์ต่าง ๆ เพื่อทำให้พระองค์เกิดความปิติในความประสงค์เสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้าชลครครชิตฯ เพื่อจะได้ถวายทานและรับฟังคำ

สอนของพระพุทธเจ้าด้วยพระองค์เอง ฝ่ายพระราชาศุภยวหาราช พระราชินีวิมลทัตต์ เจ้าชายวิมลครุภและเจ้าชายวิมลเนตร พร้อมด้วยข้าราชการบริวารและนางกำนัล 42,000 คนได้เสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ครั้นนั้นพระพุทธเจ้าชลธรรชิตฯ ได้ตรัสแก่พุทธบริษัท 4 ว่าพระราชศุภยวหาราช พระองค์นี้จะได้ออกทรงผนวชเป็นพระภิกษุ และปฏิบัติธรรมอย่างขยันขันแข็ง แล้วต่อไปจะได้เป็นพระพุทธรูปพระองค์หนึ่งนามว่า สาลพฤกษราช มีพุทธเกษตรชื่อ วิสตินณวดี และกับชื่อ อภยทศตราช พระพุทธรูปองค์นี้มีหมู่พระโพธิสัตว์และพระสาวกมากมาย

เมื่อพระราชาสละเพศฆราวาสเข้าปฏิบัติพุทธมรรคในธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า พระองค์ได้อุทิศตนในการปฏิบัติศีลธรรมปุณทริกสูตรจนได้รับสมานิชื่อว่า “สรวคณาลังการวญหะ” พระองค์กราบทูลพระพุทธเจ้าว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ราชโอรสทั้งสองของหม่อมฉันได้ปฏิบัติพุทธกิจสำเร็จแล้ว โดยการใช้อ่านาจปาฏิหารย์และการแปลงรูปกลับใจหม่อมฉันจากความเห็นนอกรีต ช่วยให้หม่อมฉันได้เข้ามาอาศัยอยู่อย่างปลอดภัยในพุทธธรรมแล้ว และยังทำให้หม่อมฉันได้พบพระผู้มีพระภาคเจ้า ราชโอรสทั้งสองนี้เป็นกัลยามิตรของหม่อมฉันโดยแท้ ด้วยความปรารถนาที่จะปลุกรากเหง้าดีแต่ชาติปางก่อนของหม่อมฉัน พวกเขาจึงได้มาเกิดในตระกูลของหม่อมฉัน พระเจ้าข้า” ครั้นนั้นพระพุทธเจ้าชลธรรชิตฯ ได้ตรัสแก่พระราชศุภยวหาราชว่า

อย่างนั้น อย่างนั้น เป็นอย่างที่เราองค์ตรัสนั้นทีเดียว มหาราช ถ้าสาธุชนชายและหญิงทั้งหลายได้ปลุกรากเหง้าดีแล้ว อันเป็นผลให้สามารถได้พบกับกัลยาณมิตรทุกชาติ และกัลยาณมิตรเหล่านี้สามารถปฏิบัติพุทธกิจด้วยการสั่งสอน การยังประโยชน์ให้ถึงความพอใจให้ และสามารถช่วยให้พวกเขาเข้าถึงการตรัสรู้สมบุรณ์สูงสุด มหาราช พระองค์ควรจะเข้าพระทัยว่ากัลยาณมิตรเหล่านี้สามารถปฏิบัติพุทธกิจได้ด้วยการสั่งสอน การยังประโยชน์ให้ถึงความพอใจให้ และสามารถช่วยให้พวกเขาเข้าถึงการตรัสรู้สมบุรณ์สูงสุด มหาราช พระองค์ควรจะเข้าพระทัยว่ากัลยาณมิตรนี้เอง ที่เป็นเหตุและปัจจัยอันยิ่งใหญ่เป็นผู้ซึ่งจะชี้แนะและนำเราให้ได้ไปพบพระพุทธรูป และบังเกิดจิตปรารถนาในอนุดตรสัมมาสัมโพธิ มหาราช ราชโอรสทั้งสองของพระองค์นี้ พวกเขาได้ถวายทานแด่พระพุทธรูปมากมายเท่าเม็ดทรายในแม่น้ำคงคา 65 ร้อยพันหมื่นล้านนยุคสาย ได้ปรนนิบัติพระพุทธรูปองค์ด้วยความเคารพ และภายใต้พระพุทธรูปเหล่านั้นพวกเขาได้น้อมรับและเทิดทูนสักการะปุณทริกสูตรไว้แล้ว มีความคิดเมตตาต่อสรรพสัตว์ ผู้ยึดถือความเห็นนอกรีต และทำให้พวกเขาเข้ามายึดถือในความเห็นที่ถูกต้อง

เมื่อนั้นพระราชศุภยวหาราชได้เสด็จลงจากอากาศเข้ากราบทูลสรรเสริญบุญบารมีของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระตถาคตเจ้าเป็นอนเนกปริยาย แล้วด้วยใจเดียวประนมพระหัตถ์กราบทูลพระพุทธเจ้าอีกครั้งว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ของอย่างนี้ไม่เคยได้รู้จักมาก่อนเลยพระเจ้าข้า

พระธรรมของพระตถาคตเจ้า มีผลบุญอันละเอียดอ่อนและมหัศจรรย์สมบูรณ์เกินที่จะคาดคิดได้ พระธรรมวินัยของพระองค์ได้รับการปฏิบัติในทีใด ความสงบสุขและความรู้สึกดี ๆ ย่อมเกิดขึ้นในที่นั้น ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป หม่อมฉันจะไม่เอาแต่อำเภอใจตัวเองอีก หรือหม่อมฉันจะไม่ยอมเกิดความเห็นนอกกริต หรือเกิดความหึงจองหอง ความมักโกรธ หรือสภาพจิตอันชั่วร้ายอื่น ๆ อีกแล้ว พระเจ้าข้า” (คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2547: 247-253)

พระสูตรบทที่ 26 กล่าวถึงพระโพธิสัตว์สมัตถภัทรผู้มีปัญญาและความรู้แจ้ง ท่านได้ทำการตั้งปณิธาน 4 ประการเพื่อเข้าถึงพุทธภาวะคือความจริงอันบริสุทธิ์และเสมอภาคเพื่อประโยชน์ของตนเองและผู้อื่น โดยเงื่อนไข 4 ประการได้แก่ (1) การคุ้มครองและรักษาตนในพระพุทธรูปทั้งหลาย (2) การปลุกฝังรากเหง้าแห่งความดีไว้เสมอ (3) การดำรงตนเพื่อการตรัสรู้ (4) การมุ่งมั่นที่จะช่วยเหลือสรรพสัตว์ทั้งหลาย บันทึกคำบรรยายสัทธรรมปุณฑริกสูตร พระนิชิเร็นกล่าวถึงการเห็นศักยภาพอันดีงามที่ก่อเกิดการปฏิบัติให้การเข้าถึงพุทธภาวะของตัวเราเองและการทำประโยชน์แก่ผู้อื่นเพื่อให้เขาเหล่านั้นเข้าถึงพุทธภาวะด้วยตามลักษณะของพระสมัตถภัทรโพธิสัตว์ว่า

ด้วยอำนาจเหนือธรรมดาของพระโพธิสัตว์สมัตถภัทรที่สัทธรรมปุณฑริกสูตรจะแพร่หลายไปได้ทั่วโลก ขอขอบคุณการให้การคุ้มครองของพระโพธิสัตว์สมัตถภัทร ที่จะช่วยให้การเผยแผ่พระสูตรนี้ไปทั่วโลกสำเร็จได้ แต่เราไม่ควรเข้าใจข้อความนี้ตามอักษรโดยคอยคิดพึงพาอำนาจรูปภายนอกตัวเอง... พระโพธิสัตว์สมัตถภัทรในฐานะที่เป็นอนุภาพแห่งพระสัทธรรมซึ่งอยู่ประจำภายในตัวเราเอง หมายถึงคุณความดีแห่งการปฏิบัติ ด้วยความพยายามในการปฏิบัติของเราเท่านั้นที่ความศรัทธาในพระสัทธรรมจะสามารถแพร่หลายกว้างไกลไปทั่วโลกได้จริง

(สุรพล เพรชชกร, 2543: 261)

ผู้วิจัยสรุปได้ว่าหลักการปฏิบัติที่ปรากฏในสัทธรรมปุณฑริกสูตรสะท้อนให้เห็นถึงการปฏิบัติในการสร้างรากเหง้าแห่งความดีงาม ได้แก่การปฏิบัติเพื่อการเข้าถึงพุทธภาวะในบารมี 6 การปฏิบัติในชีวิตประจำวันด้วยความเคารพต่อศักยภาพในการบรรลุถึงพุทธภาวะของผู้อื่น การเห็นอกเห็นใจและการช่วยเหลือผู้อื่นตามความเป็นอยู่ของบุคคลนั้น การตั้งปณิธานที่ดีงาม ตลอดจนการคบถ้อยคำมิตรผู้เข้าถึงความจริงของสิ่งทั้งหลาย ย่อมก่อให้เกิดการเข้าถึงพุทธภาวะอันบริสุทธิ์และเสมอภาคเท่าเทียมกันในสรรพสัตว์

ผู้วิจัยสรุปหลักปฏิบัติที่ปรากฏในพระคัมภีร์มหายานล้วนสะท้อนให้เห็นถึงการปฏิบัติพุทธภาวะของบุคคลต่าง ๆ ด้วยการบ่มเพาะเมล็ดพันธ์แห่งพุทธภาวะให้เติบโต นำมาซึ่งการเข้าถึงความ

จริงอันบริสุทธิ์ที่ปรากฏอยู่อย่างเสมอภาคในทุกสรรพสัตว์ สรรพสิ่ง สรรพเวลา โดยพระคัมภีร์ล้วนแสดงหลักปฏิบัติในบารมี 6 ประการหรือบารมี 10 ประการ ตลอดจนการปฏิบัติในชีวิตประจำวันให้เกิดความดีงามอันเป็นประโยชน์สุขของตนและผู้อื่นตามสภาวะของบุคคลต่าง ๆ ในทุกชั่วขณะ นำมาซึ่งการเข้าถึงพุทธภาวะอันบริสุทธิ์และเสมอภาค แม้ว่าแนวทางปฏิบัติมีอย่างหลากหลายแต่ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงการปฏิบัติของพระโพธิสัตว์ในระดับโลกุตระที่หยุดคิดปรุงแต่งทำให้ปฏิบัติสู่พุทธภาวะ ก่อเกิดปัญญาแจ่มแจ้งโดยชอบด้วยตนเอง นำมาซึ่งประโยชน์และความสุขของสรรพสัตว์ด้วยการนำพาผู้อื่นให้เข้าถึงความจริงอันสงบสุขสะอาดปราศจากกิเลส เพราะอาศัยเหตุแห่งความเมตตากรุณาที่เกิดพร้อมปัญญาที่เห็นถึงความเสมอภาคอย่างเท่าเทียมกันของสรรพสัตว์

4.2 พุทธภาวะจากความรู้ความเข้าใจของพระสงฆ์จินิกาย

ข้อมูลพุทธภาวะที่ได้จากการเก็บข้อมูลด้วยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพนำมาวิเคราะห์ได้ 3 ส่วน คือ (1) หลักศรัทธาของพุทธภาวะ (2) หลักศึกษาของพุทธภาวะ (3) หลักปฏิบัติของพุทธภาวะ อธิบายดังนี้

4.2.1 หลักศรัทธาของพุทธภาวะ

ความเชื่อที่พระสงฆ์จินิกายรับรู้และเข้าใจประกอบไปด้วย (1) จิตเดิมแท้ของทุกคน (2) ความเป็นสากล อธิบายได้ดังนี้

1) จิตเดิมแท้ของทุกคน

ความรู้ความเข้าใจของพระสงฆ์มีค่าที่ปรากฏชัดที่สะท้อนถึงความหมายของพุทธภาวะคือความเป็นพุทธะที่เป็นจิตเดิมแท้ของทุกคน ดังคำสอนที่กล่าวว่าสรรพสัตว์ล้วนมีพุทธภาวะ “ความเป็นพุทธะ” หมายถึงความเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ผู้รู้แจ้งความเป็นธรรมดาที่อยู่ตามสภาวะธรรมชาติอย่างบริสุทธิ์ใจต่อสรรพสิ่งคือสัตว์ สิ่งของ และโลกต่าง ๆ สิ่งดีชั่ว สิ่งผิดชอบ ความเหมาะสม เหตุผล ไตรลักษณ์ อริยสัจ 4 หลักปัจจัยการ 12 รวมถึงความเที่ยง ความสุข ความเป็นแก่นสาร นำมาซึ่งความไม่ประมาทพลาดพลั้งเหลวและการปล่อยวางความยึดมั่น ส่วน “จิตเดิมแท้ของทุกคน” คือบุคคลล้วนมีความรู้สึกที่เป็นปกติ เจตสิกที่ก่อให้เกิดความไฝ่ดีความรู้สึกที่ปราศจากความเศร้าหมองและไม่เป็นโทษของผู้ใดหรือสิ่งใด และความรู้สึกที่บริสุทธิ์ไม่เจือปนด้วยการปรุงแต่งความคิด ไม่ขาด ไม่ขาดหยิ่งซึ่งเป็นศูนย์ดาที่เหนือการมีและไม่มี ตลอดจนการกลับสู่ความเป็นพุทธะ ดังตัวอย่างคำกล่าวของหลวงจีนชัชภัทร (เสียง้าง) ว่า

ความเป็นพุทธะก็คือการรู้ตนเอง แต่อีกมุมมองหนึ่ง “พุทธะ” คือ การไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน เพราะว่าเป็นสมัยพุทธกาลพระพุทธรูปไม่ได้ปั้นอย่างนี้ เรารู้เหวว่าพระพุทธรูปหน้าตาอย่างนี้ แล้วทำไมแต่ละนิกายในพระพุทธศาสนาถึงปั้นพระพุทธรูปไม่เหมือนกัน ถ้าบอกว่าพระพุทธรูปเจ้าเป็นอย่างนี้ทำไมไม่เหมือนกันทั้งโลกหละ หรืออย่างคำว่า

“พระพุทธเจ้า” “ตถาคตเจ้า” ก็เป็นคำที่สาวกได้ตั้งขึ้นภายหลังเพื่อเรียกหรือแต่งตั้งตำแหน่งพระองค์ขึ้นมา หรือคำว่า “พุทธะ” ก็ดีก็เป็นเพียงคำนามที่ใช้เพื่อเรียกผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานจากกิเลสเหมือนกัน หรือถ้าเราไปศึกษาอีกก็จะพบว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้มีแค่องค์เดียว ซึ่งแนวคิดนี้ยังก่อให้เกิดแนวคิดพุทธภาวะ เป็นความเชื่อดั้งเดิมหรือคำสอนของมหายานที่ว่าแต่เดิมคนเรามีจิตแห่งพุทธะอยู่ในตัว... เดิมแท้จิตมนุษย์เป็นจิตที่บริสุทธิ์ เมื่อเวลาผ่านไปจิตที่เคยบริสุทธิ์นั้นเริ่มมีสิ่งแปดเปื้อนปนเปื้อนเข้ามา ดังนั้นจึงสรุปว่าพุทธภาวะ คือ จิตเดิมแท้ที่ไม่มีสิ่งเจือปน ไม่ขาว ไม่ดำ ไม่ชาย ไม่หญิง ไม่มีอะไรเลย หรือกล่าวได้ว่าเป็นจิตแห่งพุทธะ

(การสัมภาษณ์, 25 มกราคม 2562)

ผู้วิจัยสรุปหลักศรัทธาในส่วนของความหมายที่เกิดจากความรู้และความเข้าใจของพระสงฆ์ในคณะสงฆ์จีนนิกายว่า พุทธภาวะหมายถึงจิตเดิมแท้อันบริสุทธิ์ ซึ่งสรรพสัตว์ล้วนมีอย่างเท่าเทียมกัน เพราะความบริสุทธิ์นี้ล้วนปรากฏอยู่ในธรรมชาติ แต่ผู้คนมักปรุงแต่งเป็นสิ่งที่อื่นตามเหตุผลหรือการแบ่งแยก ดังนั้นเมื่อบุคคลปราศจากการปรุงแต่งเพิ่มเติมย่อมมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามลักษณะเดิมแท้ ก่อให้เกิดความเป็นผู้ปฏิบัติต่อตนเองและผู้อื่นตามความเป็นจริงที่เรียกว่าพุทธะ

2) ความเป็นสากล

พระพุทธศาสนามหายานถือว่าจักรภพของเรามีสิ่งที่เที่ยงแท้และเป็นรากฐานของสิ่งต่าง ๆ เรียกสิ่งนี้ว่า พุทธภาวะ ธรรมชาติแห่งพุทธะ ตถาคตธรรม์ ภูตตถตา นิพพาน เพื่อสอนให้ผู้คนมุ่งสู่ความเป็นพุทธะที่เป็นสัจจะอันแท้จริงจากความเป็นนิจจัง สุขัง อัตตาที่มีอยู่อย่างสากลในทุก ๆ สิ่งตลอดจนนิกายเซ็นที่คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทยได้รับสืบทอดจากบูรพาจารย์มีความเชื่อว่าความมัวหมองที่ทอหุ้มจิตเปรียบดังแว่นตาที่ฝุ่นละอองเกาะทำให้การมองเห็นของเราไม่ชัดเจน เมื่อเรามองไม่ชัดเจนการรับรู้และตอบสนองต่อสิ่งธรรมดานั้นก็จะทำอย่างไม่ถูกต้อง คือ การกระทำที่บังคับหรือฝืนจากความเป็นจริงของความธรรมดาให้กลายเป็นความถูกต้องของเรา จนคิดว่าความถูกต้องของเราเป็นความถูกต้องเป็นไปตามความเป็นจริงในความธรรมดาทั้งหมด พอเราเจอสิ่งที่ไม่เป็นความถูกต้องของเราก็ทำให้เกิดการยึดติดในความไม่เป็นไปตามที่เราคิดหรือที่เรียกว่าความทุกข์ ทำให้เกิดความอยากทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นความโลภก็ดี ความโกรธก็ดี ความหลงก็ดีเพื่อให้ลดความทุกข์นั้น ดังนั้นการรู้แจ้งความเป็นธรรมดาของสรรพสิ่งทำให้เรากลายเป็นพุทธะจึงเรียกว่าพุทธภาวะหรือจิตเดิมแท้

พุทธภาวะจึงเป็นเหตุให้เกิดการพิจารณาเห็นถึงสาเหตุและผลตามธรรมชาติ จะทำอย่างไรให้วางจิตใจเราเป็นปกติได้ จิตใจเราไม่ไปมุ่งวิ่งตามกระแสต่าง ๆ ที่กระทบจิตใจของเรา เป็นการ

พัฒนาทักษะในการใช้ชีวิตที่ควบคุมจิต ควบคุมอารมณ์ความรู้สึกของคนเรา เกิดสติปัญญามาช่วยเรา แก้ปัญหาต่าง ๆ ให้จิตเราร่มเย็นหรือจิตเราผ่อนคลายท่ามกลางธรรมชาติตรงนั้น ไม่หงุดหงิดมากไป ไม่โมโหมากไป ไม่ดีใจมากไป ไม่เสียใจมากไป ไม่เพี้ยนไป ไม่บ้าไป เพราะจิตจะเป็นไปตามธรรมชาติ ภายนอกที่กระทบกับจิตใจภายในตัวเราเพราะจิตจะเป็นไปตามธรรมชาติภายนอกที่กระทบกับจิตใจ ภายในตัวเรา เพราะผู้คนและสรรพสัตว์ทั้งหลายล้วนไม่ยากทุกข์ จึงแสวงหาว่าทำอย่างไรให้เรามีความสุข หรือมีความสุขก็อยากสุขยิ่งขึ้นไปเรื่อย ๆ จนถึงระดับหนึ่งจะเกิดนิพพิทา คือ ความเบื่อหน่ายที่ไม่อยากจะทำทุกข์ ไม่อยากจะทำสุขอีกแล้ว จึงค่อยไปเจอวิมุตติ คือ ความหลุดพ้น ความสุขสูงของตนคือ ความนิพพาน เราจะอยู่กับความทุกข์ได้ไหม อยู่กับสิ่งที่เราเกลียดได้ไหม เราเคยอยู่กับความเกลียดบ้างหรือเปล่า ทำให้รู้สิ่งต่าง ๆ เป็นข้อ ๆ ตามหมวดหมู่ พิจารณาหรือตีความอุปสรรคต่าง ๆ ด้วยความไม่ยึดเกาะหรือมุ่งไปทำร้ายใคร ก่อให้เกิดหนทางในการแก้ปัญหาที่ชัดเจนขึ้น หรือการปฏิบัติที่ไม่สร้างอกุศลธรรมด้วยกาย วาจา และใจตามหลักธรรม

3) จุดมุ่งหมายที่เกิดจากความศรัทธาในพุทธภาวะ

ข้อมูลที่ได้รับจากการวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประโยชน์ในการยึดถือหรือปฏิบัติในพุทธภาวะ ประกอบด้วย (1) การเข้าถึงจิตเดิมแท้นำมาซึ่งความสุขของตนและผู้อื่น (2) ความเสมอภาคในนำไปสู่การศึกษาและปฏิบัติธรรมของชนทั้งหลาย

(1) การเข้าถึงจิตเดิมแท้นำมาซึ่งความสุขของตนและผู้อื่น

พุทธภาวะทำให้ผู้คนในสังคมไม่เบียดเบียนกันตามหลักของสังคมและการเคารพตัวเอง เพราะการทำเพื่อให้ตนเองมีความสุขและผู้อื่นมีความสุขพร้อมด้วย หรือทำแล้วไม่เกิดข้อผูกมัดหรือกรรมชั่วเสีย ทำแล้วมีประโยชน์เพิ่มขึ้นโดยที่เราไม่ได้คาดหวังให้เกิดผลตอบแทน คือ เราทำดีแล้วสบายใจแล้ว ทำดีกับผู้อื่นที่พบเจอเรารู้สึกดีแล้ว และผู้อื่นก็ทำดีแล้วอย่างนั้น ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ไม่ทำให้ผู้อื่นเป็นทุกข์ เพราะคำว่าพุทธภาวะ ธรรมชาติแห่งพุทธะ พุทธจิต พุทธดั้งเดิม โพธิญาณ สัมมาโพธิญาณ นั้นเป็นคำเดียวกัน เพียงแต่คนที่เข้าไปถึงอธิบายให้เข้าใจไม่ได้ เพราะว่าเป็นสภาพที่รู้ได้เฉพาะตน คือ สภาพแห่งการบรรลุธรรม ดังคำกล่าวของหลวงจีนศุภชัย (เสี้ยกั๋ว) ว่า

ความไม่ปรุงแต่งในความรู้สึกเดิมหรือจิตเดิมแท้ที่เป็นสัญชาตญาณของคนเราจนเกิดความความต้องการที่มากขึ้น จนความคิดไม่อยู่ในสัมมาทิฐิมากจนเกินไป ทำให้ชีวิตการดำรงตนมีปัญหาจนเกินไป ชีวิตที่เราุ่นวายอยู่ในทุกวันนี้เพราะว่าคนเรามีความต้องการที่มากจนเกินไป จนฝืนธรรมชาติของจิตใจ กายภาพ และสิ่งแวดล้อม นำมาซึ่งความทุกข์ที่มากขึ้น ดังนั้นการตั้งความเป็นปกติของจิตใจเรา ความเรียบง่ายของจิตใจที่บริสุทธิ์ของเรามาใช้ในชีวิตประจำวัน และรักษาจิตไม่ให้เกิดการแกว่งไปในทางที่ไม่ดีของ

จิตใจเรา โดยการเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน คือ การรู้จักใจของเราว่ามันปกติหรือเปล่า เพราะว่าคนเราจะมีความรู้สึกที่ว่า วันนี้เกิดความสุข วันพรุ่งนี้เกิดความสุข แล้วเราจะทำอย่างไรให้วางจิตใจเราเป็นปกติได้ การวางจิตใจนี้ไม่ได้หมายความว่า ไม่ได้สนใจโลกเลย ไม่สนใจสภาวะแวดล้อมเลย แต่เป็นการรู้โลกได้ รู้สภาวะแวดล้อมได้ โดยที่ทำอะไรให้จิตใจเราไม่ไปมุงวิ่งตามกระแสต่าง ๆ ที่กระทบจิตใจของเรา หรือกล่าวได้ว่าการศึกษาพุทธภาวะหรือจิตเดิมแท้เป็นการพัฒนาทักษะในการใช้ชีวิตที่ควบคุมจิต ควบคุมอารมณ์ความรู้สึกของคนเรา อย่างที่เราพบเห็นได้ในสื่อโซเชียลที่มีบุคคลผู้มีวิญญูณ์ คุณวุฒิที่สูง แต่ที่ไม่สามารถควบคุมสิ่งที่เข้ามากระทบจิตใจทำให้เกิดโรคะ โทสะ โมหะ ความอาฆาตแค้น โดยไม่ได้นำจิตที่เป็นปกติของคนเรามาใช้ เช่น การขับรถปาดหน้ากันแล้วเอาปืนมายิงคู่กรณี เป็นต้น หรืออย่างบางคนเมื่อมีความสุขก็จะดีใจแบบปรืดไปเลย คล้ายกับอารมณ์ของผู้ที่เป็นไปโพล่า ซึ่งการพัฒนาจิตใจกับการพัฒนากายภาพไม่สมดุลกัน คือไม่ได้มีการพัฒนาจิตใจตามโลกาภิวัตน์ที่สูงขึ้น

(การสัมภาษณ์, 26 พฤศจิกายน 2561)

(2) ความเสมอภาคในนำไปสู่การศึกษาและปฏิบัติธรรมของชนทั้งหลาย

การปฏิบัติเพื่อเข้าถึงพุทธภาวะของบุคคลต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นฆราวาสหรือพระสงฆ์ ก็เหมือนกัน เพราะเป็นการอบรมปัญญาให้เห็นความธรรมดาของสิ่งทั้งหลาย เพียงแต่ต่างกันที่วิธีการตามวิถีชีวิตของผู้ปฏิบัติ เช่น สมัยพระพุทธเจ้าที่ผู้ปฏิบัติเขาก็ปฏิบัติไปตามชนชั้นวรรณะ ว่าเป็นพราหมณ์ก็ปฏิบัติพราหมณ์ แพศย์ก็ปฏิบัติแบบแพศย์ หรือถ้าพูดในปัจจุบันคือ พระก็ปฏิบัติแบบพระ ฆราวาสก็ปฏิบัติแบบฆราวาส ซึ่งเกิดจากการคิดแบ่งกลุ่มกันขึ้นมา แต่แท้จริงแล้วเราก็เกิด แก่ เจ็บ ตายเหมือนกันทุกคน ทิว ร้อน หนาวเหมือนกันทุกคน รู้สึกกันได้ทุกคน ดังนั้นการศรัทธา การศึกษา และการปฏิบัติในพุทธภาวะจึงทำได้เหมือนกันทุกคน เพราะไม่ว่าความดีความชอบหรือธรรมชาติล้วนปรากฏอย่างเท่าเทียมกันในธรรมชาติ เช่น ฝนตก ลมพัด แสงแดดส่อง ความร้อนที่ปรากฏแก่ผู้คนในทุกขณะ แต่บุคคลทั้งหลายให้ความสนใจรับรู้หรือปรุงแต่งที่แตกต่างกัน

มนุษย์เราพอพูดถึงการปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่ก็จะบอกว่า “ไม่มีเวลา” แต่ที่จริงแล้วการทำจิตใจให้เจริญจากภายในนั้นสามารถทำได้ทุกขณะ โดยปัจจุบันการศึกษาเรียนรู้กว้างขวางมากดังที่เราเห็นการสื่อต่าง ๆ เช่น พระมหาสมปองที่ท่านสอนธรรมะด้วยความตกลงใจกัน จนบางทีคนอื่นเขาก็ว่าเป็นท่านเป็นพระที่เป็นตลกไม่สุภาพ หรือการสร้างฐานข้อมูลในอินเทอร์เน็ตและการพัฒนา AI ให้สามารถช่วยแก้คิดประมวลผลและแก้ปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันของผู้คนได้ รวมถึงการรักษาศิลปะเพื่อละการเบียดเบียนผู้อื่นและตนเองด้วยกาย วาจา ใจและชำระอวิชชาที่เกิดกิเลสของร้อนให้เกิด

ทุกข์ทั้งหลาย ตลอดจนถึงการภาวนาหรือการพิจารณาอบรมจิตใจพัฒนาปัญญาตามจิตว่าปรุงแต่งสิ่งใดให้เกิดจากความธรรมดาของสรรพสิ่ง กำจัดความคิดที่ฟุ้งซ่านและให้จิตใจอยู่กับหลักเหตุและผลแก้ความลำบากทุกข์ร้อนทางใจ เป็นต้น ดังนั้นเราจึงเห็นได้ว่าการปฏิบัติให้เข้าถึงพุทธภาวะสำหรับทุกคนจะเหมือนกัน ดังคำพูดของหลวงจีนวัชชัย (เสียเหลี่ยม) ว่า

ปัจจุบันฆราวาสผู้อื่นอาจต้องใส่ใจในการหาเลี้ยงปากท้องด้วยการทำงาน ซึ่งจะมี ความสนใจพุทธภาวะก็ต่อเมื่อรู้สึกเหนื่อยล้าทางจิตใจ หรือรู้สึกไม่เป็นตัวของตัวเอง รวมถึง เมื่อตอนเข้าวัดเพื่อหาที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ เมื่อกลับมาอยู่กับตนเองให้กำลังใจตนเองจึงถึงจะ เกิดจิตแห่งพุทธะหรือพุทธภาวะที่เบ่งบานขึ้นมา แต่พระภิกษุและสามเณรเนี่ยดำรงชีวิตใน ผ้าเหลืองก็มีโอกาสที่จะเข้าถึงพุทธภาวะได้รวดเร็วกว่าบุคคลอื่นที่เขาไม่ได้ศึกษาตรงนี้ อย่างโดยตรง เพราะว่าเราก่อนข้างมีการดำรงชีวิตที่นิ่ง ไม่ต้องแก่งแย่งชิงดี และมีความ โกลීซิดหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนามากกว่า

(การสัมภาษณ์, 25 มกราคม 2562)

ผู้วิจัยสรุปหลักศรัทธาในส่วนเหตุที่เกิดคำสอนเรื่องพุทธภาวะตามความรู้และความเข้าใจ ของพระสงฆ์ในคณะสงฆ์จีนนิกายว่า พุทธภาวะเป็นเหตุให้เกิดการเข้าถึงจริงในสิ่งทั้งหลายที่ปรากฏใน ธรรมชาติ เพราะเมื่อผู้คนเกิดการปรุงแต่งสิ่งมาต่าง ๆ และยึดมั่นว่านั่นเป็นเรา นั่นเป็นเขา นั่นเป็น ของเรา นั่นเป็นของเขา นั่นเป็นสิ่งนี้ นั่นเป็นสิ่งนั้น ย่อมทำให้เกิดความยึดมั่นถือมั่นว่าเราต้องเป็น อย่างนั้น เขาต้องเป็นอย่างนี้ เราต้องได้อย่างนั้น เขาต้องได้อย่างนี้ เป็นต้น เมื่อสิ่งต่าง ๆ ไม่ได้เกิด ตามสิ่งที่ตนเองปรุงแต่งก็เกิดความทุกข์ จึงแสวงหาความสุขจนเกิดความรู้แจ้งว่าสิ่งต่าง ๆ เป็นดัง ความฝันที่ปรุงแต่งขึ้น นำมาซึ่งการเรียนรู้ความเท่าทันของความคิด และการปฏิบัติต่อผู้อื่นตามความ จริงและความเสมอภาคอันปราศจากการแบ่งแยกตัวตน เพราะความจริงอันบริสุทธิ์ใดที่เกิดกับเรา แล้วความจริงนั้นย่อมเกิดกับผู้อื่นในสังคมด้วย เพราะผู้นอนอยู่ในสังคมเดียวกันเพียงแต่บุคคลต่าง ๆ ย่อมสร้างกำแพงอันเกิดความคิดปรุงแต่งทำให้ไม่สามารถเข้าถึงพุทธภาวะอันเป็นจิตเดิมแท้ที่บริสุทธิ์ ได้ เช่น การปรุงแต่งว่าตนเป็นฆราวาส เขาเป็นพระสงฆ์ ตนรวย เขาจน ตนเป็นเด็ก เขาเป็นผู้ใหญ่ เป็นต้น ฉะนั้นเมื่อบุคคลเกิดความศรัทธา ศึกษา และปฏิบัติเพื่อเข้าถึงพุทธภาวะจักนำมาซึ่งความสงบ สุขอันเกิดจากการเข้าถึงความจริงอันบริสุทธิ์

4.2.2 หลักศึกษาของพุทธภาวะ

การเรียนรู้พุทธภาวะที่พระสงฆ์จีนนิกายรับรู้และเข้าใจ ประกอบด้วย (1) การศึกษาใน ตนเอง (2) การศึกษาจากสิ่งแวดล้อม (3) การศึกษาตามความเป็นจริงในชีวิตประจำวัน อธิบายได้ดังนี้

1) การศึกษาในตนเอง

ประเด็นหลักศึกษาพุทธภาวะที่ปรากฏในความเข้าใจของพระสงฆ์สะท้อนให้ถึงการเรียนรู้พุทธภาวะจากตัวเราและสิ่งที่อยู่รอบตัวเรา ได้แก่ การเรียนรู้ตัวเราคือการเรียนรู้การเจริญสติ ศิลหลักวินัย สมาธิ การภาวนา และปัญญาทำให้เห็นกิเลสหรือภัยแห่งสังสารวัฏ นำไปสู่การดับหรือการออกจากวงจรอุบาทว์ของสิ่งที่มีโทษทั้งทางกายและจิตใจ ตลอดจนการเรียนรู้และอยู่กับความคิดของตนเองให้มากขึ้นเพราะจิตเรานี้แหละเป็นพุทธะ ส่งผลให้การทํากิจวัตรประจำวันที่ดีที่สุดตามธรรมดาหรือธรรมชาตินั้น รวมถึงการปล่อยวางความคิดที่ปรุงแต่งเสริมความธรรมดาให้กลายเป็นสิ่งที่เราอยากให้เป็นมากขึ้น ทำให้เกิดการค้นพบพุทธภาวะในตัวเอง เพราะการศึกษาพุทธภาวะก็บอกความหมายในตัวเองว่าเป็นธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะที่ปรากฏอย่างมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน คือพุทธะไม่ได้หนีไปจากตัวเรา เพราะว่าทุกคนมีจิตแห่งพุทธะ การศึกษาพุทธภาวะยังก่อเกิดการเข้าถึงความว่างหรือจิตว่าง คำว่าจิตว่างไม่ใช่จิตที่เหม่อลอย แต่เป็นจิตที่ประกอบด้วยสมาธิตั้งมั่นในสิ่งที่ทำให้เกิดความเท่าทันในการปฏิบัติชีวิต เช่น การมีสมาธิตอนเรียนหนังสือที่เราใช้ทำความเข้าใจจากตัวหนังสือหรือคำที่ครูอาจารย์สอน ปราศจากการเหม่อลอยคิดเรื่องอื่นที่กังวลในอดีตหรืออนาคต เป็นต้น

2) การศึกษาจากสิ่งแวดล้อม

การเรียนรู้พุทธภาวะจากสิ่งรอบตัวเราคือการเรียนรู้จากความเป็นพุทธะของพระพุทเจ้า และหลักธรรมคำสอนของพระองค์จากพระสูตรต่าง ๆ เช่น ปรัชญาปารมิตาหฤทัยสูตร โศลกคำสอนของท่านหลักใจ้ว เป็นต้น โดยการหยิบมาลองศึกษาปฏิบัติลองชิมดูว่าผลการปฏิบัติทำให้เห็นความธรรมดาของสรรพสิ่งไหม? จิตสงบไหมนิ่งไหม? รวมถึงการฟังคำสอนของจากพระอาจารย์ผู้สืบทอดคำสอนจากบูรพาจารย์ เช่น สมัยก่อนจะมีท่านเจ้าคุณเย็นเขียวชื่อหูที่ท่านแนะนำสิ่งที่ท่านค้นพบผ่านการศึกษาปฏิบัติ เป็นต้น โดยสาธารณรัฐจีน (ไต้หวัน) จะมีการเปิดหลักสูตรสอนพุทธภาวะแก่พระสงฆ์และฆราวาส แต่ของไทยยังไม่แพร่หลาย ตลอดจนการศึกษาจากสรรพสิ่งในทุกเวลาและสถานที่ซึ่งปรากฏในชีวิตเรา ตัวอย่างเช่น ประเพณี วัฒนธรรม สังคม ความเชื่อ และสื่อต่าง ๆ สามารถนำมาศึกษาเพื่อให้เห็นความเป็นธรรมดาของสิ่งทั้งหลายได้ทั้งหมดอยู่ที่ตัวเราเองว่าถูกจริตกับสิ่งไหน เช่น การอ่านหนังสือวรรณกรรมอ้างอิงประวัติของพระพุทเจ้าที่เขียนโดยแฮร์มันส์ เฮสเส ภาพยนตร์ต่าง ๆ หรือเว็บไซต์ธรรมะที่มีการสอนทฤษฎีแนวคิดพุทธภาวะซึ่งถ้าเราหากจะพบว่าสิ่งเรานั้นมีอยู่เยอะ หรือการส่องกระจกแล้วเห็นตัวเรา การอาบน้ำในห้องน้ำ การเข้านอนที่ห้องนอนก็ล้วนสามารถเกิดการศึกษาและปฏิบัติพุทธภาวะได้ทั้งสิ้น ดังตัวอย่างคำกล่าวของหลวงจีนใบฎีกาประสิทธิ์ (เสี่ยจิ้น) ว่า

เราเรียนรู้สภาวะตรงนั้นและทราบถึงผลก็มาดูเหตุว่าเราเรียนรู้กับมันอย่างไร เราเรียนธรรมชาติที่มันกระทบกับเราเนี่ย เราอยู่กับมันด้วยอะไรหรือเราอยู่กับมันอย่างไร

ตัวอย่างเช่น ท่านเกลียดฉันทันที แต่เช้าเสียต้องไปคุยกับท่าน เหตุคือมันต้องไปคุย เพราะว่าเราอยู่ทำงานร่วมกัน แต่ฉันทเกลียดใครเกลียดเลยเห็นหน้าแล้วขะแยง พอมันไปอยู่สภาวะที่เหตุทำให้ต้องไปเจอกันเนี่ย เราจะอยู่กับมันอย่างไร เราอยู่กับความเกลียด หรือเราแยกความเกลียดออกจากเหตุใหม่ ความเกลียดคืออารมณ์ที่เราไปตั้งมันขึ้นมาเอง ตามสภาวะของความโลภ ความโกรธ ความหลงแล้วเราก็ดึงความเกลียดขึ้นมา ตั้งใจหยั่ง แห่งความเกลียดในความเป็นตัวกูของกูแล้วเราจะแยกมันออกจากสภาวะที่เราเริ่มต้น เรียนรู้ธรรมชาติซึ่งกันและกัน เพื่อที่จะอยู่กับความเกลียดอย่างไรและอยู่กับตรงนั้นอย่างไร เกลียดจึงเลยแต่อยู่ได้ด้วยการแยกมันออกจากกัน คือ แยกความเกลียดออกจากเหตุที่เรา ต้องเขาไปคุยงานแล้วคุยกับท่านด้วยเหตุไม่ใช่ความเกลียด เพราะว่าอารมณ์มันก็เป็นเพียง แค่ส่วนประกอบ หากเราอารมณ์เป็นที่ตั้งมันก็จะไม่มีเหตุเพราะว่าอารมณ์มันไปทำลายเหตุหมด

การศึกษาหรือปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาก็มีเพียงเท่านี้ ธรรมชาติเกิดขึ้นและดับไป คือธรรมชาติที่ฉันทต้องไปคุย คุยกับท่านแล้วการคุยก็จบไป สิ่งใหม่มาก็เรียนรู้กันไปเรื่อย ๆ คือมันจะไม่เป็นแบบ 1 2 3 มันจะเป็นแบบ 1 คือเริ่ม 1 จบ 1 ฉันทเริ่มต้นไปพอฉันทจบแล้วฉันทก็กลับมาอยู่ที่จุดเริ่มต้น เพราะว่าสิ่งที่เกิดมาจากใจฉันทก็กลับมาใจ วันนี้ฉันทไปจากใจแล้วฉันทกลับมาจากใจ คือ ฉันท 1 ไป 2 ฉันท 2 กลับมา 1 ฉันทไป 1 ไป 2 ไป 3 แล้วฉันทก็กลับมา 3 มา 2 มา 1 เมื่อฉันทไป 1 2 3 4 แล้วฉันทก็กลับมา 4 3 2 1 ฉันทไป 1 แล้วก็ต้องกลับมาอย่างนี้เสมอ จะมาบอกว่าตอนนี้ฉันทมีความสุขมากเลยกับเบอร์ 4 แล้วฉันทจะแก้ปัญหาที่เบอร์ 4 แต่ลืมไปว่าเบอร์ 4 มันเริ่มต้นมาจากเบอร์ 3 แล้วคุณก็ไปแก้ปัญหาแต่เบอร์ 4 แล้วก็แก้ปัญหาไม่ตกหรือไม่จบ เพราะว่าไม่ได้กลับไปสู่สภาวะเริ่มต้นสภาวะจิตเดิมแท้หรือจิตเริ่มต้นของเรา โดยลืมไปว่าเราเริ่มต้นมาจากไหน

(การสัมภาษณ์, 25 มกราคม 2562)

3) การศึกษาตามความเป็นจริงในชีวิตประจำวัน

หลักการศึกษายุทธศาสตร์ตามความเข้าใจในฐานะความเป็นปุถุชนคนธรรมดา ถึงแม้จะเป็นพระสงฆ์แต่ก็ยังถือว่าเป็นสมมุติสงฆ์อยู่ ดังนั้นการปฏิบัติในชีวิตประจำวันของเราทั้งฆราวาสและพระสงฆ์ล้วนแสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงพุทธภาวะอย่างไม่มีความแตกต่างกัน เพราะเรามักจะบอกว่าเราหนีไม่พ้นเลยในสามัญลักษณ์ 3 คือ การเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป สังเกตได้อย่างง่ายเลยไม่ว่าจะเป็นอารมณ์ ความรู้สึก หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ก็อยู่ในลักษณะเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ที่นี้การมีพุทธภาวะ การตื่นรู้ ความไม่ประมาท เมื่อเรานำสิ่งเหล่านี้เอามาเป็นเครื่องป้องกันตัวเรา เพื่อป้องกันตัวเราในสิ่งที่เราจะทำนั้นคืออะไร มีคุณประโยชน์อย่างไร หากกระทำแล้วจะเกิดความสุข

เสียหายอย่างไร คือทำให้เรามีสติพิจารณาสิ่งต่าง ๆ อย่างถึถ้วน ลึกซึ้งทั้งเชิงลึกและเชิงกว้างมากขึ้น เรานำสิ่งเหล่านี้ที่เป็นคำสอนในเรื่องสติปัญญาที่ก่อเกิดสภาวะพุทธะมาใช้ในชีวิตประจำวันได้บ้าง ไม่ได้บ้างก็อยู่ที่ตัวเรา เพราะว่าเราต้องมีการพัฒนาตนเองอยู่ทุกว้นนั่นเอง ฉะนั้น การปฏิบัติกิจวัตรประจำวันนั้นเป็นการศึกษาและการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงพุทธภาวะอยู่แล้ว หลวงจินอาโช (เสี่ยกั๋ง)

ความแตกต่างระหว่างการศึกษาและปฏิบัติของพระสงฆ์กับฆราวาสต่างกันที่ ภายนอกคือสถานภาพเท่านั้นเอง แต่การศึกษาและปฏิบัติทำได้ไหม ทำได้แน่นอนถ้ารู้วิธีการ อย่างยกตัวอย่างผู้ที่ไม่ได้มาบวช ศึกษาและทำพุทธภาวะได้ไหม ทำได้! ถือศีลกินเจ ได้ไหม ได้หมด! ผู้ไม่ได้บวชพระก็กินเจได้ปฏิบัติได้ ทั้งหมดจึงต่างกันแค่สถานภาพเท่านั้นเอง โดยสถานภาพไม่ได้ถูกจำกัดว่าสามารถทำได้หรือไม่ได้ อยู่ที่การเลือกที่จะปฏิบัติ เรียนรู้ของแต่ละคนเพราะว่าพุทธภาวะมีอยู่ในตัวทุกคนอยู่แล้ว

(การสัมภาษณ์, 25 มกราคม 2562)

ผู้วิจัยสรุปหลักศึกษาพุทธภาวะตามความรู้และความเข้าใจของพระสงฆ์ในคณะสงฆ์จีน นิกายว่า พุทธภาวะสามารถศึกษาเรียนรู้ได้จากตัวเราเองและสิ่งที่อยู่รอบตัวเรา ซึ่งปรากฏอยู่ในทุกสถานที่และทุกเวลาอย่างไม่มี ความแตกต่างในความสามารถเรียนรู้ไม่ว่าจะเป็นฆราวาสหรือพระสงฆ์ แต่ผู้คนมักคิดว่าตนเองไม่สามารถเรียนรู้เพื่อเข้าถึงพุทธภาวะ เช่น คิดว่ายังไม่มีเวลาหรือยังไม่ถึงเวลา เป็นต้น ทำให้เกิดความไม่สนใจในการเรียนรู้จิตเดิมแท้ของตน เกิดการปรุงแต่งและขนขวายความสุข อันเกิดจากการปรุงแต่งนั้น แต่แท้จริงผู้คนสามารถละการปรุงแต่งสิ่งมามาได้ โดยการเรียนรู้พุทธภาวะในตนเองคือการเรียนรู้ความเท่าทันของความคิดและการนำความรู้มาพัฒนาให้เข้าถึงจิตเดิมแท้ อันบริสุทธิ์ของตน ส่วนการเรียนรู้ในสิ่งที่อยู่รอบตัวเรา เช่น การเรียนรู้จากคำสอนของพระพุทธเจ้า หรือคณาจารย์ที่ตนนับถือ อินเทอร์เน็ต สภาวะบ้านเมือง ประเพณี วัฒนธรรม เป็นต้น

4.2.3 หลักปฏิบัติของพุทธภาวะ

ประเด็นหลักปฏิบัติพุทธภาวะที่ปรากฏในความเข้าใจของพระสงฆ์แสดงให้เห็นถึงการ พัฒนาตนเองในทุกวันหรือทุกช่วงขณะที่สามารถฝึกฝนได้ ซึ่งสรุปเป็นแนวทางเดียวกันคือการ พิจารณาหรือการกระทำที่เกี่ยวข้องกับจิตใจทำให้เห็นความเป็นธรรมดาของสิ่งทั้งหลาย

โดยการปฏิบัติเริ่มจากการตั้งปณิธานของตนเองที่ต้องการเข้าถึงความเป็นพุทธะที่ทุกคน สามารถเข้าถึงได้หรือการตั้งปณิธานไปเกิดในดินแดนของพระศรีอริยเมตไตรย นำมาซึ่งการสำรวจ ภายในใจและการสำรวจสิ่งภายนอกจิตใจขณะกระทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยการทำใจให้ว่าง การวางใจเป็น กลาง หรือการนำจิตของพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์มาใช้ส่องจิตตนเอง การสำรวจภายในใจ เช่น การพิจารณาความรู้สึกหรือการมีสติตั้งมั่นในสมาธิระหว่างการทำใจ การนั่ง การกระโดด การ

เดินทาง การเข้าใจความคิดฟุ้งซ่านที่โลก โกรธ และหลง เป็นต้น ส่วนการสำรวจสิ่งกระทำภายนอก เช่น การอาศัยตัวอย่างของสิ่งต่าง ๆ เป็นเครื่องมือหรืออาหารทางจิต การนับลูกประจำ การสวดคาถา หัวใจพระอวโลกิตศวรร การทำตามศีลวินัย การร่วมทำสังฆกรรมกิจกรรมอันดีงามร่วมกับผู้อื่น เป็นต้น ดังคำกล่าวของหลวงจีนภานุวัฒน์ (เสียดก) ว่า

สิ่งที่เราอยากจะค้นพบตามแนวทางการศึกษาปฏิบัติคือความมีสติ ความตื่นรู้ ความไม่ประมาท เมื่อค้นหาแนวทางการศึกษาปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าสอน ชื่อเสียด (หลวงพี่) ก็เจอเรื่องสติปัญญา ๔ คือการดำรงสติให้อยู่กับตัวโดยไม่มีกิเลสมาครอบงำด้วยการมีสติ อยู่ที่กาย การมีสติที่เวทนา การมีสติที่จิต การมีสติที่ธรรม จะสังเกตได้ว่ากระบวนการของพระพุทธเจ้าในด้านสติปัญญา 4 นั้นเป็นกระบวนการที่สอดคล้องการเป็นพุทธะอย่างแท้จริง เพราะเป็นสิ่งที่ส่งเสริมการตื่นรู้ การรู้เท่าทันกิเลส ซึ่งเป็นการสร้างเครื่องห่อหุ้มดวงจิต ไม่ให้กิเลสมาขบขันใจของเรา หลักการดังกล่าวนำไปปฏิบัติตามความเข้าใจในฐานะความเป็นปุถุชนคนธรรมดา ถึงแม้จะเป็นพระสงฆ์แต่ก็ยังถือว่าเป็นสมมุติสงฆ์อยู่ การปฏิบัติในชีวิตประจำวันของเรามักจะบอกว่าเราหนีไม่พ้นเลยในสามัญลักษณ์ 3 คือ การเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป สังเกตได้อย่างง่ายดายไม่ว่าจะเป็นอารมณ์ ความรู้สึก หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ก็อยู่ในลักษณะเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ที่นี้การมีพุทธภาวะ การตื่นรู้ ความไม่ประมาท เมื่อเรานำสิ่งเหล่านี้เอามาเป็นเครื่องป้องกันตัวเรา เพื่อป้องกันตัวเราในสิ่งที่เราจะทำนั้นคืออะไร มีคุณประโยชน์อย่างไร หากกระทำแล้วจะเกิดความเสียหายอย่างไร คือทำให้เรามีสติ พิจารณาสิ่งต่าง ๆ อย่างถี่ถ้วน ลึกซึ้งทั้งเชิงลึกและเชิงกว้างมากขึ้น เรานำสิ่งเหล่านี้ที่เป็นคำสอนในเรื่องสติปัญญาที่ก่อให้เกิดพุทธภาวะมาใช้ในชีวิตประจำวันได้บ้าง ไม่ได้บ้างก็อยู่ที่ตัวเรา เพราะว่าเราต้องมีการพัฒนาตนเองอยู่ทุกวันนี้เอง

(การสัมภาษณ์, 19 พฤศจิกายน 2561)

หลักการปฏิบัติของฆราวาสเพื่อเข้าถึงพุทธะนั้นไม่มีความแตกต่างจากพระสงฆ์ เพราะว่าพุทธภาวะเป็นเรื่องของจิตใจที่กล่าวว่ามีปรากฏอยู่แล้วในบุคคล ชาติเพียงแต่การสร้างความอำนวยการเท่านั้น เพราะว่าความเอื้ออำนวยการเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการศึกษาและปฏิบัติพุทธภาวะเพราะฆราวาสนั้นมีความเกี่ยวข้องกับครอบครัว ภาระหน้าที่การงานต่าง ๆ ดังนั้นจึงสนใจในการหาเลี้ยงชีพ เพราะว่าฆราวาสส่วนใหญ่ไม่มีใครหาเลี้ยงชีพ ต้องหาเลี้ยงตัวเอง แต่พระสายปฏิบัติจะมีเวลาในการปฏิบัติมากกว่า เพราะว่าไม่ต้องกังวลถึงปัจจัยสี่ในการดำรงชีพ ส่วนพระบ้านหรือคามวาสีจะค่อนข้างปฏิบัติเพื่อเข้าถึงพุทธภาวะได้น้อย เพราะว่า เวลาปฏิบัติมีน้อยกว่าศาสนิก กิจสงฆ์ กิจตนเอง การอำนวยความสะดวกในการทำบุญ การดูแลรักษาวัด การควบคุมลูกศิษย์ การรับกิจจานุวัตร ดังที่หลวงจีนธรรมธรรสุชาติ (เสียดโคย) กล่าวว่า

4.3 พุทธภาวะในความรู้และความเข้าใจของคณะสงฆ์จีนนิกายต่อการพัฒนามนุษย์และสังคม

การพัฒนามนุษย์และสังคมโดยอาศัยแนวคิดพุทธภาวะตามความรู้และความเข้าใจของพระสงฆ์ ประกอบด้วย (1) การพัฒนาที่เกิดจากจิต (2) การพัฒนาที่เกิดจากบุคคลแวดล้อม (3) การพัฒนาที่เกิดจากวัฒนธรรมสังคม (4) การพัฒนาที่เกิดจากความคิดที่นำไปสู่สังคมสงบสุข มีรายละเอียดดังนี้

4.3.1 การพัฒนาที่เกิดจากจิต

การพัฒนามนุษย์และการพัฒนาสังคมด้วยพุทธภาวะเกิดจากการพัฒนาจิตของตนเองนำมาซึ่งสังคมที่สงบสุข การพัฒนาตนเองเกิดจากการรู้ตัวเอง เข้าใจตัวเอง รู้สิทธิ รู้ศักยภาพ รู้ความเป็นพุทธะแห่งตน รู้ความเสมอภาคเท่าเทียมในการเข้าถึงพุทธภาวะของตนและผู้อื่น รู้ว่าทำอะไรอยู่ รู้เหตุตามจริง รู้ว่าอะไรดีงามและอะไรเลวทราม ตลอดจนการลดความกลัวหรือการทำลายกำแพงในจิตใจของตนเองไปสู่ความกล้าในการพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้นตามวิธีการที่ดีงามซึ่งตรงกับจิตความชอบและประโยชน์ทางจิตของตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ขจัดจิตไม่ให้ความมัวหมองของกิเลสมาเกาะห่อหุ้มใจตน เป็นการทำให้ตนเองเข้าสู่ความสมบูรณ์ทางจิตใจนำมาซึ่งความพร้อมที่จะช่วยเหลือผู้อื่นด้วยการเรียนรู้และผสมสิ่งที่ขาดในพุทธภาวะให้กับเขาเหล่านั้น ดังที่หลวงจีนนนธิร์ (เสี่ยเจ้า) อธิบายว่า

พุทธภาวะทำให้เกิดการพัฒนาที่ดีที่สุดได้แน่นอน เพราะเชื่อว่า เมื่อบุคคลได้เข้าถึงภavnันนั้นแล้ว การกระทำต่าง ๆ ของเขาย่อมแสดงออกมาจากจิตใจที่ดีงาม โดยความหมายในการเกิดเป็นมนุษย์ตามมุมมองของเสีย คือ การชดใช้กรรมเก่าและสร้างกรรมใหม่ โดยกรรมหมายถึงผลแห่งการกระทำ ซึ่งกรรมมี 2 อย่างคือ (1) กรรมดี ผลแห่งการกระทำที่น่าชอบพอใจ (2) กรรมชั่ว ผลแห่งการกระทำที่ร้ายเลวทราม ดังนั้นการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งย่อมมีผลกรรมที่ดีและไม่ดีสะท้อนตามเหตุนั้นด้วย เมื่อเขาเหล่านั้นเข้าถึงพุทธภาวะได้ เขาจะไม่สนใจในโลก ความโกรธ ความหลงแล้ว การกระทำของเขาจะก่อให้เกิดการกระทำที่งามและเป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นด้วย

(การสัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2561)

4.3.2 การพัฒนาที่เกิดจากบุคคลแวดล้อม

การพัฒนาสังคมเกิดจากความเป็นธรรมตาของสังคมที่เราทุกคนล้วนเป็นส่วนหนึ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับบุคคลรอบข้างหรือสิ่งที่เกิดขึ้นไม่ว่าด้านใดด้านหนึ่ง เมื่อบุคคลในสังคมเข้าใจและพัฒนาจิตใจเข้าสู่พุทธภาวะอันเป็นจิตเดิมแท้ซึ่งการกระทำที่ดีงามในสังคมตามกาละโอกาส ดังคนที่น่าชื่นชมแล้วไปช่วยคนตกน้ำฉนั้นนั้น โดยการช่วยเหลือผู้อื่นด้วยการทำตนเองให้ตัวอย่างเป็นการสอน

หรือนำพาผู้อื่นที่ดีกว่าการสอนด้วยเสียกระดาษ นอกจากนี้เมื่อทุกคนมีสติพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ตามความจริงซึ่งทุกคนสามารถนำมาปฏิบัติได้ในทุกชนชาติศาสนาอย่างไร้ข้อจำกัดและขัดเกลาเรื่อย ๆ จนทุกคนร่วมทำมากขึ้น จักทำให้สังคมนั้น ๆ เกิดความเท่าทันในการดำรงชีวิตด้วยความไม่ประมาท และนำมาซึ่งความสุข ดังตัวอย่างพระโพธิสัตว์กวนอิมปางพันเนตรพันกรที่สะท้อนถึงบุคคลหนึ่งที่ใช้ตาและมือช่วยเหลือตนเองและผู้อื่น เมื่อผู้อื่นได้รับดวงตาและมือแล้วก็ไปช่วยคนอื่นต่อ ๆ ไป เริ่มจากหนึ่งคนเป็นสอง สองคนเป็นสี่ สี่คนเป็นแปด ซึ่งทวีคูณต่อไปเป็นพันเป็นหมื่นอย่างไม่รู้จบ ดังนั้นการสอนให้บุคคลในสังคมเข้าใจและเอาใจใส่ถึงศีลธรรมที่ผู้คนปฏิบัติได้จึงเป็นก้าวแรกในการพัฒนาสังคม เพราะศีลธรรมนี้จะไปลดความอยากทำความชั่วต่าง ๆ ความมัวหมองของจิตลดน้อยลง ส่งผลให้การแย่งแย่ง การอาชญากรรม ความเหลื่อมล้ำก็มีจำนวนน้อยลง ณ เวลานั้นความต้องการเข้าถึงความเป็นจิตเดิมแท้ที่บริสุทธิ์หรือพุทธภาวะของบุคคลต่าง ๆ ก็เกิดขึ้น นำมาซึ่งสังคมที่มีความเจริญดีงามแน่นอน ดังที่หลวงจีนธรรมนาทจีนประพัทธ์ (เย็นบุญ) กล่าวไว้

การพัฒนาตนเองด้วยการพัฒนาจิตใจนี้แหละจะเป็นการพัฒนาสังคมด้วย เพราะเราก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่มีความเกี่ยวข้องกันในทุก ๆ ด้าน เมื่อเราอยู่ในหมู่คนที่เป็นครอบครว้ก็เรียกสังคมครอบครัว หรืออยู่ในประเทศไทยก็เรียกสังคมไทย หากมองระดับจักวาลก็เรียกสิ่งประกอบของโลกว่าสังคมโลก ดังนั้นเมื่อการพัฒนาทางจิตของเราจะเป็นการกำหนดรูปแบบการกระทำของเราให้เป็นประโยชน์ต่อครอบครัว ประเทศ หรือโลกอย่างตามความเป็นจริง เราจะได้แสดงออกตามการชักนำของสื่อโฆษณาหรือเหตุการณ์ที่เราพบเห็นหรือพบเจอไปทันที เพราะว่าเราสามารถเห็นแล้วว่าเหตุเกิดจากอะไรและผลคืออะไร ตลอดจนการช่วยเหลือกันในหมู่ของสังคมนั้นทำให้ผู้อื่นรู้ ผู้อื่นคิด ผู้อื่นปฏิบัติตาม เมื่อเขามีอิสระทางจิตใจตามความเป็นจริงแล้วจะทำให้เป็นผู้มีความสุขและหากเขาช่วยเหลือผู้อื่นต่อไปเรื่อยด้วยนั้นแหละสังคมเราในระดับต่าง ๆ ก็จะพัฒนาให้เป็นสังคมที่มีความสุขได้อย่างแท้จริง

(การสัมภาษณ์, 25 มกราคม 2562)

4.3.3 การพัฒนาที่เกิดจากวัฒนธรรมของสังคม

หลักศรัทธา ศึกษา และปฏิบัติยังก่อให้เกิดรูปแบบการกระทำของสังคมนั้น ๆ ได้ เช่น เราจะเห็นในหนังหรือในวรรณกรรมของจีนที่พระสงฆ์พบกับฆราวาสหรือฆราวาสพบกับพระสงฆ์ล้วนทำความเคารพกันด้วยการกล่าวพระนามพระอมิตาพุทธว่า “อโห มี ทอ ฮุก” ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเคารพความเป็นพุทธะที่มีอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกันในแต่ละบุคคลทั้งฆราวาส พระสงฆ์ ผู้เป็นเพศชาย เพศหญิง เด็ก ผู้ใหญ่ คนยากจน คนรวย เป็นต้น ทำให้เกิดความสงบสุขในสังคม ตัวอย่างเช่น ผู้หญิงกับผู้ชายก็มีความเท่าเทียมในการเป็นพุทธะเหมือนกัน ดังที่เราจะเห็นในข่าวเมื่อหลายปีก่อนที่

ผู้หญิงออกมาประท้วงเรื่องสิทธิความเท่าเทียมทางสังคมเท่ากับผู้ชายอะไรทำนองนั้น เป็นต้น แต่เราไม่ได้มองเพียงแค่ความเท่าเทียมในมนุษย์เท่านั้น เรายังมองไปถึงทุกสรรพสัตว์ด้วย ตัวอย่างเช่นการไม่ฉันทเนื้อหรือฆ่าสัตว์ของคณะสงฆ์เรา แต่ในประเทศไทยไม่ปรากฏวัฒนธรรมบางอย่าง เช่น การทำความเคารพกันด้วยการกล่าวชื่อพระอมิตาพุทธเจ้า ตั้งผู้อื่นและตนเองมีความสามารถเป็นพระพุทธรูป เพราะถูกผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมที่แบ่งความสูงศักดิ์ระหว่างพระสงฆ์กับฆราวาส ดังที่หลวงจีนใบฎีกาสมชัย (เสี่ยเที้ยว) กล่าวว่า

พุทธภาวะสำหรับฆราวาสที่นับถือพระพุทธศาสนาหายานนี้ในต่างประเทศเขาก็จะรู้ตรงนี้นะ เวลาเจอพระก็ทักอามีทอชุก แต่เขาจะเรียกโยมด้วยกันว่า 师兄 (ชื่อชวอง-ศิษย์พี่ชาย) 师姐 (ชื่อเจีย-ศิษย์พี่หญิง) หรือ 师弟 (ชื่อตี-ศิษย์น้อง) โดยส่วนใหญ่จะใช้ศิษย์พี่มากกว่าแม้ว่าจะอายุเท่ากันหรืออายุต่ำกว่า เพราะว่าเขานิยมเรียกให้สูงกว่า ส่วนพระจะเรียกโยมว่าผู้ช่า แต่ของไทยจะไม่มีอย่างนี้ เนื่องจากของเรามีแบ่งพระแบ่งโยม แต่ต่างประเทศไม่มีเพราะว่าเขามองว่าทุกคนเกิดมาศักดิ์ศรีแห่งความเป็นพุทธะเท่ากันหมด พระที่เกิดมาบวชเป็นพระก็เพราะว่าคุณเลือกมาปฏิบัติในรูปแบบความเป็นพระ สำหรับฆราวาสอย่างพุทธเจ้าที่ปฏิบัติตนเพื่อสร้างบารมี 10 เช่นในชาติที่เป็นพระโพธิสัตว์พระเวสันดรที่ปฏิบัติในรูปแบบฆราวาส ภายหลังเราก็ยกย่องท่านว่าเป็นมหาโพธิสัตว์

ตัวอย่างที่เราเห็นในหนังหรือชีวิตประจำวันทีพอเราเจอใครเราก็ก้าวกับเขาว่า 阿弥陀佛 (อามีทอชุก-อมิตะพุทธ) เพราะว่าเราแสดงอย่างเขาเป็นพระพุทธรูปองค์หนึ่งและเราก็เป็นพระพุทธรูปองค์หนึ่ง หรืออย่างเราพบเจอโยมอย่างเนี่ยะ ในประเทศไทยจะไม่ค่อยปฏิบัติกัน แต่ในต่างประเทศเนี่ยเวลาเราพบเจอโยม เขาก็ว่าเป็นการพบพระโพธิสัตว์ โดยคำว่าพระโพธิสัตว์ในที่นี้ไม่ได้เป็นมหาพระโพธิสัตว์อย่างพระโพธิสัตว์กวนอิมหรือพระโพธิสัตว์ที่เรานับถือกัน แต่ว่าหมายถึงพระโพธิสัตว์ชั้นเบื้องต้นที่กำลังฝึกเป็นพระพุทธรูป เวลาเจอกันก็เรียกแทนตัวเองว่า 菩萨 (ผู้ช่า) เช่น เวลาเจอโยมคนแก่ก็เรียก เหล่าผู้ช่า ก็คือเรียกผู้อื่นว่าพระโพธิสัตว์ แต่พอคณะสงฆ์จีนเรามากกลมกลืนกับวัฒนธรรมต่าง ๆ ของไทย ส่วนนี้ก็หายไป ถ้าหากเราพูดก็เป็นเรื่องแปลก ๆ แต่ต่างประเทศเขาใช้กันนะ ดังนั้นถ้าหากจะพูดถึงหลักปฏิบัติพุทธภาวะของคณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทยที่เด่นชัด ก็ถือว่าไม่มีนะ เพราะว่ามันหายไปกลมกลืนกับวัฒนธรรมไทยแล้ว

(การสัมภาษณ์, 25 มกราคม 2562)

4.3.4 การพัฒนาที่เกิดจากความคิดที่นำไปสู่สังคมสงบสุข

สังคมสงบสุขหมายถึงโลกอันผาสุกที่ปราศจากความวุ่นวายภายในจิตและภายนอกใจเพราะผู้คนในสังคมได้รับการพัฒนาให้รู้เห็นและเข้าถึงพุทธภาวะที่เท่าเทียมเสมอภาคกันในทุกคน ทำให้

บุคคลต่าง ๆ รู้หน้าที่อย่างสอดคล้องกันและกระทำตามความถูกต้องเมื่อนั้นสังคมก็สงบสุข ไม่ขัดแย้ง เบียดเบียน เมื่อสังคมมนุษย์ที่เล็ก ๆ คือ สังคมครอบครัว พัฒนามาเป็นสังคมเครือญาติ หมู่บ้าน อำเภอ จังหวัด ประเทศ โดยมีคนในสังคมส่วนใหญ่จะเป็นคนดีแล้ว ความสงบสุขย่อมเกิดขึ้นเพราะ คนเพียงคนเดียวยากที่จะทำให้สังคมโดยรวมดีได้ ดังนั้นหากผู้คนล้วนรู้เห็นและเข้าถึงพุทธภาวะอาจ กล่าวได้ว่าการพัฒนาสังคมให้สงบอาจจะต้องพัฒนาเลย เพราะสังคมสงบสุขในตัวเองแล้ว ดังคำกล่าวของหลวงจีนธรรมรักษ์จีนประจิด (เย็นอี) ว่า

พระโพธิสัตว์เมื่อพยายามฝึกตนอยู่ในสังคมหรือในชีวิตประจำวันของตนก็มักจะ พบเจอผู้คนที่ประสบปัญหาจากความทุกข์ที่ตนพบเจอหรือเคยผ่านมา ก็เกิดความเมตตาที่จะช่วยเหลือเขาด้วยเพราะพระโพธิสัตว์มองว่าผู้อื่นก็มีความสามารถในการเห็นความ ธรรมดาของสรรพสิ่งและสำเร็จเป็นพุทธะได้ ก็พยายามช่วยเหลือหรือนำความรู้ของตนไป ใช้ในสังคมที่ตนอยู่ หรือที่มหายานเรามักกล่าวว่าเป็นการขนสรรพสัตว์จำนวนมากให้ไปสู่ พุทธภูมิ เพราะว่าเมื่อเราช่วยเขาหนึ่งหรือช่วยสิบ หนึ่งหรือสิบนั้นเห็นความธรรมดาแล้วก็ ช่วยผู้อื่นต่อก็ทำให้สังคมพัฒนาดีขึ้น เนื่องจากผู้คนมีการพัฒนาทางจิตใจที่ดีแล้ว เกิด ปัญญาแล้ว ดังนั้นการกระทำเพื่อจุดไฟเผาหัวตัวเองหรือผู้อื่นจึงไม่เกิดขึ้น

ความสงบสุขของสังคม คือ หมู่คนในชุมชนมีความสอดคล้องกันท่ามกลางความ หลากหลายในความคิด ทำให้เกิดกิจกรรมในการดำรงชีวิตที่มีความพร้อมเพียงในทาง เดียวกัน ไม่ขัดแย้งหรือเบียดเบียนกัน สังคมเราก็เกิดความสงบสุขขึ้น เมื่อเรามีความสงบ สุขทางใจเพราะการเห็นธรรมดาของสรรพสิ่งย่อมเกิดขึ้นจากการปฏิบัติตนได้ถูกต้องตาม ความแท้จริงของสิ่งนั้น ๆ ไม่ใช่เกิดเพราะเราโกรธ เราโลภ เราหลงผิด เราริษยา เรา เกรียดแค้น เราถือตัว เราฟุ้งซ่าน เราหุดหู่ เราลึกลับใจ เราไม่ละอาย เราไม่เกรงกลัว เป็นต้น ... ดังนั้นการมองเห็นความธรรมดาของสรรพสิ่งที่ผู้คนมีอยู่แล้วในตนเองทำให้เกิดการ ดำเนินชีวิตด้วยการช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพื่อสร้างความสงบสุขทางใจจึงเป็นการสร้าง สังคมที่สงบสุขอย่างแท้จริง

(การสัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2562)

ผู้วิจัยสรุปได้ว่าพุทธภาวะสามารถพัฒนามนุษย์และสังคมได้โดยการพัฒนาจิตใจของบุคคล ในสังคมให้เกิดความตั้งมั่นการเป็นพระโพธิสัตว์เพื่อการเข้าสู่ความบริสุทธิ์ตามความจริงเรียกว่าพุทธะ ซึ่งล้วนปรากฏหรือมีอยู่ในทุกคนและทุกสิ่ง เมื่อบุคคลพัฒนาจิตใจตั้งมั่นแล้วย่อมละการคิดปรุงแต่งใน สิ่งที่เป็นมายา เพราะเรียนรู้ความเท่าทันของอารมณ์คือความโลภ ความโกรธ และความหลงที่เกิด ความยึดมั่นถือมั่นอันเกิดความคิดปรุงแต่ง นอกจากนี้เมื่อพระโพธิสัตว์เข้าถึงความจริงทั้งหลายย่อม เกิดความเมตตากรุณาต่อผู้อื่นในสังคมและสรรพสัตว์หรือสรรพสิ่งในจักรวาล เพราะเห็นถึงความเสมอ

ภาคหรือความเป็นเช่นนั้นของสรรพสัตว์ที่มีความเท่าเทียมกับตนเองทั้งในด้านชีวิตที่เป็นความอยากหรือความหมายในการดำรงอยู่ตามความเป็นจริง ก่อให้เกิดความคิดและการกระทำที่เป็นรูปแบบของผู้คนในสังคมทั้งในระดับครอบครัว วัด ชุมชน ประเทศ และโลก อันเป็นการพัฒนาสังคมให้เกิดความสงบสุข

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการศึกษา

งานวิจัยนี้พบว่าพุทธภาวะที่ปรากฏในพระคัมภีร์มหายานและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเด็นหลักศรัทธาคือการเชื่อในภาวะเดิมแท้ที่สะอาดบริสุทธิ์สรรพสัตว์มีอย่างเสมอภาคสอดคล้องกับงานวิจัยของ Tony Sin-Heng See (2016: 47) ที่กล่าวถึงพุทธภาวะในความหมายสิ่งที่สะอาดบริสุทธิ์ (pure and immaculate) ที่สรรพสัตว์ล้วนมีอยู่ ทำให้กล่าวได้ว่าเขาเหล่านั้นล้วนเข้าถึงความเป็นพุทธะได้

ประเด็นหลักศึกษาพบว่าการเรียนรู้พุทธภาวะเกิดจากการเข้าใจแก่นคำสอนของพระพุทธศาสนาคือความเที่ยงแท้ ความสุข ความเป็นแก่นสาร และความบริสุทธิ์ ซึ่งปรากฏอยู่ในความจริงทุกสรรพสิ่ง ทุกช่วงเวลา และทุกสถานที่ ทำให้เกิดความเข้าใจในความสะอาดบริสุทธิ์และความเสมอภาคได้อย่างถูกต้องตามความจริง นำมาซึ่งการปฏิบัติหรือการเปลี่ยนเครื่องอาศัยของจิตอันปราศจากการปรุงแต่ง สอดคล้องกับโศลกคำสอนของท่านอัญญาอุปัชฌาย์ผู้เป็นพระสังฆปริณายกรูปที่ 6 แห่งนิกายเซนว่า “โพธิ์ไซร์เดิมไร้ต้น กระจกยลหามีไม่ แท้จริงปราศสิ่งใด แล้วที่ไหนจะเกิดธุลี” ซึ่งอธิบายว่าสาระทั้งหลายไม่ใช่ตัวตนและไม่ได้ยึดติดในอะไร ๆ อจิตคือการไม่คิด แม้จะเข้าไปข้องแวะกับความคิดก็ตาม การไม่ยึดติดใด ๆ นี้แลคือธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์ (ส. ศิวรักษ์, 2542: 91-92)

ประเด็นในหลักปฏิบัติของพุทธภาวะที่ปรากฏในพระคัมภีร์มหายานแสดงให้เห็นถึงการบ่มเพาะเมล็ดพันธ์แห่งพุทธะให้เติบโต แม้ว่าแนวทางการปฏิบัติมีอย่างหลากหลายแต่ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงการปฏิบัติของพระโพธิสัตว์ในระดับโลกุตตมะที่หยุดคิดปรุงแต่งทำให้ปฏิบัติสู่พุทธภาวะ ก่อเกิดปัญญาแจ่มแจ้งโดยชอบด้วยตนเอง นำมาซึ่งประโยชน์และความสุขของสรรพสัตว์ด้วยการนำพาผู้อื่นให้เข้าถึงความจริงอันสงบสุขสะอาดปราศจากกิเลส เพราะอาศัยเหตุแห่งความเมตตากรุณาที่เกิดพร้อมปัญญาที่เห็นถึงความเสมอภาคอย่างเท่าเทียมกันของสรรพสัตว์ ดังคำกล่าวที่ปรากฏในคำสอนของฮวงโป (2536: 33) ผู้เป็นหลานศิษย์ของท่านอัญญาอุปัชฌาย์ว่า

เนื่องจากจิตคือพุทธะ วิธีที่ฉลาดเพื่อลูถึงสิ่งๆ นี้ก็คือการเพาะให้พุทธะจิตนั้นผลิออกมาให้เห็นเท่านั้นเอง เพียงแต่เธอทำมันให้ว่างจากความคิดปรุงแต่งต่าง ๆ ซึ่งล้วนแต่นำไปสู่การเกิดและการดับอยู่ตลอดเวลา และนำไปสู่ความทุกข์เดือดร้อนใจของสัตว์โลกและโลกอื่นๆ พวกเขาจะไม่มีความสำเร็จที่จะต้องมีวิธีปฏิบัติเพื่อการตรัสรู้และอะไรทำนองนั้น นานาชนิดเลย

ส่วนพุทธภาวะจากรู้ความเข้าใจของพระสงฆ์มหานิกายต่อประเด็นหลักศรัทธาคือการเชื่อในความเป็นพุทธะที่เป็นจิตเดิมแท้ของทุกคน ดังคำสอนของพระพุทธเจ้าที่กล่าวว่า “สรรพสัตว์ล้วนมีพุทธภาวะ” ซึ่งเป็นคำยืนยันความสามารถเป็นพุทธะของทุกสรรพสัตว์ที่มีอย่างเท่าเทียมกัน ดังผลการศึกษาของจูซงเหมี่ยว (朱松苗) และโฮ่วเสี่ยวปิน (侯晓斌) กล่าวถึงจิตเดิมแท้คือพุทธะ ส่วนผู้ที่ถูกอวิชชากิเลสท้อหุ้มจิตใจ ตั้งฝุ่นละอองเกาะจิตให้มัวหมองเกิดเป็นความโลภ ความโกรธ และความหลงในจิต เขาผู้นั้นจะมองไม่เห็น “จิตเดิมแท้” ซึ่งอยู่ภายในตน ดังนั้นเมื่อบุคคลสามารถขจัดความมัวหมองของกิเลสอย่างหมดจดก็จะพบ “จิตเดิมแท้” หรือพุทธภาวะที่มีอยู่ในตนเองและทุกสรรพสิ่ง อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงภาวะของการบรรลุ “พุทธภาวะ” หรือ “พุทธจิต” สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าตามแนวคิดของนิกายเซน (2015: 72)

ประเด็นศึกษาพบว่าการเรียนรู้พุทธภาวะโดยอาศัยตัวเราตามสติ ความคิด อารมณ์ และร่างกาย ส่วนการศึกษาจากสิ่งที่อยู่รอบตัวเราคือสังคมวัฒนธรรมและสื่อต่าง ๆ นำมาซึ่งปัญญาทำให้เห็นกิเลสหรือภัยแห่งสังสารวัฏ ทำให้ออกจากวงจรอุบาทว์ของสิ่งที่มีโทษทั้งทางกายและจิตใจ รวมถึงการปล่อยวางความคิดที่ปรุงแต่งเสริมความธรรมดาให้กลายเป็นสิ่งที่เราอยากให้เป็นมากขึ้นทำให้เกิดการค้นพบธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะในตัวเอง สอดคล้องกับการศึกษาของถาปกรณ กำนิตศรีที่กล่าวว่าสภาพจิตของบุคคลระดับพระพุทธเจ้าผู้ซึ่งได้พัฒนาพุทธภาวะของตนให้ปราศจากอาสวะกิเลสทั้งปวงคือการพัฒนาศักยภาพของตนเองให้กลายมาเป็นความจริงอันสมบูรณ์ของผู้ที่ปราศจากกิเลสอาสวะอย่างสิ้นเชิง (2552: 26)

ประเด็นปฏิบัติพบว่าการกระทำเพื่อพัฒนาตนเองในทุกวันหรือทุกช่วงขณะที่สามารถฝึกฝนได้ด้วยการพิจารณาหรือการกระทำที่เกี่ยวข้องกับจิตใจ ทำให้เห็นความเป็นธรรมดาของสิ่งทั้งหลาย นำมาซึ่งการเข้าถึงพุทธภาวะตามความเป็นจริงในจิตของตนและการปฏิบัติที่เท่าทันต่อเหตุการณ์หรือสภาวะนั้น ๆ สอดคล้องกับแนวคิดการปฏิบัติในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่สอนให้ผู้คนเข้าใจและสามารถดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ ปราศจากการคิดปรุงแต่งที่นำมาซึ่งอวิชชาและความทุกข์ทั้งหลาย โดยคำสอนของพระองค์แบ่งได้ 2 ลักษณะคือ (1) คำสอนให้เข้าใจธรรมชาติที่แท้จริงของโลก (2) คำสอนที่เป็นแบบแผนการกระทำที่ไม่ขัดต่อธรรมชาติของโลกหรือที่เรียกว่าศีลธรรม (S. B. King, 2002: 279-280)

สำหรับความรู้และความเข้าใจของคณะสงฆ์จีนในพุทธภาวะต่อประเด็นการพัฒนามนุษย์พบว่า การพัฒนาตนเองเกิดจากการรู้ตัวเอง เข้าใจตัวเอง รู้สิทธิ รู้ศักยภาพ รู้ความเป็นพุทธะแห่งตน รู้ความเสมอภาคเท่าเทียมในการเข้าถึงพุทธภาวะของตนและผู้อื่น รู้ว่าทำอะไรอยู่ รู้เหตุตามจริง ตลอดจนการลดความกลัวหรือการทำลายกำแพงในจิตใจของตนเองไปสู่ความกล้าในการพัฒนาจิตใจ

ให้สูงขึ้นตามวิธีการที่ตั้งงามซึ่งตรงกับจริตความชอบและประโยชน์ทางจิตของตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ขจัดจิตไม่ให้มีความมัวหมองของกิเลสมาเกาะทอหุ้มใจตน เป็นการทำให้ตนเองเข้าสู่ความสมบูรณ์ทางจิตใจนำมาซึ่งความพร้อมที่จะช่วยเหลือผู้อื่นด้วยการเรียนรู้และผสมสิ่งที่ขาดในพุทธภาวะให้กับเขาเหล่านั้น

การพัฒนาสังคมเกิดจากความเป็นธรรมดาของสังคมที่เราทุกคนล้วนเป็นส่วนหนึ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับบุคคลรอบข้างหรือสิ่งที่เกิดขึ้นไม่ว่าด้านใดด้านหนึ่ง เมื่อบุคคลในสังคมเข้าใจและพัฒนาจิตใจเข้าสู่พุทธภาวะอันเป็นจิตเต็มแท้นำมาซึ่งการกระทำที่ตั้งงามในสังคมตามกาละโอกาส ซึ่งสามารถปฏิบัติได้ในทุกชนชาติศาสนาอย่างไร้ข้อจำกัดด้วยความไม่ประมาทและขัดเกลาเรื่อย ๆ เมื่อทุกคนร่วมทำมากขึ้นทำให้สังคมไม่ประมาทและเกิดความเท่าทันในการดำรงชีวิต ก่อให้เกิดรูปแบบการกระทำของสังคมนั้น ๆ นำมาซึ่งความสงบสุข สอดคล้องกับผลการศึกษาของไกรฤกษ์ ศีลาคมและศิริวรรณ เกษมสานต์กิตติการ (2535: 130) คือเมื่อเราทราบว่ามีมนุษย์มีความสามารถที่จะอยู่บนโลกใบนี้ได้โดยเป็นผู้อยู่เหนือทุกข์ ทำไมเราจึงไม่ใช้ศักยภาพอันนี้ให้เต็มความสามารถของเราในการที่จะเรียนรู้ธรรมะเพื่อจะนำมาใช้ในการดับทุกข์ทางใจของเรา เพราะเราทุกคนมีความสามารถนี้อยู่ในตัว และเมื่อเราได้เรียนรู้ที่จะดับทุกข์ทางใจของตนได้แล้วมีชีวิตที่สงบเย็นได้แล้ว ก็ควรเป็นอย่างยิ่งที่เผยแพร่ความรู้อันนี้เพื่อให้ผู้อื่นได้ตระหนักรู้ถึงความสามารถของตัวเองว่า ตัวเขาสามารถเรียนรู้ที่จะอยู่เหนือความทุกข์ได้ในชีวิตปัจจุบัน เมื่อเราทุกคนได้ใช้ศักยภาพอันนี้อย่างเต็มที่แล้ว โลกใบนี้เองที่จะกลายเป็นสุขชาติพุทธเกษตรอันเป็นดินแดนแห่งความสุขและความบริสุทธิ์ของทุกๆ คน

การพัฒนาจิตของตนเองและผู้อื่นให้รับรู้และเข้าถึงพุทธภาวะนำมาซึ่งสังคมที่สงบสุข คือโลกอันผาสุกที่ปราศจากความวุ่นวายภายในจิตและภายนอกใจ เพราะผู้คนในสังคมได้รับการพัฒนาให้รู้เห็นและเข้าถึงพุทธภาวะที่เท่าเทียมเสมอภาคกันในทุกคน ทำให้บุคคลต่าง ๆ รู้หน้าที่อย่างสอดคล้องกันไม่ขัดแย้งเบียดเบียน และกระทำตามความถูกต้องเมื่อนั้นสังคมก็สงบสุข สอดคล้องกับผลการศึกษาหลักความสงบสุขในมหาปริณิพพานสูตรที่กล่าวถึงความสุขขั้นต้นที่เกิดจากการปฏิบัติศีล การไม่ละเมิดสิทธิผู้อื่น การมีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การเคารพกฎระเบียบสังคม ส่วนความสุขขั้นสูงคือการบรรลุนิพพานได้แก่ ภาวะการปราศจากกิเลสความโลภ ความโกรธ ความหลง นำมาซึ่งความสามัคคีปรองดองและการเกิดสมาธิกับปัญญาในการพัฒนาคุณธรรมอย่างไม่ประมาท (ประยงค์ จันทร์แดง, 2560: 151)

การประยุกต์แนวคิดพุทธภาวะเข้าสู่การนำไปใช้ในสังคมปัจจุบัน ซึ่งผู้คนในสังคมจะเข้าถึงพุทธภาวะได้โดยการปฏิบัติหรือศึกษาเรียนรู้ให้เกิดปัญญาจากสิ่งทีตนรับรู้หรือกระทำในชีวิตประจำวันที่ได้รับบทบาทหน้าที่นั้นอย่างมีสติ ทำให้เกิดการรับรู้ความจริงที่เป็นสัจธรรม ได้แก่ ความเที่ยงแท้ ความสุข ความเป็นแก่นสาร และความสงบ ซึ่งปรากฏอยู่ในทุกสรรพสัตว์และสรรพสิ่ง แต่บุคคลทั้งหลายผู้มีการยึดติดในสิ่งที่เป็นตัวเราและตัวธรรมะอันเกิดจากความไม่รู้ความเป็นจริงใน

ระดับสัจธรรมนั้นปิดบังตัวพุทธภาวะไว้ จึงไม่สามารถเข้าถึงจิตเดิมแท้หรือภาวะเดิมแท้ที่มีอยู่อย่างเสมอภาคในทุกสัตว์และสิ่งของได้ ทำให้อยู่ในสภาวะที่นึกคิดปรุงแต่งตามความโลภ ความโกรธ และความหลงของตนและสังคมนั้นที่ถูกสั่งสมและสืบทอดกันอย่างเป็นเวลานาน ตลอดจนการนำไปสู่การกระทำที่นำความทุกข์มาให้กับตนและสังคมนั้น ๆ เช่น การผิดหวังจากความรักที่ไม่สมหวัง เมื่อไม่เห็นความจริงที่อารมณ์ที่เรียกว่าความรักนั้นถูกปรุงแต่งด้วยสิ่งที่ไม่แน่นอนหลาย ๆ อย่าง แต่เขาหรือเธอยึดถือว่าเป็นสิ่งที่แน่นอนและเป็นต้องสมหวังดังที่ตนคิดหรือรับรู้ นำมาซึ่งการกระทำที่ยึดติดกับความรักในอุดมคติและการทำด้วยความหลงในความไม่รู้ นั้น บ้างก็มาที่วัดเพื่อขอพรให้รักกลับมาสมหวังดังเดิม บ้างก็ปลิดชีวิตประชดรัก บ้างก็ทำร้ายคนที่ตนเคยรักให้บาดเจ็บเพื่อให้เกิดความรักแก่ตนดังเดิม เป็นต้น ส่วนผู้ที่มีศรัทธา ศึกษา และปฏิบัติในพุทธภาวะย่อมเห็นความเป็นธรรมดาของความรักที่ไม่สมหวังนั้นว่าเป็นความสุขที่ไม่เที่ยงแท้ ทำให้เกิดการปฏิบัติที่ปล่อยวางไม่เก็บสิ่งนั้นเป็นทุกข์และเกิดการกระทำที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น เช่น การให้คำแนะนำในความรักครั้งต่อไปแก่ตนเองหรือผู้อื่น การปรับแก้ไขความผิดพลาดที่เกิดจากตนเอง เป็นต้น

คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทยหรือพระพุทธรศาสนาควรส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนได้เข้าถึงพุทธภาวะโดยการทำแบบแผนหรือการส่งเสริมการอบรมในพุทธภาวะอย่างเป็นระเบียบแบบแผน เพื่อการเข้าถึงและการรับรู้ของพุทธศาสนิกชนที่เป็นบรรพชิตก็ดี ขรवासกัดีทำให้เกิดการเข้าใจในหลักศรัทธา หลักศึกษา และหลักปฏิบัติเพื่อการเข้าถึงจิตเดิมแท้อันเป็นแนวคิดของนิกายเซนได้อย่างถูกต้อง นำมาซึ่งการพัฒนาบุคคลนั้น ๆ หรือสังคมให้เกิดความสงบสุขขึ้นทางใจ ตลอดจนการส่งเสริมการแปลพระสูตรมหายานให้อย่างกว้างขวางเพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจในการศึกษาและปฏิบัติ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CHULALONGKORN UNIVERSITY

5.2 ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องพุทธภาวะในพระคัมภีร์มหายานและความเข้าใจของคณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนามนุษย์และสังคมในครั้งนี้ ทำให้เกิดข้อเสนอแนะมีรายละเอียดดังนี้

5.2.1 ข้อเสนอแนะทางวิชาการ

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบการเชื่อมโยงระหว่างพุทธภาวะที่เป็นความรู้จากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถาของบูรพาจารย์กับพุทธภาวะที่เกิดจากผู้เผยแผ่หลักคำสอนพระพุทธศาสนาในช่วงปัจจุบันที่ปรากฏในข้อมูลความเข้าใจของพระสงฆ์ในคณะสงฆ์จีนนิกายที่ สะท้อนถึงภาวะเดิมแท้หรือจิตเดิมแท้ที่สะอาดบริสุทธิ์ซึ่งปรากฏอย่างเสมอภาคเท่าเทียมในทุกสรรพสัตว์ นำมาซึ่งการกระตุ้นให้เกิดการตื่นรู้ศักยภาพของตนและถูกพัฒนาให้สามารถนำมาใช้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นตามหลักพระโพธิสัตว์ ผู้ซึ่งมุ่งหวังช่วยเหลือผู้อื่นด้วยปัญญาอัน

ถูกต้องและความเมตตากรุณาเพื่อให้เขาเหล่านั้นเข้าถึงพุทธภาวะในตนเองโดยปราศจากสิ่งตอบแทน ทำให้เกิดสังคัมที่สงบสุขไม่แบ่งแยกขัดแย้งกัน หลักการดังกล่าวสามารถประยุกต์ใช้ได้กับการพัฒนา มนุษย์และสังคัมด้วยการให้ความสำคัญกับสร้างคุณภาพแห่งจิตใจของบุคคลและผู้อื่นในสังคัมตาม ความเป็นจริงอย่างเป็นธรรมชาติ คือการไม่นำความคิดที่ตนหรือบุคคลอื่นปรุงแต่งขึ้นให้เป็นความจริง ในระดับสมมติมาบดบังความจริงระดับปรมาตม์ ซึ่งนำไปสู่การกระทำที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงที่ บุคคลนั้นเผชิญ นำมาซึ่งการลดความขัดแย้งและส่งเสริมความสงบสุขแห่งจิตใจและภายนอกจิตใจ ตัวอย่างเช่นเหตุการณ์ในปัจจุบันนี้ที่ผู้คนในสหรัฐอเมริกาที่เกิดการระบาดของเชื้อโควิด 19 (COVID-19) เป็นอันดับ 1 ของโลก ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดจากสาเหตุของการยึดแนวคิดของตนและวิถีชีวิตที่มองผู้คน ที่สวมหน้ากากอนามัยว่าเป็นสัญลักษณ์ของเชื้อโรคหรือสัญลักษณ์ของความอับอาย ทำให้เขาเหล่านั้น ไม่สวมใส่หน้ากากอนามัยและทำร้ายทางวาจาหรือร่างกายแก่ผู้สวมหน้ากากอนามัยเพื่อป้องกันเชื้อ โรคตามมาตรการที่แพทย์หรือรัฐแนะนำ เป็นต้น

5.2.2 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติเพื่อพัฒนามนุษย์และสังคัม

ผู้วิจัยขอเสนอหลักการกระทำเพื่อทำให้เกิดความศรัทธา การศึกษา ที่นำพุทธภาวะมาใช้ เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดการพัฒนามนุษย์และสังคัมอย่างเป็นรูปธรรมใน 2 ระดับ ดังนี้

1) ปัจเจกบุคคล ควรละทิ้งความประมาทในการใช้ชีวิต โดยใช้สติปัญญา ความรู้ ความสามารถพิจารณาให้เห็นความจริงในระดับปรมาตม์ นำมาซึ่งการพิจารณาเห็นความจริงในระดับ สมมติที่ถูกปรุงแต่ง เช่น ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข เป็นต้น ทำให้เกิดความศรัทธา การเรียนรู้ และการ กระทำที่นำมาสู่การรับรู้ความเป็นจริง ซึ่งเป็นสิ่งที่บุคคลต่าง ๆ ล้วนมีความสามารถนี้อย่างเต็มแท้และ เสมอภาค เมื่อบุคคลปฏิบัติได้อย่างไม่มีความประมาทแล้วจักทำให้เกิดความตระหนักรู้และขวนขวาย หมั่นเพียรเพื่อให้เข้าถึงภาวะเต็มแท้หรือจิตเต็มแท้ที่กล่าวมา ได้แก่ จักไม่ปิดว่าเป็นความคิดที่หลีกหนี โลก เป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้เฉพาะผู้เป็นพระ เป็นสิ่งที่ยังไม่ถึงเวลา เป็นสิ่งที่ฉันไม่สามารถทำได้ เป็นต้น ตลอดจนการรับรู้ความเป็นสากลที่ศักยภาพนี้มีอยู่ในทุกผู้ทุกนาม ทุกสรรพสัตว์ และทุกสรรพสิ่ง เพราะคน สัตว์ สิ่งของย่อมแสดงหรือมีความจริงในระดับปรมาตม์ปรากฏอยู่เช่นนั้น ทำให้เกิดการ กระทำที่สอดคล้องตามความเป็นจริงแก่บุคคลอื่น สัตว์อื่น สิ่งของอื่น รวมถึงการเกิดความเมตตา กรุณาที่เกิดขึ้นอย่างพร้อมกันเพราะเห็นสรรพสิ่งเหล่านั้นเป็นความจริงดังตน ทำให้เกิดการช่วยเหลือ บุคคลอื่น สัตว์อื่น หรือการกระทำต่อสิ่งอื่นด้วยความเป็นธรรมชาตินั้น

2) คณะสงฆ์จีนิกายแห่งประเทศไทย ควรมีการวางแผนด้านการเผยแผร์แนวคิดพุทธ ภาวะอย่างเป็นรูปแบบ ซึ่งในปัจจุบันปรากฏหลักการศึกษาและหลักปฏิบัติที่เล็กน้อย โดยการกระทำ

อย่างเป็นทางการได้แก่ การทำสื่อทางเว็บไซต์ที่บุคคลต่าง ๆ ในปัจจุบันเข้าถึงได้อย่างง่ายดาย การทำหลักสูตรอบรมโดยผู้เชี่ยวชาญที่สามารถแนะนำและการยกตัวอย่างที่ชัดเจนแก่ผู้ศึกษา การเอกสารตำราด้านพุทธภาวะที่บุคคลผู้สนใจทั้งทางฆราวาสและบรรพชิตสามารถใช้ศึกษาได้ เป็นต้น การดำเนินงานตามแผนงานดังกล่าวจักทำให้เกิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองด้วยการนำแนวคิดพุทธภาวะที่เป็นพื้นฐานของนิกายและหลักธรรมที่ปรากฏในพระคัมภีร์มาปรับประยุกต์ให้ผู้คนในขณะปัจจุบันสามารถปฏิบัติได้

5.2.3 ข้อเสนอแนะการศึกษาครั้งต่อไป

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้พบประเด็นที่ควรศึกษาครั้งต่อไป คือการศึกษาเปรียบเทียบพุทธภาวะในความเข้าใจของฆราวาสทำให้สะท้อนปรากฏการณ์ของหลักศรัทธา หลักศึกษา และหลักปฏิบัติที่บุคคลต่าง ๆ ใช้เพื่อพัฒนามนุษย์และสังคม ตลอดจนการศึกษาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับพุทธภาวะจากแหล่งข้อมูลอื่นที่เป็นพระคัมภีร์ภาษาจีนซึ่งเป็นข้อมูลปฐมภูมิ ทำให้เกิดองค์ความรู้และประโยชน์แก่ผู้สนใจในภายหลัง

บรรณานุกรม

- Connected, but alone? (2012, February). *TED ideas worth spreading*. Retrieved from https://www.ted.com/talks/sherry_turkle_alone_together
- Daisetz, S. T. (2553). ลัทธิเต๋า (พ. ส. สมมาปณฺโณ, ผู้แปล.). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.
- Delph, E. (2011). *The 5 Minute Miracle: standing out by becoming outstanding*. United States of America: Destiny Image Publishers.
- King, S. B. (1991). *Buddha Nature*. New York: State University of New York Press.
- King, S. B. (2002). From is to Ought: Natural Law in Buddhassa Bhikkhu and Phra Prayudh Payutto. *The Journal of Religious Ethics*, 3(2), 275-292.
- SEE, T. S. H. (2016). The Doctrine of Buddha-Nature in Mahayana Buddhism. *JIBU*, 9(1).
- ไกรฤกษ์ ศีลาคม. (2552). การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเรื่อง พุทธภาวะในพระพุทธานุศาสนานิกายเถรวาทและมหายาน. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
- ไกรฤกษ์ ศีลาคม และศิริวรรณ เกษมศานต์กิตติการ. (2535). พุทธภาวะในทัศนะเถรวาทและมหายาน. *วารสารมนุษยศาสตร์*, 17(1).
- คณะกรรมการและการคณะสงฆ์วัดบรมราชากาญจนาภิเษกอนุสรณ์คณะสงฆ์จีนนิกายรังสรรค์. (2551). หนังสือรวมเล่ม "วารสารธรรมจริยา" 伦理道德. ม.ป.ท.
- คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย. (2517). โลกพระพุทธานุศาสนา. ม.ป.ท.
- คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย. (2536). พระพุทธานุศาสนามหายาน: ม.ป.ท.
- คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย. (2547). สัทธิธรรมปุณฺธิกสูตร. กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย. (2551). หนังสืออนุสรณ์ งานพระราชทานเพลิงศพ หลวงจีนธรรมนาทจีนประพันธ์ (เย็นฉิมเถระ). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย. (2557). ประวัติพิธีผูกพันธสีมา ฝังลูกนิมิต ประวัติวัดมังกรกมพูฬาราม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ต้นน้ำ.
- คิมูระ ไทเคน. (2561). ประวัติแนวคิดมหายาน (เลียง เสถียรสุด, ผู้แปล. พิมพ์ครั้งที่ 4). นครปฐม: สำนักพิมพ์ต้นน้ำ.
- จิตรกร ตั้งเกษมสุข และธรรมเกียรติ กั่นอริ. (2547). คู่มือการศึกษาวิถีพุทธ : หยาดเพชร หยาดธรรมภูมิปัญญาเพื่อการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.

- ถาปกรณ์ กำเนิดศรี. (2552). มโนทัศน์เรื่องพุทธภาวะในฐานะรากฐานทางจริยธรรมในพุทธปรัชญา
มหาวิทยาลัย. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์,
ธนศ เตชะเสน, & พลวัฒน์ ชุมสุข. (2560). ทุณมนุษย์ในทางเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ. วารสารมหาจุฬา
วิชาการ, 119-139.
- ธรรมบทแปลไทย-จีน. (2559). (สุชิน ทองหวก & กิตติ ต้นทะเลวินทร์, ผู้แปล.). กรุงเทพฯ: วัดโพธิ์
แมนคุณาราม.
- นิโรธ จิตวิสุทธิ. (2557). นิพพานฉบับปล้น. กรุงเทพมหานคร: ก้าวแรก.
- ประยงค์ จันทร์แดง. (2560). การศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญาในมหาปรินิพพานสูตร. วารสารสันติศึกษา
ปริทรรศน์ มจร, 5(2).
- ปราณี รามสุต, & จำรัส ต้วงสุวรรณ. (2545). พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน. กรุงเทพมหานคร: ธนะ
การพิมพ์.
- ปัตติยา [นามแฝง]. (2553). อนันตชินโน. ม.ป.ท.
- ปิ่น มุกข์กันต์. (2507). อาณาจักรกอไผ่. ธนบุรี: ป.พิศนาค การพิมพ์.
- เปล่งปัญญา. (2555). วิถีชนะความทุกข์ แกมมีความสุข. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไพลิน.
- พระครูสมุห์วิบูลย์ ชิตจิตโต, พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, & บรรพต ต้นธีรวงศ์. (2560). การประยุกต์
หลักเมตตาในพระพุทธศาสนาเถรวาทเพื่อจัดความขัดแย้ง. วารสารสันติศึกษาปริทัศน์ มจร. ,
ฉบับพิเศษ, 150-161.
- พระชาลชัย อธิปัญญา. (2555). นิพพาน...ที่นี่...เดี๋ยวนี้. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ บুক เซ็นเตอร์.
- พระเทพโสภณ. (2548). พุทธวิธีบริหาร. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วันดาต้าโปรดักส์.
- พระสังฆปริณายกเวย์หล่าง (ฮุยเล้ง). (2547). สูตรของเวย์หล่าง (พระพุทธทาสภิกขุ, ผู้แปล.).
กรุงเทพมหานคร: สุขใจ.
- พระอาจารย์จันทวินยานุกร (เย็นเขียว). (2529). สารัตถธรรมมหายาน. ม.ป.ท.
- พลภัทร บุราคม. (2549). กระบวนทัศน์ใหม่ของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจกับปัญหาด้าน
ประสิทธิภาพในการจัดสรรและกระจายผลประโยชน์ของรายจ่ายสาธารณะของประเทศไทย.
NIDA Development Journal 46(2-4), 19-56.
- พุทธทาส อินทปัญญา. (2553). เทศนาชุดสุดท้ายของพุทธทาส : หัวใจของพระนิพพาน.
กรุงเทพมหานคร: ฐานการพิมพ์.
- พุทธทาสภิกขุ. (2546). ตัวกู-ของกู. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาพร.
- มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย. (2554). ๑๐๐ คำสอนของสมเด็จพระสังฆราช. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิ
มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- ยูวัล โนอาห์ แธรารี. (2561). เซเปียนส์ ประวัติย่อมนุษยชาติ (นำชัย ชีววิวัฒน์, ผู้แปล.).

- กรุงเทพมหานคร: บริษัท ยิปซี กรุ๊ป จำกัด
- ราช เพเทล. (2555). คำของความว่างเปล่า (ส. อาชวานันท์กุล, ผู้แปล.). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน.
- ล.เสถียรสุด. (2551). สนทนาเรื่องนิกายเซ็น. กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันการพิมพ์.
- วัดโพธิ์เย็น. (2502). คำเทศนาของท่านพระอาจารย์จันทธรรมสมาธิวัตร. พระนคร: โรงพิมพ์แห่งเชียงใหม่.
- เศรษฐพงษ์ จงสงวน. (2549). บทสวดทำวัตรเช้า-เย็น จินนิกาย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ต้นน้ำ.
- ส. ศิวรักษ์. (2542). ความเข้าใจเรื่องมหายาน. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ส่องสยาม จำกัด.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต). (2537). คำปราศรัยในพิธีรับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ. ปารีส: องค์การยูเนสโก.
- สมภาร พรหมทา. (2540). พระพุทธศาสนามหายาน : นิกายหลัก. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงาน ก.พ. (2552). การจัดการความรู้เพื่อความต่อเนื่องในการบริหารงาน. กรุงเทพมหานคร: บริษัท โกลบอลอินเตอร์คอมมิวนิเคชั่น.
- สุรพล เพชรศร. (2543). สารสำคัญแห่งสัทธรรมปุณฑริกสูตร. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เคล็ดไทย จำกัด.
- เสถียร โปธินันทะ. (2548). ปรัชญามหายาน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- อภิชัย พันธเสน. (2549). พุทธเศรษฐศาสตร์ ฉบับนิสิต นักศึกษา และประชาชน. กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้าวิชาการ.
- อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์. (2539). พระพุทธศาสนามหายาน (4). นครปฐม: สภาการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์ มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนา.
- ฮวงโป. (2536). คำสอนฮวงโป (พุทธทาสภิกขุ, ผู้แปล.). กรุงเทพมหานคร.
- 任继愈. (2002). *佛教大辞典*. 南京: 江苏古籍出版社.
- 周兵和李欢编. (2011). *千年菩提路—中国名寺高僧* (2). 北京: 国际文化出版公司.
- 大正新修大藏經刊行會. (1988). *《大正新修大藏經》* (简称 *《大藏經》*). 東京: 大藏出版株式會社.
- 朱松苗和侯晓斌. (2015). 论《坛经》中“自心是佛”的思想. *五台山研究*, 72-83.
- 释恒清. (1993). *《佛性論》之研究*. *中印佛學泛論*. 傅偉勳教授六十大壽祝壽論文集.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

รายชื่อพระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ผู้ให้สัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ

ลำดับ	ชื่อ	ตำแหน่ง	วันสัมภาษณ์
1	หลวงจีนธรรมนันท์จีนประพัทธ์ (เย็นบุญ)	รองปลัดขวาจีนิกาย	25 ม.ค. 2562
2	หลวงจีนธรรมรักษ์จีนประจิต (เย็นอี)	ผู้ช่วยปลัดซ้ายจีนิกาย	14 มี.ค. 2562

รายชื่อพระสงฆ์วัดมังกรกลาวาสผู้ให้สัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ

ลำดับ	ชื่อ	ตำแหน่ง	วันสัมภาษณ์
1	หลวงจีนธวัชชัย (เสี่ยเหลียง)	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมังกร กลาวาส และหัวหน้าครูศิลาปะ ของโรงเรียนมังกรกลาวาส วิทยาลัย	25 ม.ค. 2562
2	หลวงจีนชัยภัทร (เสี่ยง่าง)	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมังกร กลาวาสและครูผู้สอนโรงเรียน มังกรกลาวาสวิทยาลัย	25 พ.ย. 2562
3	หลวงจีนภานุวัฒน์ (เสี่ยสก)	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบรมราชา กาญจนานิกะกอนุสรณ์ และ ครูผู้สอนโรงเรียนมังกรกลาวาส วิทยาลัย	19 พ.ย. 2561
4	หลวงจีนศุภชัย (เสี่ยกำ)	ประชาสัมพันธ์ วัดบรมราชา กาญจนานิกะกอนุสรณ์	26 พ.ย. 2561
5	หลวงจีนวีรพงษ์ (เสี่ยไต้)	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบรมราชา กาญจนานิกะกอนุสรณ์ และ ครูผู้สอนโรงเรียนมังกรกลาวาส วิทยาลัย	5 เม.ษ. 2562
6	หลวงจีนนรินทร์ (เสี่ยเจ้า)	ฝ่ายแผนงานและงบประมาณ วัดมังกรกลาวาส และครูผู้สอน โรงเรียนมังกรกลาวาสวิทยาลัย	2 ธ.ค. 2562

รายชื่อพระสงฆ์วัดโพธิ์แมนคุณารามผู้ให้สัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ

ลำดับ	ชื่อ	ตำแหน่ง	วันสัมภาษณ์
1	หลวงจีนธรรมธร (เสี่ยโคย)	คณานุกรมในเจ้าคณะใหญ่ จินิกาย (ท่านเจ้าคุณเย็นเต็ก)	25 ม.ค. 2562
2	หลวงจีนใบฎีกาสมชัย (เสี่ยเที้ยว)	คณานุกรมในเจ้าคณะใหญ่ จินิกาย (ท่านเจ้าคุณเย็นเต็ก)	25 ม.ค. 2562
3	หลวงจีนประสิทธิ์ (เสี่ยจิ้น)	ฝ่ายพิธีกรรมวัดโพธิ์แมนคุณาราม	25 ม.ค. 2562
4	หลวงจีนอาโช (เสี่ยกั้ง)	ฝ่ายการสอนพุทธมนต์ วัดโพธิ์แมนคุณาราม	25 ม.ค. 2562
5	หลวงจีนสุเทพ (เสี่ยเงียบ)	ครูผู้สอนโรงเรียนหมื่นพุทธรักษา	27 พ.ย. 2561

แนวคำถามพระสงฆ์

ประเด็นสัมภาษณ์พระทรงสมณศักดิ์กับกลุ่มตัวอย่างประชากรของพระสงฆ์ในสังกัด วัดมิ่งกรมลาวาสและพระสงฆ์ในสังกัดวัดโพธิ์แมนคุณาราม ประกอบด้วยประเด็นสำคัญ ดังนี้

1. ข้อมูลส่วนบุคคล ชื่อ ฉายา อายุ ภูมิลำเนาเดิม เหตุผลการบวช จำนวนพรรษา ตำแหน่งบพหน้าที่ทางสงฆ์ และระดับการศึกษาทางโลก-ธรรม
2. ความเข้าใจในหลักศรัทธาความเชื่อเรื่องพุทธภาวะของคณะสงฆ์จีนนิกาย
3. แนวทางการศึกษาเรียนรู้เรื่องพุทธภาวะตามแนวทางของคณะสงฆ์จีนนิกาย
4. ความเข้าใจในหลักปฏิบัติให้เข้าถึงพุทธภาวะ
5. แนวทางการศึกษาและปฏิบัติในเรื่องพุทธภาวะสำหรับฆราวาส
6. ประสบการณ์ส่วนบุคคลที่เกี่ยวข้องกับความศรัทธา การศึกษา และการปฏิบัติในเรื่องพุทธภาวะ
7. (ระดับพระสงฆ์ทรงสมณะศักดิ์) : แนวทางการบริหารการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มหายาน จีนนิกายแห่งประเทศไทยให้เจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างไร และแนวทางการเผยแผ่เพื่อ การเข้าถึงพุทธภาวะของคณะสงฆ์จีนนิกายเป็นอย่างไร
8. พุทธภาวะ ก่อให้เกิดการพัฒนาตนเองของผู้ปฏิบัติอย่างไร
9. พุทธภาวะ ก่อให้เกิดการพัฒนาสังคมให้สงบสุขอย่างไร
10. ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธภาวะกับการพัฒนาตนเองและการพัฒนาสังคมเป็นอย่างไร

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	พระกฤตกร จุฑาเกียรติ
วัน เดือน ปี เกิด	วันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2535
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
วุฒิการศึกษา	ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาจีน มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ในปีการศึกษา 2556 ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต คณะบริหารธุรกิจ สถาบันเทคโนโลยีแห่งสุวรรณภูมิ ในปีการศึกษา 2562
ที่อยู่ปัจจุบัน	วัดมังกรกมลาวาส (เล่งเน่ยยี่) 423 ถนนเจริญกรุง แขวงป้อมปราบฯ เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร 10100

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY